

NAGY IDŐK

ÍRTA

BALASSA IMRE

NEGYEDIK EZER

VILÁGIRODALOM-KIADÁS

Első ezer megjelent

Második „

1926 dec. 20-án

Harmadik „

1926 24-én

Negyedik „

A szerzőtől kiadásunkban megjelent:

A magyar királytragédia

IV. Károly

2. kiadás 7—8. ezer

COPYRIGHT
BY „VILÁGIRODALOM” BUDAPEST
1927

Újságüzem könyvkiadó és nyomda rt.

Édesanyám emlékének

A SZERZŐ VALLOMÁSA.

Mielőtt föllapozza ezt a könyvet az olvasó, előbb vallani akarok.

Először is megvallom, miért nem írtam oda a címlapra, hogy miféle műfajhoz tartozik a könyv?

Azért nem írtam oda, kedves olvasó, mert magam se tudom, hogy miféle műfajhoz tartozik.

Kérem, ne kívánják ezt tőlem. Nem tartom én ezt nagyon fontosnak, Nem akartam én mást, mint élő eraberekké varázsolni hideg és merev ércszobrokat. Petőfi Sándor nem tehet róla, hogy olyan gyalázatos szobra áll a Duna-parton. Sokkal különb ő, mint a szobrai.

Megpróbáltam érző, forró, elbukó és felemelkedő embereknek ábrázolni azokat, akik mint bronzóriások vagy hamisított félistenek, színészes pózba merevített regényhősök jelennek meg néha előttünk. Én azt a Petőfit, azt a Kossuthot, azt a Széchenyit, azt a Görgeyt és István nádort adom az olvasónak ajándékkul, akit én láttam, aki előttem megszólalt, akiben én hiszek. Ha az olvasó nem hiszi el nekem, hogy ilyenek ők valóban, akkor tévedtem.

De akkor sem tehetek róla: én ilyennek érzem őket!

Erényekből és hibákból, nagyságból és törpeségből alkotott embereknek. Nem gondolom, hogy túlságosan merész voltam és megloptam a szobor monumentalitását, mikor az én szeretett alakjaimat leszállítottam talapzatukról, megszólaltattam és megmozdítottam őket, hogy érezzenek, beszéljenek, éljenek úgy, mint legjobb ismerőseink. Számomra páratlan élmény volt, mikor kezdtek megelevenedni olvasmányaim hideg betűi, mikor kinyíltak előttem az évszázados bronz díszruhák,

hogy megéreztem alattuk a vér lüktetését, a szív forróságát, az agy kopácsolását.

Ha más jutalmam nem lesz, ha nem nyerem meg az olvasó tetszését, akkor is meg vagyok fizetve: számomra nagy lelki öröm volt e munka közben átélni múlt idők ábrándját, társalkodni nagy idők nagy embereivel.

Nem írtam regényt. Munkámban korlátozott a valóság, a történelem, a köztudat. Nem írhattam Petőfiről, hogy dúsgazdag pesti purger-család ivadéka, Oxfordban tanult és kilencven éves korában dédunokái szerető körében halt meg végelgyengülésben. A történelmi valóság, a megállapított és kibányászott adatok páratlan sokasága, amely annyira ismertté teszi Petőfi életét és e kor történelmét, tilalomfákat állított képzeletem útjába.

Eolvastam mindent, ami a korra és hőseimre vonatkozik és amihez hozzájuthattam. Olvastam mérlegelve és válogatva, Sokáig olvastam és sokat olvastam. Azután hosszú ideig nem vettem a kezembe egyetlen könyvet sem. Hagytam, hogy olvasmányaim ezerféle színe, anyaga, adata elmerüljön mélyen lelkem kútjába. Magamba olvastottam mindazt, ami valóság, ami adat, ami történelmi és életrajzi matéria. A fantáziám akkor*, kezdett el dolgozni. Válogatni, selejtezni, formálni, gyúrni kezdte az anyagot,

Mire a mese kialakult, az alakok megszólaltak, a mű elkészült, nem tudtam már magam sem pontosan megmondani hol hallottam, hol olvastam, honnan vettem egyik vagy másik adatot, egyik vagy másik részlet anyagát, honnan vettem egy mozdulatot, egy szót, egy jelenet hiteles történelmi részleteit. A történelmi olvasmányok, az életrajzi tanulmányok hatalmas anyaga összekeveredett bennem és nyers matériája lett képzeletemnek.

Most mégis úgy érzem, hogy amit leírtam, az mind valóság.

Így történt minden és ilyenek voltak ők!

De azt is érzem, hogy hivatkoznom kell kútfüimre és olvasmányaimra. Bár elfogadom azt a gyakorlatot, hogy a történelmi és életrajzi adatok felhasználása szabad és ha történétírók, memoárirók vagy életrajzírók

kiadják nagy emberek életének kritikai módon megálapított adatait, azok közkinccsé válnak — mégis megmondom ezen a helyen az olvasónak, hogy én az anyagom jelentékeny részét életrajzírókból, történetírókból, memoárirókból, ismert és ismeretlen kútforrásokból merítettem. Ezzel munkám hitelességét bizonyítom és eleget teszek lelkiismeretem szavának is, amely nem engedi, hogy más tollaival ékeskedjem.

Olvasmányaim sokasága annyira összeolvadt bennem, hogy nem vagyok képes esetről-esetre hivatkozni a forrásokra. Amikor megírom, hogy Vörösmarty fején milyen színű sapka van, vagy Petőfi mit mondott Teleki Sándornak, igazán nem hivatkozhatom a forrásra. Nem is tudom megállapítani, hogy melyik adatot honnan veszem?

De bizonyos, hogy ezek az adatok helyesek és hitelesek.

Ha nem is sorolom itt fel minden kútforrásomat, mégis kötelességemnek tartom megemlékezni legjobb útmutatóimról. Hálával és szeretettel.

Elsősorban Ferenczy Zoltánról, akinek három-kötetes műve a Petőfi-adatoknak olyan sokaságát szedte rendszerbe, hogy e három kötet megjelenése óta munkájának nyomait minden Petőfi-könyvben, Petőfi-dramában, Petőfi-tanulmányban megtaláljuk. Hálás bókkal adózom Vahot Sándorné emlékezetének, mert az ő kedves, bájos, finom memoárjai egy mozgalmas kor nagy embereinek száz intim vonását, cselekedetét, gesztusát árultak el nekem. Mély tisztelettel és fiúi ragaszkodással hajtom meg a fejemet boldogult mesterem, Váradi Antal emléke előtt. Azokban az években, mikor tanítványa voltam, szellemének rendkívül gazdagságát szórta elébem. A régi bohémvilág, a régi vándorszínésélet rajzában az ő meséinek nyomát őrzi e könyv. A vándorkomédiásvilág tréfás és keserű anekdotái, meséi, esetei, valamikor az ő közvetlen előadása nyomán plántálódtak belém. Jókai Mór emlékezései, följegyzései Petőfiről és kortársairól, az ő élete nagy regényéről becses, gazdag kincsebányát nyitottak meg fürkésző szemem előtt, jelenetek rajza, alakok jellemzése maradt meg és dolgozódott föl bennem az ő

emlékeiből. Ő a legérdekesebb kortárs és ő adja a legjellemzőbb adatokat. Mikszáth Jókai-életrajza közelebb hozott olyan életrajzi adatokhoz, amelyek egyébként már elmosódtak. Az 1848-iki szabadságharc ismeretlen titkait Steier Lajos kutató szelleme és fáradhatatlan bívárvódása nyitotta meg a számomra. Neki, a tudós-
nak, külön köszönetet mond az író, akinek a fantáziáját új utakon indította meg és akit páratlanul érdekes adatok birtokába juttatott. Hálámat és köszönetemet fejezem ki Baróti Lajosnak, a kiváló Petőfi-kutatónak, aki nemcsak könyvtárának kincseit bocsátotta rendelkezésemre, de útbaigazításaival nagy hasznomra volt. Végül pedig köszönöm az adatok páratlan gazdagságát az én névtelen és régen elporlott kollégáimnak, akik a negyvenes években olyan nagyszerű magyar újságokat csináltak.

A HÓEMBER.

A patrull befordult a Hinteres Tor mellett.

Az évszázados kockakövek ellenségesen döngenek, morognak a szöges bakancsok alatt.

Lidércfény libeg a mozgó alakok előtt a szűk sikátorban.

Ez a lidércfény éji lámpa is lehet.

A szél irgalmatlanul rángatja a házak ereszeit. A hegyes kaputorony elvénhedt szélkakasa kétségbeesetten, nyikorog, siránkozik. A kerge bolond módjára futkározó szél most tépte le a zsalugátért a torony egyetlen ablakáról, amely mögött egy nyugalmazott bakter és egynéhány vaksi denevér alussza jól megérdemelt éji álmát.

A patrull fenyegető léptekkel közeledik az éjszakában, a viharban. Van valami végzetszerű és irgalmatlan, ijesztően kikerülhetetlen abban, ahogy masíroznak, ahogy kopognak, dobognak egyformán, mindig egyformán az ódon köveken, a vén sikátorban.

De úgy látszik, hogy a vihar nem fél a K. k. patrulltól. Éppen úgy ordít, viháncol, dühöng, rakoncátlankodik, sivalkodik tovább a vén Sopron éjszakai hallgatásba burkolózott uccáin, mintha nem is járna arra a Gollner-ezred tisztí járőre.

Messziről, a Szent Jakab kápolna mögül elnyújtott, kísérteties kiáltás hallik:

— Haalt!... Wer daaa.. Patrull vorbee!...

A vén házak úgy nyögnek az éjszakai viharban, mint a podagrás öreg emberek.

A kapun túl feketén, lomhán terpeszkedik a Háromház.. Igaz, hogy a Háromházból csak a neve maradt meg, mert a Háromház most már csak egy ház: egy mogorva, emberkerülő szilenciumos ügyvéd háza. Éppen olyan rozoga, olyan sötét, olyan mogorva és hallgatag, mint a gazdája, aki tizenöt esztendeje nem érintkezik senkivel,

nem beszél teremtett lényvel, a kutyáján kívül. Ezen a borzasztó éjszakán semmi jel nem árulja el, hogy ebben a házban élő lények is szoktak tartózkodni. Az ablakablakok úgy be vannak reteszelve, mintha száz év óta csak kísértetek járnának mögöttük. Ha valaki arra találna menni, még kutya sem ugatja meg. Pedig Sopron városának ezen a részén minden jóra való polgári házban ott ólálkodik éjszakánként a kapu mögött egy jól megtermett, öblöshangú házőrző komondor. Ezek a soproni kutyák éppen olyan tagbaszakadtak, mélyhangúak, mérgesek és bizalmatlanok, mint a gazdáik, a soproni poncichterek.

A háznak a régi várkapu felé eső sarkán rozoga tábla hirdeti, hogy ott van a K. k. Postamt. Feketére, meg sárgára pingált faköpönyeg is bóbiskol a sarkon. A faköpönyeg mellett deszkapalló, amely három méter hosszú. Ezen a pallón mozog valami, vagy valaki.

Egy otromba, nehézkes hóember.

Mintha pajkos gyerekek csinálták volna* előző délután: hóból a csákója, hóból a puskája, nehéz hóbunda a vállán.

Mintha királyi hermelint viselne...

Csakhogy ennek a hóembernek az a különössége van, hogy nem áll egy helyben, bárgyú vigyorgással, mint a többi hóemberek szoktak, akiknek a kezébe cirokseprőt nyomnak puska helyett, szájukba meg nyirfából faragnak pipát, hanem mozog, mozog, föl és alá. Három métert fölfelé, három métert lefelé.

Néha fölneéz a táblára; újra meg újra elolvassa: K. k. Postamt. Ilyenkor megmozdul az a jégcsap, amelyik a bajusza helyén lóg, mintha valamit mondott volna a hóember.

Ejnye, csak nem káromkodik ez a hóember?

Most meg mintha a zsebében kotorászna. Nézzük csak! Valamit kivesz a hóbundája zsebéből, valami apró tárgyat.

A szél most már úgy bög, mint egy bivalycsorda.

Messziről, elmosódva, elnyújtva hangzik, mint a jajgatás:

... Weer daa... patruull voorbee!...

A hóember kapargál a faköpönyeg falán. Talán csak

nem a taplót szárítja, hogy pipára gyűjtson! Hiszen az főbenjáró bűn volna!

Még annál is rosszabbat csinál. Irka-firkával piszkítja be a szent, a sérthetetlen, a magasztos császári-királyi faköpönyeget, amely még hozzá frissen is van mázolva.

Szegény fiú! Biztosan a szeretője nevét mázolja oda durva ákom-bákommal, hogy belülről, a szíve felől melegedve, elűzze a téli éjszaka rémeit: Mariska . . . vagy talán Juliska? Aztán meg: itt állt sildbakot . . . Palóc Nagy Gergői infanteriregiment generál fon Gollneri Firte kompani...

De már közeledik a zordon végzet, hogy lecsapjon szegény, szerelmetes fejére. Nyolc pár bakancs kopog a szomszéd sikátorban, egyre közelebb.

Lámpafény reszket a havon.

— Halt! Bei fuss!

Nyolc hóember áll meg a faköpönnyel szemben. Nyolc, egyforma, éppen olyan, mint ő. Nyolc fehér hópuska dobban a földre.

— Poszt! Mért nem abfertigoltad a járőrt?

A szegény álmodozó hóember mintha csakugyan megdermedt volna. Nem felel semmit. A káplár az arcába világít. A sárgás fényfolt udvarában sápadt, sovány gyerekarc merül föl a sötétségből. Kiállanak a pofacsontjai, a szája fölött még csak jégből van a bajusz. A száját összeszorítja, keményen, dacosan.

A káplár most a lámpa fényében észrevesz valamit a faköpönnyegen.

— Ejha, hát e meg micsoda?

Most a tiszt úr is odamegy, egészen közel tartják a lámpát a faköpönyeg egyik sárga csikjához, melyben fekete írás zavaros, kusza vonásai táncolnak.

Durva faalkotmány! Emléked nem leszen irtva
Szűmből s akkoron is hajlik öledbe fejem;
Hisz te. az Ínségnek mikor éjjé boronga körülem,
S hervasztott a bú: balzsamos enyhet adál.
Enyhet adál! Az ölö, vad kínok örömtelen ifja,
Leggyönyörűbb álmait kebleden álmodozá.

— Sapperlott! Hogy mered te bemázolni a császári-királyi faköpönyeget!

A káplár kéjesen suhogtatja sarzsijának jelvényét és eszközét, a pálcát. Holnapra alighanem dolga akad...

A szegény hóember dadogni kezd:

— Herr Leutnant... ich melde gehorsamst...

Elakad. Abban a kicsi fénykörben, amit az éjszakából kihaló a lámpafény, vitustáncot jár a sárgaszínű, rémült arc. Tatár képéből ijesztően ki tolaszanak a pofocsontjai. Ádámcsutkája szaladgál föl és le, kimeredve a bő gallérból Mintha egész külön szíve volna ennek az ádámcsutkának, külön hangja, külön lelke, és mintha azt mondaná: Jaj, édesanyám! De a sötét szem, az nem árul el semmi félelmet. Keményen, büszkén tekint a kis stájer hadnagy vizenyős kék szemébe. Villámló, gögös tekintettel.

Hol bújik meg ennyi láng egy hóember jégszívében?

A patrull léptei elhangzanak. A lámpa egy sugara visszaszalad a görbe sikátorból, végigfut a Háromház fekete falán, mint a tűzgyík.

Azután éj lesz, sötét lesz megint.

A szél csöndesedik; újra megered a hó. Nagy, kövér pelyhekben hull a kövekre és a mi hóemberünkre, aki tovább topog föl s alá, föl s alá. Mint a kísértet. Három lépést fölfelé, három lépést lefelé.

A Háromház egyik ablaka mögött fölvilan a fény.

Mintha mégis csak élneek ebben a házban...

Azután megint kialszik a világosság, hogy föllobbanjon újra az egyik emeleti ablakban. Meg újra másban. Itt és amott. Erre, meg amarra. Lenn és fönn.

Kísértet jár ebben a házban?

Az ereszcsonna úgy fölsír, mint aki gonoszát álmodik. A templomtoronyban lassan, komoran, méltósággosan tizenkettőt üt az óra.

Bim-bam, bim-bam. Bim... baaam...

Kongva, mennydörögve viharzik végig az óra hangja kihalt, sötét öreg uccákon.

Az élet nem áll meg... Bim-bam... Egy percre sem... Bim-bam... Az idő száll... És menni kell. .. Bim-bam, bim-bam... Bizony... menni kell...

Az egyik zúzmarás ablakban megjelenik egy emberi árnyék. Hosszan nézi a szegény silbakot, aki Meg-megáll odalenn egyhangú sétájában, féllábra

ereszkedik, hogy a másikat pihentesse, azután elkezd táncolni és a markába fúj, hogy meg ne gémberedjen a vörösre mart keze.

Az öreg ház egyetlen lakója járkal ezen az éjféλι órán szobáról-szobára, gyertyával a kezében. Amint belép egy elhagyott, sötét terembe, megreccsen lába alatt a padló, és a gyertya lángja kísérteties táncba kezd a politúrozott és öreg bútorok fekete síkjain.

A bútorok sóhajtanak és nyögnek.

Mintha holtak lelkei menekülnének előle, szobáról-szobára.

Megy, megy, vándorol. Roskadt vállakkal. Szobáról-szobára. Néha érthetetlen szavakat mormog.

Mikor az utolsó szobába ér, az első emelet sarkában, magasra emeli a gyertyát. A fekete fal puha bársonyából kilép mosolyogva egy kékszemű szőke fiatalasszony édes arca, szétfeslő, szinte nedvesen piros szájjal. Titokzatos szibilla-mosollyal néz a gyertya búvölő fényudvarából a görnyedthátú, kopasz, nyugtalan tekintetű öreg emberre, aki bő hálókabátban és papucsban csoszog, izeg-mozog a szobában. Sokáig nézi a képet magasra tartott gyertyával és suttog érthetetlen szavakat, könnybenázó zavaros tekintettel. De azután ezek a szavak érthetővé válnak, mondatokba formálódnak: Hidd el... Mária... engem igaztalanul vádoltak... Én emelt fővel állok előtted... én nem hoztam szégyent a nevünkre... de tudod, az emberek rosszak... És te... nem bírtad... És nem bíztál bennem... Itthagytál,, magamra... Egyedül nem bírtam tovább a harcot... Mária ... Én ártatlan vagyok ...

Még soká nézi a túlvilági mosolyú fiatalasszony arcát. mintha lassan bólintana a kép... És megereged nagy, bámuló kék szeméből két ragyogó könnycsepp ... Végigfolyik a képen, ráhull a vén ember arcára és végigszalad barázdás ábrázatán.

Azután a gyertya eltávolodik a faltól, a kép visszaesik a homályba. A rejtelmes arc mosollyá elmerül az éjszakában.

A Háromház kísértete maga elé teszi a gyertyát az íróasztalára. Az egyik fiókból nagy paksaméta írást

vesz elő, azok közt kezd piszkálni. Kék, meg sárga árkuspapirosok, teleírva sűrűn mindenféle elfakult régi írással. Azután lúdtollat farag és a lúdtoll sercegni kezd, amint szántja vele a papirost. ír, ír, a papír fölé görnyedve, verejtékező homlokkal, összeráncolt szemöldökkel. Közben kinyitja az egyik fiókot és egyre sűrűbben veszi ki onnan az üveget, hogy jó nagyokat húzzon belőle. Az üveget mindig gondosan bedugaszolja, visszateszi a fiókba és rázárja a kulcsot, mintha nem akarná többé kinyitni. Krárog, hümmög egy darabig, maga elé bámul, egészen kifejezéstelen üveges tekintettel. Azután csak ír tovább.

Valaki kapargálja odakünn az ajtót. Föltápaszkodik az öreg, a kulcs nyikordul, kinyílik az ajtó. Hideg légáram furakszik a szobába és vidáman, ugrándozva, farkcsóválva jön be az ajtón a ház másik lakója. Az egyetlen élőlény, akivel megfér a földel alatt. Hízelve döngölődik a gazdájához és okos, hűséges kutyaszemével néz, néz rá, mintha azt mondaná: Kedves gazdám, hideg van a tornácon, ne haragudj ha bekíváncoztam! Ebben az ítéletidőben a komisz ember se veri ki a kutyáját. Hát még te, édes gazdám, hát még te!

A gyertya már tövig égett és a szilenciumos fiskális még egyre ír; rettentő, dörgedelmes apellátát, körmönfont okfejtéseket, megdönthetetlen argumentumokat, amikkel azt bizonyítja, hogy őt az emberek álnoksága ártatlanul keverte bajba.

A kutyája mélyen lélezkzik a lábánál. Alszik, a gazdája papucsára hajtva lompos fülét.

Odalenn az ör tovább rója a deszkát.

Föl s alá, föl s alá.

Az idő megenyhült. A fehér herinelInbe, ünnep díszébe öltözött uccákon végigsétál begyesen a nap-sugár. A tornyok, a háztetők, a vén kapuk, a szentek ódon szobrai, a vaskosaras ablakok — minden, minden fehér hóval fődve. A jó Szent Nepomuk fején mintha fehér rózsák virulnának. A toronyra meg egy másik tornyot rakott a tél művésze. Az egész ucca olyan,

mint hogyha cukorból volna. És ha nem ballagna rajta néhány nehézjárású, köpködő, szuszogó poncichter, a mesék városába képzelné magát az a szürkeköpönyeges, nehéz bakancsokban siető, különösen lángoló nézésű baka, aki a Háromház felé igyekszik.

A mesék városába, ahol fehércukorból vannak a házak és tejszínhabból a tornyok. De édes lehet ott az élet!

Hosszú lépésekkel siet a katona, kerülgetve a hó-buckákat és nehezen emelgetve száz szöggel kivert, óriási bakancsát. Olyan ez a bakancs, mint a Noé bárkája.

És ez is vízözön fölött jár, mint Noé bárkája.

A katona megáll egy perere az út közepén, amíg elmegy mellette egy hatalmas batár, amely ez imént fordult be a Várkerület felől. A határban szakállas, gögös tekintetű úr ül rókaprémés kabátban. Egy podagras polgár, mialatt a kocsi után néz, a kisfiának magyarázza:

— Der Herr Graf von Nagy-Cenk. Der Graf Széchenyi!

A katona megkoppantja a kaput a Schetzel ügyvéd házában.

Hát ennek a háznak a kapuja kinyílik még valaki előtt?

Kemény vakkantások hallatszanak, azután megnyült morgás. Valaki csoszog a kapu felé; csikordul a kulcs és a vézna, kéknadrágos baka már benn is van az öreg házban, a kongó kapubolt alatt.

A mogorva emberkerülő, aki a kutyáján kívül évszámra nem beszél senkivel, egészen megvidámodik, amint elnézi ezt a sovány, vöröskezü katonát, aki óriási bakancsait a kandalló rácsára rakja, mire a hólé olvadva csurog le róla a szőnyegre.

— Mi volt az éjszaka a vártán?

— Rajtacsíptek, tekintetes uram. Alaposan rajtacsíptek! Unalmamban verset fabrikáltam és hogy el ne feledjem, hát mingyárt oda is kanyarítottam a faköpönyegre. Ott van ni, nézzen csak ki az ablakon, még talán most is megláthatja, ha be nem mázolták azóta. Jött a patrull, nem vettem észre őket, nem kiáltottam

el a berdót, ahogy dukál, — ráadásul még az a kutya-képző káplár, az a betyár, aki a bőromet nyúzza a századnál is, meglátta az írást a faköpenyegen. Lett erre nagy ribillió és máma raportra stimmeltek.

— No, aztán mi történt azon a raporton?

— Hát, amint látja, ügyvéd úr, valami nagy baj nem eshetett velem, mert itt vagyok ép bőrrel. A kapitány derék ember; higgye el, császári tisztben ritka példány! Nagyon megdorgált, azt mondta, hogyha még egyszer panasz lesz rám, irgalmatlanul becsukat. De aztán csak elengedett.

— Vannak még emberek is odakünn az életben? — kérdezi inkább magától, mint a vendégétől a ház gazdája.

Mintha kinyílt volna előtte ennek a szegény, sokat hányatott, világgal meghasonlott embernek a szíve, mint előbb a kapuja. A szíve, ez a tátongó, gyógyíthatatlan, örökké vérző seb. Gyöngéden, részvétől csillogó szemmel nézett rá. Közelebb tolta hozzá a székét, rátette csontos ujjait az öregember szőrös, kövér, nagy kezére.

— Már megint virrasztott az éjszaka . . . Látom a szeme alján. Mire való ez a bolondság? Minden éjjel, járkál föl és alá a házában, mint a kísértet. Aztán ír, ír, egyre csak firkál instanciákat, memorandumokat, gravámeneket, amiket összegyűjt a fiókjában és soha senkinek el nem küldi, senkinek meg nem mutatja.

Az öregember lassan ráemeli a szemét. És megszólal nagyon csöndesen:

Muszáj. Magam miatt muszáj. Itt belül valami parancsolja nekem. Már rég meghaltam volna, ha nem írnám ki magamból ezt a fájdalmat. Bennem annyi gyűlölet van, annyi háborgás van öcsémuram, annyi tehetetlen düh, hogyha senki más meg nem hallgatja, hát ki kell öntenem a papirosra.

Tenyérébe hajtotta a fejét. Soká, nagyon soká hallgattak. Mire megint megszólalt, egészen más volt a hangja. Mintha leszállt volna azóta mélyen a bánat és az emlékezet kútjába. Mintha megmerült volna benne. Mély, búgó gordonka-hangon beszélt tovább.

— A feleségem, aki mindenem volt, szép, ártatlan,

tiszta lélek . . . nem tudta elviselni a szégyent ... Az emberek elfordultak tőlünk ... a küszöbünkre nem lépett rá senki ... Az uccán összesúgtak mögötte: „Ni, ott megy a szilenciumos Schetzel felesége” . . . Megölte magát! . . .

A kutya föltápáskodott, nyújtózkodott egyet, mint az ember. Azután odadörgölte lompos fejét a katonára térdéhez. Az gyöngéden simogatta az értelmes, lágyszőrű, meleg fejét. Mintha szép leány szőkefürtös fejcskéje volna. Ebben a mozdulatban mennyi gyöngédség, mennyi kedvesség, mennyi melegség és mennyi vágyódás volt! Mintha ez a sovány kéz megérezné, hogy ezt a gyöngédséget, ezt a forróságot, ezt a vágyódást az életben olyan soknak kínálja majd hiába, hiába . . . Nem lesz lány, selymes női fej, amely odahajlanék simogatni vágyó, remegő ujjainak forrósága alá.

— Ebben a kutyában nem csalódtam — mondja a Háromház lakója. Ez az egyetlen élőlény, akiben nem csalatkoztam. Ez hűséges, becsületes, ebben semmi álnokság nincsen, ez nem is hagyja el az embert haláláig.

Pipáztak, nagyokat hallgattak.

— A Horatiusomat elolvasta már Petrovics?

— Igen, igen, — fölséges!

— Mi tetszik a legjobban az ódák közül?

— A Taliarchushoz írott, az a legszebb.

Vides ut alta stet nive candidum.

Soracte ncc iam sustineam onus

Silvae laborantes geluque

Flumina constiterint acuto.

— Adok én most magának más valamit, azt még biztosan nem olvasta. Dantét! Sajnos, előbb meg kell majd tanulnia olaszul, ha ezt olvasni akarja.

Bőrbe kötött barna könyvet vett ki a szekrényből. Lapozgatott benne. Azután odaadta a katonának, miközben rámutatott az egyik oldalon pár sorra.

— Olvassa csak; milyen zene!

Per me si va nella città dolente,

Per me si va nelleterno dolore,

Per me si va tra la perduta gente.

Sötétedett. A katona készülődött.

— Ne haragudjon, öcsémuram, már sokszor kerülgettem, sokszor meg akartam kérdezni magától, hogyan bírja a magafajta ember ezt a nyomorult katonaéletet? Tizenkét esztendő! Élete legszebb évei, durva, faragatlan fickók között.

— Nekem mindegy, fiskális uram! Az én sorsom gyalázatos sors. Üldözött, nyomorult állat vagyok én! Elbírom én azt is, hogy ketten alszunk egy cigánnyal egy ágyon, mert ez a reglama. Csak azt viselem nehezen, hogy ez a gyalázatos káplár, ha észreveszi, hogy valahol a sarokban már megint olvasok, mingyárt elküld udvart söpörni vagy krumplit pucolni. Hát . . . tudja Isten . . . most alighanem viszik a regimentet Itáliába. Már addig csak kitartok. Világot látok, idegen nyelvet tanulok; majd akkor Dantét is megértem — teszi hozzá mosolyogva. Aztán, ha Isten segít, közel leszünk a svájci határhoz. Átmegyek a hegyeken!

— Az életébe kerülhet! A szökevényyel nem tréfálnak ám!

— Az élet eddig sem tréfálkozott velem, ügyvéd uram.

Sokáig tartották fogva egymás kezét.

Az öregember, meg a fiatalember, akikkel az élet nem nagyon tréfálkozott.

Két kivetettje az életnek, két üldözöttje a sorsnak, két mostohája ennek a szép földi világnak.

Akik eddig mindenkiben csalódtak és nincsen bizalmuk másban, csak egy lompos, hosszúszerű kувaszban.

Az egyik hatvan esztendő.

A másik tizenhat . . .

A katonakórház ágyán lázban fetreng egy sovány legényke. Papirost forgat száraz, reszkető ujjai között. A papirosra nagy, otromba paraszti betűkkel írt valaki messze Magyarországról. Egyszerű öregaszony: „Az apád még most se akar hallani rólad, Sándorkám . . . Nem is tudja, hogy írtam ... az Isten óvjon, lelkem, fiacskám”.

Az ágy szélén egy nagybajuszú katonadoktor ül. Kemény, barna képe van, lecsüngő, lompos vörös bajuszába ősz szálak vegyülnek már; a szemüvege harciasan, szigorúan villog. Mindenki nagyon kemény embernek ismeri Rómer ezredorvost. Ebben a reglamás császári világban ugyan ki venné észre, hogy a harciasan villogó szemüveg mögött szelídnézésű szem húzódik meg szomorúan, hogy annyi rút, annyi komisz dolgot kell látnia itt, ahová sorsa állította.

Egészen észrevétlenül ült le a beteg kis katona ágyaszélére. A beteg már csak akkor vette észre, amikor harmadszor is végigolvasta az édesanyja levelét. Föl akart ülni ágyán nagy erőlködéssel, de az ezredorvos rátette a kezét és visszanyomta a párnára:

— Levelet kapott hazulról?

— Igen, ezredorvos úr, az édesanyámtól. Az ezredorvos hosszan, kutatva nézte lázrózsás arcát, beteg fényben izzó parázs szemét:

— Mondja fiam, hogyan került maga ebbe az életbe?

— Hosszú sor volna azt elmesélni, doktor úr.

— Csak mondja el fiam, engem érdekel. Tudja: az is a diagnózishoz tartozik — tette hozzá nevetve.

— Diák voltam, doktor úr. Az apám egyszer nagyon megvert, eltörte rajtam a somfabetjét, mert az egyik tanárom azt írta neki, hogy szerelmes vagyok és verseket írok. Nem bírtam ott maradni, ahol az a szégyen ért! Más iskolába mentem. Selmece. Volt egy pánszláv professzorom, aki mindenből tótót akart csinálni. Ott se bírtam tovább. Voltam aztán statisza a Nemzeti Színházban. A művész urak engem küldtek át virsliért a szomszédba, én vittem éjszaka a lámpát a művésznők előtt, ha nagy volt a sár, meg a sötétség. Hallgattam bolond, buja, léha beszédeket, ahogy a gavallérjaikkal fecsegtek ott mögöttem, egymáshoz bújva. Velem senki se törődött. Rongyos cipőmben, piszkosan, ütött-kopottan ott cuppogtam előttük a sárban. Aztán kaptam egy félhúszast, de rám se néztek, amint ottmaradtam az uccán, a sötétben. Az apám közben tönkrement; az árvíz elvitte a földjét, rombadöntötte a házat. Rá is szedték, megcsalták, kifosz-

tották. Mert tessék elhinni, doktor úr, azért jó ember az apám, kicsit keménybeszédű, akaratos, furcsa ember, de jó ember, becsületes ember.

— Jó, jó fiam, — de mégis: hogyan lett maga katona? Hiszen olyan fiatal még.

— Szerelmes verseket írtam egy huszárőrnagy lányának. Az őrnagy mérges lett, bepanaszolt a rokonunknál, akihez odaadott az apám kosztra, lakásra. Az nekieresztett a világnak. Én meg mérgemben, keservemben nem mentem tovább Sopronnál. Beálltam katonának. Tudom: nagyon mélyre süllyedtem én, doktor úr! De mindegy, már most minden mindegy.

Az ezredorvos föléje hajlik és suttogva szól hozzá, hogy meg ne hallják a szomszéd ágyon.

— Írást adok, hogy beteg. Szívtágulás. Tüdőbaj. Nem alkalmas a szolgálatra. Menjen, menjen innen fiam, amíg lehet!

— Azt hittem, doktor úr — felelt suttogva a beteg, hogy Itáliába megyünk. Ki tudja, talán átsegít jó sorsom a svájci határon . . . Idekerültünk a hegyek közé, innen most már élve meg nem szabadulok.

— Menjen fiam. Majd én megszabadítom. Fusson. Akárhová. Csak el innen! El!

A beteg most fölzokog:

— Minek mennék, ezredorvos úr! Merre menjek, hová menjek? Nincs énnékem hová mennem! Mi lesz belőlem? Higgye el, olyan mindegy, hol pusztulok el: katonakórházban-e, kaszárnyafal tövében-e, amikor belém lövi a golyóját valami ostoba silbak, vagy az árok szélén.

Visszahanyatlik a párnájára, maga elé mered, mintha látna valamit a levegőben. A pupillája ijesztoően kitágul. Lecsüggő sovány keze belemarkol az ágy vasába és azt kaparja. Az ajka mozog. Rekedten, alig artikulálva mond valamit.

. . . Érzem ... én . . . nem születtem közönséges embernek . . .

A doktor félrehúzza a szanitécet.

— Hallja, Freiter, gondja legyen erre a betegre!

— Befehl, Herr Regimentsarzt!

A szem különös, beteg- csillogása egyre nyugtalanabb, egyre zavarosabb.

Rózsika ... anyám ... hallok ... az én nevem ...
a te költő fiad... örökre élni fog ... anyám ...

— Félrebeszél, szegény — súgja a doktor az ápolónak. Ki tudja, megéri-e a reggelt?

A VÉN DIÁK.

A pápai kollégium legnevezetesebb helyisége ebben a pillanatban kétségtelenül a karcser. Azért nevezetes, mert a diákság összes tréfacsinálói, mókás legénykéi, a kollégium legfőbb rémei egy rakáson vannak benne e pillanatban. És pedig: Kozma Sanyi, az ábrándos szőke Jókai Móric, Orlai Petrics Soma, Bárány Guszti és a „baka”. A baka, az Petrovics.

Így hívják a diáktársai.

Hogy miért lettek e komor helyiségnek a lakói? Egyszerre bár, mégis a legkülönbözőbb okokból. Kozma Sanyi tíz óra után From- zsidónál találtatott, amint éppen a csopaki hegy levét itta, mégpedig mérték-telenül. Ő ezért „ül”. Jókai Móric, a dédelgetett és kényeztetett „mama kedvence” — elkésett Tarczy professzor úr előadásáról és bár a professzor úr kedveltje, mégis idekerült, mert kivételt nem lehet tenni senkivel a diákok demokratikus mustraállamában. Ő különben egészen búskomor, mert eddig „büntetlen előéletű” volt és nem tud beletörődni abba, hogy fekete pont került a konduktlistájába. Bárány Guszti verekedett. Az még nem baj, hogy verekedett, csak az a hiba, hogy a logika szigorú professzora éppen akkor fordult be a folyosóra, amikor Guszti helybenhagyta Demjén Ferit, akivel azon vezett össze, hogy a képzőtársaságnak ez a rettegett kritikusa pongyolának, parlaginak és erkölcstelennek nevezte a „baka” legújabb versét.

És miért ül a „baka”?

A „baka” mindenesetre olyasmiről nem tehet. Nem fizetett idejében tandíjat, mert nem volt neki. Szegény fiú, szegény katonaviselt, sorsüldözött fiú nevelő volt a Horváth ügyvédek házában, de kis tanít-

ványa, szegény Horváth Lenke meghalt. Megszűnt a jó stallum és azóta bizony abból tartja el magát nagykeservesen, hogy másol komisz és unalmas aktákat a fiskális kancelláriájában. Ez pedig Noe apánk óta mindmáig fölötte sovány kenyérkereset. Igaz, hogy Petrovics diák tandíjhátralékos mivoltát még tetézte is azzal, hogy amikor ad audiendum verbum citálták a tanári konferencia elé, régi bakaruhájában jelent meg. A diákok összeszaladtak a csodájára, az egész kollégium megtelt kacagással és a szegény Petrovicsot nemcsak, hogy kinevették, de még a tanári testület is felelősségre vonta botrány okozásért. Ő sehogyan sem értette a dolgot. Azt mondta:

— Professzor urak! Ez az öltözet van olyan tiszteséges, mint akárki másé. Megszenvedtem érte!

Hiába, a tanár urak zordon szíve meg nem indult.

Látszik, hogy egyikük se volt baka a Gollner-ezredben!

A „baka” ebben a pillanatban a karcer egyetlen gyalultatlan asztalára könyököl, majdnem hasal és ír. Nem törődik körülötte zsvajgó cimboráival, akik a fogság egyhangú óráit féktelen tréfálkozással vidámítják. Őt ugyan nem zavarja még a földindulás sem! ír, ír, rendületlenül. Mikor aztán készen van, földhöz vágja a pennát, fölugrik a prices tetejére és elkezd ordítani.

— Urak, úrfiak, diákleányok, népség, katonaság! Szilencium, sőt: silence! Magyarul: a teremtsit az uraknak, fogjátok be már a pofátokat! Az ihlet szent perceit megragadva, sőt kiaknázva, verset alkottam. A címe:

— A címe, a címe, nos, a címe! — hallatszik négy torokból egyszerre.

— Türelem, messieurs! Türelem, uraim és hölgyeim. — A hölgyeim szónál az ábrándos, kékszemű Jókai Móric felé fordul mély bókkal. — Türelem. A címe: Bacchushoz!

Ezután krákogva, fátyolos, dünyögő hangon fölolvassa tréfás ódáját Bacchushoz, amelyben örök fogadalmat esküszik a csapnak, hogy holtig szerelmese lesz.

A fiúk torkuk szakadtából vivátozni kezdenek. Na-

gyon tetszik nekik a vers, amely a börtön síri éjében született és ahoz képest elég vidám. Csak Kozma Sanyi fintorítja el az orrát.

— Baj van, baj van!

— Na mi az, mi baj — kérdezi a költő.

— Baj van! Mert uraim, beszél tovább, miközben a poétika nagytekintélyű professzorának hanglejtését utánozza, nem hihetünk a költő őszinteségében, mert hogy az ördögbe írhat ilyen mámoros bacchusi bordalt, mikor ő még soha az életben nem volt becsípve és egyáltalában nem szokott nyelni, hahogy nem vizet, vagy mérget.

Kozma Sanyiból egyébként a legrútabb irigység beszél. A karcer költői versenyén ő akarja elvinni a pálmát. Ha már nem is egyedül, legalább is ötödmagával, úgy, hogy neki is jusson belőle egy ág. Mingyárt elő is áll az indítványával.

— Fiúk, tudjátok mit? Használjuk az időt hasznosan: írjunk színdarabot.

— Mii? Színdarabot? — csodálkozik Móric. — Öten írjunk színdarabot?

— Miért ne?

— Tudod Móric, Sanyi úgy képzeli a dolgot — magyarázza Petrics Soma — hogy ő írja a magánhangzókat, te írod a mássalhangzókat, én kanyarítom közbe a pontokat, a vesszőket, Guszti faragja a pennákat és Petrovics gondoskodik róla, hogy a tintának legyen sava-borsa.

Óriási hahota tölti be a szűk és barátságtalan helyiséget és öt perc múlva már mind az öten nekifeküsznek az egyetlen kecskelábú asztalnak, ki térdelve, ki halsalva, ki meg a lócán lógatva a lábát. Már költenek. Kozma diktálja a címet: „Az öt jó madár.” Petrics Soma folytatja: „Kezdődik a pápai kollégium képzőtársaságában. Szín: a közismert. Jelen vannak: Jelenlevők és jelen nem lévők. A dobogón Petrovics Sándor áll és szaval. Mikor befejezik, föláll egy nyurga alak, bizonyos nevezetű Bernjén, felölti legnagyobb képét — mert van neki jókora — és fuvolázó orrhangon megszólal: „Szavolata jó, de testtartása nem kielégítő.”

— Ó, az a hülye — szól bele Bárány Guszti.

— Csönd! Ez nem tartozik a darabba — utasítja rendre Jókai, átvéve a diktálást. — írjuk tovább. De vigyázzunk, nehogy belekerüljön „az a hülye”.

Fél óra múlva, körülbelül akkor, mikor a kapu alatt elkezd dörögni a harang, annak a jeléül, hogy ozsonna ideje kezdődik, már készen is van az öt társszerző vígjátéka. A színlap is ott díszileg krétával fölmázolva a karcéi falára.

Csikordul a zár, ajtó nyílik, egy szőrös, rezesorrú ember néz be a karcerbe. A pedellus. Terjedelmes paksamétát tesz le az egyik priccsre.

— Domine Jókainak küldi Klára uram.

— Ja, persze, Móric kisasszonyt kényeztetik — mondja Petrovics — miközben közös erővel kibontják a csomagot és széjjelkapkodják a sonkát, mazsoláskalácsot, almát, diót, amit Klára uram, a szállásadó gazdája küldött „Móric kisasszonynak”. A pedellus még ott áll az ajtóban. Mielőtt kimenne, még visszamordul:

— Domine professzor Tarczy azt üzente, hogy ne hangoskodjanak annyira, mert a mulatságuk behallatszik a terembe.

Az ajtó zárul, a nyájas kulcsár elment.

— Te Sándor, mondd csak, igazán annyira vágyódsz a művészet bájdús büvkörébe? — kérdezi Petrics Soma.

Petrovics nem sokat törődik a kérdéssel. Egész hosszúságában végigfeküdt, még pedig hasmánt, az egyik priccsen. Lyukas szürke lebernyegével betakarta magát és úgy tesz, mint akit nem érdekel a világ.

De Petrics Soma nem hagyja magát. Miközben mind a két pofazacskója tele van mazsolás kaláccsal, amit a Móric paksamétájából rekvirált, szemét ábrándosan a pókhálós mennyezetre függesztve fölfohász-kodik.

— Oh, ti halhatatlan istenek, ha Griff-foga dó nem volna a világon!

De erre már fölneszel a „baka”, lerúgja magáról gallérköponyegét, fölül a priccsen és mérgesen ránéz Somára, aki a világ legártatlanabb ábrázatával rágja tovább és nyeli a mértéktelen nagy darabokban szájába

gyömszőlt mazsolás kalácsot. A többiek pedig csöndesen kuncognak, mert mindnyájan tudják, hogy miről van szó.

Petrovics Sándor, aki már aszódi diákkora óta rajongott a színészetért és minden piszkos ripacsban egy-egy istent látott, minden züllött komédiásnéban tündérkirálynét, mint annyi lángoló képzeletű ifjú ő előtte és ő utána is, — egészen elvesztette a nyugalját, mikor bizonyos Komáromy és Szákty nevű direktorok vándorkomédiástruppja megérkezett Pápára. Inkább nem evett egész nap, csakhogy fölkapaszkodhasson a kakasülőre, azután pedig nem hagyta békében Kozma Sanyit, aki benfentes volt a színházban, mint a helyi újság kritikusa, hogy mutassa be már annak a páratlan, isteni Szatmárinénak! Kozma Sanyi végre nekidurálta magát, elvitte Petrovicsot a „Griff”-fogadóba, mert az volt a színészek tanyája. Sándor az izgalomtól haloványan kapaszkodott föl a nyikorgó deszkalépcsőn az emeletre, miközben úgy érezte, hogy a szíve a torkában dobog. Mikor a folyosó végén befordulnak, hirtelen megállám Petrovics, mintha gyökeret eresztett volna a láb:;. Ott látja a folyosón imádoztját, az eszményi nőt, a színpad tündérkirálynőjét, akinek lehellete ámbra, hangja orgonabúgás, sóhajtása langy esti zefir, zilált és piszkos alsóruhában, kócosan mosdatlanul, amint egy darab vajaskenyéren civakodik egy másik komédiásnéval. Szidják egymást szennyes szájjal, mindennek elmondja egyik a másikat. Különösen pedig Szatmárinénak mond valami olyast a másik, hogy a szegény baka nagyokat csuklik, az ádámcsutkája megint futkározni kezd, rettentően pislog, hosszú, csontos ujjai-val egy párszor belemarkol a fejét borító sörtébe, azután rekedten csak ennyit mond:

— Gyerünk, gyerünk, Sanyi...

Jókai csöndesen megjegyzi:

— De azért mégis csak szép, amit aznap este írt:

El, el, meglátni őt,
Az égi szép szemet,
Amelynek e kebel
Imádó rabja lett.

Meglátni a szelíd
 Angyalvonásokat,
 Melyeknek bájain
 Szív és ész elakad.

S a tündértermetet,
 S a hullámzó kebelt,
 Hol a kecs istene
 Két rózsatrónt emelt.

Meglátni, asszonyok
 Legszebbje, tégedet,
 Minőt az ég csupán
 Egyszer teremthetett!

A baka dühösen fölugrik a priccsról és be akarja tapasztani Móric száját. De ő nem hagyja magát és miközben az mérgesen végigvágja magát újra a priccsen, fejére húzva a köpönyegét és befogva a fülét, Móric föláll a lóca tetejére, ábrándos pózba vágja magát, egyik kezét szívére teszi és átszellemült hangon folytatja:

Ti, ablakai fölött
 Irigy örkárpitok,
 Pillantanom reá,
 Ó, kérlek, hagyjatok!

Azután borús tekintetet vet maga elé, mintha egy rémes látomás kapná meg a fantáziáját, hangja sötét és tragikus lesz, mintha kripta mélyéből döngene:

Rejtsétek a szobát,
 Híven, ó kárpitok,
 Szívszaggató, miket
 Az ifjú látni fog.

A folytatás hangos nevetésbe fullad, aminek olyan eredménye lesz, hogy domine professzor Tarozy már megint nem tud nyugodtan tanítani a szomszéd teremben.

*

Pápa akkoriban valóságos diákeldorádó volt. A kollégium volt a város közepe, nem az Eszterházy hercegek gyönyörű kastélya, ahol ugyancsak ritkán lakott

a gazda. A kollégium ősi épülete a nemzet reménységét dajkálta féltőn, gondosan, szeretettel. Mikor aztán a tudomány igéivel fogékony elmékben kirajzottak kapuján a diákok, hangosan, lármásan, vidáman, mert úgy látszik, hogy a tudomány igéi nem túlságosan rontották el a kedvüket, megnyíltak előttük a város vendégszerető polgári házai, ahová a kollégiumi diákokat kosztba adták ős elején metssze földön lakó szüleik. A híres, nevezetes pápai kollégiumba elhozták a hetedik vármegyéből is a reményteljes csemetéket és Pápa városának legtöbb polgári házában volt egy-egy kosztos diák, mert a középfokú polgári osztályban szinte lenéztek azt, akinek ilyenfajta lakója nem akadt. Voltak olyan kosztadó gazdák Pápa városában, akiknek híre még Erdélybe is eljutott, akiknek a házában évtizedek óta hagyomány volt a kosztos diák tartása.

A diákok apró-cseprő csínyjeit, ártatlan szerelmeit, mulatozásait, tréfáit tűrte itt mindenki. Életet, pezsgést hozott a város szürke falai közé ez a nyugtalan, sokszor féktelen fiatalság.

No meg egy kis pénzmagot is.

A Fromm zsidó kocsmája mindenesetre egyike volt azoknak a helyeknek, ahová bizonyos napokon és bizonyos órákban nem volt tanácsos másnak betérni, mint diákfélének. Itt korlátlanul ők voltak az urak. Sokkal inkább, mint a kollégiumban, mert hiszen a kollégiumban tudvalevőleg, sajnos, professzorok is vannak, meg pedellusok, meg karcer is van, mint az iménti sorokból az olvasó már láthatta. Úgy, hogy ott bizony a diákság hagyományos vérmérsékletét különböző korlátozó körülmények szorították szűk mederbe. Ámde itt, a derék feketeszakállas és sánta italmérőnél egészen más világ járta. Még ebben az órában is, pedig már rég meggyújtották a petróleumlámpát, a kerek asztalnál nagy diákkompanya koccintgat. Egy hórihorgas, szögletesfejű fiú éppen most ölelgeti Fromm tatát, aki nagyban szabadkozik és nem érti, mért hívja őt folyton az ifiúr Ganimédesznek. Furcsa! Ganimédesz... Azt mondja neki: rózsásarcú, selyemfürtű Ganimédesz. Furcsa. Fromm tata ugyan hiú ember, sokat ad a fénylő, selymes, hosszú szakállára, de okos ember is, aki tudja, hogy neki

már eladó lánya van, neki inkább szőrös az arca, mint rózsás, fürtjeit pedig már régen elvitte a legmohóbb hitelező: az idő. „De különöseks is ezek a diák urak, hogy mi jut ezeknek az eszükbe! Selymes-fürtű, rózsás arcú Ganimédesz! No, megyek is be mingyárt és megkérdezem a Rézit, az én lányomat, aki Pesten járt iskolába, Lejteji Lilla institutjába, hogy mi az a Ganimédesz?”

— Azt szeretném tudni — szól most az egyik fiú mi a fenét henceg úgy ez a baka! Úgy megy el az ember mellett az uccán, mintha Eszterházy herceg volna. Tegnap majd elgázolt, mert nem tértem ki előle.

— Nem csoda, ha még ezek az úri fiúk is pártját fogják! Jókai megosztja vele a legjobb falatját. Kozma Sanyi egészen patrónusának szegődött. Valósággal el-tartják. Különös dolog! Ugyan mit találnak benne?”

— Ja! — böffen rá egy pirosképű, zömök legényke, — megrontotta az eszüket a képzelődő társulat.

— Nem képzelődő az, te —javítják ki, —hanem kép-zőtársaság!

— Fenét! Képzelődő, holdvilágbámuló népség az!

... Így maradt rajta a pápai képzőtársaságon az új név: „képzelődő társaság”.

... A homály egyre sűrűbbre szövöi fátolyát. Elta-karja a beszélgetőket, befödi az arcukat, a hangjukat, ragadja előlük mindörökre alakjukat. Nem fogunk velük többé találkozni. Ők ott maradnak a homályban, mert odavalók. Mert ők még nem tudják és talán nem is fogják megtudni, hogy mit találnak az emberek azon a szegény bakadiákon.

Istenem, ugyan mit találnak rajta!

A ferencesek zárdájával szemben van a Klára uram háza. A sarokbolt mellett, amelyiknek szép magyar lány van a cégtáblájára pingálva. Klára uram házában, a konyhán túl, van a diák-kaszinó. Ez nem afféle hivatalos, valóságos kaszinó, hanem a Jókai Móric, meg a Petrovics Sándor szállása. Csakhogy a többiek annyira ideszoktak már erre a vidám tanyára, hogy gyakran még éjfélkor is alig lehet őket hazaküldeni. Lassanként csakugyan olyan kaszinóféle fejlődött ki a „Móric kisasszony” szállásán. A kaszinónak

tiszteletbeli tagja, bár ő maga sohasem volt diák, Klára uram, a házigazda. Vastagnyakú kálvinista ember, afféle figurás magyar, aki százféle históriái, történetet, regét, mesét tud, amit a kis szöke Jókai úrfi el-elhallgat, miközben pingál vagy tanú.

Móric ebben a szent minutában is ott ül a lámpa alatt és festéket kever. A komáromi módos ügyvéd elkényeztetett köhögős kisfia, bárha familiája őt is fiskálisnak szánja, inkább festő szeretne lenni. Petrovics Sándor most nyitja rá az ajtót széles mosollyal. Látja, hogy Móric éppen sonkát eszik pingálás közben. Szegény fiú, a szeme megakad egy pillanatra a szép rózsaszínű, fehérszélű sonkán... Nem csoda, tizenhétéves, a gyomra még nagyon követelőzik és — nem evett még ma semmit! Csakhogy ez a bakadiák a maga nyomorúságában büszke, kemény, tartózkodó. El nem árulná, hogy éhes. Inkább elfordul, nem néz oda, amíg Móric be nem fejezi az ozsonnáját.

Csakhogy ez nem fejezte be ám a kosztolást, mert nagy ribillió támad odakünn. Mintha egy szakasz vasasnémet robbant volna a házba, óriási lármával és dobozással döntik be az ajtót Petrics Soma és Kozma Sanyi. Nyomukban hosszú pipájával Klára uram, aki nagyon kíváncsi természetű ember.

— Vivát, hurrá! — ordít Kozma Sanyi, kezében nyomtatott papirost lobogtatva. Azzal nekirontanak Somával együtt a bakának, fölkapják a levegőbe, ami nem is valami nehéz dolog, mert az szegény nagyon könnyűsúlyú mostanában, körülhordozzák a szobában és eszeveszetten vivátoznak, ő meg szegény nem is tudja, hogy mitől bódultak meg ennyire. Klára uram se tudja, de ő azért nyugodtan vár a sorára és tempósan pöffékel tovább. Mert kíváncsinak lenni szabad a magyar embernek, de mutatni nem szabad, hogy kíváncsi.

Petricus Soma végre kiböki a nagy újságot, miközben Kozma reszkető kezekkel tartja Petrovics orra elé a nyomtatott papirost.

— Ide süss, koma! Látod ezt? „A borozó” megjelent az Athenaeumban.

A baka kiegyenesedik. Alakja megfeszül, mint az íj Nimród kezében. Már elfelejtette, hogy még nem

evett ma. Nézi összehúzott szemöldökkel az Athenaeum legújabb számát, Igen, ott van, ott van ő az előkelő, komoly újságban, a nagy Bajza József lapjában, amelyikbe Vörösmarty Mihály írja a verseit. Ott van az ő költeménye.

Gondúzó borocska mellett
 Vigan illan életem,
 Gondúzó borocska mellett
 Sors, hatalmad nevetem!

A szeme szokatlanul fényleni kezd. De nem akarja elárulni meghatottságát. Ez gyöngeség! Jókai csodálattal néz rá, mialatt még mindig markolássza a festő-palettát. Közben bejött a szobába egy nyurga, merev, halovány fiú. Karcsi, Kerkápoly Karcsi.

— Úgy-e mondtam — szólal meg most halkán a baka —, hogy még lesz belőlem valami!

— De azt is mondtad — felel neki az ajtó mögül Kerkápoly —, hogy abba hagyod, nem írsz többé verset.

Petrics Soma rászól:

— Ugyan ne izélj, te tudós. Te, — minister!

— Ebből még csakugyan Metternich kollégája lesz, — dupláz rá Kozma Sanyi.

Mindnyájan nevettek ezen az ugratáson. Magyar diákok között nem volt az valami hízelgés, ha valakire azt mondták, hogy minister lesz belőle, a gazember Metternichnek, meg Kolowratnak a kollégája.

... A viccben az volt a legjobb és a legkedvesebb, hogy az a nyurga fiú komolyan vette. Belül, a szíve sarkában érezte, hogy igenis, lesz még belőle miniszter!

Ahogyan lett is.

Petrovics Sándornak ezen az estén olyan jó kedve kerekedett, hogy madarat lehetett volna fogatni vele. Szokott kemény, fanyar, házsártos, darabos modorának nyoma nem maradt. Bor is került az asztalra Klára uram jóvoltából. Mire aztán éjfélkor is ott ültek még az asztalnál; sehogy sem akartak engedelmelkedni Morpheus csábításainak. Még a pedáns, csöndeséletű, bornemissza Kerkápoly is kitarzott, Petrovics szeme gyakran pihent különös, meleg nézéssel Jókai Móric lányos, szelíd arcán.

— Móric, próbálj már te is valamit! Prózát talán.

— Én csak inkább festegetek, Sándor!

Most Petrics Soma kezdi biztatgatni Klára uramat.

— Meséljen már Klára uram valamit.

Klára uramat pedig nem nagyon kell biztatni. Kiveszi a pipát a szájából, iszik egy félpohárral abból a jó kemenesaljiból és rákezdi:

— Mikor a győri táborra rágyütt a francia, aszongya nekem Alvinczy: „Kend a legvitézebb huszár, Klára uram. Menjen kend egy cüggal a pozsonyi országútra portyázni”. Hát, rántok egyet a mentémen, megigazítom a lovamon a hevedert, aztán előre! Amint megyünk, mendegélünk, poroszkálunk az úton, egyszerre csak elkáprázik nagyon a szemünk. Nem tudtuk sehogyan se kitalálni, mi ragyoghat olyan nagyon szemtől-szembe. Nem sokáig álmélkodhattunk, mert rajtunk ütöttek a francia császár vértesei. Mert hogy azoknak az ezüstvértjén ragyogott annyira az Isten napja, mintha gyémántból lettek volna. Hát gyémántból ugyan nem, de volt az egész brigád.

— Brigád-é! — hitetlenkedik Kozma, mire Móric rászól, hogy ne zavarja Klára uramat.

— No, Klára, itt a világ vége — dörmögtem a bajszom alá. — Azzal csak kirántottam jó öreg vas-kómat, azt mondtam, hogy „rajta huszár, élet, halál!” oszt közibük vágunk és aprítottuk a franciát úgy, mint a tüzelőfát. Már vagy kétszáz francia hevert a fübe lovastul, mikor a többi elszaladt. Utánuk iramodtunk. Én különösen az egyiket kergettem, akinek olyan szép szürke lova vót, olyan fájntos nyereggel. Csupa egy bársony, meg arany vót. A ruhájáról láttam, hogy valami fő-fő francia. Mikor beértem és suhintasra emeltem vitézi kardomat, az rámkiáltott: „Magyar huszár, kíméld az életemet! Megszakadna értem a szeretőm szíve. Inkább néked adom ezt a drága gyűrűt, amit az anglus király adott nékem ajándékba”. Azzal már húzná is a gyűrűt az ujjáról. De én, miközben kardomat hüvelyébe csúsztattam volna, így szóltam: „Nem köll nekem az úrnak a gyűrűje, tartsa meg a szeretőjének. De ha annyira félti az életét, hát nem bánom, vigye vissza a szeretője rokolyája mellé”.

Már messze járt a főfrancia, mikor csak utánam lohol egyik vitéz komám, és szól illetéknéppen: „Klára uram, Klára uram, kend is eleresztette a szerencséjét! Hát hogy-hogy meg nem ismerte, kivel van dógat Hiszen, ha ezt pórázon viszi a táborba, nádorispán lett volna kendből!”

— Hát ki volt az a francia? — kérdezik.

— Hát bizony — felel a gazda nagyokat fújva a pipájából, miközben laposakat pislant a verpeléti dohány fölszálló füstjébe — hát bizony nem volt más, mint maga, személyesen, a franciák császára, Napoleon!

— Bravó, bravó, vivát, éljen vitéz Klára uram — hangzik az asztal körül a diákok szava, akik Klára uram egészségére emelik poharukat.

De Petrics Soma azért meg nem állja, hogy közbe ne szóljon:

— Lám, csak lám, Klára uram! Milyen jó nádorispán lett vóna kendből!

A fák barna ágain kidugják fejceskájukat a cseresnyevirágok.

Mint mikor a téli hallgatásba burkolózó ódon ház fekete falán kinyílnak a zsalugáterek tavasszal és kinéznek rajtuk a napsütéses uccára szép ifjú leányok bodros fejceskéi.

A langyos levegő megtelt madárcsicsergéssel.

A kollégium nagykapuja kitárult déli harangszóra és lármásan, hadonászva, egymást lökdösve tódultak ki a diákok. Valami nagy dolog eshetett odabenn a kollégiumban. Hát hogysisne, nagy nap az ilyen! A képzőtársaság pályázatának eredményét hirdették ki. A „baka” is jön kifelé a többiekkel, vele együtt lépett ki a kapun egy jóságos, kerekképű, zömök úriember, hosszú fekete kabátban. Odalép a bakához, kezét nyújt neki:

— Gratulálok, Petrovics!

Ez Tarczay Lajos professzor úr volt, a diákok patronusa. Ahhoz gratulált Sándornak, hogy a képzőtársaság románcdíját, amely pedig két egész arany volt, elvitte a „Szín és való” című költeményével.

Azzal, amelyiket Jókai Móric olyan mulatságos álpátosszal deklamált el a karczerben.

Azért most nagy gond következik. Nemsokára itt van a nagy záróünnepség, amikor a díjnyerteseknek személyesen el kell szavalniok koszorúzott költeményüket. Honnan vesznek megfelelő ruhát Petrovicznak? Hiszen az ő különös, nyurga alakjára, hosszú lábára, még hosszabb karjaira nagyon nehéz bárkinek a ruháját ráerőszakolni.

De a fiúk buzgalma, szeretete olyan nagy, hogy a fél várost bejárják, mégis összeszedik a ruhát. Mikor aztán az ünnepségre kell menni, nekiállnak öltöztetni a bakát. Ráadják a sötétzöld kvekkert, a fekete pantallót és mellényt, amelyiknek megint más a gazdája, meg a Kozma fehér cilinderét, pettyes nyakkendőjét, Bárány Guszti kesztyűjét, a Petrics Soma fényezett cipőjét, öltöztetik, csinosítják, mint valami menyasszonyt. Ő egy kicsit türelmetlen; idegenül áll rajta a ruha, szorítja a nyakát a fölpeckelt gallér, meg a szorosra csavart nyakkendő. Kicsit ficáncol közben, de az erélyes Kozma rászól:

— Ugyan, maradj már nyugton, óh természet vadvirága!

Erre aztán elneveti magát, mert eszébe jut, hogy kollégiumi diákpajtásai adták neki ezt a nevet, a másik, a „baka” mellé. Ezért nem haragudott, mert ő is vadvirágnak tartotta magát. Még tetszelgett is fiatalos nyegleséggel ebben a szerepben: a vadember szerepében.

Az ünnepen nemcsak a maga versét szavalta, hanem a Gaál József híres-nevezetes, vicces költeményét: „Az ólmosbotok”-at. Ezt jelmezbe öltözötten adta elő, borjúszájú ingben, gatyában, fokossal a kezében. Ezzel a színészkedésével még külön is keresett két aranyat, mert a jelenlévő Eszterházy hercegnek annyira tetszett az előadása, olyan jóízűen mulatott a széles gesztusain, ahogyan mindent megjátszott, minden szót, minden árnyalatot, külön-külön, rossz szavaló, rossz színész módjára, — hogy a képzőtársasági jutalomdíjat megduplázza.

Ezek után már nagy heje-huja következett Fromm úr

közismert műintézetében, ahová elcipelték magukkal a diákok. A fiúk nagyon hamar berúgtak, óriási zenebona támadt, amit Sándor nem valami jó szemmel nézett. Ő, a bordalok és más korhely rigmusok költője, nem igen ivott és nem szerette az ilyen lármás mulatságot. Ott ült az asztal végében csöndesen, magába vonúltnan. Amíg aztán valaki rá nem szólt:

— Te, baka, szavald el mégegyszer nekünk is „Az ölmosbotok”-at!

Erre fölemelkedett a helyéből, rántott egyet a vállán és rákezdte széles, komikus gesztussal: „Hahó, tekintetes karok és rendek!” — azután nagyot ütött az asztalra és folytatta: „Utánam csak, majd én elől menendek!”

Miközben szaval, egyszerre csak beront egy nyámnyila kis ficsúr és elkezd lármázni.

— Hallja, én a Kozma Sanyi kedvéért kölcsönadtam magának a kvekkeremet, hogy viselje az ünnepeyen, micsoda disznóság az, hogy nem küldte haza mingyárt, mit páváskodik itt a kocsmában más ember bőrében!

Nagy láрма, csúnya botrány kerekedik, a fiúk nekimennek a hetvenkedő ifjoncnak és ki akarják tuszkolni a szobából. Petrovics elhalványodik, aztán kigyúl a homlokán az a két vörös folt, amely egészen olyan, mintha ostorcsapásnak a nyoma volna. A keze ökölbeszorúl, attól félnek már, hogy nekiront a fiúnak. De aztán aláhanyatlik a feje, visszaroskad a székére, ráborul az asztalra és keservesen elkezd zokogni. A fiúk némán, megrettenve nézik.

A „baka” sír!

A dacos, gögös, rátarti baka, aki soha nem panaszkodott és soha nem kért senkitől semmit.

A baka sír ...

Ijedten nézik, hogyan rázza a zokogás. Ebben a zokogásban nemcsak ennek az új megaláztatásnak, ennek a friss sebnek a fájdalma reszket. Benne van ebben egész szomorú élete, mindaz az arculetés, mindaz a rúgás, nyomorúság, megaláztatás, ami rövid élete alatt már annyiszor érte és még annyiszor fogja érní. A lángész, a legnemesebb fej és a legforróbb szív,

amely valaha élt, izzott és küszködött ezen a magyar földön, földúltan, megalázottan, megrugdosva zokog egy pókhálós, бүdös olajlámpa alatt, feldöntött borospoharak között, ragadósszárnyú legyektől piszkos kocsmaasztalra borulva. Siratja önmagát és siratja a többieket is mind, mind, valamennyit, aki gazdag szívvvel szegénynek születik és túrni fogja a hitványság, a dölyf és a durva üresfejűség rúgásait.

Másnap reggel, még alig virrad, a dombok fölött még csak dereng a rózsaszínű hajnal, ott ballag a város utolsó uccájának hegyes kövein. Régi katonabakancsa van a lábán, lyukas szürke gallérköppönyege a nyaka köré kerítve. És batyu a hátán. Nagy, mély, sötét karikák a szeme alatt, sápadt hallgatás az ajkán. Görösös botját erősen markolja, miközben ballag ki felé a városból, az ország útja felé.

De nincsen egyedül. Hűséges diákpajtásai kísérik egészen a város végéig. Ott, a Megfeszített esőtől feketedő, korhadtt fakereszt je alatt búcsúznak tőle:

— Isten veled, Sándor!

— Isten áldjon meg benneteket minden jóval!

... A vándor feje fölött vidám füttyre gyújt a rigó.

EGY ÖREG CIVIL MEGY ÁT A BURG UDVARÁN.

Egy hajlotthátú, feketekabátos öreg úriember sétált a Ringen. Mindenki kitért előle és levette a kalapját előtte. A joviális arcú bácsi néha meg-megáll egy kirakat előtt, gusztálta az árat, meg is csóválta a fejét és valami olyasfélét morgott a foga között: Zu theuer! Azután tovább totyogott bambuszbotjára támaszkodva. A bambuszbotnak elefántcsontból faragott turbános török fej volt a fogantyúja.

Az öregúr egészen egyedül volt és csak a figyelmes szemlélő vehette észre, hogy két fehérkabátos törzstiszt halad mindenütt a nyomában, húsz-huszonöt lépéssel utána. — Ha az öreg megáll egy kirakat előtt, vagy kedvesen integetve a kezével azért cövekeli le a pálcáját a földre, mert játszó gyerekek után bámul, a két

fehércabátos, aranygalléros törzstiszt szintén megáll és nem megy közelebb hozzá

Az öreg bácsi most bement a Burg udvarára.

Ebben nincsen semmi különös. A császári palota udvarán bárki keresztül mehet.

Csakhogy abban a pillanatban, amint a kapubolt elé ért, harsány kiáltás reszketteti meg az udvart:

— Gewehr heraus!

A Rukawina ezred bakái, akik őrségen vannak, félperc alatt glédában állnak, a tépett sárga-fekete zászló földig hajol és két trombitán harsan föl egyszerre a Generálmars.

A kis öregember most biceg el a fegyverbelépett őrség előtt. Megemeli a laposszélű cilinderét, mintha neki szólna ez a tisztelegés. A Rukawina-bakák pedig külön-külön szoborra váltak, úgy állnak ott; csak a fejük forog arrafelé, mintha masina igazgatná a nyakukat, amerre a kis öreg ember biceg végig az udvaron. Kísérik a tekintetükkel.

Furcsa dolog ez! A császári palota főőrsége fegyverbe lép, zászlót hajt és tiszteleg ennek a gyalogosan járó kis feketekabátos öregembernek.

Furcsa, furcsa.

Az is egészen különös, hogy a kis öreg egészen otthonosan halad föl a pirosszőnyeges lépcsőn a császári lakosztály felé, senki nem állja útját és amikor a lépcső felső végén odaérkezik az oszlopokhoz, ahol két arciera-testőr áll alabárdal, fehér köpönyegben, a testőrök tisztelegve merednek meg és alabárdjuk magasba emelkedve jobbról balra tesz egy mozdulatot.

Különös...

Egy teremmel beljebb két magyar nemes testőr áll. Tigrisbőrrel a vállukon, skarlátpiros díszruhában. Amint a feketekabátos civil a gobelinterembe lép, a nemes testőrök fehérkesztyűs keze ütemesen emelkedik a rókabőr-süveghez.

A spanyol etikett szerint ez a tisztelegés a palota belső termeiben csak a császárt magát illeti meg!

Egyszerűen bútorozott szobában, könyvvel, térképpel, rajzszerszámokkal rakott nagy asztal mellett bájosarcú, szőke fiúcska ül. Két kis öklére támasztja

homlokát és nagyon belemerül a sok színnel pingált térkép szemléletébe. Kék szemében értelem és korai komolyság látszik.

Észre sem veszi, mikor háta mögött nyílik a gobelinnel fődött ajtó és az a feketekabátos öregúr biceg be rajta. Az öregúr megáll a háta mögött és percekig nézi mosolyogva a szőkefürtös fejet, amint ráhajlik a térképre. Azután csöndesen megszólal:

— Franzi...

A szőkefürtös gyermek, akit Franzlnak szólított az öreg civil, fölriad álmodozásából, fölugrik székéről és tiszteletteljesen áll meg az öregúr előtt. Az gyengéden megsimogatja selymes fürtjeit, leülteti és ő maga is helyet foglal vele szemben, az «asztal másik oldalán, egy öreg, zöld karosszékben. A fiúcska pedig, akit Franzlnak szólított, kivesz a faragott fekete szekrényből — uram bocsa! — egy hosszú csibukot és pipagyújtásra való fidibuszt.

Ugyan mit keres a csibuk és a fidibusz egy tizenkét-tizenhárom éves fiúcskának a szobájában?

A csibukot odaadja az öregúrnak, mintha már megszokta volna, hogy ez jár neki, dukál neki, ha idejön, meg is akarja gyújtani a fidibuszt a kandalló tűzén, csakhogy ezt az öreg nem engedi. Maga tipeg oda a tűzhöz, maga gyújt rá a hosszú pipára, miközben mosolyogva mondja:

— A tűz nem való gyermek kezébe.

Sokáig néznek egymásra. A kis fiú tiszteletteljesen várakozik. Az öreg pedig szeretettel legelteti rajta a szemét. Végre megszólal az öreg:

— Mit tanultál, Franzi?

— A birodalom földrajzát, Felség.

— És még mit tanultál ma!

— A Rákóczi-lázadás történetét, Felség. Ah, ezek a magyarok, ezek a magyarok!

— Mi bajod neked a magyarokkal, lieber Franzi?

— Rebellesek. Lázadók. Ellenségei házunknak és a birodalomnak.

Az öreg kiveszi szájából a pipát.

— Ki tanított téged erre, Franzi?

— Bombelles gróf.

Az öreg hamiskásan kérdezte:

— Készen van a színház?

A kisfiú arca kipirult:

— Igen, Felség! Igazi bábuk. Igazi selyem. És Marival tűzvészt fogunk csinálni. Tűz a színházban! Jó, ugye?

Az öreg megijedt:

— Tűz a színházban?

— Igen. Borszeszlámpát csináltunk és az csinálja a tüzet!

Az öregnek nem tetszik a tűz.

— Inkább a várat mutasd, amit Grossmama küldött!

Franzi kinyitotta a szekrényt és kivett belőle egy szép, kipingált játékvárat. Az asztalra tette. Fölállította az ólomkatonákat. Az öreg segített neki.

... öt perc múlva egészen elmerültek a játékban. Vége volt a respektusnak. A kisfiú és az öregember kipirult arccal rakosgatták az ólomkatonákat és ágyúztak egymás katonáira a pici játékgyűkből.

Az ajtó kinyílt, büszketartású, gögöstekintetű hölgy lépett a szobába. Az öreg császár és a kis főherceg ijedten rebbentek szét.

Mint akiket tetten értek!

Zsófia főhercegnő volt.

A főhercegasszony bosszúsan nézett szét.

— Franzi! Már megint ezzel az ostoba játékkal töltöd az időt? Hol van Coronini tábornok? Itt a földrajzóra ideje. Mi ez?

Az asztalon heverő levélre esett a pillantása. A levelet a kis Ferenc József főherceg írta Miksa öccsének. És így végződött: „Szemtelenségtekhez maradok továbbra is kegyes hajlandósággal...”

A főhercegnő összeráncolta a homlokát.

A császár megint az a görnyedt, együgyűmosolyú kis szürke öregember volt, aki nem sokkal előbb ott csoszogott a Ring kirakatai előtt.

A JÓ ÖREG KORCSMÁROS.

Lassan úszik lefelé a hajó a Dunán.

Fehér falvak maradoznak el mellette. Hullámzó zöld rónaság ringatja az aludni térő fehér házakat.

A parton libák legelnek. Piros meg kék rokolyák, sárga meg zöld fejkendők virítanak, mint pompás, ragyogó virágok.

Az ég szikrázó, fejedelmi kékje halaványodni kezd. Finomodik, halkul, csöndesedik a színe. A szürkéllő, párás levegőben ametiszt színű fellegek úsznak csöndesen, mint valami égi nyáj. Az ég bárányainak lila a gyapjuk, mint a püspökök palástja és aranyos a szégyük.

A dereglye orrán óriási tyúkketrecek, gyümölcsös-kosarak és rosszszagú batyuk között egy magános fiatalember fekszik hanyatt, lyukas köpönyegébe takarózva. Az eget nézi, a percről-percre változó, csodálatos eget. Hogyan bágyadnak el a színek, hogyan lesz a kékből ezüstszürke, míg ott messze, a láthatár alján finom rózsaszínbe öltözködik ez a sugárzó, megfoghatatlan, egyre változó végtelenség, mint amikor erős napsugár, szikrázó fényesség belülről világítja meg a finom selyemfüggönyt. Azután a felhőket nézi, a csodálatos égi vándorokat, amint vonulnak örökösen, lassan-lassan követve egymást, majd egymásba keverednek, összeakadnak, megnőnek, mint a báránykák, mikor egymásbagabalyodnak. Azután megint csak széjjelválnak, láthatatlan szárnyakon szerteszállnak.

A parton négy igásló húzza azt az óriási kötelet, melynek a vége a hajó orrában van. Vontatják lefelé a dereglyét. A vontatók ütemesen csapkodnak, csattintanak az ostorral. És közben énekelnek. Halk, szomorú, egyhangú dalt. Olyan az, mint a víz folyása. Morajló, csöndes, sejtelmes, egyhangú. Ki tudja, milyen messziről morajlik ez a dal, az évszázadoknak milyen messzeségéből? Nem jön-e olyan mélyről és olyan messziről,

mint ez a víz, ez az örök folyam, amely csobogva, ringatva viszi lefelé a gályát . . .

Az ég már kékesszürke selyempalástot terít rá a borzongó mezőre. A homály széjjelbontja fátyolát és lassan betakarja a kicsiny fálvakat, a fehér templom-tornyokat, amint búcsút integetve lassan elmaradoznak a vándorok szeme elől.

Valamelyik messzi templom tornyában megszólalt már az estharang:

Giling-galang, giling-galang.

Az idegen felkönyököl a dereglye orrában.

Figyel a távoli torony beszédére.

Könnyes a szeme...

Vájjon mi juthatott az eszébe?

A görnyedt, nehéz lovak, a hideggé szürkült ég hátterével meghajlott, bozontos fejük mögött, mintha gigantikus fekete ércszobrok volnának, az Apokalipszis csodái, amint most megállnak, mintha gyökeret eresztettek volna. A dereglyét part felé húzzák az emberek.

Hajhó!... Hajhó!... Hajhó...

A parti nádason végigborzong a szellő. Meghajolnak a buzogányok, alig-alig, lágyan, mintha láthatatlan tündér fehér lába lépegetne rajtuk. Fölriadnak a nádas lakói. Rebbenő szárnyakkal, riadtan menekül egy raj vadruca.

Alant titokzatosan, hívogatóan, alattomosan zúg a víz.

Énekel. Dalol. Susog...

Jaj annak, ki megérti: mit dalol a mélység?

A kikötött dereglye utasai partra szállnak éjszákára, A Duna ezen a vidéken tele van zátonyokkal, homokszigetekkel, kanyarodókkal. Virradat előtt nem folytatják az utat. Az emberek tüzet raknak rozséból, fölszítják a lángját és mire ráterül a tájékra a fekete éjszaka, csendesen körülülük az utasok és a hajósok a tüzet. Az egyik ráhever a subájára, pipázik, a másik csak bámul bele a tűzbe. Van, aki a kendőjébe, vagy a szűrőbe takarózik, Istennek ajánlja magát és álomba merül. Egy öreg ember csöndesen mesélni kezd.

A homályból a láng kiemel egy-egy barna arcot. Az öreg mesél.

Az a magános fiatalember, aki még az imént a de-reglye orrában bámulta az eget és hallgatta a vontatók dalát, egynéhány lépéssel odább, bokor alján heve-részve nézi őket. Egészen olyan ez a kép, amit a tűz vörös bűvölete belevarázsol a fekete éjszakába, mintha nem volna más lidérces látomásnál.

A hajón utazott egy fiatal parasztlány is. Vidám, nyájas, kedvesbeszédű. Fehérpettyes piros szoknyája alól kivirított szép izmos, barna lába. Ez a lány most a tűz mellé telepedve egyszerre csak nótába kezd.

Ne menj kislány a tarlóra,
Gyöngé vagy még a sarlóra . . .

A fiú odafigyel a nótára. Szívét, képzeletét, kedé-lyét egészen betölti ez az este, az ének, a kaszált fű il-lata, a tűz fölédzte látomás.

Lassan odakúszik ő is a tűz köré.

. . . Hamvad már a parázs. Kifáradtak a mesemon-dók, egyre halkabban szólnak az emberek. Az a fehér-bajszú öreg paraszt, aki legtovább bírta, most kiveri ráncos markába a pipáját és végignyúlik ő is fekete subáján.

A szomszéd boglya alján ketten vannak ébren. A kaszált sarjú édes illata bódítja őket.

A nótás kis parasztlány és a halványarcú idegen fiatalember.

Aztán betakarja őket is aranyhímes takarójával az ég.

*

Kidúlts-bedült kunyhó ténfereg a nagy Duna men-tében.

Fáradt tagjai olyan roskadtak, mint a köszvényes öreg ember keze-lába. Feketére verte az eső a nehéz zsupfödelet. Ez is úgy rákönyököl az öreg vityillóra, mintha nyomná a föld alá.

Az ajtó fölött megrázza a szél a kocsmá cégérét: azt a fűrt gyalúforgácsot, amelyik néha elkezd reked-ten köhögni, amint belekapaszkodik és megrázza a szél.

Esteledik már, behallatszik az ivóba a kolomp szava-

Most ballag hazafelé a gulya. Elöl a bojtár, kis meggyfapálcával, utána a kolompos rengő tokájával; hátul meg az öreg bojtár nagyokat csattint a karikás-ostorral, nógatja a jószágot, amelyik el-el maradozna, mert csiklandozza az orrát a jószagú fű. Egy lompos juhászkutyá fürgén ugrándozik a gulya körül.

A nap már félig ledőlt nyoszolyájára. Vérbeborúit arca odaát van már a másik határban.

Most mingyárt lehull fejről égő koronája.

A kármentőből most lép ki a gazda. Ő is vén ember már, akárcsak a háza. A háza, amelyik egyre alacsonyabb. Mint a földje is évről-évre kevesebb. Mert az irigy Duna beljebb-beljebb marja a partot.

Eleszi előle a földet.

A mogorva nézésű, barázdás képű Öreg kocsmáros otthagyja az üres ivót, ahová még napközben is ugyan ritkán téved be az utasember. Hát még ilyenkor, ha már estveledik! Az ivó mögött egyetlen-egy szobácska van. Alacsony az ajtaja, a gazda bizony meghajlik, hogy beférjen rajta. Odabenn azután megint csak kiegyenesedik. Nagyot nyújtózkodik, aztán leveti pöcsétes kötényt és fölhúzza pitykés ujjasát. Megkopott már a kabát, csak úgy, mint gazdája. De még látszik rajta régi módja. Zsinór is van az oldalán, meg behorpadt pitykék. Falusi kurtanemesek, jómódú gazdák viselnek ilyet. A kocsmáros magára veszi, nehéz és fáradt mozdulattal, aztán leül a padkára, a hideg boglyakemence mellé, megtömi pipáját, tüzet csihol, majd lassan pöfékel.

Észre se vette, hogy valaki megmozdult a kuckóban. Sovány, ráncos kis öregasszony. Szomorú, cseléd-forma.

— Te vagy az, Mari?

A feketeszemű, halvány, soványka kis öregasszony meggyújtja az olajlámpát, amely dróton függ a mestergerendáról. Aztán virágos szegedi tányérok rak az asztalra. Topog, csöndesen megy ide-amoda, tesz-vesz, motoszkál. A mozgása alig okoz valami neszt. A gazda nem törődik vele.

Egyszerre az öregasszony csak megáll előtte. A köténye csücskét babrálja, mintha zavarban volna. Végre mégis csak rászánja magát és csöndesen kiereszti magából a szót:

— Ma vagy hónap... meggyün a Sándorka. Megírta.

A gazda egy pillanatra kiveszi szájából a pipát; ránéz kemény, sötét nézéssel.

— Az ám, megírta... A te szerelmes fiad... A Sándorka.

Az asszony nem is mer többet beszélni. Alázatosan, engedelmesen elnémul és kimegy a konyhába. Nem sokkal utóbb gőzölgő fazékban hozza a levest. Mikor a gazda kanalazni kezd, kicsit fölenged* a komor némasága. Mintha jobb kedvre derülne. Az asszony, aki az asztal végében lesi a tekintetét, egészen belepirul.

Az asztal melegében megolvad a jeges csönd.

— Megmondtam, amit mondtam — mondja a gazda —, ma is csak azt akarom, hogy mézárós legyen. Az vótam én is, az vót az apám is. Ne szegy el je ő se!

Az asszony szepegve, félve, bocsánatkérő tekintettel kockáztatja meg a szerény ellenvetést:

— De hát, István, ha egyszer jó diák lett belőle!... Miért ne folytatnál Már deákul is tud, azt írja!

Hiába néz olyan riadtan az arcára, az ember nem haragszik. Pedig igen nagyon nem szereti, ha ellentmondanak neki! Kiváltképpen az asszonyféle.

Az öreg megint rágyújt a verpeléti dohányra, és miközben kék bodrokat ereszt a pipájából, egészen belemerül ábrándképeibe. Ugyan miről ábrándozik ez a szegény, tönkrement mézárós, fekete kenyéren, paszulyfőzeléken élő, dunavecsei kocsmabérlő I Igazán nagyon mindennapi dologra gondol. Hogy a fia majd jó útra tér... fölveszi apái véres kötényét, kicsorbult taglóját és visszaszerzi a régi módot, régi gazdaságot.

A kis öregasszony odahúzódik az ura mellé, nézi nézi ezt a kemény, dacos, barna arcot. Hogy végigszántott rajta az idő ekéje! Dús, fénylő haja, mire olyan igen büszke volt, egészen megöszült már. Az urát nézegetve, fölmerül előtte imádott fiacskájának

barna, keményvonású, szilaj tekintetű arca, ő nem gondol mézárósságra, ő egyáltalán nem gondol ilyen mindennapi, közelfekvő dolgokra. Ennek a kezdetleges, angyali jóságú, egyszerű és alázatos léleknek a kútjában Sándorka mesebeli királyként tükröződik. Az ő szemében Sándorka megváltónak született, ő nemcsak imádja, nemcsak szerelmes rajongással csüng az ő szívbéli magzatján, hanem alázattal is gondol rá. Nem úgy, mint anya a fiára, hanem mint a szolgáló a gazdájára, akire fölfelé tekint. Vannak ilyen alázatos lelkek, akik azért születnek a földi világra, hogy másokat szolgáljanak, mindig hátul maradjanak az árnyékban, nesztelenül járjanak, maguknak keveset kívánjanak, másokért élve, másokban olvadjon föl az életük, mások erejében, mások sikerében megelégedjenek.

— Hiszen nem akarom én — csattant fel az öreg —, hogy dikicset vegyen a kezébe, nem szántam én a fiamat csizmadiának, vagy snájdernak! A mézárósság nem akárki fiának való; arra büszke lehet, ha jó mézárós lesz belőle.

Az öregember még beszél, de a felesége már alig hallgat rá. Mintha a szívével hallgatóznék, távoli lépések neszére.

Hallga csak!... Hallga —

Künn keservesen vonítani kezd a Bodri. Erre már a gazda is kiveszi a pipáját a foga szögletéből. Lépések kopognak a pitvarban. Ej, ugyan ki jár erre ilyen időben?

A Bodri vonítása megszelídül. Csöndesen-szívesen, barátságosan csaholni kezd, mint mikor jó barát nyitja be a kaput.

Valaki belepett az ivóba!

Az öreg már kászolódik is, hogy megnézi, ki az. Könnyű lépések kopognak végig a kőpallón. Most nyílik nyikorogva a szoba ajtó. Egy hórihorgas, kopottas legény áll meg a küszöbön, némán.

Az öregasszony nem szól egy szót se, csak kitarja a karját és úgy csüng némán a legénynek a száján, mintha odaájúlt volna. Az öregember hümmöget, meg körülgeti a szemét. Megszólal lassan, darabosan, ne-

hézkesen. Keresi a szót, de nehezen találja. És valami facsarja az orrát, de nagyon.

Az az átkozott dohány — mi mindent is kevernek belé mostanság! Az se a régi mán...

A fiú különös lágyággal nézi a két öregot, de kiváltképpen az édesanyját. Neki is az jutott eszébe, hogy: Istenem, de nagyon is megöregedtek két esztendő óta! Dacos, kemény tekintetét hiába keresnék most a pajtásai. Olyan szelíd, olyan lágy lett a nézése ebben a kis földdel padolt szobában.

— Hiába, édesanyám, hiába: egész úton hazafelé azon törtem a fejemet, hogyan szólok kendhez, édesanyám. No csak szépen csúffá tett a tudományom.

Látja a fiú, hogy az édesanyja milyen csodálattal néz rá. Csakhogy ő szeretne az öregember szemében is valakinek látszani. Az eltört somfabot merül föl az emlékezetének mélyéből. Meg az a perc, mikor azt mondta az apja: „Árokszálen végzed életedet!”⁴

— Tudja-e édesapám, milyen nagy tisztesség ért! Nagyot néz az öreg. Tisztesség? Az ő fiát! Talán csak nem lett belőle még professzor?

— Tudja-e édesapám, hogy olyan verset írtam, amit érdemesnek talált a nagytekintetű Bajza úr, hogy az újságba kiadja!

Az öreg csalódottan tekint rá. Nem érzi, ha hogy ez valami nagy tisztesség volna.

Az anyja pedig nézi, nézi, mint az istenséget.

— De most, édesanyám, édesapám, hadd mondok el valamit a magam terméséből. Ezt én írtam. Útban hazafelé, a Dunán. Az is a címe: A Dunán.

Folyam, kebled hányszor repeszi meg
Hajók futása s dülő fergeteg!

S a seb mi hosszú és a seb mi mély!
Minőt a szíven nem vág szenvedély.

Mégis, ha elmegy fergeteg s hajó,
A seb begyógyul, s minden újra jó.

S az emberszív, ha egyszer megreped:
Nincs balszam, mely hegessze a sebet.

Lámpa fénye dereng homlokán.

Az öreg parasztasszony megbűvölve nézi a fiát.

A Megváltó Jézust nézhette ilyen tekintettel az édesanyja!

Az öreg kocsmáros nem szól egy szót se. Elgondolkozva szíjjá a pipáját. A fiú, mintha hirtelen megzavarodott volna, minden bevezetés nélkül egyszerre csak ráemeli tekintetét az apjára és hirtelen azt mondja:

— Édesapám... én színésznek állok!

Az öreget mintha megütötte volna a szél. Fönnakad a tekintete, a pipa kiesik a foga közül. Hangja nincsen, csak a szája széle rángatózik. A szeme tükre meg ijesztően véres lesz.

Az öreg asszony nem haragszik, meg se igen lepődik. Ha komédiás akar lenni, legyen hát komédiás.

Hová szíve vágya húzza.

Nagysokára jön meg az öregember szava. Rekedten dörmög, mint akinek a torkát láthatatlan kéz szorítja.

— Elment az eszed, kölyök?

— Törje el rajtam megint a botját édesapám, nem tehetek róla! Édesapám úgyse tud taníttatni. Pápán éhen vesznék. Már kivittek volna a temetőbe, ha pajtásaim néha meg nem szánnak. Aztán, édesapám higgye el, hogy nagy dolog az, szép dolog az, színésznek lenni! Terjeszteni a műveltséget, az erkölcsöt, mint az apostolok. Jó magyar beszédre tanítani a népeket!

— Köll a fenének a komédiások tanítása! — pattan föl az öreg. — Tudunk mink magyarul komédiások nélkül is.

— Édesapám, a színész művészete minden művészetek fején a korona!

Az öreg vérben forgó szemmel néz körül, mintha azt keresné, mit törjön össze, mit zúzzon széjjel? Aztán megakad a szeme a feleségén. A törekeny, alázatos kis öregasszony behúzza sovány fejét a két szögletes váll közé és riadtan néz az urára. Már ismeri a szeme járását. Az meg most az egész dühét az asszonyra árasztja.

– No asszony, hát ez a te szerelmes Sándorkád!

Mit mondasz rája; komédiás lesz! A Petrovics István fia!

A fiú keményen föl vág ja a fejét. Halovány az arca, a szeme szikrát szór. Az öregasszony kezét tördelve nézi a két embert: az urát meg a fiát, a két dacos, kemény fából faragott makacs embert. Jaj istenem, jaj istenem, mingyárt egymásnak mennek.

Ríva fakad.

Erre a csukló hangra megenyhül a fiú, átöleli, magához szorítja a szepegő öregasszonyt. A vén ember pedig fölpattan, megmarkolja a pipáját, rettentő keserveset káromkodik és kifordul a szobából.

Ezen az éjszakán aligha hunyja álomra a szemét valaki a dunavecsei csárdában. Az öregember nagyokat ránt magán az ágyban, szegény megfélemlített öregasszony meg szipogva, sóhajtozva sírdogál a sötétben. Sándor nem alszik odabenn, nem akar az apja közelében maradni. Kiment az ivóba, végigdült egy asztal tetején és betakarózott foltozott szürke fellegajtójába.

Pirkad már, mikor álom száll a szemére.

Álmodik. Látja az apja zordon tekintetét.

... Aztán jó fűszagot érez, szoknyasuhogást hall, valaki ráborul a mellére. Megösmeri. A kis névtelen parasztlány, aki olyan szép nótát énekelt tegnap éjszaka, a tűz mellett.

Egyszerre csak úgy érzi: bíborruha van rajta, meg hermelin. Nagy szakálla van, korona fénylik a fején, rettentő fringiát tart a kezében. Most megint elsötétedik minden. Nyilalló fájdalmat érez az oldalán. Jaj! Hollók vájják a szívét.

Aztán egyszerre úgy érzi, hogy a teste egyre könnyebb ... már semmi sem köti a földhöz,.. száll, száll, mintha szárnya volna ... egyre magasabban ... föl, föl az ég felé ...

Zuhanni kezd. Süllyed... Megint az apja tekintetét látja. A hátára egymásután zuhognak az ütések. Jaj édesapám, ne bántson ... eltörik rajtam a botja ... Jaj!

Fölrriad. Valaki csöndesíti, valaki dédelgeti. Hűs kéz simogatja forró homlokát.

Az édesanyja hajlik fölibe.

— Jaj Sándorkám, lelkem, agyonver az apád, ha meglátja, hogy kigyüttem!... Ki kellett gyünnöm hozzád Sándorkám, hogy megmondjam: igazad van, igazad van, fiacskám! Ha odahúz a szíved, hát csak menj közibéjük ... Te leszel köztük a legkülönb ... nagy ember leszel... az Isten áldása kísérjen Sándorkám ...

A kakas elrikkantotta magát,

Föltápáskodott. A szürkearcú reggel benézett az ivó kicsi ablakán. Megdörzsölte a szemét, nagyot nyújtózott. „Álmodtam én? Mintha az édesanyám lett volna itt mellettem az imént...”

Még alszik a ház.

Kék pára úszik a mezőkön.

Most megy kifelé az ország útjának. Még *egyszer* nekitámaszkodik a kapufélfának.

Nem is búcsúzik mástól, csak a kapufélfától.

Meg a Bodritól, mert az már ébren van és farkát csóválva kíséri ki a falu végéig.

Ott megáll, még *egyszer* visszanez a roskadt csárda falára, megcirógatja a Bodri kócos fejét:

— Aztán vigyázz a házuk tájára, Bodri,

Bodri megindul farkát csóválva visszafelé. Megmegáll. Utána néz a távozonak. Aztán mégis hazakullog.

A vándor feje fölött vonul a felhők vándorlása.

Mennek, mennek, úgy mint ő.

Napnyugatról napkeletnek.

APOSTOLOK VAGYUNK AZ ERKÖLCS MEZEJÉN...

Didergő alak zörget a Pönöge-Kanász uram ablakán.

Irgalmatlan sár van az egész faluban. Ügy dagasztják a szegény emberek lyukas csizmái, mint a dolgoz menyecske barna keze a kenyértésztát. Az a keshedt legény, aki most éppen a Pönöge-Kanász uram ablakán kopogtat, ugyancsak nehezen dagasztotta idáig a sarat, mert annak még csizmája sincsen, csak vékonytalpú cipője. A cipője is éhes, mint a gazdája. Enni kér, de

azt már előbb kap, mint a gazdája; telezabálhatja magát sárral.

Mikor már harmadszor kopogtatja az ablakot, kiszól egy pirospozsgás menyecske.

— Kívül tágasabb!

De a legény nem hagyja ám magát. Úgy látszik, már megszokta az ilyen barátságos fogadtatást, mert mingyárt rávágja a rímet:

— Bévül nyájasabb!

A menyecske elrikkantja magát. Olyat nevet, hogy csakúgy ugrándozik tőle a keble. A szegény, nyavalyás legény, akinek az arcán két piros rózsa gyullad ki, miközben reszeli a torkát a köhögés, kényszeredetten elmosolyodik. Most már tudja, hogy nyert ügye van, alighanem beeresztik, mert sikerült megnevetetni a menyecskét. Megvan neki már a gyakorlata ebben. Nyílik is a pitvarajtó és a fiatalasszony dolgos, nehéz keze jól hátbasímítja.

— Hamis ember maga, hallja!

Odabenn kellemesen cirógatja az arcát a kemence melege. No meg az orrcimpája is megmozdul, a jobboldali, meg a baloldali egyszerre, olyan kellemetes szag tolaakszik erre a tűzhely felől.

— Cédulát hoztam, szomszédasszony.

— Cédulát-e? Mi végre!

— Nemcsak a végire, hanem az elejire is. Estve komédia léssen... Fütty is léssen. Mind az öt világrész leghíresebb füttyülőművésze is szerény társulatunkba tartozik.

Az öregedő gazda, aki a kemence padkáján üldögél és krárog, most valami olyasfélét hümmöget a bajuszába, hogy nem szégyellik magukat így ország-világ csúfjára abbul élni, hogy cigánykereket hánynak, meg-meg ordítóznak, danolnak, füttyölnek, oszt abbul akarnak megélni...

De a gyöngédebb nem, hiába, mindig pártolta a művészetet. A menyecske nagykeményen rászól a gazdára:

— Kend meg hallgasson!

Mire az elhallgat. Alighanem bölcs ember.

A szegény komédiásnak malmára hajtotta a vizet

a gazda okvetetlenkedése, mert a menyecske most már csak azért is pártolja a művészetet. Leülteti melegedni a művész urat, megkínálja friss kolbással, amit az dagadó lelkesedéssel fogyaszt el azonnal. Egy kis szilvórium is akad az almáriomban. A színi cédulát is elfogadja a menyecske. Megígéri, hogy este elmennek az élete párjával megtekinteni a komédiát.

A cédulahordozó már kászolódik kifele; de mintha valami még a bogyében volna.

— Na mi kéne még? — kérdi gyanakodva a menyecske.

— Hát szomszédasszony, ha meg nem sérteném, ingyen gyühetnek kendtek a komédiába, ha estére kölcsönadnák gazduram cifra szűrét.

Mikor látja a felháborodás pirosságát gazduramék arcán, nagy hirtelen hozzáteszi:

— Mátyás király öfölsége ebbe fog kigyünni, e leszen királyi palástja. Nagy tisztesség az!

Közben epedve néz a menyecskére, mint akinek egészen elvette az eszét a szerelem.

Hiába, a női szív már ilyen — odaadják egy estére a cifra szűrét, akárhogy morog is a gazda.

Vagy két óra is eltelt már azóta, hogy Pönöge-Kanászék portájától kifordult a sáros uccára szegény cédulahordó. Ebben a percben nagyon furcsa állapotban látható, amint nehéz terhével a deszkapajta felé vánszorog, ahol Thespis kordéja megrekedt ezidőszerint. A hátán viszi Mátyás király, azaz hogy Pönöge-Kanász uram cifra szűrét. A nyakából egy pár piros csizma lóg, balkezában karosszéket, jobbkezában óriási piszkafát cipel. A balzsebéből jókora szárazkolbász, a jobbzebeéből egész cipó kandikál ki.

Vájjon hány zsöllye és zártszék beléptidíja ez „természetben”?

Mikor megérkezik a „színházba”, éppen majdling van.

Az olvasó persze most azt kérdezi, miért adok föl én neki rébuszokat? Mi az a „majdling”?

Az ilyen vándortrüppök tagjai nem kapnak rendes fizetést, Mindennap összeszámlálják az elmúlt napi bevételt. Már, hogyha van bevétel! A pénztáros beül a

fülkéjébe, odarakja maga elé ötkrajcáros kis csomókban a pénzt és kezdődik a nagy számadás. A nagy számadásnál jelen van a direktor, a direktorné, az egész trupp. Az osztozkodás eleje a D. D.

Ejnye, már megint magyarázkodni kell! Még meg sem mondtam, hogy mi az a majdling és már itt ágaszkodik megint a nagy kérdőjel, hogy mi az a D. D?

Hát ez a D. D. rövidítése a következő latin mondatnak: Directori debemus. Vagyis: „Tartozunk a direktornak”. Mivel a társulat díszletei, ruhái., minden bagázsijája a direktor vagyona, közös elhatározással megállapítják, hogy mindenkorra, annak használatáért a társulat minden előadás után fizet a bevétel terhére, mondjuk: két forintot.

Ez a Directori debemus, vagyis a D. D.!

Mikor a D. D.-t levonták, vagyis kiadták a direktornak, akkor kezdődik a majdling. Sorban elvonulnak a pénztáros előtt, mindenki odanyúl az asztalra és elvesz egy ötkrajcáros csomót. A direktor kettőt vesz el. A hősszerelmes — rendesen maga a direktor, — ugyancsak, a primadonna — természetesen a direktorné — megint kettőt.

Most következnek a többiek.

Mindegyik egyet-egyet markol. Persze, ha megfelelő bevétel van, akkor többször is kerül egyre a sor. Ha soványabb az „ajnnáme”, akkor nemhogy kétszer kerülne a sor egyre, de a szerényebb tagok, a „népségkatonaság, római szenátorok és olasz carbonarik” egyáltalán nem kapnak a majdlingból.

Szegény örömfű éppen a majdling szent pillanatában érkezett egy málhás állathoz hasonlatos állapotban a színházba

Örömfű komédiásban és cédulahordozóban most még kevésbé lehetne fölismerni Petrovics korcsmáros fiát, mint az imént, amikor ékesszólásának és találékony szellemességének minden varázsát kellett elpazarolnia azért, hogy elfogadják gazduraimék és gazdasszonyainié a színicédulát, amely már körülbelül egyet jelentett azzal, hogy el is mennek este a komédiába és féltve őrzött ruha- meg bútordarabjaikat szabadjegy reményében kikölcsonözzék az esti teátrumra.

Ott állt szegényke megrakottan és várta, hogy rákerüljön a majdliing sora.

Egyszerre csak lecsapott a sistergő istennyila.

Övömfi Sándor csak annyit vett észre, hogy nagy kavarodás támadt, szitkozódás, lárma, verekedés, mindenki Csapót püföli, Csapót szidja, Csapót átkozza.

Ejnye, a szegény Csapó, ugyan mivel vonta magára kollégáinak olimpnszi haragját?

Csapó „szerepköre” volt a társulatnál a férfikar, — igen, az egész férfikar — népség-katonaság, szerzetesek, haramiák, stb. Azonkívül ő volt a kortinahúzó, a menydörgés, a zivatar, az Úr hangja a menyországból, ő volt a sistergő istennyila, ő volt a macska, aki nyávog és a kutya, aki ugat, Szóval, sokoldalú művész volt Csapó úr, akit e pillanatban széjjel akartak szakítani.

— Ez a haramia, házat akar építeni a bőrünkön — ordított Csefalvy, a direktor.

— Pezsgőzni akar ez a disznó? — bögött rettentő megvetéssel Almási, a rendező.

— Nem kapsz egy vasat se! Érted? Fölvetted az egész évre való előlegedet.

Csapó egy sztoikus bölcs nyugalmával tűrte az ütlegeket és szidalmakat; azután, mikor látta, hogy már békén hagyják, elsomfordált.

Örömfi szerényen odaállt a kaszíros elé.

Akkor vette észre, hogy nincs majdliing, elfogyott a pénz, neki már nem jutott.

— Ja, barátom — mondja neki Gyarmati bácsi, a sűgő — nem csoda, ha neked nem jut! Az a gazember, hímPELLÉR, barázdabillegető Csapó lóvá tett bennünket. Tudod, hogy milyen bűdös kapadohányt szí az istentelen! Mikor ideállt a kaszíros elé, odafújta a füstöt az orra alá. Az istenadta köhögni kezdett, se látott, se hallott, mire ő két csomó ötkrajcárost emelt el. liát ezért nem jutott neked!

Örömfi mégse nagyon értette a dolgot. Hiszen ha rajtacsípték Csapót, bizonyosan nem hagyták a bőre alatt a két rakás ötkrajcárost. Bizonyosan elvették tőle!

A „dillektor úr”, aki látja örömfi csalódott ábrázatát, azt mondja a feleségének.

— A fene érti ezeket az új színészeket! Hogy ezek milyen éhesek a pénzre! Ez az Örömfí is az én zsiromon akar meggazdagodni. Mekkora orra van, hogy nem jutott neki majdli. No nézd csak! Bezzeg az elődje, Kádár, nem kért pénzt. Az volt ám az igazi, vérbeli cédulahordozó! Ilyenkor az már mindig tökrészeg volt. Annyira kínálgatták mindenféle jóval. Annyit beszélt össze-vissza, hogy etették-itatták minden háznál. Az nem szorult rá majdliingra!

A nagy vörös szinécédula, melyen szép kerek, nagy betűk hirdették az előadást, ki volt ragasztva a deszkapajta külső palánkjára.

Ma elé adatik:
Az olajbafőtt nagybácsi,
avagy Kunikunda, a tündérasszonnyá
váltzott szép királyleány.

Zsúfolt ház van, ami azt jelenti, hogy nagy csizma és gubaszag is van. Körülbelül százan lehetnek odabenn.

Egészen a második felvonás végéig kifogástalanul megy minden. Akkor vonul be a burgundi választófejedelem hadai élén, hogy megbosszulja a gaz, áruló kasztíliai örgrófon boldogult nagynénje, Eulália infánsnő borzasztó halálát. Mivel az a disznó Csapó alighanem berúgott a cigánysoron búánatában és egész estig nem került elő, a választófejedelem hadseregét helyette Örömfí domborította. Ezt szó szerint kell érteni, a hadsereg valóban ő volt és senki más! Az egész burgundi haderő!

Végre is, a színpad nem a valóságot adja, a színpad csak a valóság illúzióját nyújtja. Azért művész valaki, hogy illúziót keltsen! Miért ne kelthetné Örömfí egy egész hadsereg illúzióját?

Szóval, bevonult a burgundi ármádia. A „grande armée” szemmeláthatólag rossz hangulatban volt. Ezt nem is lehet csodálni. Mikor valaki félnap szaladgál a sárban, udvarol parasztmenyecskéknek, szellemeskedik boglyakemencék mellett, csak azért, hogy kikunyorálja, kiravaszkojj a mindenféle fifikával a szükséges kellé-

keket és becsődítse ezt a „nehéz” publikumot — akkor legalább jutna neki is majdliung.

Szóval, a burgundi hadak rossz hangulata, lénung hijján indokolt volt.

Most jön a nagy jelenet.

A választófejedelem — maga a direktor — vér-fagyasztó hangon kiáltja „Kard ki, kard! Hah, resz-kess áruló! Hadaim, vitézeim, lovagjaim, gyalogosok és lovasok, föl a végső harcra! Fegyverre!

Ez a végszó: Fegyverre! Most kell kardot rántani a hadseregnek.

A direktor elmondta a végszót, a közönség izgatottsága tetőpontjára hágott, mire a „hadsereg” végre kirántotta kardját. De jaj, mit kelle látnia szegény burgundi választófejedelemnek! A hadsereg kard helyett azt a görcsös bunkót rántotta ki, amelyik ott lógott az oldalán. Azt senki észre nem vette eddig, hogy Örömfí bosszúból somfabunkót lógat az oldalán fringia helyeit.

Óriási röhögés reszkettette meg az egész deszkapajtát. A drámai „point” tönkre volt téve. A választófejedelem-direktor halotthalvány lett. A kisbíró, aki békességesen hortyogott eddig, mert nyilván nincs érzéke a drámai művészet iránt, a harsogó kacagásra fölriadt. A lármáról azt hiszi, hogy tűz van. Elkezd ordítani. „Tűz van! tűz van!”

Alig tudják lecsöndesíteni.

A skandalum után következnek az a jelenet, amikor amainzi érsek megkapja a végzetes hírt, hogy a császár elvesztette a csatát. Az izgalom, ahogy mondani szokás, tetőpontra hág. A hírnök állítólag közeledik, a mainzi érsek már elmondta a végszót Mivel a hírnök sehogyan sem akar kijönni, másodszor is elmondta a végszót, miközben kiszól a kulisszák mögé, érsek létére elég világi módon:

— A nyavalya törje ki azt a hírnököt, hol a fenébe jár?

Akkor veszik észre, hogy ez is a Csapó szerepe lett volna. Le kell eresztetni a függönyt, amíg valaki „beugrik” helyette.

*

Egy nyomorult parasztszobában két fiatalember pipázgat. A pipát nem azért szíjják, mintha nagyon

jószagú dohány volna benne. A pipát fűtésre használják. Zimankós, zord időben ez az egyetlen tűz, ami a szállásukat melegíti. Leszámítva azt a prometeuszi szikrát, mely keblükben ég.

Csakhogya attól meg is lehet még fagyni!

Sándor hosszú léptekkel jár föl s alá.

Föl s alá: az mindössze három lépés. Annyi, mint a vártán, az őrbódé mellett, mikor fagyos téli éjszakákon posztot állt . . .

Sándor szerepet mond. Csak úgy magában, folyton ismételve a sorokat. Úgy, ahogyan azt a színészek már szokták, mikor szerepet tanúinak.

Akkor nemesb-e a lélek

Ha tűri . . .

— Te Sándor, az a gazember Cséfalvi, meglátod, Váradnak visz bennünket ebben a komisz időben!

Ezt a másik mondja, hórihorgas legény, aki lelogatja csizmába bújtatott alsó végtagjait a magasra felrakott ágyról, mely szemelláthatóan nem az ő testi mereteire van szabva.

De Sándor nem hagyja magát zavartatni. Rá se hederít, tovább monologizál.

...vagyha kiszáll tenger fájdalomja ellen,
Gyilkot ragad s véget vet neki?

— Azt mondják, Jacsika. összeszűri a levelet a direktorral. A direktorné meg — ajjé!

— Ne zavarj, Gyurka! Nem látod, hogy tanulok?

— Ugyan már no — Hamletet tanulod, közben pedig Ahnássy játssza, te meg statisztálhatsz mellette.

Sándor abbahagyja a járkálást. Az arca elsötétedik, mint a nap, mikor fekete felhő áll elébe. A fogát vicso-
rítja. Olyan, mint egy dühös farkas. Fölkavarodik benne minden keserűség, mint az iszap, ha megkotorják a kút fenekét.

— Gyalázatos csirkefogó!

— Csak arra vagyok kíváncsi — veti oda a szót a szobatársa — miért haragszol jobban Almássyra:

Azért-e, mert nem engedi, hogy szerepet adjanak neked, vagy azért, mert... ah Júlia, mért vagy te Júlia!

— Ugyan eredj már Júliával a pokol feneketlen fenekére!

— Nem régen beszélsz így, komám! Azt mondják, hogy az ő szép szeme tartott eddig a társulatnál —

— Megundorodtam tőle is, a trupptól is, az egész színésztől. Ó, te szent művészet, kicsodák, micsodák a te papjaid! Nem is lesz nekünk becsületünk, nem is visszük semmire, nem is nevezhetjük magunkat joggal művészeknek, amíg a színészet befogad minden sehonnai dologkerülőt. Hiszen, barátom, ezeket nem a forró vágyódás hozza ide! Mindenféle szedett-vedett népség ez, kapa-kaszakerülők, akiket kivetett magából az emberi társaság. Akik nem akarnak munkához állni, fölcsapnak hát színésznek, mert akkor privilégiumot kapnak arra, hogy soha többé az életben ne dolgozzanak.

Megy a szekér...

Azaz, hogy zötyög, hányódik. A lovak néha kötésig merülnek a sárba. A kocsis, miközben cifrákat káromkodik, leplezetlen megvetéssel néz végig az utasain. „A fene ette vóna meg, ahány komédiás van a világon.”

Az ő sajtáságos logikája alighanem utasait teszi felelőssé a cudar időért.

A szél keményen, kíméletlenül fújja az utasok arcába a havas esőt.

Hát ezen a három szekéren ugyancsak tarka karaván utazik ebben az istentelen időben. Ládák, ruhakosarak, batyuk vannak a szekerek aljában, összecsavart vászonfüggönyök a ládákra kötözve kötelekkel. A kosarak és ládák tetején pedig különböző urak és úrhölgyek egészen sajtáságos öltözékekben. Látható ott egy tisztos korú hölgy fehérkockás, piros oroszában, álla alatt átkötött kalappal. Egy másik egészen ifjú kisasszonyféle nagy férfibundában és óriási botosokban kuksol a saraglyában. Lyukas, tarka esernyőt tart a feje fölé. A legmagasabb láda tetején pepita ruhában és zöld gallérköponyögbe burkolva, szürke cilinderes úriember mélézik. A másik kocsi nevezetesség-e egy

római profillal rendelkező zöld kvekkeres úr, aki zong-oraláda formájú ormótlan alkotmány hegyiben ül, karját kitarja a felhős ég felé és rettenetesen ordít:

Fújj szél, szakadj meg!

— A fene egyen meg, „Szuper — szó] át a másik kocsirol krárogva a direktor — ne ordíts úgy, fújj az magától is, nem kell még biztatni is!

Egy darabig csak káromkodnak, szidják az időt, a sarat, a zötykölődő rossz szekeret. Aztán énekelnek. Versenyt a szélllel. Csak azért is!

Meglássuk, ki unja meg előbb. Ők-e, vagy a szél.

Az a kvekkerbe öltözködött úr, aki az előbb Lear király tirádáját szavalta, oldalbaböki a mérgelődő örömfít, aki vele egy szekéren utazik:

— No, Sándor, tetszik-e még a komédiás élet? Mii

Mikor látja, hogy az csak csöndesen szidja az időt, de nem válaszol, halkán, duruzsolva szavalni kezd:

Minden művészetek
 Fején a korona
 A mi művészetünk.
 Ellent ki mondana?
 Mi szép. mi szép, mi szép
 A mi föladatunk!
 Legyünk büszkék reá,
 Hogy színészek vagyunk.

A másik meg se moccan, mintha nem is ő írta volna azt a strófát. Szuper meg folytatja, most már valamivel hangosabban.

Apostolok vagyunk
 Az erkölcs mezején.
 Apostoli szavunk
 Téged kiált: erény!
 Mi szép, mi szép, mi szép
 A mi föladatunk!
 Legyünk büszkék reá,
 Hogy színészek vagyunk.

—Remélem, még mindig büszke vagy rá, Sándor! Mi! Csupa apostol, nézz csak körül! Mind az erkölcs meze-

jén apostoloskodik. Az a tolvaj, részeges direktor ott a másik szekéren. Almássy, a rendező, aki Juliskával szűri össze a levelet. Juliska, aki ki nem állhatja a rendezőt, de szerelmeskedik vele azért, hogy szerepeket kapjon. A vén direktorné, aki jó kosztal tartja Bájvölgyit, aki hálából — mondjuk — udvarol neki.

— Szóval — nyikkan meg most a láda másik oldalán Némethy Gyurka — jelen vannak az apostolok, hál istennek, erkölcs is van, meg amint látjuk, mező is van, még pedig jókora, itt az orrunk előtt. Ergo: apostolok vagyunk az erkölcs mezején. Punktum!

Örömfí. azaz Petrovics Sándor nem feleit erre a keserű tréfálkozásra egy árva kukkot se. Csak morgott valami cifrát, ami volt olyan kacskaringós, mint a Pönöge-Kanász uram szűrén a varrás és leugrott a nyikorgó szekérről. Attól kezdve gyalog dagasztotta a sarat.

A székelyhídi nagy kocsmában melegszenek a komédiások. A direktor Sándorral beszél.

— Mondom az úrnak, nincsen az úrnak semmi tá lentoma a szent művészethez. Múlt héten is rosszul domborította az úr a burgundi hadsereget. Megölte a poént. Hanem mondok egyet, kettő lesz beőle: Gyarmati úgy is lemaradt a nagylétai ispotályban; bújjék be az úr helyette a sűgőlyukba. Nem bánja meg: legyen sűgó. Lesz da pia majd ling és proporció.

Sándor fölkapja a fejét, mint a bika, mikor beleszűrnak a véknyába:

— Mit beszél az úr! Sűgó? Kinek néz engem az úr? Otthagya a faképnél, bebújjik a kuckóba, aztán keserűen, nyersen föl kacag: „Sűgó, én... én — sűgó!”

A kocsmából most kiment, — mit is mondok; de-hogy ment, lebegett, suhant — egy fiatal lány. Meg nem ismerné senki, hogy ez ugyanaz legyen, aki egy órával ezeőtt ott ült a saraglyában, nagy férfi bun dalban, óriási daróc-botosokban, lyukas esernyőt szorongatva. Lám, lám. hisz ez maga az elvarázsolt királykisasszony, aki megszabadult a varászból és visszakapta eredeti formáját. Karsai, a szőke, rózsásarcú a kék szeme ábrándok világában mereng. Egészen olyan, mint a francia gróf-

kisasszonyok az érzelmes románokban, amelyeket Petrichevich-Horváth Lázár úr szokott közölni a Hölgyfutárban.

A sarokba húzódott Örömfői észrevette, hogy a bájos tündér kiment az üvegajtón át a besötétedett uccára.

Vájjon hová mehet? Mit kereshet az ilyen virágszál éjszaka a sáros falusi uccán?

Utána siet. A sarkon utóléri. Csak ezt az édes, aranyfényű arcot látja derengeni a kocsmacéger mellett lógó olajlámpa sárgás világában. Hazudott néhány nappal ezelőtt. Némethy Gyurkának is hazudott, meg saját magának is, mikor azt mondta, hogy őt ez a lány nem érdekli többé. Hiszen ha nem érdekelné, régen otthagyt volna ezt a piszkos életet, nem hordozná a cédulát, nem kunyorálna házról-házra, faluról-falura, parasztasszonyról-parasztasszonyra kellékekért, hogy estére legyen mire ülni a világot jelentő deszkákon Eszmeraldának, a szépséges királykisasszonynak — ő, dehogyan is domborítaná a burgundi fejedelem egész hadseregét egy személyben, dehogyan vonszolná gyűlölt robotját ebben a megvetett, testben és lélekben piszkos truppban, ahol az utolsók között is ő volt legutolsó, ha nem delejezné ide életét ennek a kacér, üresfejű, haszontalan kis nőszemélynek a mosolya.

A lány észreveszi, hogy valaki cuppog utána a sárban. Megáll. Szembefordul vele. Keményen, ellenségesen néz a szemébe. Hol van már a szelíd ábrándok kékszemű gyermeke, aki egészen olyan volt az imént, mint a francia grófkisasszonyok, vagy a német várúrnők Jósika báró úr romános történeteiben. Ez egy bosszús, kelletlen tekintetű, ráncolt homlokú némbor, aki le-sújtó és félreismerhetetlenül undort kifejező pillantással néz üldözője alázatos arcába.

— Mit ólálkodik utánam?

Szegény Örömfői! Valami úgy, de úgy fáj a szíve táján. Ha mélyebbre süllyedhetne, mint amennyire amr;gy is belesüllyedt már a sárba, alighanem megtenné, így csak szomorúan, bánatosan és zavartan tud ránézni a haragos szöke nőre.

— Ó, Júlia... ön kegyetlen ... ezt nem érdemlem meg öntől.

Julia talán mégis talált volna egy barátságos szót hűséges és kitartó „háziállata” számára, ahogyan ő nevezni szokta háta mögött a mindenre kész és vele, csakis vele szemben alázatos Örömfít, ha észre nem veszi, hogy a községháza előtt várakozik rá az a cséza, amelyikről tudta, hogy erre az éjszakára elviszi őt valahová, ahol nyilván puhább ágyban fog pihenni, mint a székelyhídi kocsmában pihenhetne. Minthogy azonban észrevette a lovak árnyékát, attól tartott, hogy a cséza gazdája is látja őt, amint egy férfivel beszélget. Türelmetlenül, ridegen megrántotta a vállát és rászólt Sándorunkra:

— Eh... hagyjon békén!

Azzal eltűnt. Olyan gyorsan és olyan hangtalanul, ahogy az tündérekhez és tüneményekhez illik.

Örömfí még sokáig állt azon a helyen és hasztalan várta, hogy a sár tenger egészen megnyíljon és elnyelje őt.

Azután mégis csak visszakullogott a kocsmába.

Ott már akkor hangosan voltak. Az egyetlen petróleumlámpa alatt csapkodták a szennyes kártyákat a direktor úr és szűkebb táborkara. Veszekedtek. Közben ittak is. Nem burgundi óbort, nem Cliquot özevgyének gyöngyöző aranyitalát, csak savanykás, olcsó homoki lőrét.

Egy darabig elnézte őket. Megrázkódott. Hát ezek közé aljasodott? Ide csábította a lápok fölött bolygó csalárd lidércfény? És ha megbecsülnék. De ő még ezek között is megrugdosott kutya!

Vállára kapta a tarisznyáját, kezébe vette sáros-végű görbe botját és csöndesen kiment a hátulsó ajtón a sötét uccára.

Nem vette észre senki.

Fut, fut, szalad az ország útján. A sár hozzátapad a lábikrájához és húzza lefelé. Belekapaszkodik, nem engedi. Ő meg rohanni akar

tovább. Mellén kinyílt az inge, veritékes nyakát paszkolja az eső. A szél belekapaszzkodik lobogó hajába. A kalapját már régen elvesztette. Fut, ameddig bírja.

A szél sikongva kergeti. Utána vágat, fülébe jajgat. Azután elébe kerül, szembe fordul vele, arcába csap korbácsával. És vijjogva dalol neki.

Keserűen kacagni kezd:

— Már jól ismerlek, koma! Te, egyetlen hűséges, örök útítársam: Süvítő, hideg, gonosz szél... Jól dúdolsz, szép nótát fűjsz, koma! Te nótáztál a fülemben, mikor strázsát álltam a fagyos éjszakában, te dévajkoddál velem, mikor Selmecről kutyagoltam Pestre télvíz idején. Akkor is a sarkamban jártál, hű úti cimborám, mikor túl a Dunán csavarogtam a komédiásokkal. Már te csak el nem maradsz tőlem!

Fut, rohan tovább, roskadó térdekkel. Csak el, el innen, messzebbre, minél messzebbre!

Most elnémul a szél danája,

Hullani kezd a hó ...

Már nehezen bírja a lába. Bágyadtan, lecsukódó pillákkal rója tovább az utat.

Merre? Hová?

Maga se tudja, maga se sejtí. Csak megy, megy tovább. Cél nélkül, utat vesztve, irányt tévesztve.

Szédül. A fejében mintha riadót dobolnának. Álmos. Először a karjai zsibbadnak el, azután a lába.

Valami lebirhatatlan erővel húzza lefelé a fehér, puha földre.

Megáll: „Nem, nem, nem szabad lehunyni a pillámat ... Hess, álmom ... takarodj!... én ismerem ezt az álmot, ebből nincsen ébredés... Ha most megállok, ha lefekszem, ha engedelmeskedni fogok ennek a két darab ólomnak itten a szempillámon... aludni fogok az utolsó ítéletig. Nem... Még nem!”

Megáll egy percre. Megrázza a köhögés vezna alakját. A fehér havat fekete pontocskák pettyezik nyomában.

Azok a pontocskák nem is feketék, hanem pirosak.

Vér...

Vér szivárog a szájaszélén. Vér szivárog az ingén végig. És amerre megy, a fehér hómezőn.

Összeszedi magát, összeszorítja a száját. Vánszorog tovább.

A messzeségből elnyújtott üvöltés hallatszik. Aztán újra más.

Megáll. Fázósan összébb húzza vékony kabátját. Végigborzong. „Farkasok...” Iszonyat dermeszti meg a vérét.

Fénysugarat lát a sötétben és arrafelé indul.

De messze van még odáig!

A vándort biztatja az ilyen fényesség a hideg téli pusztában, mert tudja, hogy arra emberek vannak, élők vannak, meleg szoba van, ahonnan biztatón integet a fénysugár.

De meg is csalja a vándort. Olyan az, mint a lidérc; minél jobban megyünk utána, annál inkább fut előlünk.

De az a fényesség most már mégis egészen közel van. Látja is, úgy rémlik, a ház fekete körvonalait a hótól világos éjszakában. Csakhogy nem bír már tovább menni. Nem, nem bírja a lábát kihúzni a hóból. Mintha két nehézkes tuskó volna.

Előbb az ereje hagyta el.

Most már maradozik tőle az akarata is...

Ott van a küszöb, alig kétszáz lépésre. Csakhogy ezt a kétszáz lépést ki fogja megtenni helyette? Itt, itt fagy meg, a barátságos hajlék küszöbe előtt. Talán itt eszik meg a farkasok. Széttépik forró szívét, fölnyalják a fehér hóról piros vérét, megrágnak csodálatos agyát. Az álmokat, a szépségeket, a zenét, a rímeket, a gondolatokat és a lángokat. Mindent, ami ebben a szívben és ebben az agyvelőben él.

Odabenn tűz lobog, emberek élnek. Melegszenek. Talán vígan vannak és nem tudják, ki pusztul el itt az ablakuk alatt segítség nélkül.

*

Vígan ropog a tűz a boglyakemencében, barátságos meleg terpeszkedik a „Betekints”-csárdában. A kármentőben vörösszakállas öreg zsidó számol. Bütykös, köszvénytől görbe ujjában nehezen, otrombán markolja a krétát és azzal húzgálja a rovást a kármentő lécére.

A gyertya nagyot lobban, azután elalszik.

Szélroham ragadja meg a kilincset és kivágja az ajtót.

A nyitott ajtón havat zúdít be a szél és a hóval együtt bedül rajta egy rettenetes alak. Mikor a vöröszakállú Salamon magához tér az ijedtségtől, látja, hogy ez az alak, akinek alig van emberformája-, lerogyott a padkára, az ajtó mellé.

Hóval borított, beteg garabonciás...

De Salamon már magához tért, már fölülkerekedett benne az üzleti szellem. Készségesen odasiet éjféli vendégéhez és nyájasan kérdezi:

— Parancsolni tetszik?

— Semmi, semmi... Jó ember... Az Isten nevében ... Csak menedéket... éjszakára.

Az öreg nemcsak üzletember, hanem derék ember is. Látja, hogy szenvedő szerencsétlen, akit besöpört a téli vihar három lapátnyi hóval együtt a meleg szobába. Nem bánja már, hogy elmarad a gseft. Int a vándornak, hogy üljön közelebb a tűzhöz. Az odavánszorog, leheveredik a kemence padkájára és zihálva lélelzik fektében.

A kis ajtón keresztül, amelyik a kármentőből a csárdásgazda lakásába vezet, kidugja fejét egy vézna, szeplős kislány.

— Tata, vendég jött?

— Pszt... Ne lármázz... Csak egy szegény vándorlegény!

A leány érdeklődve nyújtogatta sovány nyakát az ajtóból. Meglátja a kemence mellett a szerencsétlent. Szánakozva néz rá. Azzal a hirtelen fölbuggyanó részvétellel, amely a női színek virága. Ilyen mélyen, igazán és hirtelen csak a nők tudnak valakit megszánni.

Mint ahogyan ők tudnak a legsötétebb kegyetlenséggel valakit gyűlölni és elveszteni.

A női szív a végletek rejtelmes világa.

— Tata!

— No...

— Tata, az a szegény vándorlegény talán éhes — súgja Salamonnak a kis vöröshajú lány.

— Hiszen kérdeztem — mondja Salamon.

— Kérdezted, kérdezted! Bizonyosan nincsen neki pénze, azért nem rendelt semmit.

— Hm, gondolod!

— Na ja!

Salamon a kármentő pultja alól kivesz egy cipót, meg egy darab hideg húst. Csöndesen odamegy a fiúhoz, leteszi melléje egy székre.

— No, tessék, nem kell fizetni.

Sándor lázas, megtört szemmel néz föl rá és reszketve nyúl a szőrös keze felé.

Messziről üvöltének a farkasok.

Már visszatért zsibbadt tagjaiba az élet. Eszik.

A farkasok üvöltése megint közelebb hallatszík.

— Egy kis sligovicát is, diák úr, — kínálgatja Salamon. — Jót tesz a hidegre.

Halványan, bágyadtan elmosolyodik a fiú.

— Kis híja, hogy most nem én eszem idebenn, hanem ők esznek engem odakünn.

Lónyterítés hallszik. Fölneszelnek. Ugyan ki járhat erre ilyen cudar időben, mikor a farkasok egészen a küszöbre merészkednek? Lovasoki Salamon mindenestre visszavonul fellegvárába, a kármentő lécei mögé. Ez az ő szimbolikus bátyája, amely mögött biztonságban érzi magát. Mintha bizony egy csizmarúgás nem volna elég annak a lécből alkotott, korhadttákolmánynak!

Nyílik, azaz hogy inkább bevágódik az ajtó. Három sötétképű, legény dobban be a csárdába. Nagy pengéssel, dobogással levágódnak a kecskelábú asztal mellé, az egyik nagyot üt az asztalra az öklével, hogy táncolnak rajta az üres üvegek és elrikoltja magát:

— Héj, zsidó! Bort ide!

Salamon látja, hogy itt már aligha lesz baj, ezek nem új emberek, hanem régi, jóvágású, céhbeli betyárok. Fürgén kapja lábát és szalad is a piros borral az asztal felé.

Sándor megint visszahúzódott a kuckóba.

A három betyár közül alighanem az lesz a főember, akinek a rezesbarna képén óriási kardvágásnyoma húzódik végig. Homlokától egészen a balszája

szögletéig. Az bizony jókora kardcsapás lehetett! Más emberfiának kétfelé ment volna tőle a koponyája. A betyár föltúri karján a borjúsájú inget és minzha mutogatná rettenetes jobbját; a Toldi Miklós karja lehetett ilyen. Mintha bronzból öntötték volna mozduatlan, kemény hegyvölgyeit, ezeket az izom-Kárpátokat. A jobbkezével gyakran emelgeti a szűknyakú üveget, balkezeből le nem tenné félvilágért rézfokosát. Mikor már jó egynéhány deci vörös leszaladt a torkán azt mondja a betyár:

— Hát csak a farkasoknak szabad vonyítani ma éccaka?

Senki se felel. A betyár rézfokosával rácsap az asztalra, úgyhogy a fokos éle megáll a deszkában.

— Salamon.

— Tessék parancsolni!

— Gyere ide, Salamon. Na ne félj már, a ragya verje ki a képedet. Vagy ki is verte már? No nem baj, azért kiverheti mégegyszer. Duplán. Mi?

Nyerített. Olyan fogai voltak, mint a farkasnak. Ez biztosan megeszi a nyershúst is, ha más nem akad.

Salamon a nevetésre fülbátorodik. Szerényen, alázatosan velenevet a betyárral.

— Az a kérdés, Salamon— folytatja a főbetyár —, mi nem tudjuk azt elrendezni a cimboráimmal, mi az igazság: Csak a farkas vonyíthat-e ma éccaka, avagy én is vonyíthatok?

— Hát csak tessék vonyítani, csak tessék, ha jól esik.

— Na látjátok, cimborák, bölcs ember ez! Hát akkor vonyítsunk.

Nótába kezdenek. Már egy kicsit mámorosak.

Bort ide, Salamon

Had iszom, had iszom.

— Nem ez, nem ez az! Valami jár az eszembe... Hogy is van csak..., hogy van no? Te, Jóska, te tudod azt a nótát, azt a fájintos nótát. Túl a Tiszán tanultuk, a Kutyakaparóba.

A másik betyár rákezdi, a cimborái bólogatnak rá,

aztán együtt énekelnek mind a hárman, nekidőlve az asztalnak.

Árvalányhaj a süvegem bokrétája,
 Árva leány a szerelmem violája.
 Azt magamnak kinn a pusztán szakasztottam,
 Ezt magamnak a faluban választottam.

A vándorlegény fölrezen a sarokban.

Hiszen ez az ő nótája, ezt ő szerzetté és itt, a hóborított pusztaság közepén, viharos éjszakán, mialatt a farkasok üvöltenek odakünn az ajtó előtt, betyárok száján találkozik a nótájával. Igen, igen, ez csak álom... Ő talán már meg is halt. Bizonyosan meghalt, megfagyott ott künn és ez már az örök álom.

Köhög.

A betyárok észreveszik. Sötétben néztek a kuckó felé. A főbetyár fölugrott, megmarkolta fokokát.

– Ezeknek aligha nagy számadásuk nincsen a vármegyével. Nem nagyon szívelik az idegent.

A másik cimbora elkapja a kezét.

— Hagyjuk békén. Szegény vándordiák.

— Hé, diák, kerülj közelebb!

Föltápaszkodik. Leültetik maguk közé, borral kínálják.

Iszik. Földेरül.

Ki tudja, vajjon bortól-e, jószótól-e, vagy a saját nótájától?

— Ki vagy, mi vagy, ki ija-fija?

— Sokféle, amit akarnak kendtek: Diák, poéta, komédiás.

— Afféle garaboncás diák vagy te, mi? No akkor cimborák vagyunk! Szerbusz!

A pipafüst és a borgőz zavaros ködébe kerültek már.

— Mit énekeltek az imént kendtek?

— Hát az árvalányhaját. Fáin nóta, mi? Régi nóta, van a már vagy száz esztendő. Odaát tanultuk a Tiszántúl.

Sándor elmosolyodik.

— Százestendő? Aztán ki csinálta?

— Ki-é? A mán régen meghótt!

Mosolyog...

Meghalt...

Még mielőtt élt volna.

— Hát ha diák vagy, akkor nótát is tudsz te.

— Tudok ám! Mondok is egyet mingyárt; azt erre-felé aligha hallották.

Aztán rágyújt csöndesen, nekikönyökölve az asztalnak.

A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy virítson, ha jó a szép kikelet.

— Tyű, aki áldója van, eszem a lelkedet, te diák.
Emán teszi!

Isznak, danolnak, vígan vannak.

A gyertyák tövig égtek. Az ablakon bekandikál a sápadt téli reggel. Salamon hortyog a kármentőben.

A betyárok is végig nyúltak a subájukon. Borgőzös álom nyomta el őket.

Ha most betoppannának a vármegye pandúrjai, jó fogást csinálnának.

Sándor csöndesen veszi kezébe a botját, vállára tarisznyáját és megindul magányos útján.

EGY TÉL DEBRECENBEN

A nagytemplom fehérpúpos teteje olyan, mint a cukroskalács. A korai estében árnyékok mozognak a fehérség tetején. Az ablakokból barátságos lámpafény pislog ki a hideg estébe. A Kis-Péterfia uccán rettenően káromkodik valaki. Emlegeti a Ponciust-Pilátust és rögtön utána a pápista kalendárium minden szentjeit. Mert az igazhitű kálomista ember ha káromkodik, okvetlenül a pápistáktól kér kölcsön szenteket, mivelhogy a kálvinistáknak nincsen szentjük. Káromkodni pedig anélkül nem lehet.

A zenebonának az az oka, hogy eltörött a lőcs.

— Nem is csuda, ha eltörik, de inkább törne el szenátor uraimék dereka, hogy az a sistergő istennyila

csapjon közibéjük. Hogy el nem lapátoltatják a havat, ha két hétig esik is!

A Kornhoffer-ház felé, ahol a színház van, két mozgó fénybogár közeledik. Lámpáshordozó cselédek ezek, utánuk bundába burkolt dámák és urak. A női hang üde muzsikája alig csilingel fél percig. Egy ezüstzengésű trilla szakad meg a hideg levegőben . . . egy nevetés. Azután elnyel mindent a süket téli csönd.

Egy ormótlan épületből veszett kurjongatás hallik. Az udvaron csengős szánok, otromba nagy csézák állanak. Egy kocsis éppen most köti be a lovait az istállóba. Morog magában.

— Megfagyna a jószág az udvaron ebben az istentelen hidegben! A nemzetes úr odabe reggelig elmulatozik.

A „Két golyó” párás ablakán sóvár szem leskődik befelé.

Odabenn húzza, húzza a cigány egy kövér, pirosképű úriember fülébe. A jóllakott férfiú hátradől a széken, széjjelveti a lábát, kövér emberek szokása szerint és szuszogva élvezi az életet. A haja belébmomlik alacsony homlokába, dagadt vörös képéről csurog az izzadság. Előtte már nagyszámú üres flaskák állnak sorba az asztalon.

A vándor az ablakon keresztül nézi a flaskákat. Ni, milyen rendben sorakoznak! Mint a katonák, mikor masíroznak.

Dévaj női sikítás hallatszik ki, aztán meg borizú röhögés. A tekintetes úr alighanem illetlen helyen simogatta meg a kassza tündérét, aki sivalkodik ugyan, de nem komolyan, csak a tisztesség miatt. A mulató vendég pedig rászól a cigánynya:

— Acsi! A nyavalya törje ki azt a duflánfüstölt pofádat! . . . Azt húzzad, hogy „A virágnak megtiltani nem lehet . . .”

A leselkedő vándor nem hallotta, hogy mit mondott a vendég a cigánynak. De a cigány most rákezd csöndesen. A vonók énekbe fognak, mintha ember-szívük volna. Babonás hangjuk kiszivárog a jégcsapos, párás ablakon át az uccára. Meghallja. Aztán látja azt is, hogy az a puffadthasú, vörösképű boriszák milyen

elcsöndesedve hallgat a cigány szavára, ő meg csak köhög, köhög szárazan és tapogatja a szíve tájékát. Mi lenne, ha most bátran benyitna ide és azt mondaná: „Urak, ezt a nótát, ami mellett mulatnak, én csináltam! Hideg van odakünn, két nap óta gyalog járom az országutat, engedjék meg, hogy letelepedjem”.

Kiegyenesíti sovány alakját. Nem, nem, dehogy is teszi ő a kezét a kilincsre, dehogy is alázkodik meg ezek előtt! Még el se hinnék, amit mond.

Mikor továbbvándorog, még hallja, hogy valami nagy csörömpölés van odabenn.

Alighanem borosfiaszkót vágta a nagy tükörbe.

... Az éjjeli bakter most kerülte meg éppen a kollégium épületét. Hallja is egyhangú mondókáját.

Tizenkettőt üt az óra,
Dicsértessék Egek Ura.

A nevelő úr vidáman füttyörészve baktat haza Schwartz ügyvéd úr háza felé. Végigfüttyürészi a Nagy Várad uccát. A virágos hangulatának megvan a maga jó oka: toros vacsorán volt Csanak szenátor uraiméknál. A dús, vidám, zsíros Debrecenben nagyokat esznek-isznak ilyenkor télidőn, de sehol olyan jól és sokat nem esznek, nem isznak a vendégek, mint a Csanakházban. Az már a Pákh Berci kedvére történt, hogy a ház kökényszemű leányának le kellett ülni a klavér mellé és nyúzni kellett a billentyűket. Igaz, hogy hamsan játszott a szentem, de az nem baj. Azért mégis csak csinos leány és a művészi hírnevén sem esik csorba, mert ha csorba esnék, Pákh Berci stíletes botja elé kerülne az, aki a csorbát ütötte.

Mikor a nevelő úr odaér a szállása elé, észreveszi, hogy a kapuban valaki lapul. A nehéz öntöttvas kapukulcsot szorongatva, mint valami ütőszerszámot, közelebb megy a Schwartz-csemeték nevelője. Látja, hogy egy fehér vászonnadrágos, nagyon gyatrán öltözött, bő lebernyegbe takart ember köhög a kapuban.

Egyszerre csak megszólal egy rekedt hang:

— Én vagyok Berci, nem ösmersz meg?

— Sándor... az Istenért, mi van veled?

— Ne haragudj, hogy ide lábatlankodtam, pajtás. Azért jöttem, hogy legyen, aki tisztességgel eltemet.

*

A szoba négy lépés hosszú, három lépés széles.

Hideg van benne, komisz, irgalmatlan hideg.

A berendezés egy barnára mázolt ágyból, kopott tulipánt ládából és egy lyukas szalmaszékből áll. Van ugyan még boglyakemence is a szobában, de az egészen fölösleges dísznek látszik, mert tűz nem lobog benne és ki tudja, milyen régen lobogott utoljára.

De a szobát valami mégis megkülönbözteti más hasonló nyomorúságos kuckótól: a falon képeslapból kivágott arcok díszlenek: Vörösmarty Mihály és Hugó Viktor arcképei.

Petrovics Sándor az egyetlen széken ül foltos, kopott körgallérjába burkolva és a ládát használja íróasztalnak. Szürke diósgyöri papirosra körmöl szép, kerek gyöngybetűkkel. Közben élesen köhög és ilyenkor úgy zakatol a melle, mintha malom zúgna benne. Néha kinéz azon a kicsike négyszögű nyíláson, amit ablaknak csúfolnak. Sóváran, vágyódva néz ki, mint ahogyan a rab szokta nézni kicsi cellaablakából az égnek azt a négyszögű darabkáját, ami az övé. Szépet sóvárgó szeme vájjon mit lát ezen a négyszögű kis ablakon keresztül Hepehupás városvégi uccát. Sarat, feneketlen sarat, amiben a lovak kötésig úsznak, küszködnek. Az ucca végén kis dombocska tetején esőverte, korhadt vén akasztófa ténfereg félredülve.

Ennek a szomjas szemnek a pisai ferde torony helyett csak a debreceni ferde akasztófát adatott látnia!

Az akasztófa mögött régi kis temető látszik. A múlt héten még volt a fejfákon a frissen esett hóból fehér ékesség. Azt sokat nézegette. Az Isten fehér rózsáit, amik az égből estek a halottak fejfájára. De most már elolvadt a hó, sár lett belőle.

Sötét, nyomasztó, vigasztalan, ragadós sár . . .

Ír. Ha megdermednek az ujjai, rájuk lehel, tenyérébe fúj, mint katonakorában, a garasos cseréppipáját markolássza, amitől pár percre fölenged az ízületek

dermedtsége és perceghet tovább a toll. Sorakoznak egymásután a betűk, a sorok, a strófák. Az arca egyre soványabb. A szeme lázasabb, egyre sűrűbben köhög. De összeszorítja az ajkát és ír és ír!

Néha kitekint az ablakon. Szemének tükre megtelik sivár, reménytelen képekkel. Elfordul, a papiros fölé hajlik, a látható világból a zöldesszürke papirosra menekül. Addig nem halhat meg, amíg le nem írta eddig szerzett minden versét, hogy együtt legyen valamennyi, hogy megmaradjon utána, ha elfödi sokat szenvedett testét a sírhalom.

Ír. Dühös, szenvedélyes daccal. Éhesen, gémberedett kézzel, lázban vacogva, de ír. Fanatikus akarattal és hittel.

A nyikorgó ajtóban megáll egy töpörödött anyóka.

— No mi újság, Fogas néni?

— Egy kis köménymagos levesecskét hoztam lelkem, gondoltam, nem mehet ki az uccára ilyen komisz időben . . .

— Az Isten áldja meg néném . . . még a szoba bérét se fizettem ki.

— Majd megfizeti, lelkem. Ember lesz magából! Mohón kanalazza, nyeli a levest. Az arca meg-színesedik.

— Mit ír, lelkem?

— Verset, Fogas néni. Léírom valamennyit, amit eddig szereztem.

— Aztán, mi haszna?

— Pénzt adnak érte, Fogas néni, Pesten.

Az öregasszony nem nagyon hiszi, hogy az ilyesmiért pénzt adnak, de nem szól semmit. Nemcsak azért, mert jólelkű, derék asszony, hanem a foglalkozása miatt sem. Fogas néninek az a hivatala, hogy jegyzedő a színházban. Már pedig, akinek az a mestersége, hogy minden este színházban legyen, annak tisztelni kell az irodalmat, ugye?

. . . Milyen kár, hogy olyan, de olyan sokan, akiknek az a mesterségük, hogy minden este színházban vannak — például színművészek és színigazgatók — mégsem tisztelik az irodalmat. Lám, ez a szegény debreceni jegyzedőné, ez a paraszti öregasszony tiszteli

és megbecsüli. Köménymagos levest ad az irodalom oltárára, hogy valahogyan éhen ne pusztuljon ez a félbenmaradt, facér vándorszínész, aki azt mondja neki, hogy verset ír arra a szürke diósgyőri papirosra.

Fogas néni nem tudja elolvasni a verset, mert ő nem tanulta a betűvetést.

De azért az Isten áldja meg magát, Fogas néni, még haló porában is!

Sándor két kezébe veszi a cseréppipáját. Úgy szorongatja, egyszerre mind a két tenyerében, mintha imádkozna. Pedig hát nem imádkozik, csak a kezét melegíti. Ezidőszerint csak illúzióval melegíti, mert a pipája már tegnap óta kihült vulkán. De azért szorongatja. Már felkelt a székiről, járkál a szobában. Közbe ki-kinéz az ablakon.

— Mondja csak, Fogas néni, hát ezt az akasztófát itten az ucca végén használják még? Úgy táncol rajta a kötél, mintha nyavalyatorós volna. Hogy-hogy el nem lopták még?

— Nem lopják el azt ifiúr, nem mer ahho közel menni teremtett lelök. Ámbár használni már nem használják tíz esztendeje. Akkor akasztották itten Banadics Jóskát.

— Ki volt az a Banadics Jóska, Fogas nénit

— Betyár vót, lelkem, híres betyár! Három vármegyére szóló nevezetes haramja. De olyan ügyes legény vót, meg úgy szerették a szegény népek, mert hogy jó szívvel vót hozzájuk, nem került volna az soha pandúrkézre.

— Mi lett a veszte?

— A szerelem, lelkem, a szerelem. Azé mondom magának, hogy ne járjon maga se annyit a színház fele. Nem jó sokat koptatni a csizmát a fehérnépek után. Kiváltkép a komédiásnék után. Ez a Banadics Jóska. hogy-hogy nem, találkozott egyszer az országúton Szikgát felé Kende Zsuzsannával.

— Hát az meg kicsoda?

— Most már semmicsoda lelkem, mert az is csak éppen olyan csendes halott, akárcsak Banadics Jóska. De a maga idejében szép asszony vót, vármegye szépe. Özvegyasszony, kikapós menyecske, gazdag, legényes.

Hát csak jött Debrecen felé négyes hintóján Kende Zsuzsanna, mikoron a szikgáti cserépvető táján csak elejbeáll három lovaslegény. Banadics Jóska vót, meg a cimborái. A betyár megállította a hintót, ráfogta karabélyát a kocsisra, aztán találkozott a szemepárja Kende Zsuzsanna bogárszemével. Hej, nem vót olyan férfiember két vármegyében, aki attól a parázsló fekete gyémánttól meg ne veszett vóna!

... Már akkor Sándor nem járkált, hanem ült egyhelyben. Nem érezte már a hideget sem; hallgatta a Fogas néni meséjét.

— Hát, mondok, a betyár ránézett a szép dámára, az meg órá. Banadics Jóska se vót akárki fia, szép szál legény vót, aztán úgy sütött annak is a szeme, mint a parázs. A szép asszony levette kezéről az aranyláncot, hófehér ujjáról lehúzta a rubintos, gyémántos gyűrűket, a kalárist levette hófehér nyakáról, hogy azt is odaadja a betyárnak. Ez vót a veszte mind a kettőnek. Mert a betyár, akinek már szédelt a feje az asszony fekete szemétől, most egyszerre ránézett a fehér nyakára, fejébe szaladt minden vére, egészen elvesztette az eszét és azt mondta: „Tartsa meg az aranyát, gyémántját a tekintetes asszony... nem vagyok én arra éhes ... hanem azért valamit mégis csak kérek, mert Banadics Jóska nem húzza ki hiába a karabélyt a nyeregkapájából... Egyetlenegy csókot kérek a nemzetes asszonytól, ha meg nem sérteném.”

— Mi történt? Megkapta a betyár a csókot?

— Meg az, lelkem, megkapta... Olyan csók volt az, hogy elkárhozott tőle mind a kettő. Attul kezdve nem élhettek egymás nélkül. A betyár minden éccaka ott vót a kastélyban Kende Zsuzsánnánál. Történetesen akkor a megye csendbiztosa tette a szépet a gazdag özvegynek, de az nem szívelhette. A csendbiztosnak jelentették a pandúrijai, hogy Banadics Jóska éccaka odajár a kastélyba. Tudta azt a csendbiztos, de úgy tett, mint aki nem tudja. Arra várt, hogy a menyecske egyszer csak megunja a futóbetyárt és annak rendje-módja szerint neki adja szép személyét, még inkább a vagyonát a debreceni nagytemplomban. A menyecske meg, hogy kedvébe járjon a csendbiztosnak, jó képpel, szívesen fo-

gadta. Kedvében járt, hitegette, mikor az házasságról beszélt, sose mondta neki, hogy nem lesz a feleségre. Pórázon tartotta, lelkem, pórázon, hogy a betyárnak menedéke legyen! Így tartott ez már vagy féleszten-deje. Erről sűgött-bűgött egész megye szája. Egyszer csak a csendbiztos uram nagyon merész talált lenni. Fejébe szállt a bor, amit itattak vele a Kende-kastélyban. Először csak követelő szóval próbálkozott, azután meg erőszakkal rávetette magát az asszonyra. Az asszony az arcába vágott és kikergette. A csendbiztos bosszút fogadott. Aznap éccaka resbeállott a kertek alján a legényeivel. Kende Zsuzsanna aznap éccaka is kitette ablakába az egy szál gyertyát, A csendbiztos tudta, hogy ez a jel, a betyár nemsokára jönni fog. Jött is, de a pandúrok elengedték maguk előtt, hadd menjen csak be a házba. Mikor aztán odabe vót, körülvették a kertet, házat és rajtaütöttek... Onnan húzták ki Banadics Jós-kát a pandúrok a szép asszony ágyából. Vitték is megvasalva mingyárt Debrecenbe, szállott is mingyárt a hír megyéről-megyére. Mindenki tudta két nap múlva, hol találták a híres betyárt a pandúrok ... Harminc napra itt akasztották, ni, az akasztófadombon. Kicsődült a város apraja-nagyja. Hozták a betyárt. Tiszta gyolcs inget-gatyát, pitykés mellényt vett magára, Egyszerre csak sűgni, sustorogni kezdtek a népek. Hát, csak befordult az ucca végére csöngős szerszámmal négy fekete ló. A négy fekete ló hintót húzott, abban ült büszkén, haloványan Kende Zsuzsanna! A hintó itt állt meg az ucca végén, szemben az akasztófával. A betyár meglátta a szeretőjét. Ránézett, de nem szólt semmit. Az asszony csak tépegette a kis keszkenőjét, olyan vót az arca, mint az újonnan meszelt fal. De ott maradt. Végignézte a szeretője akasztását.

— Rettentő! Hogyan tehette ezt. micsoda nő volt az?

— Nem magától tette, lelkem. A rokonság, a familia kényszerítette rája, Azt mondták, csak úgy hallgat el a szóbeszéd, ha végignézi a Banadics Jóska akasztását. Mer azt senki el nem hiszi, hogy a szeretője vót annak, akinek az akasztását így végig tudja nézni... Estére aztán hazament... Reggelre hóttan találták az ágyában... Azt mondják, mérget ivott.

... Fogas néni elhallgatott. A téli alkonyat szürke subája ráterült a városra.

Síró-rívó, monoton ének hallatszik. Egyre közelebb, közelebb. Az ablak alatt cuppog a sár, mintha sokan mennének arra.

Sándor kitekint.

Halottat visznek arra. Elöl mennek a gyerekek, akik a kezükben tartott zsoltáros könyvből énekelnek. Azután négy mogorva, fekete mándlis ember viszi a Szent Mihály lovát, amin a koporsó fekszik. Utána ballag hosszú palástjában Könyves Tóth Mihály nagytiszteletű uram. Aztán sírdogáló, fekete kendős asszonyok, nagy, nehéz, csizmás emberek.

... Mindennap megy erre egyszer-kétszer ilyen menet.

De ő mindég utána néz a távozóknak...

Temetésre szól az ének,
Temetőbe kit kísérnek?

Fogas néni közben behozta a gyertyát és meggyújtotta.

— A kemencét nem tudom megrakni, lelkem, magának se telik fűtőre való. Jó szívvel adnám!

Pákh Berci robban be a szobába. Mingyárt vidámbb lesz a levegő.

— Hoztam neked egy Shakespearet. Schwartzék adták kölcsön, csak vigyázz a kötésre!

Sándor nézegeti, forgatja a becses zsákmányt. Egészen belepirul a boldogságba, hogy hozzájutott. Mióta itt nyomorog Debrecenben, szorgalmasan tanulja az angolt és ma éjszaka biztosan tövig ég a Fogas néni gyertyája, addig le nem teszi Coriolánust.

— Tudod-e Berci, hogy a franciában is már annyira haladtam, hogy megértem Bèrangert!

— Van azért rossz hírem is, Sándor. Szegény, boldos, öreg Schetzel meghalt.

— Ó, szegény, szegény öreg... Hát mi baja volt?

— Sas Pista írja, hogy nem volt beteg. Egy éjszaka megint rendes bolondságait csinálhatta és közben jött el érte csöndesen a halál. Reggel a szomszédok meghal-

lották, hogy Homo — a húséges Homo, a kutyája — ke-servesen vonít. Mikor aztán estig újra, meg újra fölhangzott ez a rettenetes hang, betörték a kaput. Ott találták az öreg emberkerülőt az íróasztala előtt, szemben a felesége képével. Hálókabátban ült a molyrágta karosszékekben, mintha aludnék. A feje a mellére esett, a kezében még akkor is görcsösen szorongatta a tollat. Azt nem is lehetett többé kivenni onnan? Azzal temették el. A tollával, amivel hús esztendeje éjszakáról-éjszakára írta fellebbezéseit, apellátáit, panaszeit, vádiratait, amiket soha senki el nem olvasott. Az íróasztalon akkor is teleírt papírlap volt előtte. Az utolsó vádoló, vitatkozó, csatázó mondat közepén abbamaradt.

Sándor elgondolkozva nézett maga elé. „Tollal a kezében ... úgy temették el...”

— A temetőbe csak a pap kísérte egyedül, meg a kutyája. Az elment vele a temető kapujáig, de onnan elzavarták. Oktalan állatnak nincs mit keresni a megszentelt temetőben! Szegény Homo akkor elkullogott ... de másnap reggel, mikor a temetőcsősz arra ment, a Schetzel ügyvéd frissen hantolt sírján megtalálta a megfagyott Homot. Kitárt, széjjelterpesztett lábaival valósággal átölelte a gazdája hóval borított sírját...

Nagy csöndességben ültek sokáig. És a gyertyafénybe nézve a szerencsétlen, embergyülölő, szilenciumos fiskális tovatűnt alakjára emlékeztek...

*

Aki végigmegy a friss hó ünneplőjébe öltözött Debrecen uccáin, a füstölgő kémények, a belső melegtől izzadó ablakok között, még ebben a hideg levegőben is úgy érzi, hogy ennek a városnak szalonaszaga van. Minden udvarról barátságos disznórőfögés hallatszik, a nyitott konyhaajtókon keresztül olvadó zsír illata száll ki a hideg téli levegőre és az ember arra gondol, hogy itt mindig sütnék-főznek és mindig esznek.

A fehér ucca végéről valami feketeség mozog Sándor felé nehézkesen. Mint valami őskori állat, nagy, gazdag, dús, fekete gyapjával. Csakhogy ennek a gyapja fölött kerek karima van, a karima alól füst bodrosodik. Ember az, még pedig cívís. Pipázó debreceni

polgár Sándor annyira elszórakozik a ringó-rengő, lassújárású fekete subának a nézésében, hogy utána megy.

Hogy, hogy nem, csak azon veszi észre magát, hogy odabenn van a Csizmadia-színben.

Annyi bizonyos, hogy aki Debrecenben járt és nem fordult meg a Csizmadia-színben, az egyáltalán nem volt még Debrecenben. Mintha valaki Nisnij-Novgorodban jár és nem nézi meg a nisnij-novgorodi nagyvásárt. Hosszú, hosszú, irgalmatlanul hosszú, homályos deszkaszín ez, ahol a csizmavásárt tartják. Beleférne vagy kétezer ember. Véges-végig hosszú rudak lógnak a gerendákról láncokon és vaskampókon. A rudakra akasztva szép sorjában csizmák. Ez a csizmák szenátusa, a csizmák univerzitása, a csizmák akadémiaja. Látni itten fényes kordovánt, fáintos rámásat, kacér piros csizmát, rátarti sárga csizmát, amilyen a nádorispánnak való, meg lágerből valót is, akiben úgy nézgeti magát az ember, akár a tükörben. A csizmák mindenféle osztálya, felekezete, faja és kasztja itt lóg, szépen osztályozva. A csizmák nemcsak úgy össze-vissza lógnak egymás hátán. A csizmák nagy társadalmában is rendnek kell lenni, mint az emberek között, Kangés osztálykülönbségek pedig itten éppen úgy vannak, miként az emberek között. A nehéz, otromba, fénytelen halinacsizma nem keveredhet a lágerhoz. A fatalpú bottossal hogyan is állna szóba a menyecskének való piros szattyánbőrscizma?

A rudak alatt, melyeken úgy lógnak a csizmák, mint a cseresznyefürtök, kecskelábú asztalok állnak. Az asztalok mögött egy-egy rúdnak meg asztalnak a helybérlője, a majszter, hites párjával. Nagybajúszos, csizmás, bőrkötényes magyar csizmadia-majszterek ezek, nem afféle görbehátú, nyiszlett suszterek. A majszter és a vevő csak abban különböznek egymástól, hogy a majszteren kötény van, a vevőn meg szűr vagy guba. Mivel, hogy tél van, még pedig kemény tél, inkább guba, mint szűr.

A színben nehézkesen járnak-kelnek, tolonganak. hullámanak az emberek. Jönnek-mennek, álldogálnak, gusztyálják a csizmát, meg-megindulnak. Nem siet, nem

szalad senki. Nem sürgős a dolga senkinek. Sűrű pára száll föl emberi leheltetekből, ázott csizmából, friss bőrök kigőzölgéséből és büdös pipafüstből összevevődve. A párában és a homályosságban lassan ringó, mozgó tömeg hullámszik, hosszúszerű fekete subákban, egymáshoz gyömöszölve.

Mintha óriás téli akol volna, amiben a jószág szorong.

Megáll egy fekete guba az egyik asztal előtt. Nézi a csizmákat, A szemét végigsétáltatja rajtuk. A másik magyar, aki az asztal túlsó oldalán van, a majszter, meg se moccan. Nem kínálja a portékáját, Beszél az maga helyett is. Ha tetszik, megveszi, ha nem tetszik, nem veszi! De a szemével azért kíséri a gubás ember szemejárását, végigmendegél az ő tekintete is a csizmák során, a rúdon végtelen-végig, a gubás ember szeme nyomában.

Akkor aztán megszólal a feketegubás:

— Mit kóstál?

Rábök a bütykös hüvelykujjával az egyik csizmára.

Ki se vette a pipát a szájából. A majsztram se veszi ki az övét az agyarából. Csak úgy pipavégről mondja:

— Három pöngőt.

... Tudja ő nagyon jól, hogy a feketegubás úgyse azt a csizmát veszi meg, amelyikre alkuszik. Kitanulta ő a szeme járásán, hogy arra a fényes kordováncsizmára fáj a foga, ami ott lóg a rúd végén. De mivelhogy a fekete gubához ész is dukál, nem kérdezi meg egyenesen a kordováncsizma árát, mert ha hamarosan csak azt kérdezné és elárulná a szíve vágját, a majszter bizonyosan kitananá az árát, legalább egy pengővel. Komolyan alkudozni kezd a hárompengős ordinäre halinacsizmára, hogy a végén csak úgy félvállról, foghegyről odavesse:

— Hát az a másik, az a sükertelen, ammeg mit kóstál?

Alkudoznak csöndesen. A vevő továbbmegy, megmegáll. Majsztram egy szóval se tartóztatja. Tudja ő jól, hogy magától is visszatér. Látja ő jól, hogy visszapislant, meg újra csak visszatér. Egy helyben,

egy beszélgetésre nem szokás csizmát venni! Az ember meg-megáll, végignézi a portékát, alkuszik, hol az egyikkel, hol a másikkal, fontolgatja, nézegeti, latolgatja, aztán mégis csak visszatér oda, ahonnan elindult.

Sándor végigment a csizmadia-színen. Mikor már fojtogatta a bőr-, a pipa-, meg a subaszag, visszament az uccára, ahol a kapu előtt, sátrak alatt tanyáznak a patkolók. Mert aki csizmát vesz odabenn, a színben, az még patkó nélkül vette. A patkolás más mesterség, mint a csizmadiaság. Az alsóbbrendű valami! A patkolókat, akik mingyárt rá is verik a patkót az újonnan vett csizmára, nem engedik be a csizmadiák maguk közé a színbe. Azoknak csak künn a helyük a pitvarban, vagy még kijebb, a kapu előtt.

...Milyen bodor füst száll abból a kéményből!
Milyen jó meleg lehet alatta. Bizonyosan ebédelnek!
Éhesen, fázva kódorog az uccán ...

*

— Fiúk — mondja a cantus praeses —, tudjátok-e, hogy Petőfi útrakel virradatkor Pestre?

— Ejnye — szólal meg egy vastagnyakú, pirosképzű kollégista —, kéne neki útravalót adni.

Ezekben a régi debreceni diákokban emberséges lélek lakozott.

Összeszednek negyven ezüst húszast és rábízzák Pákh Bercire, hogy mivel ő jó barátja, gyöngéden, tapintatosan adja át a vándornak, mielőtt útnak indulna, a diákok szerény útravalóját.

Most pedig megegyeszer meghívják maguk közé a lesoványodott, szegény poétát, aki majd éhen veszett a télen Debrecenben, és megvendégelik. Nem messze a Kornhoffer-portától, ahol a színház kiskapuja van, ahol Petőfi olyan sokszor ácsorgott jeges esőben, hogy az olajlámpa sovány világánál a színésznők arcába pillanthasson egy-egy futó percre, amíg kijönnek a kapuból, van egy kicsi diák-kocsmá. Ott ülnek együtt utoljára a debreceni diákok a szegény

kóborszínésszel, aki erejének maradékát összeszedve, elindul most Pestre, szerencsét próbálni.

Elet vagy halál!

Tizenkettőt üt az óra, apostolok oszlása következik. Kovács József, a cantus praeses, fölemeli az ujját, mire halkan, finoman fölzendül ifjú szívek húrján, ifjú hangok csengő harangjaiban csilingelve, dingve-bongva Petőfi dala:

A szerelem, a szerelem,
Nem láthatok, nem hallhatok.
Beleestem, benne vagyok,
A szerelem sötét verem.

Drága nedű csillog a pohárban. De még drágább a fiúk szemében ...

Kora reggel visszanéz még az országútról a havas tetőkre. Az egymáshoz bújt házakra, a pipázó kéményekre.

Hej, Debrecen, Debrecen, ha rád emlékezem ...

Kabátját összébb húzza a nyakán, görcsös botját jól megmarkolja, aztán megtapogatja a vaszontarisznyáját: benne van-e az útravalóját

A diákok hatvan húzassá meg az a tizenöt húzasa, amit egy jólelkű vaskereskedő csúsztatott észrevétlen a tarisznyájába.

... Meg az a szürkés-kék papírból összefűzött irkaforma, amiben kerek, egyforma gyöngybetűkkel sorakozik egymásután hetvennyolc vers ...

GYÍ TE FAKÓ, GYÍ TE SZÜRKE...

— Gyí te Fakó, gyí te Szürke!

A kocsis így ösztökéli két paripáját.

Nem valami nyalka, cifracsengős táltosok azok. Még csak nem is igavonó barmok.

Patkó sincsen rajtuk, nincsen sörényük, nincsen farkuk.

Lyukas csizma van a Fakón, foltos csizma van a Szürkén...

De azért dagasztják keményen a hóval vegyült sarat, mint két béketűrő, serény, becsületes állathoz illik.

A Sándor két szorgalmas, sokat nyütt, viaskodó lába.

Ő meg”, hogy az ernyedéstől óvja mind a kettőt, ugyancsak biztatgatja őket. Beszél hozzájuk, szidja őket, máskor meg könyörög nekik. Az ég nem valami biztatóan tekint le rá. Sietnie kell valami föld alá.

Olyan az ég színe, mint az olvasztott ólomé.

Nem találkozik egy élő lényel sem. Még csak egy kivert, éhes, elvadult kutyával sem. Nincsen olyan istentelen ember, aki a kutyáját kiverné ilyenkor. Havas eső esik, jeges szél korbácsolja az arcát. Az eső, meg a szeméből kifacsart könnyek, amint végigfolynak az ábrázatán, mingyárt rá is fagynak páncélnak.

Kopasz, lucskos fák foglalják el az út jobb- és baloldalát. Amint megy, megy, egyre beljebb az erdőbe, elkezd játszani szemével a káprázat. Ügy látja, mintha vele gyalognának jobbra és balra a fák. Jobbra tőle, balra tőle... egy fa, két fa ... sok-sok fa megy, mendegél vele. Nem maradnak el, kirtartóan, csökönnyösen gyalognak vele a kopasz fák.

Mintha száraz csontvázak zászlóalja volna, amelyben menetel ismeretlen célok felé.

... Ennek az erdőnek sohase lesz vége!

A jeges lében halkán cuppog valami.

Két pár ici-pici csizmácska!

Hová megy ez a két pár csizmácska így korán reggel a havas esőben, dermesztő szélben?

Mikor még a kutya is bekívánkozik a gazda ágya alá...

— Hová mentek cselédkéim — kérdezi fölriadva a vándor a kendőbe bugyolált két apróságot, akik szembejöttek vele az olvadt jégárban.

— Oskolába megyünk, bácsi.

— Aztán hová mentek ti oskolába, szegény cselédkéim?

— Debrecenbe, bácsi.

... A kendőkből és rongyokból két pár kökényszem néz rá ijedten.

— Mikor indultatok el hazulról?

— Még éccaka volt, mikor elindultunk.

Riadt szájalommal nézi a két törekeny apróságot, akik ebben a cudar időben éjszaka indulnak neki útjuknak az erdő végéből, hogy farkas-járta, jegeseső-verte, olvadó hóban úszó ösvényeken eljussanak Debrecenbe, betüvetést tanulni. Aztán útrakelnek délután majd Debrecenből és mennek megint sötét estében, jeges esőben, farkasordítástól kísérve, nagy, rettenetes erdőn át hazáig.

... Sokáig nézett utánuk, amíg a nehezen derengő reggel tapadó párájában elveszett a két kis mozgó fekete pont, amelyik a betüvetésnek ezt a két kis argonautáját jelentette.

Amint egyre beljebb jutott az erdőbe, kis tisztásokat látott, ahol a friss tuskók mutatták, hogy nem rég irtották erre az erdőt.

Néha óriási vakondtúrásokat is látott. Az egyikből, úgy rémlett neki, mintha emberféle mászott volna kifelé... Mikor fertályóra múlva már a harmadik ilyen vakondtúrást látta, közelebb ment, hogy megnézze.

Biz az csakugyan olyanféle volt, mint egy óriás vakondtúrás. A sárba, hólebe vágott lyukat tákolt deszkaajtó fődte. A vándor benézett rajta.

Hát csakugyan emberi lények laknak itt?

Egy rongyokba burkolt, satnya nyomorék dugta ki aszott fejét. Vigyorgó, torz ábrázatán széjjelszaladt két ránc, mintha megijedtek volna. Egy förtelmes üregben, ott ahol az emberek szája szokott lenni, egy odvas fog ténfergett magányosan.

A szerencsétlen mosolygott.

— Kerüljön beljebb az úr, biztosan elfáradt. Rettenő hang, irtóztató mosoly!

A szél vihog így éjfélkor, odvas romok közül.

A vándor, mintha kényszerítené valami, bebújt a vakondtúrásba. Orrfacsaró bűz fogadta. De azért lehevvert a szalmára, mert kiegyenesedni nem lehet a földalatti üregben. Pislogó szeme lassanként meg-

szokta a félhomályt; kezdte megkülönböztetni a tárgyakat és az embereket. Az ajtó repedésén és a földbé vájt kicsi nyíláson, melybe egy kiérdemesült ablakszárnyat préseltek bele, alig furakodott valami világosság. A földalatti fődöзék kivájt oldalán szivárgott a hólé. Az egyik sarokban rozsdás, ócska pléhkályha állt, benne szalma és szemét égett, borzasztó nagy füstöt csinálva. Volt még a fődöзékben egy háromlábú ágy is, amelynek a negyedik lábát élére állított három téglá helyettesítette. Az ágyban csak szalma volt. A szalmán egy múmiává aszott öregasszony feküdt és köhögött. Ennek már nem is volt élő ember formája. A szalmával fűtött kályha mellett rongyokba bugyolált némbér guggolt és valamit kavargatott, valami folyadékot, ami egy vaslábás maradékában rotyogott. Világító alkalmatosság egyáltalán nem volt ebben a barlangban.

Kik ezek a szerencsétlenek, honnan jöttek, mi vétük, hogy erre a sorsra jutottak?

Hangosan gondolkozott talán? Mert az a százcáncú arc újra megmozdult. Ráncái haláltáncot jártak a szennyes tárgyhoz hasonlatos ábrázaton. Rikácsoló hangon beszélt, miközben idétlenül vihogott.

— Mi vákáncsosok vagyunk.

— Vákáncsosok? Hát az miféle szerzet?

— Ez az erdőség itten egészen a szomszéd várme-gyéig nemes Debrecen városának uraié. Az Isten éltesse őket... Hihih... Az Isten éltesse... Az erdőt irtják. Az irtásban ott maradnak a tuskók, mert azt nagyon: nehéz kivenni a földből és nem sok haszna van... A város urai megengedik a szegény vákáncsos-nak, hogy itt tanyát verjen, bebújjék a föld alá, osztán amíg tuskó akad az irtásban, az a vákáncsosé, ha van elég ereje, hogy kipiszkálja a földből. Az Isten éltesse a jó szívüket... Hihih... A f agyökeret eladom szegény embereknek... azok avval fűtenek. Ezen a kis helyen aztán jövő tavasszal ültethetek magamanak egy kis kukoricát, kenyérre valót. Mikor, elgyün az ősz, tovább vándorolunk, új irtásra.

— Szörnyűség, istentelenség! Aztán vannak itt so-kan, ilyenfélék, errefelé?

— Vagyunk, vagyunk — vihogott a vákácnsos — a debreceni erdőségben él vagy ötven vákácnsos. Egyre szaporodunk, egyre szaporodunk, az Isten verjen meg bennünket...

... Hát van még az ő nyomorúságánál is nagyobb, embertelenebb nyomorúság? Élhetnek emberek ilyen baromi sorbánt Itt, a zsirjában fuldokló Debrecen határában!

— Hát a gyerekek? Azok is itt élnek? Innen mennek iskolába?

— Innen... innen... Hajnalban... az anyjuk ad nekik darab kenyérikét, ha van... nekivágnak az útnak. Sötét estve van, mire hazatérnek...

Az öregasszony köhögni kezdett. Mintha a halál kutyái ugatnának. A szél vonított a deszkán keresztül. A nyavalyatörős félkegyelmű megfogta a vándor karját, mikor látta, hogy az menekülni akar. Megszorította annyira, hogy fájt. A fülébe súgta:

— Ember voltam én... Ölttem. Puskával... panganéttal... Csatába voltam, császárt szolgáltam... Hihih... igen bizony... Ólmot kaptam a fejembe ... léket csináltak rajta... Húj, az volt a multság... Legény voltam én... Milyen kevés a tuskó, milyen kevés...

Kiszakította magát és rohant, rohant, mintha fúriák üldöznék...

Víz, mindenféle víz.

Ember sehhol sem!

Eltévedt, most már biztos, hogy eltévedt. A Tisza kiöntött, tenger van körülötte. Az utakat elöntötte az ár.

Lélekdermesztő dolog az: sárban gyalogolni. Mikor az ember beleereszti az egyik csizmáját a nyúlós, ragadós, piszkos kovászba, aztán nagy erővel kihúzza a másikat, csak azért, hogy újra beleeressze, mire megint kihúzhatja.

Rettentő egyformaság!

Csakhogy ő neki most nem ez a legnagyobb baja.

Hanem az, hogy eltévedt és éjszaka előtt aligha jut emberlakta föld alá.

Mint hogyha ostor csattogna és valaki a lovát nógatná.

Ez alighanem szekér... Még azt volna jó tudni, merről hangzik az ostor csattogása, meg a halk káromkodás. Mert arra emberek vannak.

Mikor javában kémleli a vízben álló, lucskos, viaszatlan tájat és keresi a szekeret, egészen mögötte hangzik föl a szó:

— Az anyád ne sirasson, Ráró, te!

Ott úszik tőle alig húsz lépésre a folyékony latyakban a könnyű alföldi szekér.

Az ilyen finomművű, vékonydongájú, de erősen vasalt, könnyű kocsinak az a hivatása, hogy megállja a küzdelmet szárazság idején homokkal, eső, télvíz évadján feneketlen sárral. Nehezebb kocsival ugyan itt-rekednének ítéletnapra trombitálásig!

Ott is van már mellette a szekér. A kocsis, aki olyan keservesen káromkodott az imént, olyan, mintha volna már vagy százesztendős. Az idő kicserzette barna bőrét, lecsüngő, hosszú bajsza mái: fehérebb a hónál. Hegyes, fekete báránybőrsüveg van a fején, guba kelekíti körül az embert magát. Hátújí a kocsiban, rögtönzött, kényelmetlen ülésen, bundákba, plédekba, kendőkbe bugyolálva asszonyféle utazik. Sándor egészen közel hajlik hozzá, miközben ráköszönti az estét és akkor látja, hogy a száz kendő és mindenféle melegítő alatt alighanem csinos fiatalasszony rejtőzik. A kocsis megállt és Sándor megkérdezi, hová mennek.

— Tiszafüredre — felel egy kellemesen lágy alt hang a kendők közül.

Sándor nehezen szánja rá magát, hogy kibökje:

— Ha meg nem sérteném ... eltévedtem... nem találom az utat.

A kendők közül kedves, nyájas szempár mosolyog rá:

— Üljön fel, tartson velem. Ugye, lehet, Kustér bácsi?

A százesztendős kocsis csak megbillenti subája egyik csücskét annak a jelöl, hogy beleegyeznek. Be

Sándor azt már meg se várja. Hálásan kapaszkodik föl a kocsi, mely most már vele együtt dagasztja a sarat Tiszafüred felé. Az utat nem látják. Mennek a vízeken át, úttalan-úton, a százesztendős kocsis ösztöne után.

Egyszerre csak nagyot zökken a kocsi, majd kifordulnak belőle. A lovak hirtelen kötésig merülnek bele a vízbe és Sándor a lábaféjén érzi, hogy meddig ér a tenger.

Biz az belefolyt a kocsiba, egészen az ülésig.

Így vergődnek tovább, erősen megkapaszkodva az ülésben, hogy ki ne essenek egy-egy zökkenésben. Az öreg kocsis doromboló káromkodása az egyetlen emberi hang a tájon.

Lassan megered a szó az útitársak között.

— Sürgős dolga lehet nagysádnak, hogy ilyen időben nekiindul ennek a veszedelmes utazásnak.

— Van rá okom... Az uram életéért utazom. Sándor részvéttel és kíváncsian néz rá.

Az asszony mélyet sóhajt:

— Az uram három esztendeje sínylődik. Az orvosok nem értik a betegségét. Próbáltak már mindent, nem használt. Bénán senyved az ágyban. Szép, nagy szál, derék ember az én uram. A horti malom a miénk...

— Most miért tetszik Tiszafüredre menni!

— A tiszafüredi javasasszonyhoz. Annak olyan kenőcse van, azt mondják, amelyik talpraállítja a bénákat. Mi már mindent megpróbáltunk... És korán volna még özvegynek lenni...

A feketénél feketébb égen nehéz felhők vonultak. A szemük nem látta. De megérezték. Mintha a felhők súlyos járását hallaná a csöndben a lelkük.

A fiatalasszony folytatta:

— Neki indultam. A Tisza kiöntése miatt előbb Poroszlónak mentünk. Onnan aztán sehogyan se tudtam továbbvergődni. Ott már vége a világnak! Nem akadt fuvaros, aki tovább vigyen. Szemembe nevettek. Azt mondták: „Az Istent akarja kísérteni, tekintetes asszony? Akkor csak kísértse magában!” Senki se akart nekivágni az úttalan útnak, a Tisza kiöntésének. Én meg nem várhattam, engem hajtott, kergetett a rémü-

let... Érzem... tudom, hogyha még egy hétig késni talál a segítség, akkor én özvegy leszek. Könyörögtem, rimázkodtam. Mindhiába! Végre aztán előállt ez a derék Kustér bácsi. Azt mondja: „Én már nagyon öreg vagyok, tekintetes asszony, azt se tudom, hány esztendő vagyok, fájnak már nagyon a csontjaim, teher nékem már az élet... Hát mehetnénk, tekintetes asszony...”

A székéi szárazra ért. A fáradt lovak csikorgó csontokkal kapaszkodtak föl a tiszafüredi töltésre.

MAGYAR LEGÉNY, IDEGEN VÁROSBAN.

A Barátok terén megállít egy kaputos embert.

— Engedelmet instállok, merre van itt kérem a Zöldfa ucca?

Az meg ránéz, ostoba, kifejezéstelen sörissza szemével, végigméri és azt mondja:

— Nichts ungarisch!

Úgy néz utána szegény, mint a birka az újkapura. Ejnye, a teremtésit, hát hova jutottam én? Magyarország fővárosa ez, vagy micsoda? Hogy meri ez a sváb ilyen önérzettel, ilyen fölfuvalkodottan azt mondani neki, hogy nem tud magyarul. Itt, Pesten, Pestnek kellős közepén! Hiszen jó, ha valaki nem tud magyarul, az még megjárja, de legalább szerényebben mondaná, nem ilyen önérzetes hangon, mint aki ezt olyan helyénvalónak tartja.

Különben is túl van már a nagy, irdatlan köerdőben az első csalódások keserű ízén. Azt már látja, hogy ennek a városnak vajmi kevés köze van a magyarsághoz és idétlen, ormóttan kockaköveit nem kapcsolja össze a verség szent köteléke a messze rónákkal és havas bércekkel.

Városnak város ez de nem Magyarország fővárosa.

Majd azzá lesz!

Az első napon mingyárt kiadót keresett. Annak az embernek a biztonságával nyitott be a nagy Geibelhez,

aki meg van győződve a maga tehetségéről és a maga hivatásáról.

Ez a naiv nagy gyerek, aki húsz éves koráig kijárta a nyomorúság és a csalódás alvilági iskoláját, megedződött a küzdelemre, de soha, soha amíg él, nem jut el odáig, hogy a hitet, reményt és ideálokat vesztett ember fölényes cinizmusával szemlélje az életet.

Mikor nagynehezen a félelmetes Geibel magas színe elé bocsátották, nem sokat alázatoskodott, nem is igen mutatkozott be, csak egyszerűen benyúlt a tarisznyájába, kivette a diósgyőri papirosra írott versfüzetét és letette a könyvkiadó asztalára.

Aztán várt nyugodtan.

Geibel a szemüvegét letolta az orra hegyéig és az okuláré fölött végignézte ezt a nyurga, kopott, borostásaim legényt. Hunyorgó, ravasz szeme volt ennek a Geibelnek. Aztán helyére billentette egy fricskával a szemüveget és azt kérdezte:

— Was kenn ich Ihnen dienen?

— Nem kérek én semmit az úrtól — adta meg a feletet Sándor önérzetesen, — én az úrnak üzletet ajánlok.

Az öreg német most már még inkább gyanakodva nézett rá. Üzletet? Ugyan miféle üzletet ajánlhat neki ez a lézengő vagabund?

— Úgy van, Geibel úr, én azt az üzletet ajánlom önnek, hogy olvassa el ezeket a verseket, nyomassa ki minél nagyobb számban és adja el. Higgye el, hogy sokan megveszik jó pénzért!

— Úgy, az *úr* gondol, hogy ez van egy jó üzlet? Schön! Az úr az gondolni tetszik, hogy az övé vers fogják sokan einkaufen? Úgy? Schon! Ich glaubden net!

És ezzel Petőfi Sándor már el is volt intézve. Geibel úr legalább elintézettnek vélte az ügyet, mert újra elmerült számadásainak szorgos vizsgálatába. Mintha Sándor már egyáltalán ott se lett volna a szobában.

Az meg szegény egy darabig csak állt, csak várt, Azután dühösen visszacsapta a tarisznyájába a „Verseke, írta: Petőfi Sándor” című kéziratot és köszönés nélkül kiment a szobából, bevágva maga után az ajtót. Az üvegajtó brutális csörrenésére fölriadt Geibel tata. Az

okulárét letolta az orrahegyére, aztán megint visszatolta a nyergére.

Ez nála a fölháborodást jelentette! Körülbelül azt a véleményt, amely ebben a szóban fejezhető ki tömör keserűséggel: „Pégyár!”

Geibel tata dehogy is sejtette még ebben a pillanatban, hogy alig múlik el három év és hajbakapnak majd a kitűnő Emich Gusztávval azon, hogy kié legyen „A helység kalapácsa”. Milyen mérgesen fogja akkor kiabálni Geibel tata: „Ná! den Golobatsch gib ich net.”

...Néhány nappal ezek után kérdezősködött olyan kevés sikerrel Sándor a Barátok terem afelől, hogy merre van a Zöldfa ucca?

Azért egy fertály óra múlva mégis csak nézegette már annak a háznak az ablakait, amely ott állott sárgára mázolt két emeletével a Zöldfa ucca és a Kalap ucca sarkán. Be is ment a kapun, föl az első emeletre. Az első emeleti gangon egészen végig kellett menni, egy zöld ajtóig”, amelyen fölül dupla ablak volt, mintha ott volna az ajtónak a feje és a dupla ablak volna rajta a két szem. Azon a tájon, ahol körülbelül a gyomra lehetett az ajtónak, palatábla volt kiszögezve spárgán lógó krétával. Ezt nyilván azért tették az ajtóra, hogy hírt adjanak magukról a látogatók, kik nem találják otthon a ház gazdáját.

Sándor zörgetett az ajtón, mely nemsokára meg is nyílt. Csitri paraszt szolgáló nyitotta ki.

— A tekintetes urat tetszik keresni? — kérdezte lágy fehérmegyei tájszóval.

— Igen, azt keresem.

Az előszobában, ahol Árpád és a hét vezér képe lógott a fogas fölött, éppen akkor készülődött kifelé egy vendég. Időses úr volt, kissé pohos termetű. A kabátján ótelpeosét látszott és a kravátlíja föltűnő gondatlansággal volt megkötve. Egy kisfiú, meg egy kislány csimpszkodott bele hosszú kabátjába.

— Feri bácsi, Feri bácsi, ne tessék még elmenni! — csilingelt két gyermekhang — Feri bácsi kérem, tessék még egy kicsit ittmaradni!

Az édesanyjuk — méléző nagy, álmoszemű szép asszony — csitította a kicsinyeket.

— Csönd legyen Béluska! Ilonka, te pedig ne ránkasd a Feri bácsi kabátját, mert mingyárt elszakad.

A jelenet folytatását és végét már nem hallotta Sándor, mert a kis cseléd lány, aki bejelentette, kinyitott előtte egy fehér szárnyas ajtót.

A szobában, ahova belépett, barna politúros görbelábú íróasztal mellett ült valaki. Boros üveg, tinta és papiros volt előtte. Mikor az ajtó becsukódott Sándor mögött, az úriember fölállt az íróasztalától, nyájasan feléje lépett és a kezét nyújtotta.

— Üljön le, uramöcsém. Isten hozta! Olvastam egy-némely dolgát az Athenaeumban. örülök, hogy szerencséltes.

Sándor, akinek nem volt természete a bálványimádás, most mégis elfogódva nézett erre a himlőhelyes, vörösés arcra, erre a zömök, köpcös alakra. Ebbe a nagy, dióbarna, meleg szembe.

— Engedelmet kérek, hogy olyan zenebona volt az előszobában, mikor öcsémuram érkezett. Dehát, a kisfiam, meg a kislányom rajonganak a keresztapjukért — hiszen talán megösmerte uramöcsém az előszobában?

— Nem, kérem alássan, nem tudom, hogy ki légyen az a bizonyos úr.

— Deák Ferenc.

Vörösmarty pöffekelve szítta selmeci pipáját és mosolyogva, bátorítóan nézett a fiatalemberre, akit a magyar irodalom legelső emberének közelsége egy kicsit megzavart. De még inkább megzavarták azok a nyájas, szíves szavak, melyeket az ő zsengeiről mondott az imént a nagy férfiú.

— No, hát hozott-e valami új termést uramöcsém — kérdezi az „öreg”, ahogyan a fiatal írók hívták Vörösmartyt, — miközben hátratulja fénylő, kopasz homlokán a zöld babérlevelekkel kihímezett, lilaszínű selyemsapkát, amit a fején hordott. Sándor belenyúlt a tarisznyájába, mert az még most is a vállán lógott, azt nem hagyta künn az előszobában, kiveszi belőle „Petőfi Sándor verseit” és odaadja. Sokkal szerényebb módon adja oda, mint néhány nappal előbb annak a goromba, gögös svábnak.

Vörösmarty elveszi a szürke füzetet és elkezeld

lapozgatni. Meg-megáll, néha összeráncolja a homlokát. Nagyokat szí a selmeci pipából. Iszik is közben és Sándort kínálja, aki szabadkozik. A bodorodó kék pipa-füst egyre szélesebb karikákat ereszt és íme, mari egészen körbefogja, rabulejti, bekeretezi kettőjük alakját. Mint hogyha felhőben ülnének mind a ketten, az űrben lebegve.

Az „öreg” most rábök barna ujjával az egyik oldalra:

— Ez szép:

Szentegyház keblem belseje,
Oltára képed!
Te állj, s ha kell, a templomot
Eldöntöm érted.

Tovább lapoz, a homlokát simogatja. Egyszerre csak megvillan a szeme, a pipát is kiveszi a szájából. Olvasni kezdi:

Tiszta e kebelnek mélye,
Égi kéz lövellt beléje
Lángokat.
És a lángok szűzen égnek,
Szent oltárul aa erénynek,
El nem romlott szív alatt.

Sokáig nézi a fiatalember arcát.

Nézi . . . Aztán vállára teszi a kezét.

— Most tehát ön kiadót keres verseire.

A fiú mit sem felel. Zavarodottan néz a rendetlen íróasztalra, ahol száz meg száz kicsi cédula, meg összevissza írt árkuspapír hevert. Olyan volt ez az íróasztal, mint a földült szénaboglya.

— És meg is akarna élni mellékesen. Igaz-e? Sándor csak némán int, hogy igaz.

— Nos hát, akkor majd utána nézünk a dolognak, uramöcsém. Megpróbáljuk, megkíséreljük, uramöcsém!

. . . Sándor azt se tudta, hogyan került ki megint az uccára. ő még soha életében nem érezte azt, amit ebben a percben. Nem érezte soha senkinek a közelében, hogy rendkívüli emberrel beszél. A hivatalos, élő

tekintélyeket sem közlőről, sem pedig távolból nem tisztelte.

Nem volt hivatásos alázatoskodó.

De olyan faragatlan, vad, fatuskó, sansculotte se volt, amilyenek sokan hiszik.

Sorsa most összesodorta a legfőbb hivatalos irodalmi tekintéllyel és olyan zavarban volt előtte, mint kisgyerek az apja előtt, ha rossz fát tesz a tűzre. A jósága, kedvessége, szíves beszéde és elismerése pedig egészen levették a lábáról.

Ebben a percben, őt megmaradt húszassal a zsebében, magát tartotta a világ legboldogabb emberének.

Vörösmarty Mihályt pedig a világ legkülönb emberének.

Két csontgolyó ütközött össze a zöld posztón. Egészen halkan csattantak, udvariasan, szelíden, mint ha bocsánatot kérnének egymástól. Ezen a billiárdasztalon tempósabban, nyugodtabban kezelik a dákot, mint másutt. Ez nem kávéház, hanem tisztos társaskör, ahova megállapodottkorú, tisztelt, becsült polgári állapotú emberek járnak.

És kellő számban híres-nevezetes emberek.

Az egyik asztalnál Erdélyi János issza a feketéjét. A rokona, Vahot Imre ül vele szemben, a Pesti Divatlap befolyásos szerkesztője. Szakállas, délceg termetű ember ez a szerkesztő, aki nagyon sokat ad a tekintélyre. Olyanféle ember, aki mindég megvárja, hogy neki előre köszönjenek.

Egy szép, hullámoshajú, sudártermetű férfi telepszik le az asztalhoz.

— Nem lehet kibírni ezt az asszonyvirtschaftot a színháznál! — panaszkodik az újonnan érkezett. — Róza és Fánika klikkje zsebrerakja az egész théátrumot. Az kap szerepet, akinek ők adják és jaj annak a dráma írónak, aki nem Rózának olvassa föl először a darabját. Fánikának nem kell felolvasni — teszi hozzá némi iróniával, — mert Fánika nem tud magyarul, lévén ő a „legnagyobb magyar színműíró” Szigligeti Eduárd felesége. Szép kis állapot!

— Ugyan már, Marci, megint ballábbal keltél föl?

Mert azt tudni kell — fordul most a sógorához Erdélyi János, — hogy Lendvay Marci számára most még reggel van, mert ő délben szokott fölébredni.

A szép Lendvay, a nők kedvence, a Nemzeti Színház dédelgetett hősszerelmese, aki keserű, csalódott és örökké kielégületlen volt bálványoztatása idején is, mint minden színész, egyenesen rátámadt Vahotra:

— Szerkesztő úr az oka mindennek.

— Már minthogy én — veszi ki a pipát a szájából Vahot, egy sértett olympusi isten arckifejezésével.

— Igenis, hogy a szerkesztő úr és átaljában az újságírók! Maguk fűjják föl ezeket a talmi nagyságokat. Hiszen igaz, igaz: Róza csakugyan nagy színésznő, azt el kell ismerni, de a zsarnoksága, ahogyan minden hatalmat magához kapar, uzurpál a színház körül, valóban elviselhetetlen.

A vitának véget vetett az, hogy Vörösmarty belépett a szobába és egyenesen a Vahoték asztalához ült. A kellner már hozta is a savanyú bort, kis tálcán. Mert „Miska bácsi” feketekávé helyett is bort ivott.

— Te Imre — szólalt meg mingyárt az öreg — hogyan is szól a Nemzeti Kör alapszabálya az ifjú írók istápolásáról?

— Ha jól emlékszem — felel Vahot — ilyenformán: „Tehetséges ifjú írók műveit, amelyeket a Kör arra érdemesnek ítélt, saját neve alatt kiadja. Az előfizeteket ívek útján gyűjti. A kiadásra szükségeltetett pénzt a tagok előlegezik.

— Hát van itt most egy olyan poéta, akit nagyon is érdemesnek találok!

Már elő is kotorja zsinóros kabátjából a szürke fűzetet. Leteszi az asztalra, lapozgat benne. Aztán hal-
kan olvasni kezd:

Kedvemnek, ha magja volna
Elvetném a hó felett,
Ha kikelne, rózsaeerdő
Koszorúzná a telet.
S hogyha földobnám az égre
Szívemet,
Melegítné a világot
Nap helyett.

— Szép, szép — vonogatja a vállát Vahot Imre.

— Aztán tudjátok-e — folytatja Miska bácsi —, hogy ebben a füzetben benne van az a nóta is, amit már biztosan húzattatok a fületekbe, csak éppen hogy azt nem tudjátok, ki faragta, ki csinálta:

Kis furulyám szomorú fűz ága ...

A szomszéd asztal mellett zsinóros szürke kabátban ül egy középkorú ember és figyelni kezd az urak beszédére.

— Hogy hívják? — kérdezi Erdélyi János.

— Petőfi Sándor. Bajza Józsi már kiadta néhány versét; javallanám, hogy a Kör nyúljon a hóna alá. Összesen hetven vers. Elbírnak a költséget!

Vahot Imre hirtelen előveszi piros mellényéből nagy svájci óráját:

— Tyhü, az áldóját, már négy óra! Egészen elfeledtem, hogy a nyomdába kell mennem.

Azzal elmegy. Lendvay mosolyog. Tudja jól, hogy mért ment el. Ahol pénzt emlegetnek, mégpedig olyan pénzt, amit az ember nem bevesz, hanem kiad, a derék szerkesztő-kiadónak mingyárt eszébe jut, hogy már négy óra és neki halaszthatatlan dolga van.

— Én nem pártolom — mordul Erdélyi János —, nem vagyok én íródjaka!

— Már pedig én megmondom — erélyeskedik az „öreg” —, hogy ettől nem tágitok, még ha házról-házra is kell összeszednem a hatvan pengőt, ami szükségeltetik.

... A szürkeruhás, aki eddig a szomszéd asztal mellett hallgatta a hangos beszélgetést, fölkel most és odamegy az írók asztalához. Szerényen, illedelmesen köszön és megszólal:

— Engedelmet instállok, tekintetes urak, hogy háborítom a társaságot. Azt hallom, hogy érdemes fiatal író munkájáról vagyon szó és pénz kellek. Én csak egyszerű, tanulatlan iparosember vagyok, — Tóth Gáspár magyar szabó, innen a Magyar uccából. Ne vegyék sértésnek az urak, én is idevaló vagyok, szerény tagja volnék ennek a körnek: én rászánom azt a

hatvan pengőt! Kifizetem Vörösmarty tekintetes úr kezeihez, engedelmeükkel.

AZ ÉLET SODRÁBAN.

Belépünk egy magyaruccai ház sötét kapualjába. Kanyargós csigalépcsőn kapaszkodunk föl a második emeletre. Mikor fölértünk, még akkor csak menjünk szépen végig a gangon, egészen a sarokba. De vigyázzunk, mert mingyárt nekimegyünk annak a „misztikiszninek”, melyben az ételmaradék, az almahéj, a rothadt krumpli, a rongydarabok és elhasznált műloknik undorító keveréke nem a legkellemesebb illatokkal kedveskedik annak, aki kénytelen a láda megkerülésével a folyosó homályos zsákucájába bebújni. Mikor aztán már bebújtunk, elmegyünk egy konyha mellett, ahol éppen mosogatnak. Azt egész határozottsággal merném állítani, hogy mosogatnak. Azért tudom én ezt ilyen ellentmondást nem tűrő bizonyossággal megállapítani, mert egy női hang éppen azt énekli, hogy: „Újszegeden van egy kert”. Már pedig ezt a nótát Pesten, a Magyaruccában, délután kettő és három között, konyhában csakis mosogatás miatt szokták énekelni ilyen irgalmatlan hamisan.

Közvetlenül a konyha mellett elhaladva, belépünk a szűk hátulsó előszobába, ahonnan jobbra üvegajtó látszik. Az üvegajtón túl nem sokkal nagyobb és nem sokkal barátságosabb szobát látunk, mint Petőfi Sándor debreceni szállása volt. Ennek is körülbelül hat lépés a hossza, három lépés a szélessége. Cseléd-szoba volt egészen addig, amíg az új segédszerkesztő kosztra-kvartélyra be nem költözött Vahot főszerkesztő úrékhoz. Nagyon barátságatlan kis zuga az egyébként tisztességes külsejű háznak. A nap soha, de soha nem néz be rajta.

Ez a Petőfi Sándor szerkesztő úr lakása Vahot Imrééknél.

Ezt kapja természetben, hogy a fizetése annál kevesebb legyen. Ámde azért meg van elégedve az állásában és jelenleg nem panaszkodik a sorsára, mert a

nagybetűvel írott Sors eddig nem valami nagyon kényeztette ezt a gyermekét!

Most verset ír a Naphoz, melyben súlyos szemrehányásokkal illeti a legfőbb hőforrást. Hivatkozik régi barátságokra. A Nap rokonságára az irodalommal és különösen a poétákkal, majd aprehenzióinak a végén újra szelíd kérésre fogja a dolgot:

Szánjon meg tehát kegyelmed,
Kedves kollega uram,
S mátul fogva sugarával
Ne bánják oly fukaran.

Éppen végére ér a strófának, amikor eszébe jut, hogy jó-jó, a poézis nagyon derék dolog, de öneki komoly hivatala van, ő segédszerkesztő, ő nem azért eszi a Vahoték kenyerét, nem azért kapja ezt a kitűnő komforttal berendezett szobát, hogy folyton verseket írjon. Neki el kell olvasni és ki kell javítani azokat a nedves, nyomdafestékszagú kefelevonatokat, amelyek ott hevernek szanaszét az asztalán. Félretolja hát a versét és nekikezd a munkának. Ez a munka azután nagyon hamar elveszi a kedvét. Fölforr benne az epe: Ez az ökör azt hiszi, hogy a Honderübe ír? Olyan „hevélyes” a nyelve, hogy minden második szavát át kell írni! Csak azt nem értem, mi a fenének írnak újságba azok, akik nem tudnak olyan épkezláb mondatokat a papirosra kanyarítani, melyek elbírnák a nyomdafestéket? És ha már írnak: miért köll annak meg is jelenni? Szavamra, inkább megírok egy regényt, minthogy csak egy ilyen cikket is kijavítsak”.

Hosszú hálókabátba öltözött, fölötte méltóságteljes férfiú nyitja rá az ajtót. A szakállas úriember piros fezt visel a fején és hosszúszerű pipa van a kezében, borostyánszopókával.

— Kolléga úr, elkészült már? Még most sem? Le-késünk, kolléga lekésünk! Az utolsó kolumnát ma estére imprimálni kell!

— Kérem, szerkesztő úr — védekezik Petőfi —, én igyekszem, igyekszem, de nem tehetek róla, hogy a Petricsevics Lázár; összes lázárjai rászabadultak a

Divatlapra és most azzal kell vesződnöm, hogy minden második szavukat kikorrigáljam.

A hálókabátos fölhúzta a szemöldökét. Azután újra leeresztette. Ebben a pillanatban vette észre a Naphoz írott vers kéziratát az asztalon. Meg se száradt még rajta a tinta.

— Hm, hm — és fölemeli az asztalról a papiroost.— A Naphoz! Hát csinos, csinos, nagyon elmés, nagyon elmés, de azért mégis jobb szeretném, ha kolléga úr előbb a kefékkel végezne. Meg amint látom, a vers szerint, ön nincsen megelégedve a szállásával!

Szegény segédszerkesztő szörnyen megijed.

— Dehogy nem, főszerkesztő úr, dehogy nem! Ez csak afféle poetica licentia.

A szolgálo a szomszéd konyhán alighanem elérkezett a nehezebb vasedények mosogatásához, mert most még keservesebben nyivákol: „Három alma, meg egy fél...”

— Tudja, kedves kolléga uram — folytatja a szót a pirosfezes, miközben nagy füstkarikákat ereget a csibukjából —, én nagyon örülök, ha maga verset ír a Pesti Divatlapba, de még jobban örülnék, ha elvégezné ezt a — bevallom — nem kellemetes, de annál kívánatosabb munkát. Higgye el, ez a zszurnalisztika iskolája! A zszurnalisztika pedig a poéták számára sem megvetendő, mert a poéta, aki bekerül a szerkesztőségbe, legalább egy kis rendre szokik. A zszurnalisztika pedig nem ott kezdődik, hogy az ember minden héten nyomtatásban lássa a nevét, kolléga úr.

Azzal kiment, bevágva maga után az ajtót úgy, hogy az ajtórámába foglalt üveg csak úgy rezgett belé.

— ökör! — sziszeg a foga között a segédszerkesztő. — Szóval a zszurnalisztika afféle kaszárnya rakoncátlan poéták számára. Mi?

A nekikeseredett, bánatos szolgálo most már azt rikoltotta: „A virágnak megtiltani nem lehet...”

Szegény Sándor mind a két tenyerével betapasztja a fülét és kétségbeesésében rugdálni kezdi a padlót.

— Csak legalább ne az én nótámat énekelné ilyen hamisan! Csak ne az én nótámat!

Ebben a percben papucscsoszogás hallatszik és

beljebb kerül két óriási bőrpapucs, meg egy maszatos-képű, könyökig nyomdafestékes inasocska. A papucs olyan óriási — bizonyosan a mestertől örökölte —, hogy egy gondolattal előbb jár, mint az, aki benne van.

— Alázatos szolgája, szerkesztő úr! Tisztelteti a Bagó úr és kéreti szépen, hogy a hetedik kolumnát tessék már visszaadni. Gyurián úr meg azt kérdezi, itt a második hasábon, kérem alásan, jó lesz-e úgy, ahogy írni tetszett, hogy: „kedveskedő”! Mert, hogy eddig, tetszik tudni, mindig úgy írták az író urak: „negélyes”.

— Jó, jó, csak maradjon „kedveskedő” fiacskám.

— A Gyurián úr; azt mondja, nagyon sok a korrekció. Minden szót ki tetszik javítani, amit a főszerkesztő úr a nyomdába ad. A Gyurián úr panaszkodott a főszerkesztő úrnak. Azt mondta: Elúszik a lap!

— Jó, jó, nem vagyok rá kíváncsi!

Egy darabig még serceg a toll a nedves hasábokon. A fejét vakarva, keserves ábrázattal korrigálja mások szellemi zsenyéit. Azután fejébe vágja kérjek kalapját és fülét befogva, lélekzetét visszafojtva elrohan a konyha előtt, ahol az érzelmes keblű hajadon még mindig énekel. A Magyar uccából befordul a Hatvani uccába, elmegy a Landerer és Heckenast úrék nyomdája előtt. Az ucca közepén halad, nem a gyalogjárón, mert nem akarja, hogy belebotoljanak az emberek, ő meg nem nagyon szereti őket kerülgetni. Egy perc múlva már jobbfelé fordul, az Uri uccába és ráteszi kezét a Pilvax-kávéház kilincsére.

A bolthajtásos helyiségben már égnék a nyitott gázlángok, pedig még csak négy óra. A füst is éppen elég sűrű. A különböző dohányok és a kávé szaga tölti be a kicsi helyiséget. A hangos beszéd zavaros morájába billiárdjátékok tompa ütődése vegyül. Az ajtó-tól balra, nagy kerek asztal körül többen ülnek már. Egy zömök, kövéres, pirosképű fiatal úr témákat mesél egy vállas, atlétatermetű, igen nagy gonddal öltözött fiatalembernek.

— Te Lojzi — szólt rá ez a témák forrására. — Nem hiszek én neked egy kukkot se. A témáidban, meg a beszélyeidben, amiket a Divatlapba írsz, csupa gróf, meg herceg, meg márki szerepel. Mintha örgróffokkal

früstkölnél, hercegekkel ebédelnél, lánkol lordokkal vacsoráznál. Azt is megfigyeltem, hogy mindig olyan finom, válogatott ételeket esznek azok a te grófjaid: Lazacot pacsirtamártással, meg ilyesféléket. Te pedig pörköltet vacsorázol minden este a Komlóban, ha ugyan van miből!

Erre aztán nagyot nevetnek. A leleplezett arisztokratikus író, Degré Alajos, csakúgy, mint aki rápirított, a daliás, külön Irinyi József.

A kasszában ülő vénecske frajlának negédesen teszi a szépei, plasztikus mozdulattal könyökölve annak trónusára egy karcsú, választékos ízléssel öltözött, fürtös-fejű ifjú, aki feketekerekes monoklit visel. Degré rámutat, miközben oldalbalöki Irinyit.

— Hát nincsen nekem jó modellem, Józsi Nézd, képzelhet-e az ember előkelőbb divatot, választékosabb arslánt, külön francia márkit? És ez is pörköltet eszik a Lamacsnál!

Csakugyan, Pálffy Albert tette ott a szépet Arabelának. Olyan elegáns volt, olyan karcsú, olyan nagyvilági, hogy kevesebb fantáziával lehetett őt angol lordnak látni, mint amennyi fantáziára volt neki szüksége, hogy szép delnőt lásson Arabellában. De hiába, Arabellának hívták és ezt a nevet még vidéki primadonna korában kapta. Az való, hogy ő sem evett csigabigát bordeaux-ival, de a nanking-nadrágból és a fodros ingből nem engedett! Maga vasalta a ruháit és koplalt, de külsőleg tökéletesen elegáns volt. Kívül éppen olyan előkelő és francia maradt, mint amilyen előkelő és franciás novellákat írt abban az időben az Életképekbe.

Lisznyai Kálmán nagyot ütött az asztalra, miközben odavágta darutollas túri süvegét.

— Kellner! Alfréd! Likórt az uraknak. Általános könsternáció támadt. Egy vékony hang elkezdett dadogni:

— K-k-k-kálmán ha-ha-hanyadik sz-szilvafádat k-k-költöd el?

Az, aki így beledadogott a likórjébe, egészen különös figura volt. Már maga az öltözködése sem olyan, mint a közönséges embereké. Zöld kvekkeréhez pepita nadrágot és bordópiros mellényt hord. Ami egészen

vakmerő merénylet nemcsak az ízlés, de a divat ellen is. A cylinder olyan magas és olyan ferde, mint a pisai ferde torony. Ügy mosolyog állandóan, mint a hülye, közben pedig a legtalpraesettebb szellemességeket mondja. Félbemaradt genie, aki soha nem alkot semmit. Nem is fog soha.

Pálffy Albert, az „örgróf”, már leült a kerek asztal mellé.

A kávéház másik oldalán jurátusok ülnek, elég hangosan. Éppen most telepedett le közéjük egy ravasz, rókaképzű fiú.

— Na, nyíri pajkos — kérdezik tőle. — ízlett-e a potyaszivar?

— Aztán mit ígértek még a Gyűldében? — kérdezi egy másik. — Protekciót, potya kosztot?

Az, akit nyíri pajkosnak tituláltak, a rókaképzű ifjú hunyorogva felel.

— Lúvátettem őket!

A Gyűlde ott volt a Pilvaxszal szemben. A konzervatív elemek klubja volt és azért vettek ki éppen a Pilvaxszal szemben helyiséget, hogy valamivel ellensúlyozzák a Pilvaxban egyre jobban gyülekező „szélsőséges” ifjúság hangos politizálását. Azok a konzervatív urak, akik megvetették itt a lábukat, mingyárt kidobták a hálot a Pilvax felé, hátha beleakad egy-egy fiatalember, akit el lehetne hódítani a „forradalmi” politikától. Ha azután betévedt valaki, tejbe-vajba fűrésztötték. A megért báránynak jutott ingyenszivar, hétszámra ingyen koszt, olyiknak még havipénz is. Na meg aztán ígértek! Renegát ugyan alig akadt a Pilvaxban, de egy-egy pajkos, tréfakedvelő fiú megugratta az urakat. Beállottak pecsovicsnak néhány napra. Zsebrerakták az ingyenszivat, megették az ingyenszivat, aztán meglétek.

...A kávéház legcsendesebb vendége ebben az órában alighanem az a lányosképzű, kékszemű, szőke fiú, aki közvetlenül a kassza mellé telepedett. Már legalább egy órája ül ottan. Nem feketét ivott, mint a többiek általában, hanem tejeskávét. Néha leplezetlen csodálattal néz a hangos kerek asztal felé. Közben epedő pillantásokat vet Arabellára és gyakran elpirul. Nem

Arabella pirult el, hanem a kékszemű ifjú! Ennek az irulás-pirulásnak majdnem kézzelfogható eredményei ígérkeznek már, amikor a nyalka Dobsa nekikönyököl a kasszának és elkezd fölötte hangosan szépeket mondani Arabellának. A kékszemű ifjú erre lesüti a szemét és attól kezdve még mélyebben temetkezik bele az Életképek buzgó olvasásába.

Éppen most lépett be Petőfi. Kalapját levágja az asztal közepére:

— Tudjátok-e, mit eszelt ki megint a gazdám? Ki akarja korrigálni „Az örület”, mielőtt kiadná a Divatlapban. Hallottatok ilyent?

— A-ä-azt r--reméli, ho-ho-hogy ö-ö-ö lesz a ko-ko-korrektúráról jo-ózanabb!

— Elég józan az — jegyzi meg Lisznyay Kálmán — józanabb a kelleténél! Ha egy kicsit örültebb volna, talán különb író volna és jobb szerkesztő.

A kékszemű szőke fiú abban a percben letette az Életképeket, amint Petőfi berobbant a kávéházba. Fölállt az asztalától, odasietett az írók kerek asztalához, megállt a Petőfi háta mögött, aztán csak várt. Szerényen vári, amíg észrevették.

— Te, ez alighanem veled akar beszélni — súgja Petőfinek Degré.

Sándor csak most veszi észre. Fölugrik, átnyalábolja, simogatja, becézi.

— Marcikám! Mikor jöttél?

— Ma délben, Sándor. Gyorsparasztal, Komáromból. Édesanyám tiszteltet szépen, Eszter néném is, Feri sógorom is.

— Mingyárt bemutatja a csöndes szőke gyereket az Olympusnak:

— Jókai Móric, pápai diákpajtásom.

Ebben a percben nyitotta be az ajtót Pákh Albert. Petőfi harsány hangja fogadja:

— Ábel, Ábel, gyere csak ide, nézd, ki van itt.

Azért hívta Ábelnek Pákh Albertet, mert abban az időben ez volt az írói álneve. Csípős, humoros karcolatait Kaján Ábel név alatt írta.

Már sötétedik odakünn, a társaság oszalani kezd. Móricot Sándor rábízza Kaján Ábelre, azzal a szigorú

meghagyással, hogy vigye el a Csigába vacsorázni, ő majd valamivel később tér be oda. Még dolga van a nyomdában...

Alighogy Petőfi betette maga után az ajtót, Pálffy Albert megmagyarázza Jókainak:

— Ha még nem tudnád, öcsém, mit jelent az, hogy neki „dolga van a nyomdában”, hát megmagyarázhatom. A természet vadvirága veszettül udvarol egy nagynevű színész megugrott feleségének, akit EgressyBéni ugrasztott meg az urától. Most egy kicsit benéz hozzá a színházba. Alighanem hosszú lesz *ctj* el benézés. Mert az a zöldszemű Circe alaposan bolondítja szegény Sándort. A kisújját nyújtja, a többit meg ígéri. Csakhogy a többi jelenleg megoszlik egy gróf, meg „bájillatú” kollegánk, Kuthy Lajos között.

Már a sötét uccán jártak.

A halovány, ráncolthomlokú, epés Vajda János eddig egy kukkot se szólt. Bizalmatlanul és fitymálva nézte a jövevényt. Útközben felenged egy kicsit. Megmordúl:

— Ez a nagyszerű fiú abba a ringyóba szerelmes. Micsoda gonosz játéka a sorsnak, hogy a legelső emberek mindig a legutolsó nőkbe botlanak bele!

— Szerelmes, szerelmes! — mondja Irinyi — Ő sohasem egy nőbe szerelmes, ő magába a szerelembé szerelmes.

— É-é-égben jár na-na-ppal — dadog Sükei a meg-rökönyödött Móric fülébe — é-é-és ki-ki-kis cse-cseléd-lányokkal a-a- al-szik el-el.

Pákh Berci és Jókai Móric most mennek át a hegyes kövekkel kövezett Sebestyén-téren. Átható halaszag terjeng a levegőben; az üres halaskádatat most takarják be ponyvával az ásító kofák. Nagy baromfiketrecekből halk csipogás hallatszik. Egy gigantikus tyúk-hotel tetején elnyúlva fekszik egy atyafi és hangosan hortyog. Ez már erőt gyűjt a holnapi napra, amikor hetivásár leszén és korán ébred a piacok népe.

Csengő szól, mikor kinyitják a Csigá üvegajtóját. Az első pillanatban nem valami kellemes Móric meglepetése. Borgózós, lármás helyiség ez, ahol a csaposlegénnyel ordító hangon konverzálnak kocsisféle em-

berek, míg átveszik a csapospulton a spricceres poharakat. Néhány foltos, vörös abrosszal letakart asztal körül piszkos kártyával blattoznak izzadthomlokú, vörösképu hausmeisterek.

És mindenki németül beszél. Mindenki!

Átmennek az ivón és Pákh Albert, aki már ismeri a járást, bekalauzolja Jókait a hátulsó helyiségbe.

Ez már sokkal barátságosabb. Aranykeretbe foglalt tükör van a bejárással szemben, fehér mollfüggönyök fődik az ablakot. Az asztalok is tisztán, fehérrel vannak megterítve. A tükörtől jobbra-balra egy-egy tekintélyes szarvasagancs díszíti a virágos mintával pingált falat, míg az egyik hosszú fehér asztal fölött Mátyás, az igazságos látszik, amint elfoglalja Bécs városát. Az asztal sarkában egyetlenegy vendég ül. Magashomlokú, komor, tragikus arkifejezésű fiatalember, fekete szakállal és hullámos hajjal. Barátságosan föláll és helyet enged, mikor Pákh bemutatja neki Jókait, de azután nem nagyon lehet beszélgetésre csábítani.

— Nagyon magábazárkózott ember — súgja Jókainak Pákh. — Különben nagyon, nagyon tehetséges ember.

— Hogy is hívják? — kérdezi ugyancsak súgva Móric — nem hallottam jól a nevét, mikor bemutatkozott.

— Czakó Zsigmond. A „Leona” meg a „Költő és tengerész” szerzője.

Lassan megindul a beszélgetés. Móric helyes ösztönrel a kritikusokat kezdi szidni, különösen pedig az epés, irigy Zerffyt. A néma, mogorva Czakó mintha földerülne egy kicsit. Az arcán halvány mosoly fut keresztül.

— Láta ön a „Leonát”? — kérdezi Jókaitól.

— Sajnos, Czakó úr, nem láthattam, csak ma érkeztem meg Komáromból.

— Akkor nem is igen láthatja már. A kritika csaknem egyértelműen verte fejbe. A közönség ugyan elég szép számmal látogatja, ámde Szigligeti úréknak éppen elegendő a Zerffy Gusztáv, avagy Petricsevics-Horváth Lázár véleménye. Pedig, ha látta volna La-

borfalvi Rózát Leona szerepében! Micsoda művésznő! Milyen fejedelmi termet, milyen orgonaszerű hang.

— Még nem láttam soha — mondja Móric.

— Az a baj éppen — szól Pákh Albert —, hogy a színház egyik vezetője, aki színművek sorsáról, életéről, haláláról hivatott határozni, Szigligeti Eduárd, maga is drámaíró. Még pedig milyen termékeny drámaíró! Helyet kell hát biztosítani a repertoáron saját műveinek. Az ilyen ember nem lehet más, mint részrehajló.

Most egy körszakállas, hűvösarcú idősebb úriember nyitotta ki az ajtót. Czakó és Pákh egyszerre fölugrallak. Nagy tisztelettel tolják elébe a széket.

— Engedje meg, tekintetes uram — mondja neki Pákh Albert —, hogy bemutassam Jókai Móricot; Petőfi diákjajtása. Ma délben érkezett Komáromból.

Az meg szokott kutató, szemlélődő, részletekbe hatoló tekintetével nézegeti Móricot. Mingyárt mérlegre teszi, bírálgatja, széjjelszedi.

— Milyen hivatásra készül, öcsémuram?

— Ügyvéd leszek, kérem alássan. De néha írogatni is szoktam. Éppen véletlenségből itt van a kabátom zsebében első regényem kézírata — folytatja zavart, de élénkebb hangon. — Tessék. — Azzal odatesz az asztalra egy paksaméta írást. Az imént érkezett úr meg előveszi fekete keretbe foglalt kézi pápaszemét, szeme elé tartja és nézegeti a kéziratot.

— „Hétköznapi”. Különös cím... Merész ... merész.

— Mindenesetre merész a Honderű és a Hölygfutár írógárdájának patetikus címei után.

Ezt Czakó jegyezte meg.

A magashomlokú, halovány úriember csak egy pohár borra tért be vacsora előtt, mert hazavárják. El is ment nemsokára. Mikor betette maga mögött az ajtót, Mórié megkérdezte, hogy tulajdonképpen ki volt ez az úr?

— Hát nem tudta, kivel beszélés? — szól Pákh Berci. — Barátom, ez nagy ember! Nagy potentát! Az Athenaeum szerkesztője, Bajza József. Vörösmarty sógora.

Móricnak most utólag kezd vacogni a foga, hogy ő kivel is beszélt az imént!

Kevéssel utóbb Vörösmarty telepszik le az asztalfőre. Móricot neki is bemutatják. Az meg csak néz, néz rá áhítatos szemmel és várja a kinyilatkoztatást,

— Tegnap este, — meséli Miska bácsi —, nagyszerű töltött káposztát ettem a Sperlinél. Csak az az átkozott zenélőóra ne nyikorogna folyvást! Az ember megunja mindég újra, meg újra hallgatni a Stradella nagy áriáját!

Jókainak leesett az álla. Ő valami magas színvonalú irodalmi vitát várt és íme, ez a nagy ember töltött káposztáról beszél...

— Tessék, öcsém! — kínálta meg a piruló Jókait Vörösmarty. — Vegyen a szivarjaimból. Tudja, magam készítem őket!

Miska bácsi ezt olyan méltósággal mondta, mint aki erre a legbüszkébb a világon. Hogy ő szivart tud sodorni böszörményi dohányból.

Nemsokára megérkezik Petőfi. Morózusan, dühös arccal. Nem eszik, nem iszik semmit. Le se tette a kalapját.

— Megvacsoráltak már? Jó, gyere Móric sétálni.

Elviszi magával és sokáig róják együtt a Belváros elcsöndesedő, szűk uccáit. A Vadászskürt mellett befordulnak az Aranykéz uccába, hogy majd a Régiposta üccán, meg a Váci uccán, a Hatvani uccán keresztül jussanak el a Petőfi szállásáig. Az egyik házból mulatozás zaja hallatszik ki az uccára. Petőfi fölneéz a világos ablakokra. A botjával fölmutat az emeletre:

— Tudod, ki lakik ott? Kuthy Lajos. Egyike a kedvenceimnek — mondja, miközben föl kacag keserűen, dühösen, míg a gázlámpa fényében ijesztően villan meg kiálló farkasfoga. — Üresfejű pozőr, negédes araszján. Úgynevezett „nök kedvence”. Úgy ír, ahogy a pirosított, selypítő szájuk íze kívánja. Neki ugyancsak jól megy, fölvitte az Isten a dolgát! Fejedelmi módon él. Asszonyok pénzén... Látod, most is milyen vígan vannak?

Móric nem felel. Némán sétál tovább Sándorral. Nem érti ennek a dühét. Miért haragszik ez annyira Kuthy Lajosra? Azért, mert rossz író? Egy Petőfi Sándornak legfőljebb sajnálni kell a rossz írókat, nem haragudni rájuk! A jóléte miatt? Sándor nem volt nagy-

igényű soha és főképpen nem volt irigy természetű. Most lett volna azzá, mikor jobban megy már sorai

Egy fehércilinderes ember ment el mellettük sokfodrú körgallérban, bicegve. Púpos kis gnómszerű alak volt; ámbra és mosusz-illat maradt el mögötte. Pár lépés után a bicegő és illatos figura megfordult a két sétáló után és aranykeretes lorgnon ját szeméhez emelve, jól megnézte őket. Aztán bement abba a házba, ahol olyan világosak és hangosak a Kuthy Lajos ablakai.

— Biztosan ez is odamegy — morogja Petőfi. — Oda is való! Majd megismered! Petricsevics-Horváth Lázár, a Honderű „illatdús” és „szépkeblű” szerkesztője. Én nem vagyok neki elég finom. Én „pórias” vagyok az ő szemében. Nem csoda, ő a „negélyes” és a „hevélyes” iskola pátrónusau

... Szegény Sándor, nem is tudja, hogy az a villámló harag, amellyel a Kuthy Lajos világos ablakaira lövöldözött, mennyire jogos. Nem is tudja, hogy a szokott társaságon kívül van odafönn még valaki.

Az asszony!

Az asszony, akinek a Nemzeti Színház udvarán ma este harmadszor mondta meg, hogy halálig szereti. A színésznő, aki egy szibilla rejtelmes mosolyával fogadta el a lázas, nagy fiú lobogó szerelmét. Kiitta a szavak habzó kristály poharát, de ő nem mondott semmit. Nem mondott igent és nem mondott nemet. Minél jobban heveskedett a fiú, ő annál nyugodtabb lett. Minél inkább toporzékolt abban az indulat és a szenvedély, ő annál szívárványosabban mosolygott. Átengedte a puha, férfibolondító fehér pici kezét, de mikor a költő a füledt suttogással telt sötét kis színházudvaron, az akácfa mögött az ajkát kereste, trillázó kacagással elszaladt. Hiába ment utána Sándor, csapot, papot, Csigát, Jókai Móricot feledve és ezt az estét, legalább csak ezt az estét kérve tőle, a kis tenyér tagadóan intett: „Nem, nem, nem lehet. Előadás után szerepet tanulok otthon. Holnap korán próbálunk. Ma nem lehet. Holnap. Jó!

Ma nem lehet... Szerepet tanúi...

De az újságíró azért meg kell tartani. Hiába! Szerkesztő. Kritikus.

A Honderú szerkesztője hölgyekkel beszélget a csillárral megvilágított zöld szalonban.

— Tudják-e hölgyeim, kivel találkoztam az imént a iapü előtt? Ó, tudom, nem találják el! Nos, hát kimondom: a természet vadvirágával.

— Ah, ön tréfát üz kebleink érzeményiből! Mi azt hiendettük, hogy valami érdeket bájló hírt hallandunk kegyednek ajkiról. És kegyed csak e pórias Petőfiről szól nekünk...

— Ó — sápitozik egy másik — írók ezek? Hiszen, ó bocsánat, ezek az. istállóba járnak, onnan veszik szavaik kellemét.

A művésznő szól bele a társalgásba.

— Ugyan ne bántsák szegény Petőfit! Nagy gyerek ő, higgyék el. Nem árt, nem használ.

Most Kuthy Lajos súgja oda egy hölgynek a legyezője mögött.

— Újabban Petőfi is benne van a garnitúrában... Különben, tudja, hogy mi a Petőfi legújabb „stiklije”? Nem tudja? Hát elmesélem. Délután beszélgettek néhányan, éhenkórász írók, ezek a merész újítók, ezek a „vadak”. Valaki azt mondta, gazdag bankárlányt kellene feleségül venni valamelyiknek, hogy regresszálja a többieket. „Te, Petőfi, vedd el a Kappel bankár lányát”. — „Ej, — mondják neki, — nincsen Sándornak arra bátorsága” — szólt a másik. — „Azt hiszitek, nem merem?” — kérdezi hővérű Sándorunk, kapja a kalapját, elrohan a Váci uccába a Kappel bankár házába, elébe áll és így szól: „Uram, én Petőfi vagyok. Én nem szoktam cifrázni a szót. Nekem tetszik az ön gyönyörű leánya! Adja hozzám feleségül!”! Képzelterő a kitűnő bankár meglepetése. Nagy nehezen magához tért és udvarias szólamokkal kituszkolta Petőfit. Az pedig soha többé nem is gondolt Kappel Emilia szép kezére.

A következő napon éppen Gyurián és Bagó urak nyomdájából ment haza Sándor. A gangon nagy ívben kikerülte a szemetesládát és a fülét befogta. A mosogatószolgáló megint dalolt.

Mikor benyitott a szobájába ott találta az édesanyját, meg az édesapját.

Hosszú, hosszú idő után csaknem szótlalan volt ez a viszontlátás. A öregasszony sírva simogatta a fejét, az öregember pedig száraz szemmel, zavartan állott az ajtóban. Mint valami bűnbánó. Most neki jutott eszébe a somfabot és sok-sok kemény beszéde. Sándor szeme megtelt könnyei, mikor ránézett az öregemberre. A haja most már egészen ezüst színében ragyogós, Istenem, hogy meggörnyedt a válla! „Édesapám” — mondta és szótlanal, némán megölelték egymást.

Hány év keserősége szállt el a semmibe ezen az ölelésen át!

Nem kellett már kimagyarázás, nem kellett sok szóbeszéd. Már el volt intézve a somfabot is, ami eltört egyszer a hátán.

Sándor megmutatta nekik a „Versek” kinyomatott kötetét. Az öreg komolyan nézegette, az édesanyja pedig könnyben úszó nagy sötét szemét mindig csak a fián legeltette és nem mondott mást, mindig csak ezt hajtogatta: „Sándorkám.... Sándorkám...”

Sándornak most eszébe jutott valami. Kihúzta a sublót második fiókját, elővett egy Shakespeare-kötetet és annak a lapjai közül kiemelt egy százforintos bankót. Letette az asztalra. Az öreg Petrovics csak nézte, nézte. Valódi, igazi százforintos bankó volt! Az ő fiának a fiókjában!

Tágra nyitja a szemét. Aztán Sándor azt mondja neki, miközben ráteszi bütykös, ráncos, köszvénytől elnyomorodott kezére az ő keskeny, fehér, nőies kezét.

— Édesapám! Ezt megtakarítottam. Ezt én maguknak takarítottam. Tegye el, használja egészséggel.

Az anyja rá se nézett a pénzre. Őt az nem érdekelte, ő csak a fia szemét kereste, ő olyan boldog volt ebben a percben, mintha nem is a földön járna. És folyton csak azt mondogatta síró hangon, könnyben ázó szemekkel: „Sándorkám, Sándorkám”.

És összekulcsolta a száraz kis sovány kezét.

Petrovics István markában tartotta a százast, amit a fiától kapott.

Ő ebben a szent pillanatban hitte el legelőször, hogy a fiából ember lett.

AZ ÖNGYILKOSOK HÁZA

A holdsugár ezüstszínű pókhálóselyembe öltözteti a fekete, öreg házakat.

Langyos szellő száll a Duna felől.

Az a semmihez sem hasonló lágy illat lépeget a mohos, repedezett, dohos öreg falak között, amely csak a régi városokban és csak tavasszal teszi mámorossá az embereket. Van ebben az illatban jázmin és öreg kövekre kúszó páfrány szaga. Van benne dohos pince-szag éppen úgy, mint orgonaillat.

A halhatatlan ifjúság diadalát jelenti a tavaszi illat a roskadó vén kövek között.

Két meredekhomlokú fiatalember, két komor, barna férfi csavargott uccáról-uccára ezen a tavaszi éjszakán. Most éppen a Kötő uccán mentek a Duna felé.

Ennek az uccának a végén, a Dunaparton fog állni majd egyszer egyiküknek a szobra.

Most mentek el éppen a Galamb ucca sarkán. A kis, egyemeletes barokk épület előtt, melynek a roskadó erkélyét két gúnyosmosolyú szatír tartja a hátán. Elolvassák az árvízi táblát. Piros márványon aranyozott kéz mutatja, hogy meddig lepte el a Duna vize ezt a házat a nagy árvízkor. Mikor Wesselényi báró uram halásztta a vergődő életeket a piszkos habok közül a Belváros uccáin.

Czakó megáll az erkéllyel szemben és hosszan nézi azt.

— Az öngyilkosok háza — mondja csöndesen.

— Miért hívják annak? — kérdi Sándor.

— Azért, mert a múlt században, de még a mi századunk elején is az volt a hóbortjuk a pesti Werthereknek, hogyha a szívükbe eresztenek egy golyóbist, azt éppen ebben a házban tegyék. Afféle öngyilkosok vendégfogadója volt ez az épület. Idejöttek meghalni és ha éppen nem akadt kiadó szoba a házban, legalább itt mészárolták le magukat az erkély alatt. Romantikus, mi? — és keserűen fölkacag.

Már künn jártak a Dünaparton. A görög templom mellett valami hajóskocsmából énekszó hallatszott ki a csöndes éjszakába.

Az asszony csalfa, ingatag ...

— Hallod, Sándor? Ők is azt mondják, hogy az asszony csalfa . . .

A hajóhídra tértek és megindultak Buda felé. Cél-talanul, csak éppen hogy magukban legyenek és meg-fürösszék homlokukat a hűs szellőben. Czakó fojtott, halk, lázas hangon folytatja:

— A dalnak igaza van, az asszony . . . ej . . . hit-vány, romlott, gonosz állatok!

Sándor megdöbbenve néz rá.

— Mi bajod? Mi lelt ?

Czakónak egészen elváltozott az arca. Szeme lán-got lövellt. A hangja rekedt volt.

— Mi lelt? Mi lelt? Emlékezem, barátom, emléke-zem! Az elhasznált szivacs a sarokba hajítva emléke-zik... Érted?

És nevetett.

— Bolond vagy — mordult rá Sándor és elfordult.

— Oh, te józan, te okos, te bölcS Sándor, te nők lo-vagja, utolsó trubadúr! Miben különbözünk egymástól? Téged még nem használtak el. Én már túl vagyok rajta. Ez az egész!

Sándor megragadta a kezét:

— Te hát nem hiszesz többé női tisztaságban? Nem hiszed, hogy vannak jó, édes, tiszta nők?

Czakó nem felelt — csak nevetett, nevetett.

— Te hát nem hiszed, hogy vannak szép, tiszta, er-kölcsös nők?

Czakó elkomolyodott:

— A nőnek éppen annyi erkölce van, mint annak a tarka cicának ott ni!

Sándor indulatosan ráripakodik:

— Itthagylak mingyárt a faképnél! Hogy beszél-hetsz ilyet?

— Okom van rá. Jogom is. Drágán vettem! Tu-

dod te, milyen kegyetlenek a nők? Milyen szívós akarattal tudják elpusztítani a férfit, hogy hajtanak bennünket örületbe, öngyilkosságba? És ha nem leszünk öngyilkosok és nem tébolyodunk meg, úgy annál rőszszabb. Mert akkor az igásbarmok, kihasznált rabszolgák örömtelen életét éljük tovább. Ellentmondasz nekem? Hát tud olyan mélyre süllyedni a férfi, mint a nő? Tud olyan aljas, olyan szemérmetlen lenni a férfi, mint a nő? Jaj neked, szegény fiú, ha nem hiszel nekem. Jaj neked!

A szeme lángokat szórt, az ajkát összeszorította és az összeszorított fogak közül sziszegve jött ki a hang. A gyűlölet habzó szavai ömlöttek belőle. Mintha tűz lövelt volna ki a száján. Az asszonygyűlölet himnuszát szavalta itt a nyikorgó hajóhídon, a sötéten örvénylő Duna fölött. Sándor néha még ellentmondott neki, de azután egyre ritkábban, egyre erőtlenebb hangon, majd lassan megszöndesedett. Befelé nézett a lelkébe. A maga életén tekintett végig. Ezeknek a szavaknak a korbácsütései alatt fölfakadtak hegedő sebei. Hara-gudott Czakóra, mert fölkavarta szunnyadó fájdalmait, elpihent lázongásait. Ebben a percben gyűlölte.

— Förtelmes vagy, Zsiga! Nem volt neked anyád, hogy így beszélsz?

Czakó vadul nézett rá.

— A halottakat ne háborítsad!

— Én meg azt mondom, hogy vagynak szép, igaz, jó nők. Csak éppen hogy mi férfiak rontjuk el őket. Az asszony azzá lesz, amivé mi tesszük.

Czakó nyersen fölnevetett.

— Igazad van, boldog rajongó! Csak tréfáltam. Próbára tettelek. A nők mind angyalok! Érted? Angyalok! Mi pedig alvilági ördögök vagyunk.

És újra csak nevetett, nevetett . . .

A híd meg-megreccsent, amint a habok nekiütődtek. A deszkák ropogtak, a gerendák nyikorogtak és zörögtek a rozsdás vasláncok. Nyögött és siránkozott az elhasznált, elnyűtt vén fahíd.

Lenn sötéten, rejtelmesen, gonosan zúgott a Duna.

Czakó a karfára könyökölt és lenézett a vízre.

Aztán fölegyenesedett, megszólalt. Egészen színtelen volt a hangja:

— Gyertünk haza, Sándor.

Azon a helyen váltak el éppen, ahol majd a Sándor szobra áll. A Görög udvar felől kakasszó haHaiszott. Már virradt a háztetők fölött.

— Jóéjszakát . . .

Jókai jön be a kávéházba.

— Jócy, éljen Jócy — üvölt Lisznyai Kálmán. De Jócy ma nagyon rosszkedvű.

Faggatják, nyaggatják, kérdezik. Mindhiába! Nagynehezen lehet belőle végre kivenni savanyú kedvének az okát.

— Nem nekem való ez az ügyvédi mesterség! Barátom, a Komló kocsmárosát bepörli Krumholczer sörfőző azért, mert csupa olyan édes ételeket ad a vendégeinek, hogy azok borra szomjaznak. Kártérítésre pörli a Komlót, aki elveszi az emberek szájaízét a sörtől. Hallottatok ilyet? Hát miféle pör ez! Ilyesmivel kell az embernek bibelődni! Tanukat állítani, hogy a Komló kosztján igenis sörre szomjaznak. A Krumholczer sörfőző tanúi meg az ellenkezőre tesznek hitet!

— Ebadta németje — csattan föl Vajda Jankó.

— Hallottam — fordul a többiekhez Vasvári Pál, egy nyúlánktermetű, kékszemű Adonis, füzöld zsinóros kabátban, melynek borjúsájú bő ujjjaiból rózsaszínű bélés kacérkodik —, hogy Móric egészen hasznavehetetlen fiskális. A múltkor, igaz-e Móric, árvereltetni küldte a kövér Wihovszky, mire ő annak rendje és módja szerint megjelent a helyszínen, ámde olyan keserves képpel fogadták a házbéliek és olyan szívreszóloán mesélték inségüket, hogy Jócy menten otthagya őket, licitációstul, végrehajtóstul, porostul. Hazaszaladt, lecsapta az írásokat az asztalra és szólt ilyenképpen: „Lelketlenség az, amit a principális úr csinál! Hát vóna szíve az úrnak, hogy elvitesse azoknak a szegény embereknek az utolsó párnáját?”

— Nem is való nekem ez a mesterség — legyint a kezével mélabúsan Jókai. — Hiénáknak való az, nem nekem!

. . . És hátha teljesedett volna a kardos, erélyes Jókai nagyasszony hő kívánsága és nemes nemzeti ásvai Jókai Móric megnyitotta volna ügyvédi irodáját Komárom városában, hogy ott öregedjen, ott is haljon meg, mint Komárom város és vármegye tiszteletbeli főfőiskusa?

A sore szeszélyes. Szándékai és játécai beláthatatlanok.

De az isteni bölcsesség útjai is azok. .

A FÓTI SZÜRET.

Fáy András táblabíró úr terjedelmes prэшáza ott »terebélyesedett a hegyoldalban. Az évek során éppen úgy nőtt, lombosodott, gazdagodott hol új ablakkal, hol meg hozzáépült kamarával, mint a vén diófa. Körülötte, ameddig a szem ellát, hamvas színek pompájában virultak a szőlőgereszdek, illatos, zamatos terhük alatt.

A fák az arany-, a rozsdá- és a violaszín százféle színű selymébe öltözve hervadoznak a domb oldalán.

Szép, napsugaras, aranyló ősz volt. Szüretnek vidám ideje.

A táblabíró úr szőlejének végében dombos, meredek része van a birtoknak. Két fiatal lány mulatozik a meredek szélén egy pohos öreg úrral. Az öreg úrnak olyan huncut, dévaj villanással tekint ki a szeme dús, bozontos szemöldöke alól, mintha csak egy pajkos pesti jurátus volna.

A két szép lány közül az egyik szőke és hófehér, mint az álombéli látomás.

A másik barna, sugártermetű, rózsásarcú, egészen olyan, mint a Petőfi Tündér Ilonája.

A két Csapó-nővér ez; Vachot Sándorné, aki úgy hasonlít Petőfi Tündér Ilonájára, meg a húgocskája, Etelke.

Lesütik a szemüket, nehezen válaszolgatnak a huncut öreg úr kérdezősködésére. Elfogultság szorítja fiatal szívüket. Mikor a meredek szélére érnek és onnan le is kellene ám menni, az öreg úr megfogja a keskeny, átlátszó kis kezecskét, az Etelke kezét, meg a

Tündér Ilona hosszúkás, finom ujjait, jól megszorítja, a két illatos női tenyeret és azt mondja:

— Ne féljenek, húgocskáim, egy-kettőre lenn leszünk.

Azzal leszaladnak a partos oldalban.

Mire leérnek, már szent a barátság. Megkötötték mindhalálig ők hárman: Deák Ferenc, Vachot Sándorné és Etelke.

Mindhalálig.

Az egyiknek nem is fog olyan soká tartani az a „mindhalálig”.

Ki tudja, melyiknek?

Szontagh kapitány lohol Deák Ferenc után, már amennyire a podagrája engedi.

Igaz, hogy a kapitány ilyen szemrevaló fehérnépek előtt ki szokta egyenesíteni a derekát.

— Feri bátyám, Feri bátyám! A kanyarodóban alighanem Kossuthék kocsija tart errefelé.

— Hát csakugyan eljöttek? — kérdezi elpirulva Tündér Ilona. — Jaj, akkor köszönteni kéne őket.

— Zászlóval legjobb volna — véli Etelke. — De hol vegyünk zászlót ilyen hamarsággal!

— Megvan a zászló, nem is kell messze menni érte — mondja Deák Ferenc. — Ehol ni az én piros zsebken-dőm. Maga, húgocskáim, ideadja a szép, fehér keszkenőjét, ahol pedig ni, Etelke nyakán az a zöld esarp! Megvan a három szín!

Mingyárt odaadták, az Öregúr pedig maga nyesett fűzfaágat, meg is faragta sebtén, rákötötte a háromszínű kendőt, azzal fölkapaszkodott újra a partos oldalba és onnan lobogtatta a rögtönzött piros-fehér-zöld lobogót egy kocsi felé, amely most kanyarodott éppen a kertek alá.

Mindenki odatódul. Erélyes, keménynézésű fiatalasszony száll ki a kocsiból és egy csodálatos férfi.

Tündér Ilona úgy bámul rá babonázott szemmel, összekulcsolt kis kezét maga elé tartva, mintha a tündérkirály szállt volna ki egy poros batárból. Ennek a férfinak a szépsége egészen különös és talányos. Halovány, alabástrom homloka van, selymes, puhán omló

haja és senkiéhez nem hasonlatos szakáll-viselete. De ami a legfeltűnőbb rajta, ami egészen uralkodik a melancholikus arcon: szelíd, mélézó, az emberek feje fölött messzenéző kék szeme.

Tündér Ilona ezt a kék szemet nézi olyan bámulattal, olyan lenyűgözve, hogy az ura mingyárt odamegy hozzá és elhúzza onnan a korán asszonya lett törékeny gyermeket.

Pedig azt az embert mások is éppen úgy nézik, mint Tündér Ilona.

Némaság fogadja, elfogódott csend.

Holott ezek nem idegenek. Ez nem hivatalos gyülekezet. Barátságos családi kör. Mind jóbarát; atyafiak, sógorok. Nincsen közöttük egy is, kit ne ösmerne.

Miért némulnak el? Miért néznek rá olyan elfogódva? Mitől lett halkabb a szavuk járása? Micsoda babonázó hatalom jár e férfiú előtt?

Akinek a jöttére így ünneplőbe öltözik az emberek lelke, arra van elhivatva, hogy nagyokat cselekedjék.

És arra, hogy boldogtalan legyen.

Az a kövéres, huncut mosolygású, öregedő úr, aki az előbb Tündér Ilonával és Etelkével olyan pajkosan futott le a domboldalban, hogy azután három selyemkendőből piros-fehér-zöld lobogót csináljon az érkező tiszteletére, most végre megtöri a varázst. Joviális, természetes, mindenki előtt egyforma, mindennapi hangján szólítja meg a kékszemű, feketeruhás férfit:

— Isten hozott, Lajos!

Erre már fölenged a csend, zsongani kezd a beszéd, a varázs elszáll.

Tündér Ilona alig tudja elhinni, hogy ez éppen olyan ember, mint a többi. Hogy leül az asztal mellé, eszik és iszik, beszélget és mosolyog, mint a többi.

Már bementek a présház nagy, hűvös szobájába, hogy ebédhez üljenek. Vachotné kiszalad, mintha keresne valakit. Végre a szőlővenyigék violaszín völgyében meg is találja, akit keresett.

A napba nézett az, önmagát is elfeledve.

Hátratett kezekkel járkált. Közben a lenyugvó napot nézte és dúdolt magában.

— Miska bácsi, megfázik a feje. Minek járkál így

kalap nélkül? Hűvös az idő!... Aztán mondja csak, minek hímezttem én magának, Miska bácsi, azt a zöld-leveles, lilaszínű, sapkát?

Vörösmarty elneveti magát. Megcirógatja húgocskája arcát és kiveszi zsebéből a legendás sapkát, melyet már Sándorunk is megcsodált, mikor először ment hozzá látogatóba a zöldfauccai házba. Most már bemennek ők ketten is a beszéd-től visszhangos nagyterembe.

Az asztal mellett megtalálták már a vidámságnak, a dévaj baráti tréfának mindennél kedvesebb hangulatát, mely annyira jellemezte ezeket a régi, jó, szíves időkben tartott magyar úri mulatságokat. A tréfában Fáy András tekintetes úr, a nemes házigazda, meg a mókás Szontagh kapitány járnak elől. Csakhogy ez a tréfákozás mindig illedelmes, szerény, szinte szűziesen tartózkodó marad. Még a poharazás során is. Pedig a poharak ugyancsak kocódnak, a főtí hegy leve nem marad sokáig a billikomban. Az öreg urak ebéd végén nem tudnak már ellentállani a verpeléti csábító illatának, amely ott huncutkodik mindenkinek a nadrágzsebében, jó avas, foltos, öreg dohányzacskókban. Az engedelem megvan rá és a selmeci meg a debreceni pipák, a török csibukok és a kolozsvári alabástrom-szopókák ontják, fűjják, karikázzák magukból a kék felhőket.

Az asztalfőn Laura, Vörösmarty neje és Tündér Ilona, a kis Vachot Sándorné között ül Kossuth Lajos. Mialatt az asszonyokkal beszélget, ajkán valami csodálatos, elbűvölő, asszonyokat és férfiakat egyformán babonázó mosoly ül. Nagyon kellemes, elmés társalgó, finom gavallér, a könnyed világfinak és a rendkívüli nagy embernek olyan szerencsés keveréke, akinek a felsőbbisége előtt meghunyászkodnak a világ legvakmerőbb és legbizakodottabb arslánjai is.

Emberi szívek királya ez.

A felesége az asztal másik felén ül, Deák Ferenc és a házigazda, Fáy András között. Szórakozottan hallgatja Feri bácsi öreges kedveskedéseit és Fáy András régi históriáit. Nem azért, mintha unná a két öreg urat, hanem azért, mert az egyik szeme állandóan

az ura arcán pihen. Ebben a szemben csak úgy láthatnánk csodálkozást, mint bosszúságot és féltékenységet. Átszellemülten, de ugyanakkor sötét haraggal, féltve, gyűlölködve és reszketve néz az urára. Ez néha elkapja a felesége pillantását, és ilyenkor mintha felhősebbé válnék a mosolya. Egy percre ef is hallgat. Szemét ilyenkor valami meghatározhatatlan irányba emeli, mintha egészen messze járna innen, és csak az egyszerű, magyarzinóros, hosszú fekete kabátja volna itt, meg a festőién szép feje, de ami belül van, a kék szemek mögött, az messze-messze járna.

Az a huncut Szontagh kapitány most egyszerre csak elrikkantja magát az asztal végén:

— Halljuk Miskát!

Miska bácsi pipafüstben ül. A füstkarikák illanó felhőbe vonják kopasz, ragyogó homlokát. Mintha messze volna...

Ő meg szeretne igazán messze lenni, vagy még inkább elsüllyedni a föld alá. Nagyon rossz szónok, nagyon félénk ember. Mingyárt verejtékezni kezd a homloka és reszket a keze, meg a hangja. Igen-igen szemrehányóan csóválja a fejét Szontagh felé, ámde mit sem használ az. A szabadkozás meg nem menti attól, hogy engedelmeskedjék Szontagh kapitány harcias óhajának, melyet aztán az egész vendégkoszorú viharos kívánsága követ. Végre találkozik a szeme Laura merengő, szép szemvilágával és akkor föláll. Köszöri meg a torkát, belenyúl a zsebébe; azt hiszik, hogy valami kéziratot vesz elő, pedig egyelőre csak a kék kendőjét vette ki sötétszürke atillájából, azzal törülgeti fénylő homlokát. Aztán benyúl megint szíve felől a kabátba és kivesz onnan egy gyűrött papirost. Csöndesség lesz. Egy vibráló női trilla hangzik még lágyan, bájolóan, azután csak egy eltévedt legyecske döngése háborítja már a csöndet.

Vörösmarty fátyolos, mélyről szakadó, bánatos és férfi-búval telt hangja ott lépeget az emberek szívéen:

A legelső magyar ember a király,
Érte minden honfi karja készen áll.
Lelje népe boldogságán örömét,
Hír, dicsőség koszorúzza, szent fejét.

A fóti dal!

... Mikor végére ér, az első, aki odasiet hozzá, hogy poharát az övéhez koccints: Kossuth Lajos.

Oh, ez nem volt csinált lelkesedés, ez nem a szalónpoéta udvarias sikere volt. Nem is köteles pohárköszöntő volt a magyar királyra. Urak ezek, hív magyarok, akiknek a hűségére jó lesz vigyázni. Sokat érő kincs az!

Beh nagy baj, hogy olyan könnyű szívvel herdálják király rossz cselédei!

Rakéták tűzkigyói futkároznak megveszett erre-amarra-táncban a sötét ég bársonyán. Etelkét kendőkbe takargatják, hogy meg ne fázzon. Szegényke, lám, vacog is már a foga! Nem csoda, olyan vérszegényke, gyöngé majoránna. Azóta meg, hogy az édesapja meghalt, még jobban vigyázni kell rája.

A présház nyitott ablakán rettentő kurjongatás és sarkantyúpengés hallik kifelé. A cigány ismeretlen vidékről való, vad, mókás nótát húz valakinek a fülébe, aki ugyancsak kurjongat és danol hozzá.

Feri bácsi betekint az ajtón. Mosolyogva mondja a lányoknak:

— Szontagh kapitány mulat...

AKI A SZÍVÉT A TENYERÉN HORDOZZA.

Foga van már az ősznek.

A holdtölte hideg fényességében sétál a Dunaparton két jó barát, a két Sándor. Petőfi és Vachot

— Mondom, hiába tiltakozol, egyenes utódja, igazi má,sa vagy Béranger-nak!

Ezek már megint irodalomról vitatkoznak. Az egyébként szelídkedélyű, finomlelkű, halkszavú Vachot Sándor, aki olyan kevéssé hasonlít a bátyjára, hogy még a nevét is másként írja, mindég irodalmi vitákkal untatja és bosszantja legjobb barátját.

Ez fölcsattan:

— Mondd csak ki magyarán, Sándor: utánzója vagyok Béranger-nak!

— Dehogy is mondom, hát ki mondta azt?

— Persze, én darabos vagyok, én pórias vagyok, én az istállóba járok szavakat keresni, úgy-e? Talán bizony már te is annak a lázárók lázárjának, a Honderű ámbraillatú főhevélyesének a fullajtárja lettél?

Vachot Sándor alig tud szóhoz jutni.

— De Sándor, kedves druzsám, egészen rosszul érted, amit mondtam!

— Béranger egyetlen, Béranger megközelíthetetlen — fordul szembe Petőfi Vachottal. — Öneki utódja nem lehet, csak epigonja, — nem érzed ezt?

Mogorván mennek tovább.

— Etelke jobban van már?

— Igen, igen, nem volt komoly baja, csak egy kicsit a hideg lelte szegényt.

— Minek hordozzátok szüretre, erre-amarra? Az ilyen fehér virágszálra Joliban ügyelhetnétek!

Vachot megriadva nézi Petőfit, Mindennapos vendég a házuknál, két esztendeje nap-nap után látja Etelkét, de még soha nem beszélt róla, ezzel a leg-hívebb barátjával sem, az Etelke sógorával. Most meg milyen áthévu! hangon, milyen lángolva, milyen szenvedélyesen követeli tőle, hogy jobban vigyázzon Etelkére...

Fönn jártak már a Lipótváros szélén. Messziről sötét tömeg feketélt a holdfényes Dunán: A Nyulak szigete. A Neugebäude felől idehallatszott az ő kiáltása:

— Haaalt, wer daaa?

Petőfi karon ragadta a másik Sándort:

— Te, druzsám, hallgass csak ide. Tetszik neked ez?

Láttad-e angyalom a Dunát?

S a szigetet közepén?

Ide szívembe képedet

Akként foglalom én.

A szigetről zöld falomb

Mártja a vízbe magát;

Ha te szívembe így a remény

Zöldjét mártanád!

Vachot gyanakodva néz rá:

— Te, Sándor, aztán kinek írtad te ezt a verset? Amaz elpirul. Még- a holdfényen is látszik, hogy elpirul.

— Kinek? Kinek? Hát... hát Etelkének.

Ő sohasem kertelt, sohasem hazudott. A szívét a tenyerén tartotta mindenki elé, akár érdemelte az, akár nem.

Mikor visszafelé fordulnak a hepe-hupás, kiöntéses parton, az egészen megzavarodott Vachot Sándor egyre csak azon gondolkozik, hogyan kelhetett életre ilyen érdeklődés Petőfi szívében? Igaz, minden nap ott van náluk a Wenckheim-házban, de Etelkével nem váltott két szót egyfolytában. A szemérmes és félénk *fiú* csak addig *volt hangos, amíg magukban* voltak, Sándor szobájában, ő a maga elhatározásából hétszámra át nem lépte annak a szobának a küszöbét, ahol a hölgyek tartózkodtak. Barátjával rekedtre veszekedte magát, de a hölgyekhez nem mert soha bemenni. Ha azután a fiatalasszony, vagy ahogyan ő nevezte, Tündér Ilona, benyitott az ura szobájába és őt is ott találta, egyszerre elcsöndesedett, zavarba jött, szavát alig lehetett venni. A halovány kis Etelkével, ezzel a vézna, beteges gyermeklánnyal szemben éppen olyan zavart volt.

... Vachot Sándort még az is megzavarta, amit Petőfi nem tudott, hogy — hiába, mi tagadás benne —Etelke nem nagyon szívelheti őt. Egyszer-egyszer megtörtént, hogy az ebédnél utánozta Sándort, amint széles mez dulatokkal, lobogva, lázasan, patetikusan beszélt. Egyszer meg beszaladt a nényéhez, összezsápta a kezét és azt mondta: „ujj, már megint hogy kiáll a gallérjából az a csúnya nagy ádámcsutkája!” Egyszer meg — most már világosan emlékszik rá a sógor — fitymálva, halovány arcocskáját elfintorítva szaladt ki a konyhába seprőért, mert hogy Petőfi behavazta az előszoba szőnyegét

Amint ott mentek egymás mellett az éjszakai Dunaparton, csak csóválta a fejét a szép Vachot.

... Milyen jó, hogy Sándor ebből mit sem tudott. Akkor ő már nem a görög *templom előtt* járkált, a ko-

misz dunaparti kövezeten, hanem azoknak a bárányfelhőknek a hátán, amik ott úsztak a fejük fölött az ég tengerében, hogy eltakarják egy pillanatra az ezüst hold széles ábrázatját.

«

A Pilvaxban kitört a botrány.

Jókai bejött a kávéházba, letette a kalapját, leült a kerek asztalhoz és sápadtan, haragtól lihegve azt mondta:

— A Hausherrem bérletben akarja előadni a „Tigris és hiénát!”

Erre tört ki a botrány. A fiúk nem akartak hinni a fülüknek. Sükey dadogni kezdett:

— Nehehehem..... lehehet,... megöhhöhlöm! Sükey ebből az alkalomból levetette már zöld kvekkerét és sárga kabátban ült az asztalnál. A kitűnő színharmonia kedvéért nanking-nadrágot és kék mellényt hordott a vadonatúj sárga kabáthoz. Csakhogy ennek a vakmerő divatkreációnak a várható hatását teljesen semmivé tette, mondhatnánk azt is, hogy mindörökké megsemmisítette a Jócy váratlan bejelentése. Mint a bomba csapott le a Pilvax-asztal világában a Nemzeti Színház dramaturg-igazgatójának ez a vakmerő me-renylete. A Pilvaxban gyülekező fiatal írók körében már amúgy is gyűlöletes volt ennek a szorgalmas klikkvezérnek a neve. Talán csak Jókai volt barátságban vele; hiszen nála lakott. Azért nevezte tréfásan „Hausher”-nek. Szigligeti minden évben négy darabot írt. Az idegen darabokat meg ő fordította. Vagy „színre alkalmazta.” Saját darabjait sorra adatta elő a Nemzeti Színházban és a fiatal írók azzal vádolták, hogy az ő darabjaik a dramaturg-direktor fölötté szaporá drámaírói működése miatt nem kerülhetnek színre. Persze, a Petőfi „Tigris és hiénáját” nem merte visszautasítani. Hanem azt csinálta, hogy bérletben és vásár utánra tűzte ki. Ez körülbelül azt jelentette, hogy Petőfi az úgynevezett „erkölcsi sikeren” kívül alig fog keresni valami pénzt a darabjával. A színház kétharmadrésze bérelt helyből állott és ezeknek az összegéből a szerzőt semmi sem illette. A fenmaradt

harmadot pedig aligha töltik meg vásár Mtán az emberek.

— Ha még ebből se csinál botrányt a Divatlapban Vahot Imre, akkor nem becsületes ember. — szólt bele az izzó vitába a vérmes Degré.

— Fenét fog botrányt csinálni, — hűti le a barátját Vajda János. — Nem bolondult meg! Mikor Petőfi-nek az orra alá borsot törnek, ő dörgöli a kezét. Azért főszerkesztője Petőfi-nek, hogy örüljön, ha a segédszerkesztőt valami baj éri!

— Szzigligeti a „Leonát” is tönkretette. Czakó azóta egészen elmerült búskomorságába.

Ez a kifakadás a báró szájából hangzott el. A báró ezúttal is sajátságos eleganciával volt öltözve. Bő kvekkerkabátjából kihegyesedett óriási fátermördergallérja, hatalmas kockából álló pepitanadrág volt rajta és a fején, mindezeknek tetejében, kis pörgő magyar kalap. A fiatal Pódmaniczky Frici báró maga is afféle literátor volt, aki érzelmes regényeket írt.

Vajda János lecsapta a pipáját az asztalra úgy, hogy eltört a szópókája.

— Annak a jött-ment, barázdabillegető Hugónak a darabjait persze hogy előadja. Ez az ideszalajtott német, akit kiebrudaltak Bécsből! Ott még Bernsteinnak hívták. Erre fölült a gőzhajóra, útközben megtanulta a magyar szótárt és mire Pesten kikötött, nem bírt már lángoló honhazafiúi érzeményeivel és most ő a nemzet drámairója. No már természetesen Eduárd után! Eduárd rendkívül sokra becsüli ezt a Wörterbuch-drámairódmalmat.

— Na, na, —csendesíti Vajdát Bulyovszky, a fiatal kritikus. — Na, na, azért a „Báró és bankár” nem utolsó munka ám!

— Csak az a baj, ecsém — mondja Pálffy —, hogy Bézancourt írta!

Óriási megrökönyödés támad. Ez a leleplezés föl-villanyozta a méregtől kivörösödött társaságot.

— Mihihihicsohohoda? Béhéhéhésancouhuhurt?

— Igen, — folytatta fagyos nyugalommal és egy francia Bourbon-ivadék fölényes előkelőségével Pálffy. Az ipse nem is gondol arra, hogy a fiatalabb

írók társaságában akadnak még olyan egyének, akik tudnak egy-két szót franciául és jártasak némineműképpen a francia irodalomban. A „Báró és bankárt” valóban úgy ellopta derék Bemsteinünk Bézancourt-tól, mint az az egyelőre inkognitóban maradó gentleman a múlt héten Móric kabátját a Csigából. Csak-hogy a lopást olyan tehetségtelenül csinálta, hogy nagy Eduárdunk minden lelkesedése mellett sem tudta volna előadatni abban a formában, ahogyan „átültette.” Ekkor azonban Mercurius, a handlék és tolvajok istene, segítségére sietett a nagy írónak és Egressy Gábor színpadi rutinját, tehetségét, jó közönségszimatját kölcsönadta neki. Vagyis, Gabi nekiült annak a zagyvaságnak, amit Hugó Károly Bernstein elkövetett, három éjt meg három napot kotlott rajta és erre színdarab lett belőle.

— Hát, barátaim, ez a „Báró és bankár” szomorú nótája.

A BALSORS BETŰI.

Karácsony szent estéjére új fehér ruhát kapott az öreg város.

Mintha prémbe öltöztek volna a szentek és a tornyok. A tetőket pedig, a mohos, rothadó, rozoga háztetőket, bekente egy jószívű mennybéli cukrász tapadó, puha, fehér cukorral. Egy kisfiú vágyódva nézett a háztetőre föl; beh jó volna leenni onnan, be jó!

Az uccákon egyre kevesebben járnak, néhány elkésett családapa szalad még hazafelé, csomagokkal a hóna alatt. A lépésüket nem hallja senki. A szöges cipők és csizmák nesztét ünnepi csendbe fullasztja a fehér hermelinszőnyeg, amely ráterült ezen az estén a lucskos, kietlen uccák hétköznapi szennyére.

Milyen szép ez a világ, de milyen szép!

Az ég párnáiból még egyre hull, hull a mérhetetlen milliárd pihe, amit a pajkos angyalok rózsás körmöcskéje szór a csendbe burkolódzott világra.

A fehérfejű fekete házak homlokán egymásután ragyognak föl a házak szemei. Fénylő ablakok, mögöttük világosság, béke, szeretet. Minden megvilágosodó,

fölvillanó, kiragyogó ablak azt jelenti, hogy mögötte boldog emberek ünneplik a békességet, a világnak megváltását.

Alleluja... Ő megszületett!

...Miért kuporog egy gazdag ház becsukott kapuja alján, rongyokban dideregve, arcán a szenvedés száz ráncával az a szegény asszony? Lám, az ölében keservesen nyivákol az apróság. Fázik szegényke, éhes is. Az anya összekulcsolja fölötte ráncos, lúgtól elnyomorított kezét és a hulló hóban az ég felé rimánkodik névtelen fohással.

Anya ő, az imént született Istennek anyjához imádkozik.

Hát ezeknek nem jutott karácsonyfa? Ezeknek még csak meleg szoba se jutott? Ez a kis gyerek nem fog ma este játékot meg diós kalácsot kapni? Miért?

Hiszen a Megváltó neki is megszületett!

A Wenckheim-ház emeletén, a Kecskeméti uccában, nyolc ablak ragyog föl egymásután, sorjában.

Ez a Vachot Sándorék vendégszerető otthonának hívogató nyolc szeme.

A szalonban most ékesítik a karácsonyfát. Etelke kipirulva, izgatottan rakosgatja föl az aranyporral díszített diót, a birsalmát, a cukkedlit, a csillámokat, piros, kék, fehér meg zöld színű gyertyácskákat. Egyet meg is gyújt, de akkor a nénje, Tündér Ilona, elkergeti.

— Tűz nem való gyerek kezébe, Mars ki a konyhába!

— Drága Mariskám, csak legalább a kuglert hadd rakjam én a karácsonyfára! — rimánkodik Etelke.

Mire aztán megengedik neki kegyesen, hogy a kuglert ő rakja föl a karácsonyfára. A Kugler-csomagok ott sorakoznak az asztalkán. Mindegyikre rá van írva szép, finom, keskeny betűkkel, a Tündér Ilona írásával, hogy kié lesz. Mert sok vendég ígérkezett ma estére hozzájuk. Az egész atyafiság, meg néhány szegény családtalan, árva legény. Mindegyiknek jut egy csomag Kugler, mindegyik megtalálja a maga nevét a karácsonyfa egyik ágán, amely róla emlékezik szeretettel, szíves atyafiságos figyelemmel.

Már ott vannak Miska bácsiék és Laura néniék, — Vörösmartyék. Garay János bácsiék is megérkeztek.

Aztán Bajzáék, az egész sógorság. Erdélyi János is ott van. Meg néhány legény, közöttük Tóvölgyi Lóránt és Petőfi Sándor. Ezek ketten együtt érkeztek, együtt rántották meg a csöngőt az üvegablakos ajtón, együtt törülték meg a cipőjüket a küszöb előtt. De nem szóltak egymáshoz egy árva szót sem. Nem szívelik egymást. Az Etelke beszédes udvarlója, fényesgombos álomlovagja, meg az Etelke árnyékának lovagja. Az egyik fekete magyar kabátjában van ma este is, bársonnyal bélelt Lendvay-köpönyegben, a másik ki van csípve, mint rendesen. Kék frakkján kifogástalanul ragyognak az arany gombok.

A vendégek ott beszélgetnek az asztal körül; tálalják is már a párolgó tyúklevest. De Tündér Ilona, a ház asszonya és Etelke még a konyhán foglalatoskodnak édesanyjukkal, aki az ura halála óta először van ma este nagyobb társaságban. Etelke életében igen fontos éjszaka ez. Ma installálják őt a konyhán, mint gazdasszonyt. Ünneplő kék selyemruhája előtt fehér kötényt vigyáz annak épségére, vékonyka fehér karja kiragyog a köténytől, amint az ünnepesti kalácsot kenegeti tojásfehérjével. A mama és Mariska kritikus szemmel nézik a vékony kezeckék munkáját.

A karácsony szokott kedves mulatozásai, tréfái és babonái között. telik az este. Még ólmot is öntenek. Etelke is önt ólmot. Sehogyan nem tudják kitalálni, hogy a legények közül kire hasonlít az az istentelen figura, amelyik kiformalódott az öntőkanálban.

Közéig az éjfélnél.

— Hát a csillaggal mi lesz? — kérdezi a beteges, köhögős Garay János.

— Igaz is, a csillag! No lám, majd elfelejtettük, — pattan föl a helyéről a házigazda. Szalad is már a szomszéd szobába, ahol az íróasztalán hever a húszágú papiros-csillag, melyet ő maga vágott ki és pingált be nagy gonddal aranyszínűre még karácsonyfagyújtás előtt.

A papiros-csillaghoz kedves karácsonyi babona fűződött. Az volt a szokás, hogy a hol lány van a háznál, ilyen csillagot készítenek karácsony estére, az egyik

oldalát bearanyozzák, a másik oldala fehér marad. A húsz ág közül tizenkilencre fölírnak tizenkilenc férfinévet, az összes legénysorban élő ismerős ifjakét. A huszadikat üresen hagyják. Mikor aztán nyugovóra térnek, a házban található eladó lány párnája alá rejt a csillagot és elalszik. Az a regula, hogy mielőtt álom jönne a szemére, sötét szobában letép egyet a csillag húsz ága közül; majd azt is, meg a csillagot is jól bedugja a feje alá. Reggelig nem szabad gyertyát gyújtani, nem szabad megnézni a csillagot. Reggel megnézheti és akinek a nevét tépte le a csillagról, esztendőre az lesz a férje. Ha pedig az üres ágat tépte le, akkor nagy baj van, főként alá sohasem juthat szegény feje, — ha csak jövő karácsonyra meg nem reparálja a sorjs, amit az idén elhibázott.

Óriási izgalom közben terítik szét az asztalon az arany csillagot. Egymásután írják rá a jelenlévők, de még távollévők nevét is. Nem megy ez simán, nem megy tréfákozás nélkül. Szegény Etelke irúl-pirúl, miközben egy-egy nevet odakanyarítanak a csillag valamelyik ágára, különböző kísérő szavak mellett.

A csillagnak tizennyolc ága már gazdát kapott. A Tóvölgyi Lóránt magáírta neve ott van az első ágon.

Egy üresen maradt.

Hát most ennek ki lesz, a gazdája? Végigmentek már a legényismerősök során. Hiába törik a fejüket, nincs tovább! Elfogytak a legények.

Senkinek se jut eszébe Petőfi, aki a szoba egyik homályos sarkában áll és szórakozottan bámul ki a néptelen havas éjszakába.

Míntha messzeségekbe látó lelke megérezné azt a félig fagyott, szegény asszonyt, meg a porontyát, abban a kapualjban. Meg a többieket, szerte a városban, azokat, akiknek nincsen meleg szobájuk, nincsen karácsonyfájuk, nincsen vacsorájuk még ezen az éjszakán sem ebben a gazdag városban.

Megrezzen. Fölébred álmodozásából. Valaki a nevén szólította.

— Sándor, segíts már a fejünket törni te is! Nem találunk legényt a tizenkilencedik helyre.

Sándori ránéz a telefirkált papiros csillagfa. Haja

tövég: pirul, mikor, megpillantja a Tóvölgyi Lóránt affektált betűit. Nagyhirtelen elkapja a tollat Vörösmarty kezéből.

-- Itt vagyok én!

Már le is ül a megterített asztal mellé, páhajlik a csillagra és néhány percig serceg a toll a hirtelen támadt csöndben.

A homlokán kigyullad egy piros rózsa.

Föláll, odaadja a csillagot Ételkének. Az elolvassa, megzavarodik és életében először nyújt kezét kedvesen Petőfinek.

A csillag kézről-kézre jár. A tizenkilencedik ágán meg se száradt még a tinta, Petőfi keze írása:

Ha e sötét betűk, amiket itt leírok,
Lennének a balsors, amely tán téged ér,
Elvetném tollamat, s nem írnék, bárba lenne
Minden vonásomért egy-egy országot a bér.

Bim-bam, bim-bam, — szól most a torony.

Az uccákon végigömlik az ércnyelvek hirdető szava:
Jertek, jertek imádni a Gyermekeket, aki megszületett!

A vendégek készülődnek. Már népesednek odalenn az uccák, nyílnak a házak kapui.

Mennek az emberek éjféli misére.

A Vachot-ház elcsöndesedik, ők luteránusok, nem mennek az éjféli misére. Etelkét lefektetik csöndesen, a kislány meg izgatottan párnája alá teszi a húszágú csillagot.

A remény csillagát. Az ábrándok csillagát.

A balsors csillagát.

Mire a szomszéd templom kórusán, fölhangzik a karácsonyi ének, hirdelve a földön élő embereknek, hogy a mennyből lejött az angyal hozzájuk, Etelke pihegve alszik fehér párnáin.

Az álom szép, az álom kedves.

Templomban van ő is. A templom széles ablakain át a nap aranyesője hull a hideg kockákra. Ott áll Etelke az Úr oltára előtt, testén fehér menyasszonyi ruha, fején mirtuskoszorú! Kezecskeit összekulcsolja — szeme könnyes. Istenem, menyasszony, most esküszik.

...De jaj, kinek esküszik? Hol a vőlegény! Nem

látja sehol... a vőlegény... anyám, ne engedd, elmegy ... elmegy...

Csak nagy, nagy feketeséget lát és a vőlegény helyén ... jaj, mamám... mamám... segíts.. borzaszórú, óriási fekete macska vigyorog. Jaj, a macska a mellére térdel, karmát belevájja a torkába, sikoltani akar, nem tud, nem tud! A toroka kiszáradt, még sikoltani se tud. Segítség, segítség!... a macska benyúlt a párnája alá, eltépi, nézzétek, hogy tépi a csillagot! Megrághja, megeszi... jaj, nincs többé csillag!

... Sikoltott és fölébredt. A hold szelíden mosolygott be az ablakon.

Szemét idegesen hunyta be és fejét befúrta a párnák közé. Etelke nem szerette a holdat, félt a holdtól. A hold mindig olyan hívogatva néz rá és mindig olyan egyformán. Ha benéz a hold a szobába, úgy érzi, ki kell szállnia az ágyból és kimenni, ajtókon, ablakokon, falakon keresztül, csak ki, ki! Mintha hívná a hold.

Félt a holdtól. Befúrta fejét a párnákba, hogy ne lássa a holdat. Aztán újra elaludt.

Most már aludt csöndesen és nem álmodott többé semmit.

Másnap délben Petőfi becsöngetett Vachotékhoz. Már az első percben látta, hogy itt nagy szomorúság ül az emberek arcán.

— Mi történt?

Vachot Sándor behívja a szobájába.

— Sándor, egészen megfoghatatlan dolog történt! Olyan rejtély, amit nem tudunk megoldani. Etelke párnája alá tette a csillagot, letépte egyik ágát és elaludt. Furcsa álmokat látott. Reggelre kelve kereste a csillagot, kereste letépett ágát és nem találta seholsem. Széthányták az ágyat, végigkutatták a szobát, a csillag nem volt sehol. Örökre eltűnt, barátom! Vájjon nem a sors útmutató ujjá ez?

Petőfi nem felelt semmit. Nagyon-nagyon elkomorodott. Nem is maradt ottan ebédre, pedig marasztalták.

Ebben a házban mindenki úgy járt-kelt, mintha a balsors árnyéka vetődött volna életük derűit arcára.

Ettől a naptól kezdve a balsejtelem ült az asztalnál, mint láthatatlan vendég.

Petőfi! meg alig- ír valamit napok óta. Nem tudja miért? Nincsen kedve a munkára. Barátai aggódnak érte, furcsállják a szemejárását. Ez a szorgalmas, munkás, alkotás vágyában égő agyvelő miért kuksol *úgy*, mint valami rozsdás tűzhely, amin nem gyullad meg már a láng?

Mi történt ezzel a fiúval!

Etelkét karácsonyeste óta nem látta, mert a kislány beteg. Megfázott akkor éjszaka, pedig nem is vitték el az éjféli misére. Néha láza is van. Legalább Petőfinek azt mondják.

A kislány körül nap-nap után ott vannak a rokonok, a barátok, akik meg-meglátogatják, könyveket hoznak neki, mert egész nap románokat olvas. Az egyik tanti nagyon lehordja, hogy fiatal lány létere hogyan nyafoghat annyit. Meg is ígéri a néninek, hogy két nap múltán elmegy ő is a nőegylet bazárjába, árulni a szegény árva gyermekek javára.

Szegény árva Etelke! Lesz-e akkor napra árvább tenálad?

Két héttel karácsony este után Jócy nyitott be Petőfi szállására. Nagyon mogorván fogadta, csakhogy ki nem dobta az ajtón. De Jócy nem hagyta magát. Hiszen tudta ő jól, hogy Petőfi nincsen kegyes hangulatban, nem is azért jött, de mert aggódott szívbeli barátjáért. A fiúk küldték el a kávéházból kémszemlére.

— Mi bajod, Sándor? Az Isten nevére kérlek, mondd meg már egyszer! — faggatta.

Sándor megenyhülve fordult felé. Két kezét a vállára tette és mérhetetlen szomorúsággal nézett a szemébe:

— Barátom, ahová én a lábamat beteszem, balsors jár a nyomomba. Mindenki boldogtalan lesz, aki jó szívvel van hozzám.

Móric gondolta, hogy szegény Sándor ebben az órában Etelke betegségére, a csillag baljóslatú eltűnésére gondol. Nem felelt semmit. Tudta, hogy Sándort a

fantáziája teszi boldogtalanná. Amit az imént mondott, igazán képzelet gyermeke volt. Hiszen Etelke ugyan nem volt hozzá jó szívvel! Ezt csak Sándor találta ki. Ez az ő lázas képzelődése, gyerekes ábrándképe volt.

— Jócy, hallottál te arról az olasz meséről, amelyik a „Jettatore”-ról szól?

— Nem én, Sándor! Mi az a Jettatore?

— Az olasz néphit szerint vannak végzetszerű emberek. Olyanok, akik gyilkos tulajdonsággal születnek és szerencsétlenséget hoznak mindenkire, akire ránéznek. Ők, szegények, nem tehetnek róla... A sors bölcsőjükkbe rakta ezt a rettentő adományt, hogy elveszítsenek mindenkit, aki őket szereti, mindenkit, akihez közelednek, akivel az élet összekapcsolja őket. Innen a nevük: „Elveszejtő”! A nép babonás félelemmel gondol arra, hogy vannak a világon jettatorék. Úgy fél tőlük és úgy üldözi őket, mint a boszorkányokat. Ha valakire ráfognak a faluban, hogy az jettatore, bizonyos, hogy megölik egy éjszaka.

— Ugyan Sándor, — néz rá álmélkodva Móric —, ha én tanítanék ilyen fantáziás dolgokat neked, az rendben volna. De hogy te, a világosság fia, te mesélsz ilyen számszámokat nekem, a mesecsínálónak? Nem értem! Hát nem te szoktál mindig avval szidni, hogy dajkameséket írok és gyerekeket ijesztgetek a fantáziáimmal?

De Sándor csak ingatja a fejét nagyszomorúan.

Szürke, ölmos fellegek járnak az égen, künn lassan hull a hó.

Sándor egyedül van már. Föl s alá járkál hosszú lépteivel, méregeti a szobát, ki-kinéz az uccára, néha dühös mozdulattal végigvágja magát a megvetett ágyon, aztán megint csak fölugrik. Nem tud egyhelyt maradni.

Rákönyököl az asztalra. Mégis csak tollat vesz a kezébe! írni próbál, hogy csillapítsa észvesztő, lázas nyugtalanságát. Egyik tollat a másik után dobja a sarokba. Hiába, nem megy, nem megy!

Pipára gyújt, dúdolni próbál. Nagyokat sóhajt közben, aztán mintha valami az eszébe ötlött volna,

megint csak tollat vesz elő és leír néhány strófát a papirosra:

Hull a levél a virágról
Elválok én a babámtól.
Isten hozzád, édes,
Isten hozzád, kedves
Galambocskám!

Sárgul a hold az ég alján,
Mind a kettőnk oly halovány.
Isten hozzád, édes,
Isten hozzád, kedves
Galambocskám!

Harmat hull a száraz ágra,
Könnyek hullanak orcánkra.
Isten hozzád, édes,
Isten hozzád, kedves
Galambocskám!

Hirtelen magára veszi felleg-haj tó köpönyegéi és elrohan. Vachoték háza felé tart.

Valami egyszerre csak úgy húzza, húzza arrafelé.

Juli nyitja ki az ajtót zokogva, fuldokolva. Mond is valamit, de nem érti. Berohan a szobába, de ott Sándor állja az útját. Vachot Sándor a vállára borul, magához öleli és csak ennyit mond:

— Sándor... Elment...

Még egyszer látja az álmok gyermekét. Mikor testvérei felöltöztették fehér menyasszonyi ruhába és szőke fejére rátették a megálmódott mirtuskoszorút, Vachot Sándor behívja a zokogó Petőfit, aki az ebédlőben ül az asztalra borulva.

— Gyere be Sándor. Mi ketten fektessük a korporsóba.

Ezen az éjszakán nem ment haza Petőfi. Jókai, mert nagyon féltette, hogy kárt tesz magában, vele tartott reggelig. Ott járkáltak az ablak alatt, a Kecs-keméti uccán. Sándor folyvást csak a homlokát kala-

pálta az öklével: „Én öltem meg, én öltem meg, én öltem meg! Én öltem meg!”

Néha megállt a halottas szoba ablaka alatt. Eszelősen nézett föl rá. Jókai riadtan követte ijesztő tekintetét-

— Nézd, nézd, Jócy, ez a kapu köve. Nézd, ezt a kicsi mélyedést, amelyik így ki van kopva. Látod Jócy! Itt van a lába nyoma. Itt járt ki meg be könnyű lép-teivel, alig súrolva, alig érve a földet. Oh, jaj, Isten tudta, hogy nem való erre a földre, hogy alig jár a földön, hogy lelke máshová kíváncozik.

Valahol a bakter kiáltott. Kóbor szellő zizegve surrant el a fülük mellett.

— De azért én öltem meg, én öltem meg! Végzet embere vagyok, jettatore, jettatore! Miért nem vernek agyon? Te Jócy, mondd meg az embereknek, verjenek agyon, ha jót akarnak...

— Te, egyszer láttam, elpirult, mikor meglátott, szemérmesen lesütötte árnyékos kék szemét és futott előlem szobáról-szobára ...

Jókai megint csak nem szólt egy szót se. Hagyta, hadd ömöljön belőle a szó és a fájdalom. Hátha megkönnyebbül tőle! Etelke futott előle? Futott bizony, mert ki nem állhatta. Szobáról-szobára futott, míg a nénje karjaiba nem futott, akinek azt mondta: „Juj, ki nem állhatom ezt az embert. Mindig utánam jön.”

Sándor pedig most tébolyultan siratja. Vacogva, örültségeket beszélve.

— Nézd, nézd Jócy! Látod azt a tűzfalat ott szemben! Ez éppen az ablakával átellenben emelkedik. Erre nézett az ablakon keresztül. Az ablakkal szemben van az ágya, ó, biztosan ezen pihent meg utoljára a szeme és én most keresem, keresem égszín szemének pillantását, tíz körmömmel kaparva a füstös falat.

Már olyan állapotban volt, hogy Jókai nagyon aggódott érte. Le akarta csendesíteni. Félénken, bátor-talanul azt mondja neki:

— De Sándor, tie haragudj, hiszen te azelőtt nem voltál szerelmes Etelkébe! Most talán balsorsa, halála... Belekergeted magad...

— Vadállat vagy! — kiáltott rá Sándor, félrelökte és elrohant.

Jókai alig tudta követni uccáról-uccára. Mert ezen az éjszakán nem hagyta magára. Ment utána, mint a árnyék.

Másnap temetésre gyültek egybe az atyafiak, jo barátok.

A szép halott nyitott koporsóban feküdt a szoba közepén. Fehér volt, üde volt, mint a rózsa. Mintha aludnék.

Két napja halott, de mintha osak aludnék.

Sándor nézi, nézi, eszelősen nézi. Egyszerre csak belekapaszkodik a Vachot Sándor karjába.

— Te, nézd, nézd! Lélegzik.

Vachot, aki napok óta nem aludt, — egész vörös volt a szeme az álmatlanságtól, — most odanézett. Petőfi örülete valósággal ráragadt.

— Csakugyan... Isten, isten! Hátha csak tetsz-halott?

Juli elrohant a tudós Flór doktorért. Negyedóra múlva Flór doktorral együtt a budapesti univerzitás két tudós professzora vizsgálja a halottat. Tünődve nézik. A test hideg, de a bőre, az arca olyan üde, mintha élne. Csodálatos! Egy alvó lányka, fehér ruhában, virágok között... Csodálatos!

A doktorok nekigyürkőznek, éleszteni próbálják a kétnapos halottat. A pap, aki sötét palástjában ott várakozik a szomszéd szobában, fenhangon imádkozik, míg tart a doktor birkózása a megérkezett halállal. Vachotné és az anyja ájultan hevernek egymás karjában.

Sándor: az asztalra roskadva lesi a percek múlását.

Flór doktor föláll, megtörüli a homlokát. Csöndesen mondja:

—Hiába, minden hiába... A halál nem engedi zsákmányát.

A pap halkan hozzáteszi:

— Onnan már nincsen visszatérés.

Hiába volt a küzdelem a halállal az életért, A költő gigászi lelke, irtóztató, égrelázadó dühében és fájdal-

mában birokra kelt a halállal, amely már karjaiba vette zsákmányát.

Hiába, mindhiába! Istenek nem vagyunk!

A csipkés szemfedő mindörökre elfödi az alvó arcát a földi világosság és Petőfi szemének világossága elől.

A fiúk, az ifjú írók mind-mind eljöttek Etelke temetésére. Ott van a Pilvax-asztal hangos népe csöndesen. Petőfi fájdalmát, egzaltált kétségbeesését annyira tisztelik, hogy úgy kísérik ki Csapó Etelkét a temetőbe, mintha Petőfi menyasszonyát kísérnék. Tudják ők jól, hogy mindez csak a költő képzeletének tébolyult játéka, de ők engedelmeskednek még a játéknak és a téboly-nak is. Fekete magyar ruhában, kezükben fáklyával kísérik a költő képzelt kedvesét végig a városon, a váciúti temető felé. A lobogó fáklyákra, a koporsó fekete leplére, Petőfi födetlen meredek homlokára hó-pihék szállnak.

Az ég virágot szór a gyászmenetre.

A HALOTT KEDVESE

Nincs gyógyulás, nincs enyhülés.

Úgy tépi-marja magát, mint a megtébolyodott. Ha valósággal szerette volna az élő Etelkét, ha az valósággal szerette volna őt, talán fájdalma kevesebb volna és nem is lenne ilyen viharos. Ez a képzelt szerelem az egzaltáció örvényei felé ragadja lelkét és beteg képzeletét. Kiszínezi azt, ami lehetett volna. Éjjel, magányos ágyán fetrengve, míg a holdvilág kísérteteket rajzol párnájára, képzelődik. A ki nem elégült ifjú élet most éli ki magát. Most tombol benne minden, „hátha minden, „hogy is lett volna, minden „talán!”...

Mindennap ott ül a Vachoték családi körében. Már meg se tudnak lenni egymás nélkül. Etelke halála, Sándor egzaltált fájdalma, dühös kétségbeesése oda-kapcsolta őt egészen a gyászbaborult családhoz.

Ilyenkor beszökik Etelke szobájába. Simogatja a bútorokat. „Itt ült . . . fejecskéje itt pihent meg ... a

pillantása ezen a falon járt . . . ezt a vánkost nagyon szerette . . . azokat a virágokat még az ő ujjai tették a vázába⁵ . . .

A virág itt van, ha hervadtan is ... De hol vannak a halvány gyermek fehér ujjai?

Vachot Sándor egyszer úgy találja, amint az Etelke ágya előtt térdel és két karjával öleli a takaró alatt az árva párnákat. Mikor észreveszi, hogy rányitották az ajtót, föltápáskodik és azt mondja rimánkodó hangon, egészen megtörve:

— Kérlek, könyörgöm Sándor, engedjétek, hogy itt lakjam ebben a szobában!

Vachotéknak nem volt nagyon kedvükre, de megengedték. Nem mertek nemet mondani ennek a beteg léleknek.

Odaköltözött, ott lakott, ott gyötörte magát, ott álmodott álomtalanul az Etelke halottas szobájában. Ott álmodta szépek azt, ami nem volt és elviselhetetlenül gyönyörűnek azt, ami aligha lett volna. Ott élte vergődő életét, az önkívület szélén tántorogva. Ott írta éjjel és nappal csodálatos fájdalmának százhúrú hangszerén a „Cipruslombok” váltakozó formájú, hullámszó fájdalma, meg-megcsöndesedő, azután újra viharzóan eget szidalmazó strófáit.

Egy napon ott járkált fel és alá a szobában. Friss kézirat volt előtte az asztalon. Mikor Vachot Sándor belépett, egyszerre csak meglepte ezzel a szóval:

— Barátom, én szárnyaszegett madár vagyok. Nem írok többé! Vége! Etelkével együtt sírba tették a tehetségemet is. Vége. Pusztuljon az is, amit eddig csináltam!

Azzal felmarkolta a kéziratot és bedobta a kályha lobogó tűzébe, még mielőtt Vachot Sándor megakadályozhatta volna.

Ez magánkívül volt fölháborodásában.

— Sándor, ez barb ária!

— Nem bánom, akár barbária, akár nem. Én magamé vagyok. Ki parancsolja, hogy írjak? Ki rendeli, hogy költő legyek? Hisz . . . Etelke . . . nincs többé!

Az asztalra roskadva zokogott; a hátát rázta a sírás. A halott gyermek sógora szánakozva nézte. Ő tudta, hogy ezeknek a könnyeknek a tárgya sohasem szerette azt, aki őt így megsiratja.

Néhány nap múlva szégyenkezve kopogtat be a Vachot Sándor szobájába. Egészen olyan, mint a kisdíák, aki valamit nagyon-nagyon szégyell a professzora előtt. Alig meri kimondani:

— Druzsám, ne vess meg érte! Én... megint csak írtam . . .

Vachot Sándor halvány mosollyal öleli meg:

— Nem bírtam tovább druzsám, nem bírtam. Azzal előveszi pirulva az ríj verset.

Légy átkozott, te átkos pillanat,
Melyben fogantatám,
S te, melyben kinnal akin emberének,
Költőnek szült anyám!
Oh költészet, te a
Gyanútalan szív csalfa pókhálója,
És azután foglyodnak
Oly irgalomtalan fojtogató ja!

Füstölög a puncsos tál az asztal közepén.
Egy fiatalember valamit fölolvás:

Hazám, szerette jó hazám!
Virulva újra szép Dunán,
Hol szőlőszembe nap merül,
De napban is szemedben ül,
Deríteni régi hiedet!
Vedd dalban üdvözlésemet!

— Honnan vetted ezt a zöldséget? — kérdezi a nevető Degré, nagy füstbodrokat fújva a fölolvás orra alá.

— Frankenburg íróasztalán találtam a szerkesztőségben — mondja a felolvásó, hallgassuk csak tovább:

Hazám, örökre szép hazám,
Az isten áldva jó anyám!

Neked lehinté mindenütt
 Egéből földi kincseit.
 Zöld honköténybe bárha vagy, —
 Ez oly henyész, már szinte nagy!

— Sükey, hol a honkötényed? — kérdezi Irinyi,
 miközben Bulyovszky Gyula patetikusan tovább
 olvassa a verset.

Hazám, megáldott nagy hazára!
 Ugyan kapál bú-gondot ám,
 Mikor pogány félholdja szállt
 S magas fejed fölött is állt
 De rázva hősi homlokod,
 Leráza hetyke háncsokat.

— Szeretném melegen megrázni a szerző mancsát,
 — szól megindultan Degré.

— Ugyan, hagyjatok már békében! Még hátra van
 a „jogállamos” haza és a „babérfejű” haza.

Hazám, vitéz szívű hazám!
 Az ég tévé fejedre lám
 Csend, béke zöld koszorúját
 Lecsendesíteni szűd búját,
 Mivel feláldozál sok vért
 Szabadságért, az istenért.

Hazám, babérfejű hazám,
 Soká pihentél dús Dunán,
 De mint körülöd ütközött
 Sok ingó nép vihar között
 Békére raktad a törvényt,
 Szabad, nyugodt oroszlányként.

Hazám, jogállamos hazám!
 Szilárd erőd a büszke gyám,
 Azért cselt észrevehetél,
 S tört régi búban új kötél,
 Szoríta gyöngye népeket
 S ekét fogál iga helyett.

— Ti olimpuszi Istenek! — horkant bele a szava-
 lásba Vajda János. — Ki az az ispotályba való, aki ezt
 elkövette!

— Hugó Károly, — felel Bulyovszky, — miután kivándorolt, „jogállamos”, „babérfejű” és „honkötényes” új hazájából és a bécsi hajóállomásnál legújabb hazájába utazóban, sietett is kinyilatkoztatni, hogy aszongya: fűtül Magyarországra, fűtül a magyar kritikusok véleményére, — megírta ezt a verset és beküldte Frankenburgnak, hogy adja ki az Életképek-ben. Azt írta: „Megmutatom annak a vén hülye Vörösmartynak és annak a paraszt, neveletlen Petőfi-nek, hogy kell hazafias verset írni”. Frankenburg nem adta ki, mert hogy rossznak találta őket.

— Kár! Nagy kár! Miért nem adja ki? — hangzik mindenfelé. Legalább ötven új renumeránst hoz az ilyen vers!

— Hugó Károly, alias Bernstein, uram — folytatta Bulyovszky, — fenemód megharagudott és azt híresztelte, hogy csupa irigységből nem engedjük megmutatnia, mint kell jó magyar hazafias verseket írni. Erre én elejbe állottam a szerkesztőnek és szóltam illetéknéppen: „Uram, szerkesztő uram! Ön vétene a haza, az emberiség és a túlvilág ellen, ha e szellemi kincseket még továbbra is heverni hagyná, megfosztván olvasóit a legmagasztosabb élvezettől”. Ezek után, mint hírlík, Frankenberg ki fogja adni az Életképekben az örökre szép hazáról írott háncsokat.

Olyan dübörgő hahotával kísérték a fiúk a föl-olvasást, hogy kihallatszott az Úri uccára. A jámbor purgerok, akik arra jártak, megálltak egy-egy pillanatra és megcsóválták a fejüket. „So á ksindl!”

A Pilvax kávéház afféle züllött hely hírében állott és a törzsasztalok népét, az írókat, újságírókat és jurátusokat feneketlen megvetéssel kerülték ki az uccán a környék spíszpurgerei.

Mikor kissé elült a lárma, Pákh Albert megkérdezi Jókait:

— Mi van azzal a Sándorral, Joey!

— Kóborol barátom, kóborol. Múltkor a zajló Duna szélén csíptem el. Olyan volt, mint az alvajáró.

— Azt hallom, — mondja Pákh, — hogy minden nap kimegy a temetőbe Etelke sírjára. Ebben a cudar

hófúvásos időben is. Ott áll óraszámra, sokszor a hajnal is ott találja.

— Multkorjában, — toldja meg a szót Vajda, — éjfél után fogta el a temetőbakter. Azt hitte, hogy halott-rabló, be akarta kísértetni.

— Ki kellene gyógyítani ebből a beteges ábrándból. Most toppant be Petőfi. Először van itt Etelke halála óta.

— Honnan jössz? — kérdezi Jókai.

De Petőfi nem is felelhet, mert egy síri hang, a Lisznyai Kálmáné, komikus műpátosszal felel helyette:

— Etelke sírjától!

— Disznók, barbárok vagytok, gazemberek! — ordít Petőfi magából kikelve, azzal elrohan és bevágja maga mögött az ajtót.

Jókai gyöngéd lelke mingyárt megszanja szegényt. Szemrehányóan néz a pajkos Lisznyaira:

— Nem kellett volna, Kálmán... Ez nagyon kegyetlen volt!

— Ki akarom gyógyítani, Jócy. Nevetségessé válik!

— Valami jóféle új szerelem kéne, — javasolja Degré, aki a szerelemre is azt a jelzőt mondta, amit a latakia-dohányra.

De vannak, akik megint csak azt mondják, amit általában mondani szoktak róla, hogy ő nem is tud komolyan szeretni. Csak képzelődik. Magát a szerelmet, magát a szenvedést szereti, annak tárgyát nem is változtatja.

Szegény fiú! Még a leghívebb barátai, lángeszének őszinte csodálói is mennyire félreismerik. Igaz, ő belezavarodik a saját szenvedélyének hevességébe, de csak azért, mert emberfölötti lángolása, gyöngédségének mérhetetlen gazdagsága nem találta még meg azt a nőt, akire méltán pazarolhatná szépséges szívének ezeregy-éjszakai kincseit. Ő hát a szűz szájak csókjáról álmodik és nem jut neki más, mint egy-egy konyhaszagú ölelés, vagy céda csók. Boldog otthonról álmodik, szép, egyszerű, polgári álmokat. Három szobáról, csinos, hűséges feleségről, gügyögő apróságról.

És kacér, üreslelkű nők hideg mosolyát kapja.

Nyurga, esetlen. Társaságban gyakorta szóttalan

Sándorunk nem tetszik a nőknek. Egyik-másik azért kedves hozzá, hogy a poéta szép rigmust írjon az emlékkönyvébe, amit aztán mutogatni lehet a kékfrakkos udvarlóknak. Van, aki azért mosolyog rá, a színésznő-féle, mert Petőfi Sándor végre is szerkesztő úr, újság-író és az elismerő kritika szükséges valami.

De már megszületett az, akinek egyszer egy kicsit mégis tetszeni fog. Sándor nemsokára kellene fog valakinek.

A kegyetlen sors nem fogja ettől a valakitől megkímélni.

VALAKI ELMEGY A KÁVÉHÁZ ELŐTT.

Alfréd, az irodalom barátja, a Pilvax nevezetességeinek bizalmasa, nagyon el volt keseredve. A kassza mögött, az üvegfal mögé húzódva öntötte ki szívének minden fájalmát és keservét Jókai Mórnak.

— Kérem, szerkesztő úr, régen dolgozom a szakmában, becsületes ember vagyok, nem mai gyerek, de ezt nem lehet bírni. Szerkesztő úr, én úgy éljek, hogy ezt nem lehet bírni! Kérem, én családapá vagyok, nekem öt nevetlen gyerekem van... Azt tetszik tudni, hogy én az irodalmat szeretem, én a tekintetes író uraknak nagy tisztelője vagyok, nincs is nálam nagyobb, de én ezt a kreditwirtschaftot tovább nem bírom. Kérem alássan, én nem akarom, hogy pletykaság legyen belőle, — Alfréd ennél a mozdulatnál titokzatosan körül nézett, hogy nem hallgatja-e őket valaki. — Kérem, a Vajda úr két hónapja mindent aufschreiboltat. Nem tudok tőle kapni egy húszast sem. Hát jó, kérem, .nincsen neki állása, de legalább valamit törlesztene! Hát kérjen kölcsön a Dobsa úrtól, az most kapott megint hazulról pénzt. És kérem, a Sükey úr is, ha az ember kéri tőle a pénzét, mingyárt dadogni kezd. Pálffy úr nem mondom, nehezen fizetett, de fizetett. Hanem én, szerkesztő úr, én ezt nem bírom tovább. Én elmegyek kérem szépen vendégnek, mert a pincérmesterséget nem bírom.

Szegény Jókai, aki szelídlelkű ember volt, nem akarta félbeszakítani Alfréd panaszait, de nagyon ké-

nyelmetlenül érezte magát. Égszínkék szemében mély részvétet olvasott Alfréd, aki egyébként szürkülő hajú, sovány kis öregecske legény volt és mert részvétet olvasott és mert nem volt lélekbúvár, nem vette észre azt a toporzékoló idegességet, amely a kék szemén túl fí-cánkolt szegény Jókaiban. Ezért verte csapra másodszor is a szívét és folytatta:

— Kérem, tessék elhinni, a legrendesebb fizető a Petőfi úr. Nem mondom, ő is adós marad, de ha kap egy kis előleget az Emich úrnál vagy egy kis akontot vesz föl a Divatlapnál, mingyárt fizet, mint egy katonatiszt.

A kerek asztal lármája megcsöndesedett egy pillanatra ott elől. A fiúk érdeklődve néztek ki az üvegablakon át az Úri uccára.

Valaki ment arrafelé.

Magas termetű, előkelő úriember volt, fekete kabátban, gondosan megkötött selyem-echarpeval a nyakán, laposszélű szürke cilinderrel. A Hatvani ucca felől jött, lassan sétálva. Achátkőben végződő ébenfapálcájára támaszkodott és meg-megállt séta közben, mint aki egyáltalán nem törődik azzal, ami körülötte az uccán történik, mint aki észre sem veszi, hogy emberek járnak körülötte a flaszteron. Az emberek pedig kitértek előle, utat nyitottak neki. nagy reverenciával.

— Der herr Graf von Szecheny, — magyarázza egy csibukozó purger annak a tagbaszakadt, vörösképi marhakereskedőnek, akivel éppen üzleti ügyeket tárgyalt az ablak mellett álló kicsiny asztalnál. A vidéki marhakereskedő kidülledt szemekkel bámult az ablakon át a szórakozottan tovalhaladó eleven gróf után.

A kerek asztalnál megint megindult a társalgás.

— Mi bűjt belétek? — kérdezi Petőfi. — Meggárgyúltatok? Úgy ültök itt, mint csupa Macbeth a vacsoránál, mikor éppen Banquo szelleme köszöntötte rájuk a jóestét. Azért, mert erre ment ez a gróf? Furcsa népség vagytok ti, radikális, forradalmár, demokrata ifjúság! Egy gróf megy erre és ajkatokra fagy a szó. Pedig a gróf még csak be se nézett az ablakon. Azt se tudja, hogy a világon vagytok.

— Hát ebben nem egészen van igazságod, Sándor,

— ellenkezik Irinyi, — mert hogy ez a gróf nem olyan gróf, mint a többi. Ez, barátom, olyan gróf, hogy az egész Kaszinó bolondnak tartja. Ergo: derék, kitűnő ember. Ez csak világos logika, mi?

A derűtség, amely a különöc Irinyi furcsa véleményét követte, véget vetett a vitának.

Petőfi csakugyan nem szerette a grófokat. Borzasztóan gyűlölte — mondták róla — az arisztokráciát. Nála ez program volt, világnézet. Hiszen ő sokszor nem is tudta, miért gyűlöl egy társadalmi osztályt vagy emberfaját, ő maga sem túlságosan magyarázta ezeket a nézeteit, hajlamait és indulatait az embereknek. Pedig hát Petőfi nem az osztályt gyűlölte, hanem Petőfiben az áltekingtélyek, a született tekingtélyek, az oktan előjogok ösztönös gyűlölete volt meg, mint minden igazi tehetségben, aki érzi a maga erejét, a maga tehetségét, a maga felsőbbségét. Petőfi, a mézárós és a tót szolgálólány fia, a volt útszéli vándorkomédiás és közbaka, a kóbor diák, a szegény újságíró, ugyan mit tisztelt volna például egy olyan grófon, aki ostoba, tehetségtelen, nem is művelt, még csak nem is nagyon jómodorú? Csak egészen alantas fajtájú emberekben, nagy feladatokra el nem hivatott, vagy szolgaságra született emberekben van meg a születési előjogok bárgyú imádata. Petőfiből ez hiányzott. De az első gróffal, akiben tehetséget, emberi értékeket, igazi nagy kvalitásokat és tiszta jellemet fedez föl, az első ilyen gróffal holtigtartó barátságot fog kötni.

— Az Egressy-párt megint fölülkerekedett, — mondja Jókai, aki közben megszabadult Alfréd sós könnyűinek tengeréből, — Lendvay kezd borzasztó unalmas lenni a savanyúságával.

— Igen, csakugyan túrhetetlen már, — toldja meg a szót Pálffy. — Úgy játszik, ahogy kedve tartja. Fitymálja a közönséget; mikori tapsolnak, éppen hogy megmutatja becses ábrázatát, de az atyáúristennek meg nem hajtáná a derekát.

— Egészen olyan pofát vág, — mordult meg Vajda János, — mintha azt mondaná a tapsolóknak: „Fütyülök rátok, ostoba csöcselék! Mit tapsoltok nekem? Azt hiszitek, érdekel a véleményetek? No jó, hát itt vagyok,

megmutatom még egyszer fénylő ábrázatomat. Misera plebs contribuens!” Azzal hátat fordít, megmutatja a képes felét és kimegy. A többi színészeket otthagya hajlongani. Hát ezt az embert meg kell táncoltatni! Én ünnepélyesen Egressy zászlaja alá esküszöm.

— Vivát, vivát! — lelkesedik Petőfi, — ez már beszéd. Uraim, szervezkedjünk az Egressy-pártba!

Abban az időben is megvolt az elkapatott, elkényeztetett színésznek az a típusa, aki a kényeztetésért, a tapsért lenézéssel, durvasággal, frivol kérdéssel fizet annak, akitől kapja. Aki nem érti, hogy a kenyér és dicsőségét két kézzel dobáló közönség az ő ura, parancsolója, jólétének és dicsőségének forrása és tékozló adakozója. Már akkor is megvoltak azok a csacsogó, csevegő, negédes kis társasági lapocskák, melyek azzal mulattatták olvasóikat, hogy a színészek hálószo-batitkait nyújtották át ezüst tálcán, kecses bókka-lal, honunk szépkeblű honleányainak. A hírharangok és a bérelt klakórok kedvencei azután annyira felfűvód-tak, hogy a vég-én az első őszi szellőre megrepedeztek, megráncosodtak, végül elpukkantak, mint az üres mar-hahólyag.

— Nini, Füredi bácsi megy erre. Hívjuk be sze-gény öreget — kiáltott Liszniai, és már ugrott is az ajtóhoz. — Füredi bácsi, Füredi bácsi!

Csoszogó, kopottas öreg embert kísért karonfogva az asztalhoz. Az öregnek borostás, tüskés álla, külö-nösen markáns, bajusztalan vonásai, jellegzetes arca, elárulták az egykori komédiást.

Valamikor híres színész volt. Hősszerelmes. Az asszonyok bomlottak érte. Igen, igen, csak nézzetek rá fiúk, figyeljétek ezt a formájából kiment arcot, ezt a megrokkant derekat, ezt a megrepedezett hangot. Igen ez Rómeó volt, — a szívek bálványa. Ez, ez, ez a kopott, vén, uraságoztól levetett ruhadarab.

— Hogy szolgál az egészsége, Füredi bácsi? — érdeklődik Liszniai.

— Hát, kedves szerkesztő úr, mit mondjak? Lét az enyém, vagyok én még? Nem vagyok sehogy se! De a pipa azért még jól esik.

Liszniai alig leplezhető részvétellel nézett az öregre.

Hát ez lett belőle?

Szegény, szegény Jorick! Hová lettek fitoraid, bakugrásaid, bájos mosolyod, forró szenvedélyed? Hová?

Az öreg, mintha elkapta volna Lisznyai szánakozó tekintetét, mintha megértette volna, hogy ezek a bohémek itt sajnálkoznak fölötte:

— Hát azok a kollégák, akik most divatban vannak, öcsémuram, nem tudják, milyen rossz, milyen szomorú az, mikor eljön értünk az ősz, eljön a tél. Mikor a taps, ez a fülünknek oly igen kedves muzsika, halkul, évről-évre halkul. A lámpák a rivaldán nem sütnek már olyan melegen. Az elmúlás szele söpör végig a színpadon, hogy megborzong tőle a lélek. Ennek a borzongását csak a vénülő színész érzi meg. Ez csak nekünk fűj. Azután elnémul egészen a parterre muzsikája, kihuny-
nak a lámpák örökre a szemünk előtt. A függönyt leeresztették, sötétség lett.

Az öreg komédiás ráncos tenyerébe hajtja a homlokát. Senki sem szól egy szót se, senki nem zavarja csöndes, emlékező fájdmát:

— Igen, igen — folytatja mély sóhajjal a komédiás —, ízről-ízre pusztul el, élve tépik ki a szívét. És amint múlik ifjúsága, múlik a dicsősége, fogy a kenyere. Évről-évre, részletekben hal meg. Mikor aztán utoljára takarja el a függöny a közönséget előle, mintha szemfedőt borítottak volna rá. Akk'or jobb volna őt igazán eltemetni, mert alig van a világon olyan nagy színész, akinek a nevére emlékeznének még öt esztendővel a színpadi kimúlása után. Az ember csak jár, jár, itt ténfereg a városban, megismeri az uccán ezt is, amazt is, rá tudna mutatni, hogy ez ott ült balra, az ötös páholyban ekkor, meg ekkor. Én megismerem az én közönségemet. De ők?... Ki emlékeznék rám? Ebben a kopasz, vén fában ki ismerné meg a virágzó, egyenes akácfát? Hej, higgyék el, nem jó az, halottnak lenni, ha az ember tudja, hogy halott és látja csontvázát a tükörben. Csak ezek a kollégák gondolnának egy kicsit arra, hogy gyün ám a kutyára dér! Csak ők ne volnának olyan gögösek és fölfuvalkodottak. Hej, milyen kevélyek, milyen kevélyek! Múlt héten is, hogy bejöttem Vácról, ahol kegyelem-

kenyéren éldegélek a keresztfiam portáján, hát arra mentem, a nemzeti játékszín felé. Ott álltak künn a kiskapuban, kidüllesztett kebellet. Sütötte őket a nap: de ágáltak, be nagyon bámultatták magukat! Mint a pávák, olyan begyesen. Köszöntein nekik; észre se vették. A művész urak nem szeretik a kísérteteket.

Petőfi hallgatta az öreget. Eszébe jutott a székelyhídi fogadó, meg a nagylétai országút.

KESERVEK BUJDOSÓJA.

A nagy, sárga, ormótlan városi ispotályból kijött egy hatalmas vállú, zömök, de nagyon halovány vidéki formájú ember. Kicsiny poggyásza nem állott többől, mint a viaszosvászontáskából, amit a kezében vitt. Lassú, fáradt léptekkel ment el Szent Rókus kápolnája mellett, aztán befelé fordult a Kerepesi úton, a Hatvani uca irányába. Abban, hogy vidéki ember, úgy látszik, nem tévedünk, mert nagyon megcsodálja a Nemzeti Színház hajlékát, azután meg a Zrínyi kávéházból kilépő férfiút fogja el, hogy megkérdezze tőle, merre van a Koch-féle ház? A Zrínyiből kifelé tartó úriembert külön is érdemes szemügyre venni. Hatalmas szál, bivalyképű férfiú. Olyan pitykés, rövid zekét hord, mint a vármegye csendbiztosa; hozzája meg oldalt gombokkal kivarrott, vadgalamszín pantallót, amely úgy megfeszül hatalmas combjain, hogy majd szétreped. A pantalló alatt szemmel láthatóan csizmát visel, pengő sarkantyúval. Nyakán aranyrojtos magyar nyakkendő, fején árvalányhajjas, pörge kalap. Nyalka bajusza éppen úgy figyelemreméltó, mint régi rézfokosa. Mikor kijön a Zrínyiből, megáll a Hatvani uca sarkán, nekiveti széles hátát egy lámpaoszlopnak, fokost markoló jobb kezét csípőjére támasztja, balkezevel nagyokat sodorint nyalka bajuszán, és önmagával láthatólag nagyon megelégedetten veszi szemügyre a dámákat és egyéb fehérmépeket, akik arrafelé tartanak.

Baczúr Gazsi hetedhét országon híres korhely és tréfacsináló, vármegye réme, asszonyi szívek idomítója,

férjek öröme, cákellnerek, fogadó sok, snájderok, suszterok rémes álmainak lidérce ez.

A sápadt, köhécselő, vidékies ember, aki az imént a Rókusból indult el a Hatvani ucca felé, éppen Baczúr Gázsiba botlik bele és tőle kérdezi meg, hogy merre van itt a Koch-féle ház?

Gazsi rettenetesen fölháborodik azon, hogy ez a fickó megzavarja őt fontos délutáni elfoglaltságában. Mi a rossz nyavalyának kérdezi éppen tőle, hogy merre van az a Koch-féle ház? Útmutató vagyok én, iskola-mester vagyok én, városi hajdú vagyok én, vagy micsoda? Hogy a ... akárhová tegye ezt a parasztot, még közben elmulasztok itt valami szép mamzelt, amíg néki magyarázom, hogy merre van az a Koch-féle ház!

Baczúr Gazsi, aki alapjában véve jólelkű ember volt, mindezt persze csak gondolta bévülről, de nem mondotta ki a száján. Karon ragadta az érkezőt, hogy csak úgy nyekkent belé és megmutatta neki az utat illetéknéppen:

— Menjen az úr igényest, arra ni, osztán hogyha elért a barátok terére, arra a nagy placcra, ott a Hatvani ucca végibe, amin az a kút van, meg a templom, forduljon az úr jobbra, menjen egészen addig, amíg bele nem ütközik abba a nagy barna épületbe, aki olyan, mint a csokolátás torta. Akkor forduljon az úr jobbfele, aztán menjen vagy száz lépést megint egyenesen. Akkor balkéztül lát egy szürke, ragyaverte házat. Menjen be annak a kapuján, vesse föl a szemit az égre, fohászkodjék egy nagyot — akkor éppen hogy a Koch-féle háznak a kellős közepibe lesz!

A szegény beteg ember, aki most jött ki az ispotályból és amint mondtam az imént, alighanem vidéki volt, nem értett ebből egy kukkot se. De mert szerény mimózáiéiek volt és azt hitte, benne van a hiba, hogy nem érti, megköszönte szépen a szíves útbaigazítást és elindult a Barátok tere felé. Bernát Gazsi pedig sodorintott egyet a bajszán és miközben szemügyre vette azt a kis masamódlányt, aki éppen akkor kanyarodott ki a Vigyázó-ház felé, azt mondta magában:

— No, ennek legalább megmagyaráztam!

A Koch-ház földszintjén az egyik udvari szobában

föl és alá járkált Sándor. A markában tartott ezüst érmét föl-földobta a levegőbe, meg újra elkapta. Szokása volt ez neki, miközben gondolkodott. Közben idegesen tekintgetett a mennyezet felé, ahonnan egyenletes dübörgés hallatszott. Nyilvánvaló, hogy valaki odafenn tornagyakorlatokat végez, már egy félórája és sehogyan sem akarja abbahagyni. Petőfi, aki -sehogyan sem tudott belenyugodni abba, hogy a feje fölött egy százkilós embernek a súlya verje állandóan a Radetzky-marsot, végül csak rákiáltott a szobatársára:

— Tóni, te, hegedüld meg azt az embert!

Várady Tóni, hűséges lakótársa, már; tudta, hogy mit jelent az a „meghegedülés”. Egy hivatalnok nyugodt egykedvűségével vette ki a tokjából szép barna hegedűjét, állta alá illesztette, megmarkolta a vonót, azal rámászott a négy húrra és elkezdte irgalmatlan hamisan nyekergetni a Kállai kettős dallamát.

Petőfi egy darabig várakozó állásponton volt. Állott egy helyben, nézte mérgesen a mennyezetet, mintha szúrós szemével azon keresztül akarná delejes álomba méríteni azt a rugdalózdó frátert odafönn. Aztán elégiült mosoly váltotta föl arcán a ború fellegeit, mert az ütemes mozgások egyre lassabbak, egyre gyérebbek lettek, végül egészen megszűntek, ajtó csapódott mérgesen, aztán csönd lett. Akkor Petőfi megszólalt:

— Abbahagyhatod már Tóni, ezt már meghegedülted.

Az egész jelenetnek az a magyarázata, hogy Petőfi a ház. Lassan-lassan kitapasztalták, hogy a birkózóbajlakott, aki minden délután öttől nyolcig gyakorolta magát súlyzókkal. Ettől rettentően mozgott fejük fölött a ház. Lassan-lassan kitapasztalták, hogy a birkózóba jnók elvi ellensége a zenének; különösen nem szívelheti a hegedűt. Ezt a fölfedezést fufangosan kamatoztatták a javukra. Ha a százkilós elkezdett odafent ficánkolni és nekik csöndre volt szükségük, Várady Tóni elővette varázs-hegedűjét és rákezdte a nyekergést, mire a százkilós dühösen elment hazulról.

Ez történt ma is. Csakhogy Petőfi nem sokáig élvezhette a csöndet és a békességet. Hamarosan nyílt az ajtó, olyan csöndesen, olyan szerényen, mintha egy

egérke nyitná ki, hogy valahogyan bemásson a keskeny résen. Egérke ugyan nem volt, hanem az az egérszínű ruhába öltözött vidéki fiatalember volt, akit az ispotályból jövet olyan gyönyörűen útbaigazított Bernát Gazsi.

— Szervusz Miska, — ugrik a nyakába Petőfi az érkezőnek. — Csakhogy meggyógyultál. Jobban örülök, hogy itt vagy, mint abban a rossz-szagú, komisz ispotályban.

— Nehezen találtam ide, Sándor. Tudod, nem ösmerem én a járást Pesten, keveset járok erre. A Kerepesi úton eltaláltam egészen a Hatvani uccáig, ott aztán megkérdeztem egy úriembert, hol is van a Koch-ház. Az meg elindított engem a baloldalon, ahol kérdeztem, a Barátok teréig; akkor, — mondta, — menjek balra egy barna házig, forduljak jobbra és menjek egyenesen. Én híven követtem a tanácsát, és csak akkor vettem észre, hogy a barna háznál megint visszafordulok a Hatvani uceába, csakhogy a másik oldalon. Hát, barátom, az az úriember megsétáltatott a Hatvani uccán kétszer. Egyszer fölfelé az egyik oldalon, egyszer meg lefelé a másik oldalon. Ahelyett, hogy azt mondta volna, hogy menjen át az úr a másik oldalra, ott van ni, az a harmadik ház, amit keres.

Tompa Miskát nemcsak hogy ilyen csúfosain megsétáltatták, de ráadásul még ki is nevték Sándor és szobatársa.

Ebben az időben nagy, meleg barátság fűzte össze a falusi református papot Petőfivel- Mikor a Kókus-kórházban feküdt, csaknem minden nap elment hozzá. Most is, hogy elhagyta a kórházat, Miska első útja ide vezetett és Petőfi nem is engedi, hogy máshol keressen szállást. Itt tartja nagy tágas udvari szobájukban harmadiknak. Tóni meg nem opponál. Az mindenbe belenyugszik, amit Sándor akar.

Ezen az estén olvashatja Petőfi először azt a körmönfont és alattomos megjegyzést, amit a szerkesztője, Vahot Imre fűzött a „Tigris és hiéna”-ügyhöz. Petőfi megírta, hogyan bánt vele Szigligeti és a Nemzeti Színház, Vahot ki is adta a Petőfi cikkét, csakhogy a következőket fűzte hozzá: „Petőfi úrnak igaza van. Mi azonban

mégis azt javallanánk, ha a szerző urak a Nemzeti Színház főigazgatójához fordulnának sérelmeikkel, mert ő emelkedett lelkű férfiú, aki bizonyára nem késlekedne, hogy a sérelmeket orvosolandja”.

Oh, a kis ártatlan főszerkesztő, aki annyira bízik szüzi lelkének egész hitével a főigazgató igazságos szívében! Aki meg van győződve arról, hogy a szerzőknek csak szólniok kell és mindéin kérelmüket teljesítik, minden sérelmüket „orvosolandják”.

Ez a pár sor még mélyebbre ásta közöttük az árkot. Soha többé nem tudott megbújni Vahot Imrével.

*

A lány a sötétben a párnára könyökölve mesélt a fiúnak.

— Hazudott a gazember, hazudott. Azt mondta, elvesz feleségül. Svalizsér volt, a csirkefogó. Mentem utána, mint a bolond. Szép, szőke pofaszakállá volt és kék szeme... Szegény anyám, szegény anyám, hogy vigyázott rám! Én meg csak mentem, mint az eszeveszett. Hazudott a gazember.

Az arc pirulhat, a másik úgy sem látja meg. A sötétben fölszabadul a képzelet a szégyen!össég béklyóiból. A sötétben lerázza magáról a kutató szemek bilincseit a megjuhászodott hazugság és beszélni kezd. Beszél, meséket talál ki, a boldogtalan eltéved a hazugságok zöld erdejében, már maga is elhiszi, amit mond és egy órára boldog, mert elhitte!

— Egy szép napon — Bécsben laktunk akkor, egy fogadóban, a karinthiai kapu mellett — nem jött vissza többé. Ott voltam egyedül, megcsalva, kifosztva, pénz nélkül. Kihez mentem volnál Egy szót se tudtam németül. Elhagyott, odadobott, mint egy útszéli rongyot. Az első, aki utána jött — kénytelen voltam vele, — a pincér. Aztán jött a többi...

A lány csöndesen sírni kezdett, elérzékenyítette a saját meséje, amiben már hinni kezdett. A fiú unottan hallgatta. Undorodott magától, undorodott a festett szájú lány meséjétől. Gyűlölte azért, hogy azt hiszi, olyan ostoba és el fogja hinni neki ezt a mindennapi mesét, amit annyiszor mondhatott már el annyi férfi-

nak. Minden útszéli nő regényét a tisztaságról, az önzetlen szerelemről.

Csak virradna már!

Elaludt.

Az ablak alatt reggeli dalba kezdtek a rigók. Csi-csergésük fölébresztette az idegen párnákon szendergő fiút. Föül, megdörzsölte a szemét, aztán bámult ki a halovány reggelbe. A lány álmosan, kócosan, bágyadtan hevert mellette és mosolyogva nézte. Azt mondta a lány:

— Milyen égő szemed van! Két fekete gyémánt. Milyen boldog lesz az a lány, az a szép, finom úri kisasszony, akit te szeretsz. Úgy-e, már van is menyasszonyod?

A fi I felugrott, mintha valami mérges bogár fulánkja csípte volna meg. Dühösen kapkodta magára a ruhát és a lány egymásután rázúduló kérdéseire nem felelt egy kukkot sem. Odadobott az asztalra egy pénzdarábot és elrohant.

Futott, futott — végig a néptelen, néma hajnali uccákon.

Undorodott magától. Öklével verte a homlokát: Szegeid magad! Hol töltötted az éjszakát?

Annak a lánynak az akaratlan szavai fölébresztették benne a tiszta szerelem sóvárgó ábrándjait. Ott, abban a szennyes szobában egyszerre felmerült előtte a szőke, kékszemű Berta képe. Oh, az édes, a hűvös, a kékszemű angyal, aki most tiszta lányszobájában, illatos fehér párnán piheg... Az arcát rózsásra festette az álom. Lehellete tiszta, mint az álma. És én, én nyomorult, én hitvány, szennyes gazember, ezalatt hol vagyok, hol vagyok?

Oh, az édes, a hűvös, a kékszemű angyal — vajjoli ki ő, aki most messzi lányszobája langyos hajnalán fehér párnák közt álmodik és annyira megzavarja a húsból-vérből való Sándort, hogy az menekül a húsból-vérből való lány mellől, mert a messzi lány szobára gondol?

Berta az, aki őt soha nem szerette, aki kikosarazta, aki ebben a percben csakugyan rózsás arccal piheg fehér párnáin és tisztas hajadonhoz illő józan álmodo-

zással álmodik a kitűnő szolgabíróról, aki sötétzöld frakkot viselt arany gombokkal és skót selyemmellény-nyel a tavalyi megyebálon.

És messze, messze, túl a kék hegyeken, egy másik hajadon pihegett fehér párnáin és szintén álmodott.

Ő sem Sándorról álmodott. Hiszen nem ismerte még.

Jaj lesz Sándornak, százszor jaj, mikor a kék hegyeken túl az a barna hajadon már róla fog álmodni!

AZ, AMI „UNERHÖRT.”

A szokott délutáni whist-partie javában folyik már. Egy lakáj éppen most tette le a konyakosüveget és a poharakat egy kis asztalkára.

— Dieiser armes Stefi ist ganz verrückt! — mondja egy öreg gróf.

— Amit ezzel a híddal csinál — szólal meg egy fiatalabbik, aki föltűnően elegánszabású fekete frakkot visel —, hát ez undorító! Egész nap ott járkál a kövek, a Maschinék, a munkások között, — unerhört! Mindenféle emberek odaérnek a ruhájához. Egészen belekeveredik ebbe a Gsindelbe! Unerhört!

— Ja, ganz verrückt, der arme Stefi ... — mondja ki az ítéletet újra az öreg gróf.

— És mit szól ehhez az a szegény Cresoence? — kérdezi egy daliás huszártiszt.

— Ő oly finom, oly szelíd, nem szól semmit, csak szenved. Mennyivel jámborabb volt az első ura, a szegény boldogult Charly. Ja, ja!

— Tegnap éjjel találkoztam Stefivel — mondja ismét a fiatalabb gróf.— A Dunaparton járkált és úgy csinált a reitpeitschnijével, mintha valami plánumokat rajzolna a flaszterre. Azután úgy morgott magában, mint a medve. Egészen unheimlich volt!

Most egy vadászruhás, nagyon szép férfi lépett a szobába... és mikor hallotta, hogy kiről beszélnek, ő is belekeveredett, miközben leült a whistezők asztalához.

— Én láttam a múltkor az Úri uccán, amint egy ilyen, nem tudom, hogy hívják, ilyen inzseniőrrel ment végig az uccán. Kocsin! Hát ez hallatlan. Egy úriem-

ber, egy gróf Széchenyi beül egy inzseniőrrel együtt a kocsiba! Ez nem fordult még elő családjainak történetében!

Az emberszólással fűszerezett délutáni whist-partie a Nemzeti Kaszinóban folyt, amelyet Széchenyi István gróf csak nemrégiben alapított.

A kapu alatt balra, ahol két hatalmas bajszú urasági huszár őrizte a följáratot, nehogy olyanvalaki is betehesse a lábát ebbe az előkelő körbe, aki nem idevaló, szokatlan szökváltás verte föl a nyugodalmas és nagyúri csöndet.

— Mondtam már — magyarázta az egyik huszár —, hogy ide nem lehet fölmenni.

— Én pedig mondtam már magának, hogy ne okoskodjék, — felel egy kopottas öltözetű és nem egész frissen borotvált ember a huszárnak —, mert engem öméltósága, Széchenyi gróf úr iderendelt, Hát csak engedjenek be.

Az egyik huszár eltűnt a folyosó végében. A másik még mindig hitetlenül méregette a feleselő embert, mert nem fért a fejébe, hogy öméltósága, Széchenyi gróf úr, ilyen emberekkel egyáltalán szóba álljon. De nem soká gondolkozhatott, mert alig pár perc múlva lihegve érkezett vissza a másik huszár és elcsodálkozott arccal invitálta befelé a borotvátlan arcú fiatalembert, aki a hóna alatt nagy számadási könyveket és rajzpapírokat szorongatott.

— Tessék kérem, erre méltóztassék, tekintetes uram I

Már vezette is a vendéget végig a folyosón. Éppen szembetalálkozott Wenckheim gróffal, aki megállt és csaknem a falhoz tántorodva, elhűlve nézte, miféle embert vezetnek be a kaszinó legszentebb mélységei felé. Mikor a gróf magához tért ámulatából, a másik huszár jelentette neki, hogy bizony ezt az urat Széchenyi István gróf úr öméltósága hívatta ide és ő parancsolta meg, hogy vezessék be a sárga szobába, mert ott vár reá.

Wenckheim gróf nem szerette a cselédség előtt kiönteni a szívét. Először kiment az uccára, hanyattvágtatta magát öblös nagy batárjában, amely ott várt reá a

Hatvani uccán és csak ott tört ki belőle a fölháborodás.

— Um Gottes Willen! Hogy ez a „dumme Kerl mit fog” itten csinálni. Most már sansculotteokat ereszt be a kaszinóba!

Az a sansculotte egyébként akkor érkezett Párizsból.

A gyufa feltalálója volt: Irinyi János.

*

A mokkakávé illatos füstjébe bámult. Szép, szomorú arcában borongva ült két sötét szem.

— Tudom, bolondnak tartanak. Bánom is én! A másik szelíden mosolygott.

— Igazad van, Stefi! Hát tartsanak bolondnak.

Wesselényi Miklós báró az amerikai szivart szitta nagy élvezettel. Széchenyi pedig szórakozottan hagyta kihűlni a feketekávéját.

— Mondd csak, Stefi — kérdezi Wesselényi báró — az öreg király egyáltalán nem törődik már semmivel?

— De igen. Nagyon szereti a pufók, szőke kis bécsi gyerekeket. Naphosszat elsétál a Bingen és az Augartenben. Bámulja a kirakatokat és túlboldog, hogy mindenki köszön neki az uccán. Egy kedves, jó öreg bácsi polgár. És az alatt ... az alatt a nők és lakájok kamarillája ráncigálja ki alóla a birodalmat.

— Mit bánjuk a birodalmat? Vessen Ausztria, de maradjon meg Magyarország! — hevül Wesselényi.

— Sorsunk Ausztriához kötött, Miklós! És ezek a balgák forradalmat csinálnak. Hidd el, forradalmat csinálnak! Az emberek azt hiszik, hogy a demagógok csinálják a forradalmat. Azt hiszik, ez a... hogy hívják?... ez a Kossuth... Ej! Tévednek. A forradalmat a Burgban csinálják.

Egy darabig hallgatva bámultak a szivar kék bodraiba. Nézték a füst semmibevesző útját. Azután az árvízi hajós törte meg a csendet.

— Hogy halad a munkád, Stefi: a híd! Széchenyi gróf halovány arcán finom pirosság suhant keresztül. Borús szeme megélenkült.

— A híd, Miklós, a híd? Nagyszerű! Grandiózus!

Világ csudája lesz! Nézd csak — és azzal gyűrött, kék papirost vett ki a kabátja zsebéből, szétteregette a kis kerek asztalon és hosszú ujjjaival mutogatni kezdte Wesselényinek:

— Az egésznek az a titka, hogy nem szilárd vasoszlopok tartják, hanem egy lánc. Érted? Lengő lánc. Így sokkal több terhet kibír.

Hosszúbajúszú urasági huszár lépett a szobába. Ezüst tálcát tartott Széchenyi István elé. A tálcán nagyformájú névjegy volt.

Széchenyi elolvasta a névjegyet és kérdően tekintett az árvízi hajósra.

— John Blackwell... Ismered?

Wesselényi izgatottan kapta tőle el a névjegyet.

— Blackwell? Két hete van már Pesten.

— Úriember?

— Sir Gordon bizalmasa. Nem; tudom, mit akar a bécsi angol nagykövet azzal, hogy ideküldte.

Mikor a huszár kiment, hogy idekalauzolja a bejelentett angol urat, Wesselényi folytatta.

— Gyanús ez az ember! Mindenkiel szóbaáll. Minden érdeklí, mindenkit fölkeres. Kávéházakba jár. Miféle céljai lehetnek Angliának velünk?

Széchenyi arcán ironikus mosoly szaladt át.

— Angliának, velünk? Mi vagyunk mi Anglia kezében? Porszem! De nagyon, nagyon különös, hogy ideküldik ezt a hírszerzőt, miközben Metternich a legjobb barátságban van Gordon úrral.

— Mondd, Stefi: igaz, hogy Metternichet pénzelik Londonból és Szent Pétervárról?

Széchenyi nem felelhetett Wesselényinek, mert nyílt az ajtó és belépett azon egy középtermetű, pofaszakállas, sima mosolyú úriember. Igazi kontinentális angol, akin meglátszik, hogy hosszú ideje él már hazájától távol, az európai kontinensen. Wesselényi gyorsan visszavonult az egyik oldalajtón keresztül. Mister Blackwell helyetfoglalt a kis kerek asztal mellett és rágyújtott arra az amerikai szivarra, amellyel Széchenyi megkínálta. Már mind a kettőjük kezében füstölt a jóillatú szivar, mikor az angol megszólalt. Lassan, tagoltan beszélt, kissé nyújtva a szavakat, mint aki minden

hangsúlyt mérlegre tesz és minden betűre külön-külön vigyáz.

— Nem hagyhattam el Pestet, hogy ne tisztelegtem volna gróf úrnál.

— Nagyon szeretetreméltó, sir.

— Meglátogattam itt különböző urakat. A magyar viszonyokat tanulmányoztam. Megismerkedtem többek között mister; Kossuthal is. Kiváló szellem.

— Á, — Széchenyi finoman mosolygott — úgy gondolja ön?

A gróf nem mondott többet. Egyáltalán nem avatta be mister Blackwellt Kossuth Lajossal szemben táplált érzelmeibe. Csakhogy mister Blackwellnek ennyi is elég volt. Félig lezárt szempillái alól kutatva nézte a gróf finom arcboréne minden színeváltozását. És ha Széchenyi gróf nem is tudott róla, misten Blackwell nyugodtam elkönnyvelhette magában azt az eredményt, hogy sikerült rátapintania két magyar politikus egymással szemben érzett antipátiájának titkos aknájára.

— A Duna, gróf úr, a Duna. Ugyebár, önt nagyon érdekli a Duna? A nagy víziút Kelet felé. A Duna medencéje arra van hivatva, hogy közvetítse áruinkat a Balkán felé. Sőt, messzebbre, gróf úr, messzebbre. A víziút nagyon olcsó.

Mister Blackwell minden megfigyelőtehetségét összeszedte, hogy olvasson a gróf arcában. Ő úgy tudta, hogy Széchenyinek sokat emlegetett kedves álma volt az, amit most ő megérintett. Széchenyi egy pillanatra behunyta a szemét. A dunai ábránd föllángolt fantáziájában. Ám mire ismét kinyitotta azt a mély szemet, hideg volt az és nem árult el semmiféle véleményt. Mintha nem is érdekelné, amit az angol mondott. Pedig ez ugyancsak figyelte az arcizmait, a szemét, az ajkát. De ezúttal kárbaveszett minden fáradsága. A gróf egy szót sem szólt hatalmas terveiről az angolnak.

Ellenben kinézett az ablakom át az alkonyba és azt mondta:

— Mit szól ehhez a gyönyörű őszi délutánhoz, sir?

Mister Blackwell elpirult volna bosszúságában, ha meg-szokta volna a pirulást. De mivel nem szokott egyáltalán pirulni, mivel angol is volt, diplomata is volt,

még pedig olyan diplomata, aki az angol világhatalom! érdekeit Metternich Kelemen herceg spiónjait és diplomatait kerülgetve szolgálja, nem árulta el megszegésüket. Mosolygott és így felelt:

— Well! Valóban gyönyörű őszi délután, gróf úr.

Az ablak alatt két jurátus mohón olvasta a Pesti Hírlapot. Annak is az első oldalát, ahol a Kossuth Lajos vezércikke volt.

*

Lehullott már a fák levele. Aranyszőnyeg fődte a Nyulak szigetét. A sötétlő targallyakról néha meg-megszólt egy félénken csipogó kis szürke veréb. A dalosmadarak már elbújtak a zárda romjainak sötét, mohos kövei közé, vagy elszállottak melegebb vidékre.

Az avar meg se zörrent. Vidám csalit nem hívogatja már a szerelmeseket, akik nyári időn kikötnek lopva egy-egy csónakon, hogy elbújjanak a kíváncsi világ szeme elől. Néma, elhagyatott, édesen szomorú a Nyulak szigete, ahol nem is lakik más ilyen ősziidőben, mint ijedt kis tapsifülesek, meg a szent királylány árnyéka a zárda romjai között.

Most mégis csónak közeledik a budai part felől. Ugyan, ki hajtja? Egy halászlegény ül benne, de az csak a kormánylapátot meregeti a Duna habjaiba, a nagyvezőt, uram bocsá, valami nagy úr forgatja! Hatalmas, szélesvállú, óriás ember. A homloka őszbe vegyül már. Szép nagy bajusza, szakállá is szürkül. Szeméből akarat és értelem villámlik. Egyszerű fekete zsinóros magyar ruha van rajta, de egész külseje, arca elárulja a nagy urat. Csak azt nem tudja az ember, hogy az ilyen nagy úr, aki olyan, minthogyha nádorispán volna vagy legalább az lett volna az öregapja, úgy forgassa az evezőt, minthogyha egész életében hajóslegény lett volna!

... Honnan a keserves csudából tanulhatta meg ez az öregedő nagyuraság az evezés mesterségét? Hiszen nem olyan egyszerű dolog az, különösképpen a Dúnán. Furcsa, szeszélyes folyó az. A hajjai csalják, csalogatják a könnyelmű csónakost. örvények vannak benne, a sziget sarkán meg hirtelen fordulók, zátonyok; azokat ugyancsak kerülgetni kell! Az evezősnek

bölcsen ki kell módolnia, hol kell gyorsan evezni, hol meg lassan. A lapátot nem szabad melyen a vízbe eresztetni, mert eltörik, az evezős meg hiába kifárad bele. Inkább a derékkal és a háttal kell húzni, mintsem a karral. Aztán hol a jobb, hol meg a bal evezővel kell nagyon dolgozni.

Hej, nehéz mesterség az!

Honnan tanulhatta ez a palatinus formájú úriember az evezést?

Egyetlen hatalmas szökéssel ugrik ki a partra. Aztán elkapja a sajka láncát, odakötözi egy fűzfa gyökeréhez, mire a hajóslegény is kiszáll. Most látszik csak igazán, milyen szélesvállú, óriástermetű ember ez az úr, aki olyan jól tudott evezni a Dunán. Kinyújtóztatja hatalmas alakját, megropogtatja a derekát, aztán elindul a klastrom romjai felé, biztos lépésekkel.

Ejnye, csak nem valami huncut kis modistáné, vagy teátristáné várja a nagyurat ottan a klastrom kövei között? Ilyen késő ősziidőn kényelmetesebb találkozóhelyet is találhattak volna. Na meg a nagyurak nem szoktak ilyen romános helyeken találkozni a hölgyekkel. Ők azt egyszerűbben csinálják.

Hát hiszen nem is hölgyecske várta ezt az urat a klastrom romjai között, hanem egy másik úriember!

Mintha ennek az arcát már láttuk volna valahol.

Magas, sugár alak, föltűnő gonddal öltözve, ő is fekete magyarban van. Halovány arcát selymes, éjsötét szakáll keretezi és ezen a finom, nemes arcon uralkodni látszik a csodálatos szelídségű mély kék szem.

Hiszen ez nem más, mint a Vachot Sándorné tündérkirálya!

A két férfi melegen megrázza egymás kezét.

— Báró úr, — köszönti a kékszemű, szakállas ember a dunai hajóst mély meghajlással.

— Kedves szerkesztő úr, örülök, hogy ezen az elhagyott helyen végre kémlő szemek és fülek távolán kívül találkozhatunk. De ha megengedi, — ha megengeded: hát beszéljünk barátok és úriemberek módján!

— Szívesen, kész örömmel.

— Azt szeretném, Lajos, ha abban a te Pesti Hírlapodban nem bánnál olyan rosszul velünk. Nem azért

kérlek rá, mintha a magam fajtáját túlságosan pártfogolnám. Ismersz te engem, igazabb demokrata nincsen én nála m.

— Ismerlek, Wesselényi. Ha nem ismernélek, nem lennék itt. Becsületére válsz te a fajtádnak, a nemzet-ségednek, árvízi hajós!

— Miért vagy előítéletek rabja, Kossuth?

— Én, én vagyok? Miért néznek le ránk olyan többséggel? A dolgozó, tanút, nemes érzelmű polgár, miért hajtson derekat a haszontalan, dologtalan, léha mágnásifjú előtti. Én tisztelem Batthyány jellemét. Téged nagy, lelkes magyarnak becsüllek. De az agarász Károlyi Lajost miért süvegeljem?

Wesselényi mosolygott:

— *To nagyobb arisztokrata vagy, mint bárki* közöttünk, népnek embere! De nézd, hidd el, sokan vannak közöttünk haladó szelleműek, akiket nem ismersz és akiket kár nem ösmerned. Széchenyi...

— Gyűlöl engem!

— Ne hidd azt. Elbolondítanak.

— Lenéz engem, ami még a gyűlöletnél is több. Szájás újságíróinak tart, semmi egyébnek.

— Stefit sokan félreismerik. A modora szarkazmus-sal telve. Néha nagyon hideg. Gögösnek tartják. Azt mondják, nem fogadja a köszöntésüket. Azért teszi, mert nem is látja, hogy köszöntek neki. Talán csak nem — fordul most Wesselényi Kossuth felé, mintha megvillant volna benne valami — talán csak nem? . . . Te is?

Kossuth elpirul. A szeme egészen sötétté borúit a haragtól.

— Nos hát, igen! Nőmmel jártunk a Váci uccán, mikor lóháton felénk jött. Köszöntem neki. Észre se vett. Elfordult. Én is elfordultam, hogy nőm előtt rejtsem orcám pirulását.

Wesselényi, a lelkek és különösen a női lelkek nagy ismerője, elszomorodott. De az ajkán bús és bölcs mosoly látszott. Csak úgy befelé mondta, önmagának: „Hát te is, te is ilyen kicsi kis ember vagy? Szoknya, rabja? Te nagy, te legkülönb magyar ember! Hát te is?”

— Meg fogjátok egymást érteni — szólalt meg most,

kezét Kossuth vállára téve az árvízi hajós. — Lesztek ti még együtt Magyarország miniszterei.

Kossuth Lajos keserűen és hitetlenül nevetett:

— A gróf úr, meg én? Ugyan! Nemes fantáziád játéka ez csupán. Ég és föld előbb érnek össze. Tengerek helyén előbb léssen száraz, kalászttermő rónákon tenger, mielőtt ez megeshetnék!

Az árvízi hajós borús homlokkal nézett Kossuthra.

— Hátha nincsen messze az idő, mikor ránszakad az ég és verteilter borítja az alföldi rónaságot? Hátha nincsen már messze az idő?

Alkonyodott. A kolostor valamely odvában megszólt egy sötét, baljós hang:

— Kuvik ... kuvik ...

A VÉGZET ELÉBE.

Mit keres itt, ebben a szurtos, émelyítőszagú szobában? Hogy került ide? Miféle rendelés, micsoda végzet, parancsoló sorsunk milyen gonosz szeszélye sodorta erre? Nem járt még itt sohasem!

A „Szarvas” fogadónak egy hitvány, légy piszkos tükörrre] és mocskos mollfüggönnyel éktelenített szobájában járkál föl és alá. Néha levágja magát az elnyűtt viaszosvászonnal fődött, lyukas dívánra, melynek infernális mélyéből, évszázados dohot lehellő kócpoklából egy rozsdás rugany ép az imént dugta ki meggyötört fejét, hogy körülnézzem a napvilágon.

Mit keres itten, Nagykárolyban, főispáni installáció idején? Mi köze neki Szatmár vármegye belső dolgához? Mi köze neki az installációhoz? Mért vészett össze tegnap délután, alig hogy megérkezett, odalenn a kávéházban szatmármegyei urakkal, akik neki semmit sem vettek?

Milyen parancsoló akarat hajszolta errefelé?

Kérdések, amikre majd az ő élete adja meg a vigasztalan választ.

Egy barátja, jóra való szatmármegyei gazdálkodó nyit be a szobába és nagynehezen rábírja, hogy elmenjen vele sétálni. Mikor mennek lefelé a nyikorgó deszka-

lépcsőn, Sándor egy pillantást vet a kávéház felé azon a kiesi üveg-ajtón keresztül, amely a vendégfogadó lépcsője felé nyílik oda. A kicsiny asztalok körül kártyáznak és hangosan mulatoznak az urak. A kilincstre teszi a kezét. Be akar menni.

— Ugyan már, Sándor! — fogja karon Telegdy László — gyerünk inkább jó levegőre, nagy a bagószag odabenn.

Észrevette Sándor mozdulatán, mellyel megragadta a kilincset, hogy mi vonzza ezt az izgatott idegközponatot a füstös kávéház felé. Tegnap a politizáló urakat hallgatta odabenn és nem állhatta, hogy azok milyen szervilis hangon dicsőítették Károlyi Lajos grófot, a vármegye nagyurát. Fölpattant a helyéről és lehazaárulózza az egész Károlyi-familiát, nem titkolva véleményét az urakról sem, akik ezt a pecsovics-ivadékat annyira dicsérik. Persze hogy az urak, akik még azt se tudták, ki ez a nyiszlett legény, aki ilyen kurtánfurcsán belebeszél a társalgásukba, majd hogy meg nem verték. A fogason ott lógtak a híres csengeri ólmos fütykösök. Kéznel voltak, hogy meglékeljék ezt a legjobb, legnemesebb magyar koponyát. De az urak, akik tempós, méltóságteljes, kicsit nehézjárású, derék magyar emberek voltak, kétségtelenül azok még akkor is, ha Metternich barátját, a szimpatikus Károlyi Lajos grófot dicsérték, rántottak egyet a vállukon és bizony kutyába se vették a halottsápadtan és villámló szemmel szitkozódó Petőfit. Hála legyen érte a Teremtőnek! És áldva legyenek érte ők még haló porukban is, mert csak nekik köszönhető, hogy nem esett nagyobb baj akkor délután a „Szarvas” fogadé alacsony bolthajtásai alatt.

Most azután Petőfi szeretné megmutatni, hogy ő nem fél. Csak azért is beülne megint a füstös, bűdös, állott homoki bor és kapadohány kevert szagától elviselhetetlen helyiségbe, hogy megmutassa ezeknek a gyanútlanul kártyázó derék embereknek, hogy nem fél tőlük. Telegdy Lászlónak van annyi esze, hogy karonragadja és magával viszi a nagykárolyi várkertbe, hogy szellőztesse ki egy kicsit bor nélkül is mámoros fejét.

Alig sétálnak egy keveset, mikor az egyik rozoga

padról fölkel két hajadon és közeledtükre elsuhan a kastély irányában. Ámde közben még volt ideje az egyiknek, hogy jól meg-nézze Sándort, amint közeledik. Sándor csak úgy szórakozottan, félvállról, éppen hogy kérdezzen valamit, odaveti Telegdynek:

— Kicsoda, ez a lány?

— A Szendrey inspektor lánya Erdődről.

— Ahá — mondja és már el is volna intézve az, inspektor-kisasszony, ha Telegdy hozzá nem teszi:

— Ez a Náci ideálja.

Riskó Náci, vármegyei aljegyző és ifjú fűzfapoéta, egyébként kitűnő ember, Petőfi rajongó híve és cimborája volt. Éppen elegendő ok ez arra, hogy Petőfi még egyszer utánanézzon a lánynak, aki a Náci ideálja. Mikor másodszer utánanéző, akkor se talál rajta semmi különösét. Hanem azt megjegyzi, hogy pestiesen van öltözve; sokkal különb ízléssel, mint általában a vidéki hajadonok.

A gesztenyebarna, kissé bandzsi ifjú hölgy pedig barátnőjével, a másik inspektorkisasszonnyal, válla közé kapott fejjel siet tovább a kastély felé. Ők nem néznek hátra, de azért látnak. A lányok csodálatos érzékével, ahogyan az idegeikkel is észlelnek olyasmit, amit a szemük az optika törvényei szerint nem látna. Ők látják, valósággal látják a hátuk mögött meg-megálló két fiatal férfit. Júlia még azt is látja, hogy Sándor vállat vont és nem törődik vele. Ez módfelett bosszantja.

Nincsen ebben semmi rendkívüli. Minden női lényt föllázít az, ha egy férfi első látásba nem bomlik belé. Ezt a félig Öntudatos, de a fele öntudatában éppen eléggé határozott célok felé fantáziáló kis vidéki kisasszonyt pedig különösképpen lázította az, hogy aki őt nem akarta észrevenni, éppen Petőfi Sándor volt. Mert hiszen ha hitet teszünk is arra, hogy van végzet, van sors, azért mégsem kell azt gondolnunk, hogy a két szép kiasszony járkált egész délután Nagykárolynak azon az egynéhány igen kevés pontján, amely nevezetes volt és méltó arra, hogy a városba vetődő ideg-en megtekintse. Tudták ők jól, hogy a híresedni kezdő poéta városukba érkezett. Az unatkozó és parlagi udvarlásokkal egészen jóllakott két leány különböző

színű szeme fölillant már erre a hírre és bennük elhatározódott, hogy ha lesz olyan nő Nagykárolyban, vagy egész Szatmármegyében, akivel Petőfi megismerkedik, az a nő csakis kettőjük közül az egyik lehet.

Most pedig, íme, a sors is kedvezett: a nagykárolyi parkban, összeakadtak. De a Petőfi szemejárásán semmiféle, még a legkisebb érdeklődést sem látják.

Ezt nem lehet annyiban hagyni!

Különösen pedig azért nem, mert Júlia szeretné megpukkasztani egész Szatmár vármegyét azzal, hogy a költő neki udvarol. Csakis neki. Legalább is annyinak kell történnie, hogy írjon egy formás rigmust „Sz. J. kisasszony emlékkönyvébe”. Ez a legkevesebb, amit várni lehet, ami el nem engedhető.

Manapság azt mondanák, hogy Júlia ebből presztízskérdést csinált.

Akkoriban nem esmérték még ezt a kifejezést, de annyi szentigaz, hogy Júlia elhatározta még e találkozás előtt, hogyha török-szakad, emlékkönyvébe belehalássza Petőfit. Különösen pedig Mariska miatt akarta ezt tenni. A Térey inspektor Marija miatt, aki ebben a percben oldala mellett sétál és aki leghívebb, legbensőbb elválhatatlan barátnője volt. Akit ennél fogva legfőképpen akart pukkasztani.

Mert ha a presztízskérdést még nem is találták ki akkoriban, de az a szokás, hogy a nők egymást pukasszák, már jóval előbb ismeretes volt e földi világban.

A két inspektorkisasszony Mária szobájában most hozza rendbe az estvéli megyebálra a ruháját. Fölfújják a puffokat, friss tüllt varnak a kivágás mentén és művirággirlandot tűznek a krinolin felső fodrára. Júlia még mindig dühöng, de nem árulja el. Dúdolja azt a Chopin-ábrándot, amit tegnap este olyan szépen zongorázott odaát a ripszgarnitúrás szalonban az a kedves, drága Schreiner.

— Érdekes ember. Láttad, milyen szeme van! — mondja Térey Mari.

— Kinek? — kérdezi imádandó nyugalommal Júlia, miközben ki sem veszi szájából a gombostűt. — Mintha eszébe se jutna, hogy kinek a szeméről andaloghat ebben a pereben Mari.

— Petőfiről beszélek, Juliskám.

— Ja — és egy ásítást szorít vissza rózsás ajkai medrébe a kicsiny, fehér, puha tenyér. — Petőfiről beszélsz? Nagyon rosszul öltözködik és kiáll az ádámcsutkája.

Ebben a percben már keményen, határozottan, kegyetlenül megfogant lelkében az akarat, hogy ezt a rosszul öltözött és kiálló ádámcsutkás fiatalembert belekeríti hálójába.

Ámde, mikor öltözködés közben Mari Petőfi Sándor legújabb verseit szavalgatja, Júlia csak egy-két fitymáló megjegyzéssel tudja azt honorálni. „Nagyon közsőséges. Cselédeknek való”.

*

Az erdődi várkisasszony Uray Bandival táncolja a nagymazúrt. Andalogva hajtja hátra derekát, mert tudja jól, hogy csipőjének lágy íve ingerlően feszül meg ilyenkor és halovány arcán nagyon kecsesek, vonzóak a természetellenes mozdulat közben kigyulladó rózsák. Aki nézi őket, azt mondja: „Szép pár! Illenek egymáshoz nagyon.” És az emberek összemosolyognak. Egész Szatmár megye tulajdonképpen kicsiny, szűk család, melyben nincsenek titkok. A nénik és a bácsik, az ifjú urak és a szende kisasszonykák — mind, mind tudják már a tavasz óta, hogy az erdődi inspektori lánya körül komoly és tisztos szándékkal legyeskedik konziliárius uram, báró Uray zömök és szőke fia. Jóakarattal keveredő irigység kíséri a fényesre pucolt padlón tovalejtő párt. Uray Bandi a vármegye egyik legjobb partíja. Gazdag örökös, amellet csinos, helyre gyerek, nevezetes kocsis, aki páratlan hetykeséggel és vakmerő ügyességgel hajtja csótáros, csengős négy lovát, mikor egyre sűrűbben hajt be Szatmárról az erdődi várba, Szendrey úrékhoz vizitába.

A dobogón, ahol elkeverednek a citromos vizet ivó kipirult táncosok és a bóbiskoló mamák, Térey mama, a kerekképű és még mindig szépszemű nagykarolyi inspektorné, sokatmondóan mosolyog rá a halovány, szenvedő arcú, ábrándos szemű erdődi inspektornéra. Az ő szeme is azt mondja, hogy ezeket ott fenn az Isten is egymásnak teremtette.

A nyalka Riskó Nácit pedig” eszi az irigység. Azon gondolkozik, mialatt mogorván néz ki a fogadó udvarára, milyen módon vessen véget szomorú életének.

Szegény, ostoba, jó gyerek. Nem is tudja, hogy ha féltékenység gyötri a szívét, abban nem azért van igaza, mert Júlia olyan andalogva táncolja a nagymazúrt báró Ilray Endrével. Nem veszi észre szegény, hogy az az ingerlő és graciózus ringassál hátrafelé hajló ív, az a vonagló karcsúság, amely önmagát kelleti a parketté átimitált deszkapadlón, nem a táncosának kelleti, nem annak hajladozik, nem annak pirul, nem annak ring. Hanem annak a feketezsínóros atillába öltözött, sápadt, szögletes fiatalembernek, akit bolond fejvel még ő hozott ide és aki szemmeláthatóan nagyon unatkozik a megyebálon.

Az meg most észreveszi a búsuló Nácit.

Odamegy hozzá, megveregeti a hátát.

— Ne búsulj, Náci!

Náci sötét szemesugarát követve ő is lepillant az udvarra. A száz gyertyával kivilágított bálterem tisztára mosott mollfüggönyei egészen kizárták ebből a falusi tündérországgá melegített teremből a rideg külvilágot. A rideg külvilág sáros, hepehupás, mocskos udvar volt, ahol büszke batárok és rozzant csézák ácsorogtak vegyest. Néha fölhallatszott egy-egy lónyeringés. A lovak végre is elunják magukat és ha a dámáknak, meg az úrfiaknak szabad odafenn szerelmeskedni, hát önekik is szabad a sötét udvaron. A sötétségen keresztül szinte érezni lehet a fekete sár és a kocsikenőcs elvegyült szagát. A feketeségben néha megvillan egy tüzes pont. Beszélgető, ácsorgó kocsisok pipája.

— Ne búsulj, Náci — vigasztalja Sándor a nekikeseredett aljegyzőt. — Gombház!

Ebben a nyegle, fölényes vigasztaló hangban benne volt még a szabad ember nyers kedélyessége, amely annyira hasonlít ilyenkor, mélabús szerelmesekkel szemben használva, a tavaszi napfényben ficánkoló csikó vidám nyerítéséhez.

Pedig hát Sándornak már nem sok joga és nem sok ideje volt arra, hogy ilyen fölényesen veregesse meg a szerelmes Riskó Náci hátát.

Júlia kicsit bandzsi szeme folyton őt kereste.

A háló terült, terült.

A szép aranyhal került, került egyre beljebb.

Ha ő még nem is tudott róla.

Lauka Józsi csak karonragadja most Sándort és viszi Júlia felé. „Az inspektorkisasszony veled akar táncolni” — súgja a fülébe. Sándor kiragadná magát; ő tudja, miért. De már késő. A pikánsán bandzsal szem hosszú, selymes pillái alól kitekint, a föltűnően piros száj széjjelhasad és megmutatja a sűrűn egymasmellé nőtt ép, éhes, mohó fehér fogakat és egy lágy, fátyolos hang takarja be láthatatlan hálóval.

— Ha nem jó a hegy Mohamedhez, Mohamed jó a hegyhez. Kedves Petőfi úr, magával akarom táncolni a lengyelt.

Ha most megnyílna a föld, de jó volna!

— Kisasszony, igen kedves — motyogja szánalomraméltóara, esetlenül Sándor, miközben kigyullad homlokán az a vörös folt, mely úgy jelenti nála a földalatti tüzet, mint a bányalég lidérce a bányásznak a halálos veszedelmet. — Kisasszony, én... nem tudok táncolni.

Kinyögte. És a föld nem nyílt meg és ő nem sülyedt el.

Azt nem tudjuk, hogy Julia, az aranyifjúság körüludvarolt kedvence, a vármegye első gavallérjának reménybeli menyasszonya mint vélekedett ebben a percben az esetlen és rosszul öltözött, faragatlan legényről, aki még a polonaiset sem tudja táncolni. Ám annyi bizonyos, hogy föltalálta magát és bájos mosolyával, kedveskedő szavaival mingyárt eloszlatta a költő zavarát, szégyenkezését. Orsóalakú fehér karja, amely vékony volt és finom, mint az úri lányoké általában, de puha, párnás és illatos, mint a szerelmes asszonyoké, szinte észrevétlenül bújt a Petőfi feketekabátos karja alá. Besurrant, mint a gyík. Akkor a csipkekesztyűbe bújtatott, rózsaszínkőrmös ujjacskák begörcbültek, elkapták Petőfi karját.— és fogta már az öt kis köröm, fogta már zsákmányát mindörökre.

Bujdosnak, bujdokolnak, föl a karzatra, le a garderobba, aztán a nagy pálmafa mögé, a plüssdíványra, a tükör alá — onnan egy mollfüggöny mögé, az ablak-

mélyedésbe. Viszi martalékát és bájolja, bűvöli ez a falusi széplélek. Igyekszik minél kedvesebb, minél műveltebb, minél szellemesebb lenni. Fitogtatja olvasmányait, idézi Berangert és George Sand-t. Petőfi el van kábulva. Honnan ennyi műveltség, ennyi lelki finomság itt, az Isten háta mögötti Ámde most jön még csak a nagy ágyú. Mialatt a szünóra alatt a cigány ott hátul rákezd Lavotta kuruc kesergőjére és a szerelmében csalódott Riskó Náci bánatos hangja bársonyosan száll végig a termen, a sírva vigadó melódia szárnyán Júlia Petőfi-verseket kezd halkán mondani.

— Hogyan? — kérdezi pirulva Sándor. — Kisasszony, ön ennyire ismeri az én verseimet?

— Igen, Petőfi úr, én ösmerem önnek minden írását. Könyv nélkül. Éjszaka párnám alatt van a „Szerelmem gyöngyei”.

Nyíltan, komolyan, becsületesem néz szemébe a ragyogó barna szem a hosszú pillák alól.

Ó, női fantázia hazug játéka!

Júlia ma délután a Térey Maritól elkért kicsiny, rózsaszín selyembe kötött könyvből sebtén magolta be azt a néhány strófát, amit most Petőfi fülébe andalgott bele.

Ezzel vájjon melyik költőt nem lehetne megszédíteni még ma isi Különösen, ha a költő alig huszonnégy esztendő, a hölgy pedig, aki szédít, barnaszemű, rózsaszínszájú és a bőréről, a ruhájáról halk ibolyaillat felhője borúi arra, akit meg akar szédíteni.

A zárt, nehézjárású batár viszi már haza Erdőd felé az inspektorkisasszonyt. Nagy, nehéz kerekei dübörögnek a köves országúton. Az őszi hajnal sápadt világa betekint a zárt kocs ablakán és látja a bóbiskoló Szendrey mamát, meg a prémes belépőbe burkolt Júlia kisasszonyt, aki nem szendereg. Ő csak álmodzik, de nem alszik. Báli éjszakától gyűrött, fakó arcán a hódító büszke mosolya ül. Mialatt a kocs kerekei egyforma dohogással gördülnek tova, lelkében merész álmok kacér víziója muzsikál.

És mit csinálnak ilyenkor a fiúk, a szerelmesek, a

mámorosak, azok, akik boldognak hiszik magukat boldogtalanságuk küszöbén”?

Sándor megszilajodva, csordulásig telt lélekkel és izgatott fantáziával hogyan is tudna most nyugodni.

Pár lépés csak a szobája, hívogatja őt is az ágy.

De rohanni kell, födetlen fővel, ki az uccára, a hús reggelbe. Mialatt a hintók, batárok és csézák elszélednek a világ négy tája felé és viszik haza a fáradt kisasszonykákat, a reménykedő és bóbiskoló mamákat, meg a pityókos gavallérokat, ő Nácival és Lauka Józsisal végigszalad az ébredező piacon. Majd kitöri a nyakát egy eldobott dinnyehéjban, orrát a bálterem ibolya- és hervadtvirág-illata után a friss gyümölcs átható szaga facsarja, fülét halkán elstutogott Petőfi-versek helyett tót és oláh kofák sipítozása ölegeti.

Bevágja a „Szarvas” üvegajtáját, lecsapódik egy székre. Körülülük hárman az asztalt. A kassziros kisasszony ásítózva rakja sorba a pulton a szilvóriumos üvegecskéket és rakosgatja a cukrot kis ólomtálcákra. Most kelt föl, ez a nappali kasszírno. Ennek nincsen kifestve az ábrázata, mert az nem illik koránkelő, rendes nappali emberekhez. Az egyik asztal mellett pohos disznókereskedő a magahozta szalonnáját falatozza, amíg elébe tesznek egy jókora kupica szilvóriumot. Az egyetlen billiárd-asztalon két gyűröttarcú fiatalember lökdösi céltalanul a golyókat. Azok meg ide-oda szaladgálnak, mintha maguk is részegek volnának a báli éjszaka után. A két ifjú ugyanonnan jött, ahonnan Petőfiék.

Odakünn ébred a város. Hangosodik a zshivaj, élénkebb lesz a hetivásáros piac.

Egyszerre csak négylovas, nyalka fogat áll meg a „Szarvas” előtt. Széles mozdulattal nyitja ki az üvegajtót, aki leszállt belőle. Sarkantyús csizmás, magyar-kabátos fiatal férfi. Villámló és egyben kedélyt sugárzó szemekkel. Megáll, körülnéz a kávéházban, mint aki azt keresi, ki van itt, akihez letelepedjék. Egy darabja a friss reggelnek jött be vele az ajtón az álmos helyiségbe.

Mikor meglátja Sándort és barátait, egyenesen fe-

lójuk tart. Megáll az asztaluk előtt. Ránéz Sándorra. Ez meg keményen, szinte kihívóan viszonzza a tekintetét. Azt hiszi, hogy valami pityókos vidéki gavallér, aki bele akar kötni.

— Te úgy-e Petőfi vagy? — kérdezi a négylovas fogat gazdája.

— Az vagyok — feleli Sándor keményen.

— No, ha csakugyan az vagy, hát akkor legyünk jóbarátok! Én Teleki Sándor vagyok.

Lauka Józsi és Riskó Náci már régebben fölállottak az asztaltól; ők tudták, ki az a nagyúr, aki asztaluk felé tartott.

— No ha minden áron akarod, — csap a markába most már nevetve Petőfi — hát megpróbálhatjuk a barátságot. Úgy se láttam még ilyen közlől eleven grótot.

Teleki Sándor jóízűen elnevette magát.

— No akkor nem sokat nyertél velem, komám; én is csak afféle vadgróf vagyok. Kérdezd csak meg a többieket a Nemzeti Kaszinóban!

— Nem járok én arra, komám — legyint a kezével Petőfi.

Megittak egy pár pohár szilvapálinkát, aztán fölültek a kocsira, a híres Ferenc mögé, hogy a fejüket kiszellőztessék. Riskó Náci és Lauka Józsi hazafelé ballagtak. Még látták, hogy a piac sarkán megáll a négylovas és helyet cserélnek. Ferenc hátraül az urak helyére, a gróf meg Sándor pedig előre. A gróf veszi kezébe a gyeplőt.

— Merre menjünk komáin!

— Erdőd felé. Még sose jártam arra—

A VÁR FEHÉR KISASSZONYA.

Arra, ahol a hajnal rózsaujja behasítja az ég fekete selymét, kék hegyek alvó óriása hasalnak végig a láthatáron.

Észak felé, ahonnan a hideg szelek fújnak őszi éjjeken, hogy sikoltozva futkározzanak az öreg vár nyikorgó folyosóin, szelíd rónaság terül az ég alatt, mint tarka szőnyeg.

A kert bíborszínű őszi pompájában szendereg. A lefelé szálló nap sugaraiban hullatják levelüket az aranyfényű fák és beterítik szőke szőnyegükkel a kerti utakat, mintha aludni térő tündéresszony Loreley-hajának fürtjei áradnának széjjel, hogy zajtalanul, puhan lépjen a láb.

A roskadt öreg vár fekete tornyait sárguló, rozsdásodó repkény öleli át; fölmászik a várfalak ormára, bececsimpszakodik a csipkézett oromfalba.

A boltíves folyosókon búcsúzva jár a betévedt nap-sugár.

Itt tölti életét álommal, unalommal és olvasmányokkal a várkisasszony, az inspektor úr lánya. Mióta hazajött a budai nevelőintézetből, nagyon magára van hagyatva. Az elhagyott büszke várkastélyban csak az ő szülei laknak. Néhány gazdasági iroda, meg az inspektorlakás van az emeleten; a régi lovagtermekben csak árnyékok tanyáznak, egerek futkároznak, öreg pók szövik hálójukat az oszlopfőkön és a csúcsívek alatt.

Néha szóba áll egy gazdasági Írnokkal, amolyan félparaszt-félúr félével. Egyetlen bizalmasa Sas Károly, az is csak néhány nap óta. Amióta megtudta, hogy gyermekkori barátja Petőfinek. „Erre az emberre szükségem van!” — gondolta az inspektorkisasszony és egyszerre kiemelte a többi alázatoskodó ispánok és Írnokok tucatjából a hegyesbajszos Sas Károlyt, Petőfi barátját.

Az alkony aranyesőjében a kis tó partján ül, mohos kődarabon. Kenyérdarabkákat dobál a hattyúknak és abban gyönyörködik, hogy a hófehér állatok kígyódzó nyaka hogyan nyúlik el a violaszín alkonyi árnyékba öltözködő selymes vizén, hogy elkapja a kenyeret. Mikor észreveszi, hogy a hattyúk veszekedni, civakodni is szoktak a zsákmány fölött, izgatja már a játék; nekiperült arccal dobálja most már egyre meszebb, egyre jobban ravaszkodva a kenyérdarabokat, azután hisztériás örömmel kacag, amint látja, hogy két hattyú nekiesik egymásnak, összekapnak a víz színén egy darab kenyérbél fölött.

Az ég utoljára fölragyog még mint az aranyfátyol, ha rásüt a nap.

Sas Károly nekihevülve, elfulladva szalad Júlia után a tópartra:

— Júlia kisasszony, Júlia kisasszony! Petőfi van itt! A várat akarja megnézni.

Júlia szemében föllobban a láng. Tudta, hogy el fog jönni!

És tudja, hogy nem a várat nézi, hanem vele akar találkozni.

Szendrey mama már ismeri a költőt, de a papának még be kell őt mutatni. A papa romantikus sarokszobában ül az asztala mellett; a csúcsíves ablakon keresztül bíbor izzás tölti meg a szobát, amelyben a zömök, keményképű Szendrey inspektor dús szakállának bozontos erdejéből mogorva szavak tuskóit hengeríti kifelé, Lauka Józsi felé, aki éppen arról tesz jelentést, hogy a Kerekes-tanyáról bejött a számadó juhász és azt mondja, hogy két bürge elhullott kórságban.

— Ellopta a gazember! Ismerem mái- az ilyen bitangokat! Különösen azt az öreg lóköttőt. Vénységére megelégszik a bürgével is. Derest az ilyen tolvajnak!

Éppen ebben a pillanatban, mikor a derest emlegeti és Lauka József uradalmi írnokot a hideg rázza princípálisának jupiteri haragja folytán, mintha legalább is ő lopta volna el a két darab elhalálozottnak jelentett bürget, — éppen ebben a kedvező pillanatban ismerkedik meg egymással az a két férfi, akik soha, még haláluk után sem tudnak majd kibékülni: Petőfi Sándor és Szendrey Ignác inspektor. Júlia bemutatja őket egymásnak, röviden meg is magyarázza, hogy a Riskó Náci barátja és a várat akarja megnézni. Szendreynek inkább az ellopott bürgéken jár az esze és nem sokat törődik Petőfi szerkesztő úrral. Aminthogy általában még sokáig nem törődött vele és nem vette semmibe, hogy a lányának udvarolgat, mert ez a józan, számító, de alapjában véve derék, reális gondolkodású vidéki férfiú nem hitte, hogy a lánya annyira elveszítse a fejét. Igaz, hogy az anyja fajtája, ábrándos, nyafogó természet, az is igaz, hogy a Lejtey Lilla budai institútjában sok bolond dologra tanították, ami egyáltalán nem való egy uradalmi inspektor lányának a fejébe, de azért mégis bízott benne, hogy az ő vére nem válik vízzé. Most még csak

udvaroltasson magának Julia, sápítozzon verseket a holdvilágon. Fiatal még, ráéri Aztán majd eljön érte Uray Bandi csengős-csótáros négyesfogaton, attól bizonyosan észretér és elmegy bárónénak, elmegy gazdag asszonynak.

... Hűvös árnyék száll a kertre, acélszürke tükröt tart elébük a tó. Egy bokorban a fejük fölött megszólal a csalogány.

— Nézze csak, Petőfi, milyen szelídek, milyen kecsesek, milyen bájosak ezek a hattyúk. Óh, ezeknek a lelkük is olyan fehér, mint a ruhájuk. Milyen gyöngédek... Ezek bizonyosan sohasem veszekszenek.

Mintha nem is ő verekedtette volna őket az imént, mikor egyre-másra dobálta közéjük az Erisz kenyérgalacsinjait!

— Igen, igen, Júlia. A kegyed fehér lelkének képe az a hattyú, amott a tó sima tükrén.

Már a lélekről beszélnek. A lélekről, mely régi, régi témája a szerelmeseknek. Illanó és megfoghatatlan valami, — anyag, amit nem lehet markolni, élet, amit senki sem lát, szertefoszló, örökké változó, örök izzásban és örök másulásban élő massa, amiről sokat, sokat beszélnek és aminek a nevében sokat hazudnak.

Mi kell még Sándornak, mi kell még ennek a nagy gyermeknek, aki mostoha ifjúság után, szívében soha el nem dalolt dalokkal, soha ki nem élt érzésekkel, lelke feneketlen rezervoárjaiban robbanásig fölgyülekezett szenvedéllyel és gyöngédséggel keresi, keresi már annyi óv óta céltalanul, sikertelenül, hideg, fagyos, számító nőkn, olcsó cédákon, ostoba kis parasztlányokon és gögös, nagyúri hölgyeken keresztül a szerelmet, a nőt, az egyetlen, a méltót, az örökkévalót, akinek a lába elé leboruljon, akinek a kezébe tegye életét, tehetségét, jövőjét, jellemét, becsületét.

Akit egyszerre, mingyárt feleségül kell kérni, akivel tűzhelyet kell alapítani, aki majd gyermekeket szül neki.

— Júlia... én úgy érzem, már régtől fogva ismerem magát... Júlia... én csak magát kerestem, másokban is mindig magát szerettem.

Julia arcát előnti a pirosság, szemében meglóbban

a láng: Győzelem, győzelem! Ámde most nem tud mit csinálni győzelmével. Nagyon is gyorsan érkezett, túlságosan is szép. Ennyire nem volt még elkészülve. Mit tegyen?

Szemét lesüti. Nem mond igent, nem mond nemet. Ez régi kipróbált, ügyes fogás. Aki időt nyer, az életet nyer. Várni! Tartsuk rózsaszínű pórázon a fiút. De no hamarkodjunk el semmit.

Hiszen nem akar ő Petőfi szerkesztő neje lenni, nem akar ő Pesten két udvari szobában lakni, nem akar gyermekeket világrahozni ennek a szögletes és kicsit paraszti legénynek, akin egyetlen egy úri külsőség van: keskeny, hosszúkás, fehér keze, amely szinte már nőies és amire egy parvenü gögijével szokott tekinteni néha a mézáros és a tót leányzó fia. Nem, ő jó partiról álmodozik, éppen olyan polgári józansággal, mint az édesapja. Csakhogy közben szeretne még egy kicsit játszadozni. Falusi magányában, paraszttal és félpasztokkal körülvéve nagyon megéhezett. Sikereket akar. Emlékeket gyűjteni, hogy azokra majd visszagondolhasson, azokon elmerengjen a nagyúri jólét napjaiban. Júlia szenvedélyesen gyűjtötte az emlékeket. Szellemes mondásokat, nyafogó, lapos versikéket, legyezőre firkantott elmésségeket és érte megtört férfiszíveket gyűjtött mohón.

De szegény Petőfi, akinek egész élete egy nagy „vagy-vagy” volt, aki nem ismerte soha a félérzelmeket, a kormányozható szenvedélyeket, mindezt nem tudta.

— Ön most Erdélybe megy, ugyebár? — kérdi tőle rövid szünet után Julia.

Keletnek sötéten, sejtelmesen emelkedtek a láthatár fölé a fekete erdélyi bércek.

— Nem, nem, kisasszony!... Maradok... Már nem megyek Erdélybe.

Büszke pirosság öntötte el Julia arcát egészen a nyakáig.

Őrte mondott le az erdélyi utazásról, csakis őérette!

Már bizonyos az emlékvész Sz. J. kisasszony emlékkönyvébe!

SZERELEM BOLONDJA.

Ebben az időben egészen szűk körbe zárul Petőfi nyugtalan kóborlása a világban. Szatmár és Erdőd, Erdőd és Nagykároly, Nagybánya és Erdőd. Ezek a vasrúdjai ketrecének. Ezen belül kóvályog, szédeleg perzselts szárnyakkal, mint a rabbá lett sas. Csakhogy ő édesnek érzi a rabságot.

Egy szelíd szeptemberi délután elmegy egészen a Tiszáig.

Lehever a parti fűvek alján és elmerengve szemléli a parttalan medrében lassan tovaúszó, szelíd folyót.

Mintha vigyázna a kavicsra, amit hullámai görgetnek, csöndesen, kedvesen, hangtalanul úszik lefelé a víz.

Néha vadrucák riadnak föl a nádasban, azután megint csöndesség leszen. Az ég finom selyme olyan halovány, hogy a szem alig tudja megtalálni a színét. A zöldnek és a kéknek finom, halk, elcsöndesedett kevéreke ez.

És felhők úsznak rajta. Ametiszt színűek. Mint prelátusi selyembe burkolt égi nyáj.

Éjszakára tanyát ér, letelepszik a tűz körül. Más nesz nincsen a tájon, mint a rózse ropogása. És messziről hallik, amint felelgetnek egymásnak egyik tanyáról másik tanyára a mérges kuvaszok.

Az öreg juhász, lehet az már vagy kilencven esztendő, vedlett szűrőbe takarózik és jóízűen szíja a pipáját. A rőzseláng vörös fényében kiemelkedik a sötétségből keményre formált, hegy-völgyes, bronzszínű arca. Szemében mintha nem is kilencven esztendő, de egész ezredév emléke, meséje, regéje élne és emlékezne.

— Foga van már a szélnek — mondja az öreg, miközben összébb húzza nyaka körül a szűrt.

Dér hull az arcára, kezére.

A hangja, ez a sajátságos, fénytelen aggastyánhang, mintha nagy-nagy messzeségből, a föld alól szólna. Ezek az öregek már csak félig járnak a föld felett; fél lábuk, fele életük már csakugyan a sírban van.

— Mintha mozogna valaki a kukoricában — szólal meg egy fiatalabb pásztor.

— Nem a, csak a szél...

Sándor arra gondol, amit a délután látott: a Tiszára. A végtelen magyar folyóra, mely Attila koporsóját ringatja. Istenem, milyen szelíd, milyen hallgató, milyen csöndes folyó. És hogy rágalmazzák világszerte. Békétlennek, mohónak, garázda országháborítóknak hírlelik. Mese az mind! Ő látta ma délután.

Hajnalodott, hideg szél fújt, már alig pislogtak a csillagok. Sándor beljebb került a tanyaházba, ahol ágyat vetettek neki friss szénából. Magára húzta a köpnyegét és mély álomba merült. Neki volt kiről álmodnia.

Sokáig, sokáig alhatott, senki sem zavarta.

Vad ordítás verte föl álmából.

— Az árvíz! Az árvíz! Fusson, ki merre lát!

Föltápázkodott a fekhelyéről, kitekintett az ablakon. Mind a két öklével megdörzsölte a szemét. Nem hitte el, amit látott. Tenger volt, amerre nézett. Tenger borította a kukoricaföldeket, tenger borította a rónát. Arra, mélyebben, a Tisza felé, a lombjukat vesztett fának csak a teteje látszott ki már a hömpölygő árból.

A Tisza kilépett parttalan medréből és „mint az örült, ki letépte láncát, vágatott . . . , vágatott a rónán át”.

*

Őszi délután, borús, ködös időben állít be Júliához Sándor. Letesz elébe egy papírlapot. Vers van rajta.

Julia olvassa. A szíve hangosan dobog. Megvan, megvan: „Sz. J. kisasszony emlékkönyvébe!”

Azután a másikat: „Az ősz virágai”. Most veszi elő a harmadikat:

„Júliának.”

Az ő udvarlása, az ő hódolása, az ő vallomása!

Julia szédülve olvassa a szédült sorokat. Az ő józansága is meginog, az ő feje is zúgni és szédelegni kezd. A lelkére hulló szavak perzselő tüzét állni vajmi nehéz dolog... És — mintha a versek refrainje volna, megszólal egy lázas hang

— Julia, legyen a feleségem!

Ez a második roham, amit védeni kell. Ha pár perccel előbb, vagy pár perccel utóbb jön, Julia kábultan

borúi a fiú mellére. De Sándor időt hagyott neki és Julia már hűvösen tud válaszolni. Már megijedt, már félti a jövőjét. Ilyen gyorsnak és ilyen egésznek nem akarja győzedelmet.

— Nem, Sándor... Ezt még ne. Éni becsülöm és tisztelem önt, ám erre még nem gondoltam,... várjunk.

Ezt megkapta, Petőfi szerkesztő úr! Abban a percben, mikor nyakonüti ezekkel a hűvös szavakkal, amikor a kosár örökké egy és mindig egyforma szavait ejti ajka, ugyanabban a percben, mikor olyant mond, aminél sértőbbet nem is lehetne arcába vágni szerelmes férfiembernek: „Legyünk jóbarátok...” ugyanakkor mondja ki először a keresztnévét. Kosarat ad és azt mondja: Sándor...

Sándorból kitör a méltatlankodás, ő tudja mért, ő érzi, mintha derengene benne valami, hogy itt játékot játszik nagy szívével egy egészen kis szívecske.

— ön hát mulatni akar szívem baján? Óh, kisasszony, ez nagy, nagy kegyetlenség!

Ő azt mondja: kisasszony. Amaz úgy mondta: Sándor...

Amaz megijedt. „Kisasszony”? Ha győzelme korán jött is, de korán volna még elengedni is. Vigyázni kell, óvatosan a játékkal!

Mikor Sándor, felleghajtóját nyaka köré kanyarítva, elrobog a Teleki gróf kölcsönkért kocsiján, az út fordulójánál azt látja, hogy a vár egyik emeleti ablakából kicsinyke fehérség villan utána.

Julia keszkenője. Julia integet utána.

Lelkéből a hamu alól kibújik egy picinyke szem parázs: A reménység.

Julia nem engedte el az aranyhalat. A kis fehér zsebkendő, amit utána lobogtatott, örökre odakapcsolta azt, aki rohant innen és egy percig azt hitte, hogy örökre.

Petőfi tehát, akit eddig szívének minden hölgye olyan félre nem érthető szimpla egyszerűséggel kosarazott ki, itt áll most egyszerre életének első női rejtélye előtt. Számára rejtély a fehérkeblű Juliska, holott senki másnak, tapasztaltabb férfiembernek, józanabb eszűnek nem volna az. Juliska egészen világosan, őszin-

tén, apja akarata szerint és a magáé után is Uray báróné akar lenni. Négylovas batárt akar, kastélyt akar, ezer holdat akar. És azt is szeretné, hogy egyszer Károlyi grófné azt mondja neki: „Te, édesem”. Ámbátor Uray Bandit nem számították maguk közé az arisztokraták, ő a középnemesség felső rétegéhez tartozott, bárha báró volt is. Nem volt még nagyon régi a hatodik, meg a hetedik ág a koronájukon.

Ő tehát igenis Uray Bádiné akart lenni, ha nem is szívellette a vizenyős, kékszemű Bandit, aki gazdag volt, csinos volt, irigyelt asszonnyá teheti őt, de olyan unottan udvarolgatott neki, mint az a legény, aki biztos a dolgában az erdődi inspektorkisasszonynál. Vagy az olyan legény, aki nem is tud különbül udvarolni. Uray Bandi nem volt széplélek, mint a szatmári üveges fia, a Schreiner, aki Chopint zongorázott és kótákat adott kölcsön Júliának. Uray Bandi nem olvasta Musset-t, de azért nagyon szerette az erdődi várkisasszonyt, ha nem is nagyon mondogatta.

Julia tehát igenis elhatározta, amit elhatározott. De addig is tovább akarta gyűjtögetni az emléket és nem érte be azzal, hogy csak az Uray-nással pukkassza Szatmár vármegyét. Ő a híres költővel folytatott flört mérgevel is pukkasztani akarta a vármegyét.

De volt még valami az akaraton túl, a józan fontolgatáson túl: az ösztön. Amit oly kevesen ismernek és oly kevesen értékelnek való értéke szerint: a női ösztön. Az idegek titokzatos játéka, amiről ők maguk sem tehetnek, a vér és az ábrándok, a kis agy és a mikroszkopikus idegrostok sohasem analizálható játszadozásai. Julia visszafójtott, brutálisan elnyomott érzéseit és olvasmányokon fölzaklatott fantáziáját izgatta a költő szerelme és izgatta ez a játék.

Mit tegyen hát, hogy a játékot folytassa, játékát össze ne törje, de ugyanakkor a jó parti biztonságos kilátását el ne veszítse?

Levelet ír Petőfinek. Levelet ír, mint a nők általában.

Írja pedig Julia kisasszony Sándornak, hogy tavaszig most már menjen el, addig ne találkozzanak. De akkor, akkor igen, térjen vissza.

Úgy érzi, hogy a kendőlobogtatással és ezzel a le-
véllel megtartja a fiút magának. Ám ugyanakkor, eltá-
volítja őt a láthatárról, veszélyes hevét mérsékelni
fogja és — qui habet tempus, habet vitam!

Ő maga a csúf idő beálltával megint Nagykárolyba
kocsikázik Mariékhoz. Mariéknál nagy élet van, ők nyílt
házat visznek. Minden valamirevaló megyei gavallér
megfordul náluk. A lányok vidáman élnek, sokat táncol-
nak, el-elzongoráztatnak és végigpletykálják az egész
vármegyét. Néha eljön Schreiner is; ilyenkor négyke-
zest zongoráznak Júliával. Meg-megáll a kapu előtt
a négylovas fogat, megjön Uray Bandi is.

Minden rendben van!

Ilyenkor, ha zajos este után nyugodni térnek a,
lánykák, Mari és Julia egymáshoz bújnak a Mari ágyá-
ban. Már alszik a ház, de ők ébren vannak.

Az egyik este Julia azt súgja Marinak:

— Írtam neki. Nagyon szépen írtam. Kitettem ma-
gamért.

— Istenem — ábrándozik Mari —, mennyi szép ver-
set fog hozzád írni a télen.

*

Még egyszer kisüt a nap.

Az eső elállt, a hervadó fák még tarkábbak lettek.
A haldokló kert százféle színnel kendőzi magát.

A haldoklás pompája ez.

ősz, hosszú, hosszú, napsugaras ősz. Mintha nem
akarna tél lenni soha már. Mintha itt akarna még ma-
radni a napsugár.

Az urak a koltói nagy eperfa alatt ebédelnek. Még
jó az idő; a vendéglátó Sándor gróf oda terítettett.
Pompás asztala körül két vármegye előkelőségei foglal-
nak helyet, hogy országos nagy dolgokról beszéljenek.
Átjöttek a Királyhágón erdélyi urak is, Zaránd vár-
megyéből. Ország dolgát már megbeszélték, a poharak
sűrűn kocódnak és a cigány régi magyar hallgatókat
játsszik. Szó szót követ és minél jobban ürlenek a boros-
kancsók, annál többet, annál szebben beszélnek. Már
mindenki mondott pohárköszöntőt. De Sándor még
némán ül az asztal sarkán. Csontos két öklére támasztja

a homlokát, mintha gondolkoznék. Grófi druszája és házigazdája kérleli:

— Mondj már te is valamit, druzsám!

Petőfi vállat von. Hallgat. Nem akar beszélni. De mikor másodszer kéri már a gróf, mégis csak föláll.

A zúgás meghalkul. A poharak ütődve megpihennek az asztalon. Csönd lesz. Hallani lehet, amint földet érnek a sárga falevelek.

És Sándor sötét, komor hangon rákezdi:

Barangol és zúg, zúg az őszi szél,
 Csörögnek a fák száraz lombjai,
 Mint rab kezén a megrázott bilincs.
 Hallgass, zúgó szél, hadd beszéljek én!
 Ha el nem hallgatsz, túlkiáltalak,
 Mint nősírást az égiháború.
 Egy nemzet és két ország hallja meg,
 Mi bennem eddig titkon főrra csak,
 S amit keblemből én most kiröpítek,
 Mint a vulkán az égő köveket.
 Az főrra bennem, az fáj énnem,
 Hogy egy nemzetnek két országa van, hogy
 E két-országos nemzet a magyar!
 Ez tette lelkem pusztává, a bánat
 Pusztájává, hol egy tigris lakik:
 A vérszemű, a lángszemű harag.
 Oh e vadállat hányszor verte el
 Magányos éjim csendjét, amidőn
 Besüvöltötte puszta lelkemet! —
 Mely ördög súgta, hogy kettészakadjunk,
 Hogy szétrepesszük a szent levelet,
 Mit diadalmas őseink írnak,
 Szívük vérebe mártván kard jókat?
 Kettészakadtunk és a szép levélből
 Rongyok levének, miket elsodort
 És sárba dobott a századok viharja.
 Lábbal tiportak bennünket. Könnyűket
 És jajkiáltást küldöttünk az égbe,
 De panaszunkat az be nem fogadta,
 A rabszolgákat nem hallgatja az meg,
 Mert aki jármot hagy nyakába tenni,
 Méltó reá, hogy azt hurcolja is,
 Míg össze nem dől a korbács alatt!
 Tartottunk volna össze: a világ most
 Tudná hírünket, nem volnánk kizárva

A templomból, hol a nagy nemzeteknek
 A tisztelet tömjénét égetik.
 Tartottunk volna össze, nem törölnénk
 Szemünkből annyi fájdalmas könnyüt,
 Midőn forgatjuk reszkető kezünkkel
 Történetünknek sötét lapjait.
 A porszemet, mely csak magában áll,
 Elfújja egy kis szellő, egy lehellet;
 De hogyha összeolvad, összenő, ha
 A porszemekből szikla alakú:
 A fergeteg sem ingathatja meg!
 Fontoljuk ezt meg, elvált magyarok,
 Amit mondtam, nem új, de szent igaz
 Az események romboló szele
 Nem fű jelenleg és a porszemek
 Nyugton hevernek biztos helyökön;
 De ha föltámad a szél, mielőtt
 Egyé olvadnának: el-szétszór örökre
 A nagyvilágnak minden részibe,
 Ég soha többé meg nem leljük egymást!
 Iparkodjunk. A század viselős,
 Születni fognak nagyszerű napok,
 Élet-halálnak vészes napjai.
 Fogjunk kezét, hogy rettegünk ne kelljen
 Az eljövendő óriásokat.
 Tartsuk meg a szép, a szent kézfogást,
 Tartsuk meg azt, oh édes nemzetem!
 Ki legelőször nyújtja a kezét,
 Azé legyen a hála s a dicsőség;
 S ki elfogadni azt vonakodik?
 Annak porára szálljon minden átok.
 Melyet sirunkra majd virág helyett
 Ültetni fognak maradékaink,
 Kiket örökre megnyomorítalak.

Az urak, akik ezt a pohárköszöntőt most végighallgatták, ami itt buggyant ki, itt szakadt ki Petőfi felhős lelkéből, a perc hatása alatt álmélkodva, aztán megtüzesedő lélekkel, egyre forróbb érzésekkel hallgatták, kísérték szavait, ajka mozgását, hogy végül az utolsó sor mennydörgő refrénjeként kirobbanjon belőlük egy akkora vivát vihara, mely szinte fölemelte a magasságba a költőt, amint sápadtan elhallgatott, Ez a poéta, másfajta ember, mint ők, halvány városi virág, szegény tollforgató, — megérezte ezekkel a földesurak-

kal legtitkosabb érzéseik és gondolataik belső értelmét. A szívük összedobbant: a *gazdag* és nagy uraké, meg a szegény poétáé. A Petrovics István és a Hruz Mari fiáé, akiről azt mondták, hogy ki nem állhatja a nagyurakat.

Teleki, mikor már végigkoccintottak vele, odament bozzá, félrehúzta.

— Te druzsám, — le van írva ez a vers?

— Fenét van leírva! Nem láttad, hogy most csinálom?

Teleki érezte, hogy ihletett perc fenséges gyümölcse a szavaknak és a gondolatoknak ez a shakespearei drámája, amit hallottak. Mindenáron meg akarja menteni az elmúlástól. Nagynehezen rá tudja venni Petőfit, hogy menjen be a szobájába a titkárával és diktálja le neki.

Az alázatos, szerelmes Csöngői Dávid, a komédiások titoknokája és levélhordója, aki ezen az estén valami jelentéktelen kis szerepet játszott, bekopogtatott Nellike öltözőjébe.

— Szabad, drága Nellike?

— Magának mindig szabad, Szent Dávid, — felel egy gyöngé, vékony, édeske hang.

Mert az ábrándos szívű és mámoros éjszakákon gb tárt pengető komédiást szent Dávidnak csúfolta a kollégiumi diákok kálomista pogánysága.

Csőngői Dávid pedig erre bebújt a Nellike öltözőjébe, ahol is a művésznő már felöltötte Lenke mélyen kivágott krinolinos ruháját, amelyben játszania kell ezen az estén Szigligeti „Két pisztoly” című népszínművében.

— Nellike, drága, nagy hírt hozok — lihegett Dávid. — Petőfi megérkezett és itt van a színházban!

Petőfi akkor már nevezetes férfiú volt és ha egy grófi inspektor szemében nem is volt kívánatos személy, akinek még biztos állása sincsen, de a komédiások és színészek tarka világában, ami akkoriban valami enyhe bohém ízt adott a dús Debrecennek, igen-igen nagy személyiség volt. Nellike hát még jobban megmártotta a

púderos pamacsot és újra megfürdette keskeny kis arcát kölnivízben és pirosítóban.

Mikor aztán a második felvonásban úgy fordul a darab sorja, hogy Nellikének egy dalt kell énekelnie, mint betétet, kiállott a nyitott gázlángok elé, megke-reste szemével a poétát, aki ott ült az első sor legszélén és belekezdett gyöngécske hangján:

A virágnak megtiltani nem lehet...

A színházi habituék, akik alatt diákokat kell érteni, hátúit, az álló helyen mozogni kezdtek. Mért éneklé Nelliké ezt a Petőfi-dalt, mikor egyébként nem ezt szokta, hanem Csokonai dalát „A Keményhez”! Hamarosan megtudják, hogy azért, mert a poéta itt van személyesen a színházban. Az a keskenyhátú ember ott az első sor szélén. Tyű, a ponciusát! Ezt már nem hagyhatják annyiban a debreceni diákok. Mikor Nelliké a nóta végére ér, irtózatosan bömbölni kezdenek:

— Éljen, vivát, vivát Petőfi!

Azzal már tódultak is ki, csak hogy fel nem döntötték az állóhely korlátját, előreözönlöttek nagy ribillióval, hogy egynémely méltatlankodó cívisek, akiknek a csizmájára tapodtak, már azt hitték, az elégedetlen állóhelyesek rebelliót csinálnak és elfoglalják az első zsöllyeket. Mikor meglátták, hogy egy feketeteruhás embert a vállukra emelnek és körülhordozzák a színházban, mire még az előadás is megakadt, és egyre csak azt kiabálják, hogy éljen Petőfi, éljen Petőfi! — akkorra már ők is észrevették, hogy vivátot kell kiáltani. Alig telt bele egy perc, az egész színház ünnepelte.

Felvonás végén színpadra hívták a komédiások Petőfit, és ő esetlenül bókolva köszöni meg a piruló Nellikének, hogy elénekelte a nótáját.

Ezen az estén Nellikével és a komédiásokkal vacsorázott Petőfi és egyszer-kétszer meg is akadt a szeme a színésznő finom nyakán, bájosan lefelé görbülő szájacskáján. Na lám, lám, hogy megnőtt ez a csitri, mióta utoljára látta Egressy Gabiéknál! Még a haja is hosszab lett. És kedves színésznő, tehetség, azt meg kell hagyni neki...

Ilyenformán morfondírozott magában.

Csak a kedves fogadtatás tette, hogy még a következő napot is Debrecenben mulatta el. Éppen a színházba készülődött, mikor levelet kapott barátjától, az erdői ispántól.

Olvassa, csak olvassa a levelet, aztán elvörösödik, összegyűri és levágja az asztalra. „Mit? Hát ezért lobogtatta utánam a kendőjét? Ravasz kis bestia . . . Bezzeg csak íratná magához a verseket... Addig meg udvaroltat magának tovább Uray Endrével... Most meg végre se Uray, se Petőfi. Odakanyarít a szél valami jött-ment vasasnémetet, az megkéri a kezét, aztán vasasnémetné lesz az erdői várkisasszony... Ó nők, nők!”

És megrázza a kezét a nő és az össze, s nők felé.

Már rohan is a színházba. Elkezdték az előadást. „Lara hét fiát” játsszák. Ő nem a nézőterre megy, hanem beront a színpadra, onnan is a Nellike öltözőjébe. Egészen megrökönyödve áll meg a küszöbön: Nellike menyasszonyi ruhában, mosolyogva lép eléje. Nellikének a darabban menyasszonyt kell játszania. Azért van így felöltözve. Csakhogy ez a ruha a felgyulladt agyú Petőfinek egészen mást sugall. Nem sokat teketóriázik, főlagaskodik benne a keserv és a vágy, hogy bosszút álljon a hűtelenen, akinek ő egyre-másra küldözte a verseket, aki neki egyre-másra írta az olvadozó levelet, miközben egy vasasnémet felesége lesz, megragadta a megrémült Nellike kezét és úgy rákiáltott, hogy az majd elájult:

— Nellike, legyen a feleségem!

Nellike lassanként magához tért ámulatából és kezdte megérteni, hogy Petőfi, a híres költő és pesti szerkesztő úr őt, a debreceni színház még csak most híresedni kezdő kis színésznőjét, Prielle Kornéliát feleségül kéri. Eszébe se jutott, hogy megkérdezze magától, vajjon szereti-e ő a poétát, kell-e neki ez a szögletes, csontos legény? Hiszen, ha megkérdezte volna, bizonyosan azt felelte volna sajátmagának, hogy nem kell. Egyelőre azon se tanakodott, hogy mi indíthatta Petőfit erre a gyors elhatározásra, melynek születését, készülődését eddig ugyan el nem árulta egy szóval sem.

Hiszen alig, ismerik egymást! Pesten találkoztak egyszer Egressy Gáboroknál, a Szentpétery-nagymama asztalánál, ahol Petőfi kosztolt. Akkor ő még csitri lány volt és a költő rá se hederített. Tegnap látták egymást másodszer, de akkor sem vette észre a poéta szórakozott arcán, hogy egyéb is indította volna arra, hogy vele vacsorázzék, mint a köszönet és hála az elénekelt dalért. Mi ütött hát ebbe? Nellike ambiciózus lélek volt, törekvő komédiásné, aki tudta, hogy pesti színésznőnek lenni jó. Mindenesetre jobb, mint debreceni színésznőnek lenni és az érvényesülés útja, a szerződtetés útja, a jó kritikák útja pesti újságírókkal van kikövezeve.

Kicsiny lábacskája tehát rálépett erre az útra. Azt mondta Petőfinek, miközben szerepköréhez illő módon elpirult:

— Ön kitüntett érzelmeivel, Petőfi úr! Én igaz szívvel leszek önnek neje.

Közben óvatosan pislantott hátra öltöző-asztalkája felé, hogy vájjon a fölötte lógó selyemalsószoknya eléggé eltakarja-e a szép Kuthy Lajos babérral övezett arcképét, mely ott lóg a falra szögezve.

— Még ma éjszaka megtartjuk az esküvőt, Nellike. Maga ügyis menyasszonyi ruhában van. Egyszerűen nem veti le, kocsival érte jövök és meglesz a lakzi!

Ez csak egyszerű dolog!

Nellike, aki romantikus színművekben játszott érzékenylelkű hősnőket, józan és számító polgári lélek volt. Neki nem tetszett ez a regényes házassági terv. Ő rendesen, komolyan, polgári szokások szerint óhajtott inkább Petőimé lenni. Mingyárt gyanút fogott, hogy hátha nem is komoly, amit a költő beszél.

— Hogyan gondolja ön, Sándor? Még ma éjszaka? Ki fog minket esketni?

— Azzal ne törődjön, Nellike. Az az én dolgom! Maga csak menjen vissza a színpadra, játssza tovább szerepét és mikor a színpadi menyasszony bevégezte dolgát, kezdődhetik az igazi menyasszony dolga: akkorra keríték én papot, rendelék vacsorát is a „Bikában”. Mire éjfelet üt az óra a nagytemplom tornyában, maga Petőfiné lesz!

Azzal elrohant. Nellike megcsóválta bodros kis

fejét, felöltötte leg-szendébb mosolyát és fején *mirtus-*koszorúval kilépett a világot jelentő deszkára.

Petőfi azalatt elrohant hajadonfőtt, nem törődve a zimankóval, szaladt régi ismerőséhez a református parókiára. Könyves Tóth Mihály nagytiszteletű uram ugyancsak csodálkozott, mikor ilyen késő esti órában rányitotta az ajtót, mégpedig köszönés nélkül.

— összead-e engem az úr, azonnal, vagy sem?

Nagy tiszteletű uram letette Károli Gáspár bibliáját, melyet azért forgatott, hogy holnapra a prédikációját készítse elő, amint illik rendes prédikátorhoz, és ránézett Petőfire. Barátságosan, kedvesen.

— összeadom én, kedve« barátom, még ebben a különös időben is. Nem kérdem, mi siettet?, mi kergeti annyira, mért nem tud várni holnap reggelig. Összeadom én! De hol van a diszpenzáció? Aztán kivel akarja, hogy összeadjam?

— Prielle Kornéliával, mégpedig azonnal.

— Márpedig, kedves Petőfi, most már még kevésbé tehetem diszpenzáció nélkül.

— Hogy érti azt, nagy tiszteletű uram, hogy még kevésbé?

— Úgy értem, hogy feleletre vonnának. Vége volna a becsületesnek, ha híre menne ennek az éjszakai esketésnek egy komédiásnéval. Azt mondanák, színházat csináltam az Istennek házából. Nem tehetem. Ha még nem. komédiásné volna, akkor csak hagyján!

— Akkor én pápistává leszek. Megmutatom, hogy pápistává leszek — ordított Petőfi és elrohant, bevágva maga után az ajtót, melynek kilincsét egyébként nagyon illemtudóan szokta kezelni ebben a házban, ahol sokszor megfordult már jó baráti körben.

Elszaladt a plébániára. Fölzavarta Huzly prépostot, aki már éppen nyugovóra akart térni, a Hóra canonici közeledvén. A prépostnál még kevesebb sikerrel járt, mert ámbár az kegyes mosollyal fogadta késő éjszaka támadt szándékát, hogy áttér a pápista hitre, mégis, mikor megtudta, hogy a menyasszony református vallású, azt mondta, hogy keresztlevél, meg püspöki diszpenzáció nélkül semmiképpen sem megy a dolog. Sándor tehát siker nélkül, még inkább

felindultan hagyta ott a prépostot. Közbe káromkodott, még pedig igen pogány módra.

Szégyenkezve kullogott vissza a színházba. Szívének homályos rejtekeiben vihar dúlt, de ő nem tudta, hogy ennek a viharnak nem Nellike az oka, nem a két pap elutasító szava. Hanem más valaki, egészen más valaki.

Azon az estén Nellike mégis csak levetette a menyasszonyi ruhát. Sándor pedig kénytelen volt beérni azzal, hogy éjjeli zenét adjon „menyasszonyának”, — ahogyan ő hitte.

Az éjjeli zene elég parádés volt. Az öreg Boka személyesen vezette a bandát. Lengő, hosszú szakála szétterült széles mellén és fehérlett messzire. Hegedűje szerelmesen búgott Nellike ablaka alatt, mint a férfisuttogás. A cimbalom pedig pengett, pengett, mint a dobogó szív. Azután elnémultak a hegedűk és Petőfi háta mögül Csöngey Dávid került elő, nyakába akasztott gitárral. Mivel Sándornak nem volt szép énekhangja, ő énekelt helyette. Szerelmes szívének reménytelen, bánatos érzelmeit mind-mind beleöntötte az érzelgős német dalba, melyet magyarra fordítva énekeli irgalmatlanul hamisan. Közben pengette, pengette bánatosan a gitárját.

EGY KIS ÖREG EMBER EGY BÉCSI PALOTÁBAN.

A Burg széles lépcsőjén vastag bíborszőnyeg süppedő puhasága fogja fel a lépések zaját. Ebben az épületben senki sem szokott hangosan beszélni, senki sem használ széles, izgatott gesztusokat. A némaság, a halk suttogás, a lábujjhegyen csúszkálás finom hajléka ez.

A Cézárok kancellárai laknak ebben az épület-szárnyban, hogy intézzék a birodalom sorsát és népek sorsát. Mégpedig úgy, hogy a népeket soha meg ne kérdezzék.

A nagy, fekete szárnyasajtó halvány aranycirádái előtt két térdnadrágos komornyik áll, mereven, méltósággal és mozdulatlan arccal. Ezek az öreg cselédek,

akik olyan előkelők és nemesfajtájúak, hogy az idegen könnyen nézi őket nagyköveteknek, éppen úgy hozzátartoznak az épület barokk architektúrájához, mint az oszlopok és a nagy lépcsőház belső erkélyét évszázadok óta egyforma hűséggel emelő kariatidok. Hogy ezt a két öreg oszlopát a Kancelláriának barbár idegenek összetévesztik néha a Birodalom nagykövetivel, az nem csoda. Nemcsak az arcuk előkelő, hideg és szigorú, mint a nagyköveteké. Arany vállrojtos, hímes finom ruházatuk egészen olyan, mint a birodalom minisztereinek és nagyköveteinek ruházata.

A császár országában fényes ruhát viselnek a miniszterek, a nagykövetek és a lakájok egyformán.

Mintha azt akarná ezzel kifejezni az abszolutizmus virágnyelve, hogy mindnyájan egyformán cselédek.

A fekete ébenfa szárnyasajtó ritkán nyílik. Ilyenkor egy bíbor-piros szalon lángolása villan meg egy pillanatra a nyílásban. Hang: nem hallik, mozgás nem rémlik az ajtó mögül.

A két aranyhímes kariatid az ajtó két oldalán most megmozdul. Most már bizonyos, hogy nem szobrok, hanem emberek. Az öregebbik csöndesen súgja Oda az ifjabbiknak, aki testvérek között lehet már hatvanöt esztendő.

— Seiner! Durchlaucht ma rosszkedvű.

— Ja, wahrscheinlich, a köszvény.

— Ah, paperlepapp! Nem köszvény. Levelek jöttek Magyarországról.

Túl a vörös szalonon, melynek lángoló bíbora néha kiömlik az ébenfaajtó fekete nyílásán át a lépcsőházba, homályos zöld kabinet van. Ebbe a zöld szobába a föltűnően magas ablakokon át félénken, tapogatózva szűrődik a világosság. Első percben azt hisszük, senki nincsen a teremben; a homállyal barátkozó szemünk lassan veszi észre három császár; életnagyságú képét a falakon. Az ablakok közén Mária Terézia hermelines alakja és telt nyaka bontakozik ki a félhomályból. A szárnyasajtótól jobbra Ferenc császár jellegzetes orra ugrik előre a sötét falból. Az ajtó másik oldalán a jó Ferdinánd barátságos, kissé kifejezéstelen mosolygása tekint le arra az empire-írásztalra, amely nyíl-

vánvalóan legfontosabb bútordarabja ennek a szobának.

Most vesszük csak észre, hogy a három császár képe között az óriási szobában, ahová nem merészel be-sütni a nap, élő emberek vannak. Az íróasztal mögött óriási karosszékében szinte elveszve kuporodik egy kicsi, sovány öreg ember. Mintha viaszból volna sárga madárcarca, amelyből hegyes orr és föltűnően erős áll ugrik előre. Ez az erős, kemény, energikus áll olyan akaratot árul el, hogy odaillőnek egy óriástermetű hadverő arcára. Fekete kabátja végig be van gombolva, kicsi, száraz keze, melyen hatalmas rubinköves gyűrű villámlik, idegesen markolássza a karosszék bársonyát. Ez a múmiaszerű kis öreg ha most lehunyná a szemét és nem mozdulna többé, mingyárt azt hinnék róla, hogy felöltöztetett viaszkosbábú, amit otffelejtettek. Talán hatalmas miniszter képmása és a császári panoptikumból került ide ebbe a szobába, régi, kihült karosszékébe. A kis öreg alakja belesüpped, belevész, belesemmisül az óriási karosszék fojtogató mélységeibe. A Cézárok pedig parancsolóan néznek le rá a fal sötét síkjáról.

A fehér cserépkandallóban lobog a tűz. A kis öreg ember fázik, nagyon fázik..

Az egyik ablakon most hivatlanul besompolyog egy kíváncsi napsugár. Félrehajtja a nehéz brokátfüggönyt és bekandikál. Az öreg haragosan ráncolja össze a homlokát. Úgy néz az ablakra, mintha valami szemtelen plebejus merészkedett volna az ablakon át hivatlanul. De a napsugár, hiába, már benn van a szobában. Egyszerre világosabb lesz ott. A misztikus homály oszlik. Derűs és józan lesz a szoba.

Akkor vesszük észre, hogy még egy ember van idebenn.

Tökéletes ellentéte annak az időnként megmozduló sárga viaszbábunak. Karcsú, elegáns fiatalember, sötét szemekkel, kissé a fülére fésült, oldalt választott fénylő fekete hajjal. A nyaka egészen eltűnik a mereven álló magas gallérban és a fekete selyem nyakkendőben. Félig meghajlott helyzetben áll az íróasztal mellett és az arckifejezéséből mingyárt látjuk, hogy alighanem diplomata, mert az avatott szemlélő azonnal megismeri

az osztrák császárság hivatalnokainak jellegzetes mosolyát az ajka körül.

Az öreg úr köhöcsél, a fiatal pedig olyan tisztelettel fordul a köhécselő, száraz és lilaszínű száj felé, mintha a világ legnagyobb érzéki gyönyörűsége volna számára ezt a köhécselést hallgatni, sőt látni.

Az öreg megszólal. Száraz, vékony madárhangja van:

— Ön tehát azt mondja, hogy ez a vers meg is jelent.

— Parancsára, hercegséged!

Az öregnek az a sárgás, kicsi jobbkeze, amelyiken a rubinköves gyűrű olyan vészesen szikrázott az előbb, ökölbeszorult. Nem volt nagyobb ez az ököl, mint egy egész picinyke kis alma, amit a gyerekek szoktak majszolni. A kicsi ököl olyan erővel zuhant az íróasztalra, hogy az megdobbant mintha mázsás súly esett volna rá.

Mennyi erély és mennyi erő van ebben az aszott, piciny ökölben!

— A helytartótanács nem tudja, mi a dolga!

A fiatalember érezte most, hogy vak mit mondanía kell. Szerényen, tisztelettel, az alázatos hódolatnak valami sajtáságos osztrákbirodalmi hangsúlyával merészkedett megjegyezni:

— Durchlaucht, ha szabad merészkednem alázatosan véleményt nyilvánítani: Euer Durchlaucht túlságos sok időt kegyeskedik szentelni egy ilyen hitvány és jelentéktelen skribler munkájának.

Az öreg hátradült a székében, a ráncok szinte kismultak az arcán. Nem haragudott a fiatal diplomátára, holott ellenvéleményt merészkedett kockáztatni, Elmosolyodott. Jóakarattal nézett a fiatalemberre, aki szorongva és félénken állott előtte; mert nem tudta, hogy vájjon öhercegsége nem fogja-e hallatlan imperitenciának tekinteni azt, amit az imént mondott. De öhercegsége nem haragudott, öhercegsége jóindulattal legeltette hunyorgó, sárga kis szemét a meghajló fiatal úron és oktató, atyáskodó hangon szólalt meg:

— Fiatalember, ön még nagyon tapasztalatlan. Majd ha hosszabb időt töltött a legfelsőbb császári

szolgálatban és kissé jobban elmerül a diplomácia és a történelem tudományaiban, nem mond ilyen tájékozatlanságra valló véleményeket, kedves Bach báró. Ön nem becsüli a skriblereket?” Ön úgy gondolja, hogy öfelsége és az osztrák birodalom kancellárjának kár ilyen kis dolgokkal, efféle versikékkal komolyan foglalkoznia? Kedves báró, ne kicsinyelje le a poétákat! Higgye el, hogy egy poéta és egy rossz vers sokszor veszedelmesebb, mint egy újonnan fölszerelt gyaloghadosztály. Persze, ön még akkor nem volt a világon, mikor a birodalomnak s nekem igen-igen sok kellemetlenséget okozott bizonyos — hogy is hívják, ja igen, már jut az eszembe —, bizonyos Rouget de Lisle nevű francia nótacsináló, aki olyan dalt csinált, amitől megbolondultak a franciák. Higgye el, nagyon kellemetlen volt! Ha ez a fickó nem csinálja azt a dalt, egynéhány forradalmi hadosztállal kevesebb kellett volna megbirkózni, kedves Bach. Hát maga csak ne becsülje le a poéták jelentőségét! Ezt a, hogy is hívják?

— Petőfi, Durchlaucht.

— Na igen, ezt a Petőfi nevű újságíró-t én veszedelmesnek tartom. Ilyen hangon nem szabad írni, különösen Magyarországon nem! A magyarok nagyon lobbanékonyak. Soha nem lesz belőlük jó alattvaló, soha, soha! Ez nem jó matéria. Nagyon vérmesek, nagyon hangosak. Ötven éve bajlódom velük. Még csak az kell, hogy ilyen versekkel piszkálják őket! Azonnal bizalmas utasítást a helytartótanácsnak: ezt az embert szemmel tartani és ha még egy ilyen verset ír, el vele!

Rekedten, energikusan, fagyosan mondta: „El vele!” És kurta, rugalmas, erélyes mozdulatot tett a kezével.

Az udvar felől finoman, alig-alig hallhatóan fölzendül valami távoli melódia. A zárt ablakok és a nehéz függönyök nem engedik be a külvilág profán zaját, a bakancsok kemény kopogása nem hangzik föl az elzárt kancellári kabinetbe, de a dallam, mintha tudná, hogy kedves a hercegi füleknek, finoman, fűgén beoson. A Haydn fölséges muzsikája.

Gott erhalte ...

Bach báró kiegyenesedik, mint a katona, mikor hallja a Cézáros himnuszát.

A gránátosok most vonulnak föl a Burgba, őrségváltásra.

A kis öreg törékeny teste szinte kinyúlik. Ültében megfeszül, mint az íj a harcos kezében. Dereka megint egyenes, mint ifjú korában. Sárga, gyantás kis szemében láng lobban, mintha kénköves tűz csapna ki onun. Ajka körül átszellemült mosoly sugárzik.

Gott erhalte...

Csönd van a szobában, míg a zene utolsó betévedő akkordja el nem enyészik. Némaság hódol a császári himnusznak.

Csak jó sokára szólal meg a kancellár:

— Fázom. Bánt ez a világosság.

Bach báró meghúzza a bársonyszalagot az ajtó mellett. Néhány pillanat múlva az öregebbik lakáj merev alakja jelenik meg az ajtónyílásban. Nem telik bele két perc, éjszaka van a kancellár szobájában. A brokátfüggönyöket összehúzták, a hatalmas íróasztal két sarkára ezüst gyertyatartókat helyeztek el. A gyertyák sárga fényében kísérteties a kancellár aszott kis ábrázata. Kiemelkedik a homályból, mint egy látomás, mint a kapucinusok kriptájának egy kísértete. A hangja most mintha nagy messzeségből sutogna:

— Én kedvelem önt, Bach báró. Én nem tudom, Isten meddig engedi még, hogy a felséges császárt és a birodalmat szolgáljam. Azt akarom, hogyha megtérek őseimhez, a birodalom erős támaszt nyerjen önben, a felséges ház pedig hú szolgát. Én tudom, hogy engem sötétlelkű és véreskezű zsarnoknak mondanak a monarchia népei. Kérem, ne tiltakozzon, most nem kérek semmiféle udvariasságot és gyöngédséget! Nem vagyok olyan öreg ember, akit el lehet kábítani néhány bókkal. Lehet, hogy ez a test már nagyon törékeny és egyik lábam ott van már az olműzsi kriptában. De a lélek fiatal és erős bennem. Ön hiába ingatja a fejét, ez így van: engem véreskezű, gonosz zsarnoknak ismernek. Most pedig megmondom önnek őszintén — ez a szó? őszinteség, talán szokatlan az én számból — de megmondom önnek őszintén, az egyetlen embernek, akivel őszintén beszélek, hogy én hiszek abban, amit

csinálok. Szent meggyőződésem, hogy a népek üdvét szolgálom, amikor vasmarokkal tartom a gyeplőt. A népeknek nincsen szükségük szabadságra. A népek nincsenek erre megérve. A népeknek arra van szükségük, hogy jó gondozójuk legyen, aki jól tartja őket. De a szabadság pusztulást jelent, vizzályt jelent, fölbomlást jelent. Jaj Ausztriának és még inkább jaj egész Európának, ha ezeknek az álmodozóknak és bolondoknak a mérge áthatja a népek vérének és lelkét! A népeknek rendre van szükségük, hogy dolgozzanak és szaporodjanak. A szent béke és rend az én művem. És meg fog maradni, meg fog maradni!

A fiatal Bach báró lenyűgözve, ijedten, elkábulva állott Metternich kancellár előtt. Még soha nem látta őt ilyen lángoló arccal. Még soha nem szólt hozzá, a kedvencéhez, ilyen hangon. Mintha leomlott volna közöttük a válaszfal, mintha eltűntek volna körülöttük a falak, a kárpitok, a képek, az udvar és a bürokrácia egész világa és ő valahonnan a szférák köréből hallgatná az agg kancellárt, aki rábízta lelki örökségét.

A bútorok, a falak, minden elsüllyedt a homályban,

A gyertyák fénye lobogva emelte ki a bizonytalan sötétségből a sárga kis arcot.

Olyan volt, mint egy hallotti maszk, amely megszólal a kísértetek óráján.

A szomszéd szobában halkán, sejtelmesen ütött a régi óra.

„KIT FELEDNI VÁGYTAM...”

Az a „csokoláta színű” ház, amelyikről Baczur Gazsi beszélt, ott terpeszkedett lomhán a Barátok tere és a Kígyó ucca sarkán, Tele volt régi patrícius kereskedők boltjaival, cégtáblákkal, hirdetésekkel. A gyengécske pesti kereskedelem egyik úgynevezett empóriumuma volt.

A pesti Merceria inkább hasonlított erődítéshez, vagy fegyházhoz, mint kereskedő-csarnokhoz. Azon az oldalán, amelyik a Kígyó ucca sarkára esett, nagy, íromba betűkkel olvashatta a járóelő: „Emich Gusztáv nemzeti könyvkereskedése.” Maga Emich úr, a

nemzeti könyvkereskedő ebben az órában könyvekkel és nyomtatványokkal túlszűfolt üzletének háta mögött, az irodában ült, ahová kicsinyke üvegajtón lehetett bejutni a pultok mögül. Az üvegajtón figyelmeztető esengő volt, amelyik megrikkant, valahányszor avatatlan ember, szóval *nem* „kebelbéli” rátette a kilincsre a kezét. A házhoz tartozók már értették a módját, hogyan kell megcsalni a szentély ajtaját őrző csengőt.

Emich úr görbelábú pulitúros íróasztala mellett ült. Asztalán könyvek, kéziratok, számadásokkal teleírt rubrikás papirosok, üzleti levelek és írószerszámok voltak egymás hegyin-hátán, olyan bohém rendetlenségben, amely inkább vallott íróemberre, mintsem könyvkiadóra. A káoszt még növelte az a néhány revíziós ív és próbalenyomat, amelynek a szemléletébe annyira el volt merülve.

— Nézze csak Szamwald úr, ez a lemez itten alighanem elferdült; hiányzik a Barabás-rajz sarka.

Az, akit Szamwaldnak hívott, ott állott előtte. Szőke, korán kopaszodni kezdő fiatalember volt, a nemzeti könyvkereskedő hűségese segédje, aki éppen most tette főnöke elébe Petőfi összes költeményeinek most készülő kiadásából az első próbaíveket.

Miközben az íveket nézegették szakértő szemmel és piros ceruzával kijavítottak néhány goromba hibát, egynéhány elferdült lécet és könyvdíszet, Szamwald úr bizalmaskodva mondta gazdájának:

— Főnök úr, kérem, a Stolp kollégám nagyon szeretné otthagyni azt a goromba Geibelt. Nem lehetne róla beszélni, kérem?

— Hacsak maga oda nem adja neki az állását, Szamwald úr, nekem nincsen rá szükségem. Maga pedig, remélem, nem akar elmenni.

Szamwald úr egészen belepirult abba a gondolába, hogy ő elmenjen az Emich-boltból, ahová mint szepesi árva fiú került egyszer és ahol olyan jól megtanulta a mesterségét.

— Nem akarok én elmenni, főnök úr kérem, eszem ágában sincsen! De az a Stolp kolléga nagyon tüchtig könyvkereskedő. Igaz, hogy nem tud magyarul, de majd megtanulja. A boltunk úgyis tele van német

könyvvel, ezt a piacot ő legjobban ismeri. A vevőkörünk is a német polgárságból kerül, Emich úr, ne tessék elfelejteni!... Azután meg: Petőfi szerkesztő úr is igen protezsálja a Stolp kollégámat.

Ebben a pillanatban nagyot sikoltott a esendő. Egy szeleburdi kéz hirtelen lökte be az ajtót.

Petőfi volt. Levágta magát egy fekete viaszkos-vászonnal fődött rozoga karosszékre és kalapját Emich úr írásai, kefelevonatai és könyvei fölé az íróasztalra dobta, miközben kitört belőle az elkeseredés:

— Harmadszor voltam a nyomdában. Ezeknek a korrektoroknak is kapa, kasza való a markukba, nem ceruza. Délelőtt kijavítok egy szarvashibát, mire délután találok helyette ugyanabban a sorban egy másikat. Sohasem érünk a végére. Ez tűrhetetlen! Abban a sorban, hogy: „Hol a leány, ki lelkem röpülését...” azt szedték: „lelkem köpülését”. Mikor kijavították a köpülést repülésre, akkor a „lelkem”-ből csináltak „bennem”-et. Nincsen semmi értelme!

Most megakad a szeme a Barabás-rajzon.

— Szép, finom rajz. Hogy megérti, mit akarok!

Szamwald úr közben nesztelen léptekkel kiosont a boltba. Emich úr kinyitja az íróasztal fiókját, melyből különböző kékhasú és zöldhátú bankók mosolyognak barátságosan az emberre.

— Szüksége van pénzre, szerkesztő úr? — kérdezi Emich Gusztáv, a nemzeti könyvkereskedő.

Ezen a ponton meg kell állnunk, mert az olvasó, ha csak egy kevéssé járatos a literátorok világában, csóválja majd a fejét és kétségbevonja e történet hitelességét, amikor azt a merész elgondolást veti papírra az író, hogy egy könyvkiadó kérés nélkül pénzt kínál az írónak. Mégis – kérem az olvasót, higgyen nekem:

ettől az Emich Gusztáv nemzeti könyvkereskedőtől niég kitellettek az ilyen heroikus gesztusok. Petőfi pedig, ezt bizonyára eltalálta már az olvasó, szemrebbenés nélkül elvette a pénzt, az ötven pengő forintot, amit öt darab banknóta alakjában nyújtott át neki, legyező formájában Emich úr. Emich út teljesen tisztában volt az okokkal, melyek e percben Sándor kedélyét olyan zordonná tették a korrektorokkal szemben. A Júlia-da-

lok gyémántzuhataga nem születhetett magától, ezért nagy bért kellett fizetni, ez nyomokat hagyott alkotója idegrendszerében!]. Emich úr, nagyon szerette Petőfit és igen nagyra becsülte képességeit. Nem haragudott azért, hogy a kalapját rádobta az írásaira és nem haragudott, ha Petőfi panaszkodott és önként adott neki néha egy kis pénzt, mert nemcsak derék, irodalomhoz értő könyvkereskedő, hanem jó kereskedő is volt, aki tudta, hogy az „Összes költemények” első kiadásán nem fog rajtaveszteni az Emich-cég.

Ezen a téli estén korrektúráktól, revízióktól kóválygó fejjel és fáradt szemmel ment végig a Dunaparton Sándor. Bulyovszky tartott vele, az elegáns, világfikülszejű fiatal kritikus, aki ebben az időben fedezte föl a kékszemű Szilágyi Lilla nagy művészi képességeit. Kritikáiban minduntalan vissza-visszatért Lillácskára és nem győzte eléggé hangsúlyozni, hogy nagyobb föladatokban, nagyobb szerepekben öhajtaná már látni a jeles művésznőt, akinek meg nem^l értett tehetségéhez a legszebb reményeket füzi.

Sándor kiöntötte a szívét. Nemcsak a szívét öntötte ki, hanem, mi tagadás benne, kabátja zsebéből elővette azt a pár összefűzött papírlapot is, amely Júlia naplójának intim részleteit tartalmazta. Mert Júlia nemcsak leveleket küldözött utána megbízható szerelmi postásával, Sas Károllyal, hanem a biztonság kedvéért vastagabb láncot is kerített a nyaka köré és elküldte neki intim naplójának egyes részeit. Annak bizonyosága akar ez lenni, hogy Júlia egyre csak rágondol, érte való vívódásban, belső lelki harcban telnek el napjai és alig várja a kikeletet, hogy, poétá-ja arcát újra láthapsa.

Bulyovszky egy gázlámpavilágánál olvasgatta a finom női betűket.

— Nos, mi a véleményed? — kérdezi lázasan Petőfi.
— Úgy-e rendkívüli lélek? *Barátom*, királynő! És hogy ír, nézd, micsoda stílusa van, mekkora költői gazdagság lakik ebben az isteni leányban!

Bulyovszky nem mert ellentmondani, mert a Sándor izgatottsága, szerelmes extázisa ezeknek a firkáknak a hatása alatt olyannyira föllobogott, hogy igazán

nem tenue jó szolgálatot, aki a józanság olaját akarná önteni bolond szenvedélyének háborgó tengerhab jaira. Már abban a kérdésben, ahogyan Bulyovszky Gyulát faggatta, ahogyan tőle kérdezte, vajjon osztózik-e az elragadtatásában, olyan ellentmondást nem tűrő hangot használt, hogy a finomérzésű Bulyovszky nem akart vele beszélni. Néhány üres bókkal intézte el Julia naplóját.

Szép, finom olvasónóm, az ön arcán megdöbbenést látok ebben a percben. Ön azt kérdezi tőlem: „Uram, hát önök így szokták mutogatni fünek-fának a mi leveleinket, a mi titkos megnyilatkozásainkat? Hát önök, írók, csak ennyire tartják a gavallér titoktartás örök törvényét?”

Hát mi tagadás benne, nem szép dolog, nem gavallér dolog, nem egészen úriemberhez méltó dolog volt, hogy Sándor megmutatta Juli? naplóját a dunaparti gázlámpa alatt Bulyovszky Gyulának. Örök törvénye a férfiembernek, hogy őrizze összeszorított szájjal mindhalálig az asszony Reábízott titkát és ne árulja el a női szív és a női idegek szerelmes játékait, melyeknek ő a tárgya, ő a játékszere.

Csakhogy Sándor lángész volt és a lángésznek nincsenek törvényei.

És ha már itt vagyunk, ha már elértünk a költő és a művész nagy lelki dilemmájához, mért ne foglalkozhatnánk ezzel a tragikus kérdőjellel? A művész számára saját élete sem más, mint az alkotások szenvedéssel és boldogsággal teljes forrása. Amit ő végigél, az megszólal dalaiban, vagy festői kompozíciókban, megszólal a kilencedik szimfóniában, formát keres Giocondában és lelkünkhöz beszél a Julia-dalokban. A művészen belül kényszer munkál, hogy élményeit közölje az emberiséggel. Ő nem tehet arról, hogy nem tudja véka alá rejteni kedvesének arcát, nem tehet róla, hogy az imádott asszony mosolyát kénytelen továbbadni évszázadok csodálkozásának. Arról sem tehet, hogy boldogságát, boldogtalanságát, szerelmes csókját, élete titkait kiéneкли magából a Julia-dalokban. Szörnyű, tragikus dilemmában él: boldognak lenni, vagy művészen lenni! Boldognak és férfiember-

nek lenni, aki eltakarja a világ előtt Gioconda mosolyát, Júlia lelkét, Elisa suttogását és Borghese Paolina keblének formáját. Vagy pedig művésznek, költőnek lenni mindenk fölött, aki versben, zenében, képben és szoborban árulja aprópénzért életének és szerelmének titkait a profán tömegnek. Minden művészen föltámad a keserv és a düh a tömeg ellen, melynek szolgálója lesz, alkotó lángesze. Minden nagy művész megveti és gyűlöli rabtartóját, a tömeget, A költő is visszariad attól, hogy a Pilvaxban és a Komlóban zsiros, rossz-szagú purgerek olvassák a feketekávéjuk mellett szerelmesének versben kitálalt szépségeit, szerelmi életének belső titkait. De vájjon tehet-e róla, ha mégis megírja és a tömegek zsákmányául dobja azokat a strófákat? Akibe a lángész parázsló magját ültette a gondviselés, rettentő átkot, borzasztó rabságot, zsarnok parancsot kapott bölcsőjében ajándékol. Az többé nem döntheti el önmagában ezt a dilemmát: az engedelmeskedik csupán, mikor szemérmetlenül, férfiatlanul kitarja keble titkait a világ profán szeme előtt és sokszor a világ gúnykacaja közben éli nyilvánosan legbensőbb magánéletét.

— Feledni vágytam — folytatja tovább Sándor —, feledni vágytam és nem tudok feledni. A sors egymásnak szánt bennünket, barátom, mi csak engedelmeskedünk.

— Szülei hozzád adják a leányukat?

Sándor erre a polgári kérdésre nagyon megmérge sedett, mint az olyan ember, akinek az elevenére tapintottak.

— Az a vén bugris főfökasznár, az apja! Törődöm is én az ilyen medvével! Csak azt nem értem, hogyan lehet ilyen szőrös parasztnak olyan hamvas rózsa a fáján, mint Júliám.

Sándor nem mondta meg, nem is gondolt rá, hogy maga Julia sem akart a felesége lenni. Ő meg volt arról győződve, hogy Julia szerelmes vágyódással gondol rá és minden álma az, hogy Petőfiné lehessen. Azt a vasasnémet-históriát, amit Lauka Józsi írt meg neki Debrecenbe, már egészen elfelejtette. Éppen úgy elfelejtette, mint Nellikét, akit a Julia vasasnémetje miatt akart egyenesen a színpadról oltárhoz vezetni.

Gerendák és építmények árnyéka tornyosodott eléjük a Duna közepéből. A parton útjukat állta az egymás hegyén-hátán heverő lomha kötömbök, vasrudak barrikádja. A téli ködben egy emelődaru fantasztikus árnyéka ijesztgette a járóelőket a kőpiramisok mögött, mint valami földreszakadt Mars-lakó. A kövek aljában egy árnyék mozgott, emberi árnyék.

Megálltak és nézték.

Az árnyék halovány, pofaszakállas férfiú volt, aki bajuszt nem viselt. Fekete kürtőkalapja és bx) fellegajtó köpönyege volt. Mélázva nézte a köveket, a vasdarabokat, az emelődarut. Mintha ábrándjainak tárgya volna mindez. Azután újra róni kezdte azt a kis területet, amely a fölhalmozott építőanyag körül még volt. Elkezdett járkálni föl s alá, mint a kísértet. Vagy mint az őrszem, akit ezen a téli éjszakán ideállítottak, hogy őrizze az épülő hidat.

— Az angol — súgta oda Bulyovszky Petőfinek — aki a hidat építi.

— A Széchenyi angolja? Hogy is hívják?

— Valami Clark.

Júliát lelte a hideg. Három dunyha alatt is vacogott a foga. Az anyja és a kicsi Mariska, a húgocskája herbaieával kúrálták. Az éjjeli szekrényen az ezüst gyertyatartó alatt sárgafüledű regény hevert kinyitva. „Consuelo, írta George Sand.”

Ezenkívül volt még valami írásféle Juliska kezeügyében, csak hogy ezt nem tette ki az éjjeli szekrényre, hanem összegyűrve rejtegette a párnája alá, a mama szomorú szeme és a kíváncsi Mariska elől.

Mikor aztán kimentek az üres teásibrikkel, vacogó, láztól kivert testéről ledobta a dunyhákat és elkezdett vadul sírni. Azzal a hisztériás, dühöngő, szilaj sírással, amelyben sokkal több a gyilkos harag, mint a szenvedés. Azzal a sírással, amellyel annyi szánalmat tudnak kelteni erős férfiak gyöngé szívében. Azzal a keserves, erőszakos, kínlódó zokogással, mely annyi férfi kemény elhatározásának, okosságának, józanságának volt már végső veszedelme.

Mikor már egészen vörös volt az orra, elővette a gyűrött papírost a párnája alól, kisimította és a gyermekvilág felé tartva, újra elkezdte olvasni.

— Ó, a nyomorult, a nyomorult!

Azzal megint belefúrta fejét a párnába és zokogott, zokogott, hogy csak *úgy* rázta karcsú, finom testét. Így talált rá a mama, mikor visszajött a meleg borogatóssal.

— Juliskám, lelkem, mi bajod, mi lelt, hiszen tüdőgyulladást kapsz, hogy így lehánytad magadról a takarót!

Azzal betakargatta, bepólyázta, mint a kisgyereket, a zokogó Juliskát, akinek a sírása megcsöndesedett, szipogásba halkult, mint a gyerekek sírása anyjuk kebelén. Miközben a mama lehajolt a földre az egyik dunyháért, megtalálta ott az összegyűrt levelet. Anyai ösztöne mingyárt sejtette, hogy valami összefüggés van a levél és Juliska keserves zokogása között. Keblébe rejtette tehát a papírost, amivel Julia úgy sem törődött immár és kiosont a szobából. A nappaliban, ahol Szendrey papa éppen a magtár inventáriumát tanulmányozta, lámpa alá tartotta a levelet és elkezdte olvasni. Amint olvasta, halovány arca egyre pirosabb lett. Szerette volna már a levelet eldugni a férje elől, de az észrevette asszonyának arcán a szokatlan színeségét, elkapta kezéből hirtelen mozdulattal a levelet és ő is elolvasta.

Ő nem pirult el, nem volt olyan érzékeny arcbőre. De annál éktelenebb módon káromkodott.

— Hát nem megmondtam, hogy semmirekellő? Jusson eszedbe, mikor Debrecenből hazajöttem, nem akartátok hinni, hogy mit hallottam a préposttól arról az éjszakai komédiás-lagziról, amit a Juliska lányod választott lelki vőlegénye akart tartani. Azt sem akartátok elhinni, hogy cigányozott és danolt a komédiásné ablaka alatt, pedig evvel a két szememmel láttam, evvel a fülemmel hallottam. Na tessék, itt van la! Hiszitek-e már, hogy haszontalan fráter!

A levelet, melynek nyomán Julia karcsú teste anynyira vonaglott a zokogástól, Szendrey mama halovány arca kipirult, Szendrey papa csibukja csakhogy el nem

tört a kemény tölgyfaasztalon — Nagykárolyból írta Térey Mari. Ezt is Sas Károly hozta suttyomban, a Júli^a bizalmasa „konfidence”, szerelmi fullajtárja. ”Azt írta benne Mária, hogy egész Nagykároly, meg Szatmár arról beszél, milyen botrányos szemérmetlen naplótöredéket küldött Pestre Petőfi után Julia. Térey Mari mingyárt meg is magyarázza Júliának, hogy a megyei közvélemény tudomása szerint a naplót Petőfi fünekfának mutogatja nagy diadalmasan Pesten.

— Béresekkel ebrudaltatom ki — ordít Szendrey papa — ha idemerészkedne még. Hát azért neveltetem a lányomat finoman, nagy kisasszonynak, azért gyűjtöm neki a kelengyét, móríngot, azért töröm magam éjet-napot összevetve, hogy a vármegye szájára kerüljön, még hozzá ilyen gézengúz sehonnai tintanyaló miatt! No, asszony, keresztet vehetünk már az Uray-uraságnak! Konziliárus uram alighanem megtiltja a fiának, hogy még egyszer erre fordítsa a négy lova orrát.

A józan, reális gondolkozású inspektornak mindenestre ez fáj legjobban. A füstbemenő Uray-parti. A rang és mód.

Két szobával tovább ugyanezért zokogott¹ ismét Julia. Neki sem a szégyen, a pletyka, a szóbeszéd volt a legnagyobb bánata, hiszen a költőhöz való viszonya még Jegyezgette is a hiúságát, annak a szégyenét szívesen viselte volna a megye előtt, melynek pletykálkodó, unatkozó népét a finomkodó, affektált hajadon lenézte. Ő is arra gondolt inkább, hogy most már Uray Bandival végképpen elrontotta a dolgát. Az a vasas német, aki késő ősszel úgy kurizált neki, hogy a híre még Debrecenbe is eljutott Petőfi után, ártatlan játék volt. Nem vette azt komolyan senki, csak Petőfi egyedül. Ő mostanáig úgy színezte a jövőt, úgy képzelte maga elé elkövetkező életét, hogy neje lesz a vizenyősszemű és kevésbeszédű, gazdag Uray Bandinak, — báróné lesz, de megtartja magának a költő ábrándos szerelmét, amely halvány glóriával veszi majd körül egyébként is érdekes bandzsi fejét a szatmármegyei úri társaságban. Mennyi szép verset fog írni Petőfi és majd egykor följegyzendik róla, hogy ezeket a költő mind őhozza

írta ... Ő, Uray báróné, megmaradt a hitvesi hűség útján, közel nem engedte magához a szerelmes költőt, — írja majd a jövődő krónikása, — de fölkeltvén szívében a reménytelen szerelmet, halhatatlan versek múzsájává lön...

Valahogyan így képzelte ezt Júlia szűk kis agyában, polgári megoldásokra berendezett picinyke lelkében. És most, ime, mindent elront az az ordináré Petőfi, aki nem bír magával, mert az őszi események után és a vasas német után Julia ismét róla írt a naplójában. Ebbe a naplóba, amely minden szavuk ordító bizonyossága szerint nem is naplónak készült. Nem olyan intim írásmű volt, amely arra szolgáljon, hogy írója érzéseit, gondolatait, hangulatait megőrizze saját maga számára, hanem éppen arra való, hogy mutogassák, hogy utóbb még újságban is kiadják.

Julia az utókornak írta a naplóját.

Hát az igaz, hogy a megye szája ugyancsak járt akkoriban. Nem is lehet azt csodálni: tél volt, feneketlen sárba fulladtak az utak. A kisvárosok uccái, nemesi kúriák udvarai hólébe merültek, zimankó verte az ablakokat. Ilyenkor semmi dolog nincsen a gazdaság körül és messzi utazásra se igen lehet menni. Letelepszének hát az emberek a kandalló köré, pipáznak, kártyáznak, iszogatnak. Ha szép havas, kemény napok akadnak, befogatnak a szánkóba és átmennek egy-egy napra a szomszédba. Megindul ilyenkor az egészséges, jó, melegítő, vidámító pletyka, a puncsos tál meg a kávészibrik körül. A húgomasszony és a nénémasszony kicserélik értesüléseiket, míg a férfiak a sarokban politizálnak vagy kártyáznak, csak úgy félfüllel figyelve hogy mit beszél az asszonynép.

Élt akkor Szatmár megyében bizonyos Jezerniczky nevű öreg legény. A hét szilvafája már régen lecsúszott a torkán, — ami megmaradt belőle, azt elvitte tőle a Pikk dáma. Azért urasán élt, mert a rokonok, atyafiak virágjukban voltak. Hol itt vendégeskedett, hol meg amott. A mókás vén legényt nagyon szerették megszerzte, különösen az asszonyok. Pletykahordó volt, mindent tudott, ami a vármegyében történt; még azt is, ami meg sem történt. Ő volt a vármegye szája. Ő volt

az asszonyok hírforrása, akire mint legfőbb tekintélyre szoktak hivatkozni téli délutánokon, kuglóf és kávé mellett. Különösen az öregebbje kedvelte és tartotta jól Jezerniczkyt. Azok, akiket már a köszvény kíméletlenül bezárt télire a fűtött szobába. Ezek valósággal földerűitek, ha Jezerniczky állított be havas bajusszal, örökké piros, vidám, kerek képével a házba. Tudták, hogy legalább két napra való meséje lesz.

A férfiak nem sokra tartották Jezerniczkyt. Nem törődtek vele. Beremendy úr, aki a szomszédos Szabolcs vármegyéből származott át és híres volt hét gyönyörű leányáról, akik szebbnél-szebbek voltak, de móríngban nem jutott rájuk több fejenként egy-egy ripszgarmitúránál, azt mondta egyszer Jezerniczkyról:

— Jezerniczkyról csak a szoknya hiányzik.

Férfikörökben ezzel már el is volt intézve Jezerniczky.

De annál nagyobb becsülete volt az asszonynép körében, ahol ő helyettesítette abban az időben a helyi sajtót, ő képviselte a közvéleményt.

Nos hát, a helyi sajtó, a vármegyei közvélemény, azaz hogy Jezerniczky vette szájára Júliát. Ő állította, hogy Szatmáron hallotta bizonyos Komoróczy nevű föl vidéki úriembertől, aki Pestről jött a gyorskocsin, hogy Petőfi a Pilvax nevezetű kávéházban fűnek-fának mutogatta Julia naplóját. Persze, hogy a dámákat igen érdekelte az is, hogy mi minden titkos van a Szendrey-lány titkos naplójában? Erről aztán izgató részleteket sügött-bügött a dámák fülébe Jezerniczky. Csak arra kérte mindegyiket, hogy tovább ne mondja, amit hallott, mert ő nem szereti a pletykaságot.

Egy zimankós este Szendrey papa azt mondta Júliának:

— Most már éppen elég, lányom. Annak a csellengő Jezerniczkynek megüzentem, hogy fogja be a lepánylesőjét, hagyja abba ezt a pletykaságot, mert letöröm a derekát. De most már neked is azt mondom, Juliska lelkem, hogy te is hagyd abba azt a cingár poétát. Ha kitavasodik, elviszlek külföldre utazni. Elviszlek én Bécsbe, még Párizsba is. Meglátod a tengeri ügy kiszellőztetem a buksi fejedből azt a poétát, hogy nyoma se marad.

A buksi fejben, amely szellőztetésre várt, hogy a poétának nyoma se maradjon benne, ezalatt lángot vetett ez a szó: Párizs. A nagyravágyó kicsi lélekben messze városok délibábja kezdett ragyogni. Az akác-fák és a poros országutak, a nagykárolyi zsúrok és a szatmári megyebálok fitymáló kis széplelke egy percre most elfelejtette Jezerniczkyt, el a poétát, Uray Bandit, a pletykát, ami annyi álmatlan éjszakát okozott és karikákat vájt a szeme alá, Mindent elfelejtett a kis háládatlan pillangólélek és már látta magát a nagyopera egyik páholyában, amint a márkik, a francia poéták, színészek és gárdatisztek gukkerei csak az ő rózsapiros arcán legelnek.

Ez volt az a pillanat, mikor a Gondviselés megvillantja szemünk előtt a reményt, hogy Julia örökre eltakarodik Sándor fellegútjáról. De jaj, a bozontos-üstökű, nagyszakállú Szendrey papa, aki el akarta gereblyézni az útból a poétát, nem született diplomatának. Ahelyett, hogy hallgatott volna, hagyva Júliát ábrándjainak tengerében, úszni, bizony nagyot vakkantott érdes hangján és megtetézte előbbi rózsás ígéreteit a következő fenyegetéssel:

— Ha pedígen szavamnak nem volna foganatja és a külországi múlatást odaadnád az ilyen tintanyalóért, elküldelek a szatmári Klarisszákhöz, hogy a kolostorban majd gondolkozzál azon, milyen jó állapot is az, mikor se pénz, se posztó. Se tengeri utazás, se pedig poéta.

Mondom, Szendrey inspektor úr nem volt diplomata. Értett ő igen jól a gyapjúhoz, a búza árához, azt is tudta, mikor kell kapálni a krumplit és milyen fifikával tolvajkodnak a számadó juhászok, rendre tudta szoktatni a lumpérozó gazdasági írnokokat, megjósolta másnapra az esőt, amiben régi podagrája segédkezett neki, rendben tartotta a számadásait, idejében takarított be a búzát, hogy meg ne rohadjon — de a női szívhez, a női képzelet játékhöz, a vér lázongásaihoz mit sem értett. Ő már régen volt fiatal legény, akkor is egyszerű, derék vidéki leányzót választott élete párjául és azóta se sokat törődött annak a halovány hervadozó asszonynak az idegeivel, az ábránd-

jaival, a haloványságával. Nem tudta, hogy az ideges- ségre hajlamos és elkényeztetett fiatal nőt csak tiltani kell valamitől, hogy nagyon akarják, csak durván, keményen rájuk kell parancsolni, hogy összeszorított piros szájuk mögött azt sziszegjék az éles kis fehér fogak: Azért is!

Julia egy percre már elfelejtette poétáját és egészen beleveszett abba a párába, mely a távoli óceán vizéről száll fölfelé, az óceán vizéről, ahová Júliát vitte már magával apja ígéretén megbokrosodott fantáziája. De most erre a durva tiltó szóra újra húsban-vérben életnél valóságosabban lépett bele az életébe, amit már- már kiejtett onnan. Most egyszerre megint úgy érezte, sokkal erősebben, mint valaha, hogy akarja ennek az embernek az életét. El akarja fogyasztani, magáévá akarja tenni, rabságába akarja görnyeszteni. Most már csak azért is!

A kemény apai parancs után alig egy fertályórával Összebűjt már bizalmasával, a leendő Petőfi-életrajzok ispánjával, aki a költő és ideáljának bizalmas barátja és megsúgta neki, hogy a megyebálra Nagykárolyba készül. írnia ezt meg Petőfinek, akit nagyon, de nagyon vár Julia...

A megyebálra el is ment Julia, olyan szép rózsaszín túllruhában — rajta fekete bársonyrózsákkal —, hogy följajdult rá az összes lányos mamák szíve. Riskó Náci, aki azóta túl volt már egy szatmári kaszíros- kisasszonyon, megint csak úgy érezte, hogy nem tud nélküle élni. Uray Bandi is ugyancsak pödörgette a bajuszát, de ezen túl nem jutott. Julia óriási sikert aratott Károlyban. De az egész vármegyebál hódolata és irigysége közepette egyebet se csinált, mint hogy a szála ajtaját nézte, mikor lép be azon bozontosán, sarkantyút pengetve, senkit nem köszöntve rég nem látott poétája. Úgy érezte, el fog jönni! El kell jönnie. Hónapok óta nem látták egymást. Sok minden történt azóta, de Sándor itt lesz, Sándor nem az a legény, aki ellent tud állani az ő igéző hívásának. Várt, várt.

Az óramutató pedig járt, csak járt.
Haladt az idő és a poéta nem jött.

Hogyan? Hát ennyire volnánk? Hát ellent tud állani az ő hívásának? Ennyire megbántja őt, akihez annyi szép verset írt, akinek azt mondta, hogy nem tud nélküle élni? Hát nem volt ő elég kegyes hozzá? Megbántotta, igaz, megmondta, hogy nem akar a felesége lenni, de aztán zsebkendőjét lobogtatott utána. Hát nem elég az? Elküldte neki a naplóját is, amit aztán mutogatott Pesten. Nem volt abban elég olvatag és álmatag?

Julia idegesen tépdeste a zsebkendőjét és rágta meggyiszínű száját. Már képzelődött is. Már úgy érezte, hogy itt mindenki őt lesi, mindenkinek az arcán káröröm vigyorg. A mamák, a lányok, a mellözött udvarlók, a cigányok, az öregurak, mindenki tudja az ő nagy fölsülését. Mindenki tudja, hogy ő Petőfit várta, Petőfit hívta, Petőfi, kedvéért van itt a bálban és Petőfi nem jött el.

Dühében sírvafakadt volna, ha nem szégyelli magát ennyi szem előtt.

Éppen akkor, a legkritikusabb percben, mondja neki egy ifjú hölgy:

— Olvastad, édesem, Petőfi versét az Életképekben?

— Nem — felel Julia.

— Igazán nem? Pedig kár! Nagyon érdekes vers. Néked szól. Rólad írta.

— Mi van benne, édesem?

— Az van benne, édesem, hogy már meggyógyult, hogy . . . gombház! Remélem, drágám — tette hozzá ennivalóan — örülsz ennek! Bizonyosan már nagyon terhedre volt annak a szegény embernek a tolakodó udvarlása.

Julia, aki szeretett volna fölkapni a búffetasztról egy limonádéspoharat és az arcába vágni az édesded beszélőnek, kényszeredetten mosolygott, mialatt a szín egészen elhagyta az arcát és csak annyit dadogott:

— Hogyne . . . nagyon örülök . . .

Aztán odament Térey mamához, aki gardedámja volt ezen az estén és azt mondta:

— Néni, ha Istent ismer menjünk haza, nagyon rosszul érzem magamat. Marikám, ne haragudj — fordult oda Térey Marihoz — ha elrontom a bálodat, de igen-igen gyöngö vagyok.

. . . Mikor Térey Mari a fal felé fordult a sötét lányszobában, még igen jól hallotta Juliska fojtott sírását, amelyből néha szaggatott, halk, öntudatlan szavak bugyborékolnak ki: „Azért is . . . Nem engedem . . . Az enyém lesz . . . Most már nem hagyom”.

Mert addig, amíg a költő nagyon akarta őt, neki nem kellett a költő, csak játéknak, csak udvari bolondnak, csak csalogatónak gazdag udvarlói számára.

Most, hogy a költő látszólag félredobta az útból, már szilaj vággyal vágyódott utána és féktelen akarattal, toporzékolva, izzó testtel és fölgyúlt fantáziával kívánta.

Amíg Szendrey papa közönyösen, semmibe se véve nézte játszadozásait az idegen legénnyel, ő maga sem vette komolyan a dolgot.

Mikor Szendrey papa kolostorral fenyegette és jupiteri haragját menydörögtette feléje, egyszerre úgy érezte, hogy minden poklokon keresztül az övének kell lennie!

*

Most munkába lépett Marika. Az örök barátnő, aki megpukkad, ha legjobb barátnőjének sikerült ruhája és még jobban megpukkad, ha sikerült udvarlója van, de páratlan, rajongó, hisztérikus részvétellel siet segítségére, amint az szerencsétlennek látszik, bajba jut, támaszra szorul. A nőknek ebben a viharos részvételében egymás iránt, amely sokszor minden átmenet nélkül váltja föl a leggonoszabb áskálódást, különös, atavisztikus ösztönök szólalnak meg. A nők örök harca a férfienem ellen, a nők szilaj összefogása a másik nemmel szemben. Az egyetlen szolidaritás, amely a nőket összeköti a közös ellenséggel folytatott örök harcban. A barátnő, aki tegnap még megölt egy kanál vízben és fullánkos nyelvvel keresztülszúrta a szívedet, mára megszán, segítségére siet egy nővér lágy gyöngédségével, csak azért, mert az a komisz, gyalázatos, elvetemült férfi — mindegy, hogy akárki, elég, hogy férfi — bántott, elhagyott, könnyeket sajtol a szemedből. Egyszerre csak felejtve van minden, még Juliska rózsaszín túllból készült bálruhája is, melyen fekete

bársony rózsák voltak, A gyöngéd barátnő a szövetségi hűség nevében már írja is azt az örök levelet, amely az idők nagy messzesége óta, amióta csak a nők egyáltalán levelet írnak, mindig ugyanaz: „Maga gonosz ember ... fájdalmat okoz egy ilyen angyalnak ... szégyelje magát!... Hogyan fogja jóvátenni egy élet gyöngédségével, amit most vétett?... Egy ilyen szívet, amely annyira imádja magát, így megsérteni!... Maga sem érdemli meg, hogy annyira szeressék, maga gonosz, kegyetlen, brutális ember...” Mivel pedig a férfiak nagyon szeretik, ha őket brutálisaknak és kegyetleneknek, vagyis oroszlánnak titulálják, ez föltétlenül talál. És mert az olyan férfi, aki szeret az oroszlán bőrében tetszelegni, rendesen nagyon jámbor, nagyon gyöngédszívű háziállat inkább, mintsem a sivatag királya, a levél második átolvasása után odaáll a tükör elé, elkezd pofozni magát, és sírva ismétli a levél szemrehányásait: „Te ronda fráter, hát megérdemled *őt*! Hát mondd, megérdemled ezt a fehérlelkű angyalt, ezt az istennőt, ezt az égi királynőt, akit az Isteni jókedvében teremtett? Egész életedben vezekelned kell a könynyekért, melyek most érted omlanak.” Azzal már megy is vezekelni szegény.

És vezekelni fog egy életen át. Egy életen át, amikor már nem az istennő könnyei omlanak, hanem az ő sós férfikönnyei.

Ebben az időben olvassa kipiruló arccal, visszatérő derűvel és boldogsággal az erdői várkisasszony az Életképekben:

Kit feledni vágytam
S már-már elfeledtem,
Oh, leány, miért tűnsz föl
Újra képzetemben!
Miért tűnsz föl újra
Piros orcáiddal,
Fekete szemekkel
Fekete hajaddal?
Miért jut eszembe
Dús lelked kincstára,
Mely hét színben játszik

Szivárvány módjára,
 Melynek ellenállni
 Hasztalan törekvés,
 Mert bűvös háló az
 Honnan nincs menekvés.

Ez bujkál Sándor lelkében, ez a vándorló, föl-fölfukkanó melódia, ez az újra megszínesedő ábránd, mi alatt a jezsuiták lépcsőjén felfelé kocognak egy nyári éjszakán a Várba: Sándor és Jókai. Ez az éji séta a Jókai akarata volt. Ő cipelte magával Sándort a romantikus, régi vár felé, ahol az ő képzelete részegen bujdokol uccáról-uccára, benépesítve a régi köveket múlt idők kísérteteivel.

— Nézd, Sándor — és végigmutatott egy holdsütötte síkatoron, kicsiny, hallgatag, vaskosaras ablakok, bezárt néma kapuk között. — Nézd, Sándor: Mintha e kövek között már megszűnt volna minden: élet. A múlt kriptája ez. De a kövek nagyon beszédesek.

Lépéseik furcsa visszhangot vertek az otromba köveken. A holdvilág elbújt egy ezüstfelhő mögé és elébük állott a Csonkatorony óriás árnyéka.

— Nézd, Sándor, milyen véresek ezek a kövek. Vér feketéllik rajtuk. Szívek és életek porladnak bennük.

Egy szélkakas nagyot csikordul, mintha régi zsoldos katona káromkodna a vártán.

A holdvilág nyájas, kerek képe megint tisztán úszott az égi óceánban. Ezüst színük volt a házaknak, a tetőknek. Egy vaskosaras ablak mintha csöndesen megnyílt, meg újra becsukódott volna. Valahol a hátuk mögött egy kapu csapódott nagy dörrenéssel.

— Nézd, Sándor — ragadta meg a karját Jókai. — Két orgyilkos lopózik utánunk, nézd, ott a sarkon! Látdod! A falhoz lapulva.

— Az árnyékunk az. Marci kain — felel neki kedvetlenül Sándor, aki nem a multidőkben mélézik, hanem túl a Tiszán, az erdődi lankáson pihen ábrándozó lelke egy fehér csipkeágyon, két lehunyt, selyempillás szemem.

Kopp, kopp — lépések konganak mögöttük.

Kopp — most meg előttük.

Megállnak. Jókai a fülébe súgja:

— Hallod?

Kopp, kopp — most mintha a szomszéd uccából hangzanék!

Körülnéznek. Ki jár erre? Ki jár amarra? Innen, onnan, meg amonnan egyenletes lépések zaja veri föl a csendes sikátorokat. A halott kis ódon házak közén, mintha kiszálltak volna sírjukból a régi, régi őrzérek mind és mennének és kopognának és dobognának és csörögnének a régi uccákon, járva régi útjukat a kísértetek óráján.

Tizenkettőt üt az óra Boldogasszony tornyában.

Halk szellő kúszik végig az ereszek mentén. Megnyikordulnak rá az esősatornák. Az öreg házak mintha nyújtóztatnák köszvényes tagjaikat.

Ott állnak már az alvó Pest fölött, a halász-céh bástyáján.

Alattuk mély, fekete, tikkadt csöndben alszik a város. Keblét aranyhímes selyemszalag osztja ketté: a kanyargó Duna, melyben az ég csillagai tükröződnek.

Mintha egy szem rubin és egy szem smaragd úszna lenn a Dunán.

Az két lámpa lesz. Valami öreg dereglye ...

Nem látni belőle mást, mint a mozgó két fénypon-
tot. Egy szem smaragdot, meg egy szem rubintot. De Sándor, amint néz, néz összefonott karral, összeráncolt homlokkal a mélység felé, állván a bástya peremé-
n, mintha át akarná fújni végtelenségben járó tekintete a sötétség áthatolhatatlan falát, mintha látná a dereglye végén a kormányost, félig álomban, amint rákönyököl a kormányrúdra és hazagondol a Vág völgyére, ahol a kis család még alszik...

Azután még jobban előreszegezi a fejét, még jobban belefúrja tekintetét az éjszakába.

— Itt van, érzem, itt alszik, itt lélezkedik alattam. Nem látok belőle semmit, de tudom, -hogyan itt van... Sok, sok ház, paloták és kunyhók, templomok és törvényházak, iskolák és börtönök, ispotályok és mulatóházak... Itt van mind ebben a feketeségben. Mennyi ember van bennük, hány szív dobog bennük, hány sóhaj emeli a tetőket! Ebben a feketeségben mennyi szenved-

dés, mennyi szenvedély, mennyi öröm és mennyi gyűlölet piheg itt alattam.

A városon túl,amerre a Rákos mezeje terül széjjel, a fekete ég selyme végighasad, mintha késsel vágtak volna belé.

Virrad.

A halványszürke csíkból egyszerre csak piros vér kezd bugyogni. A fekete ég hosszú, mély sebéből a hajnal töre nyomán megered a vér.

Lenn, a sötétség óceánjából tetők, kupolák vonalai kezdenek kiemelkedni, mintha egy elsülyedt földrészt ormai dugnák ki homlokukat a tengerből.

Oszlik a homály percről-percre. Körvonalak és formák bontakoznak ki, levette magukról nagy nyújtózkodással az éj fátyolát. Kelet felé kitarul a kettészelt kárpit és özönlik belőle a rózsaszín áradás, hogy azután aranyat záporozzon a tetőkre a hajnal.

Ebben az áhítatos percben megkondul fejük fölött a torony. A Boldogasszony nagy harangja köszönti mély bugásai, imádkozva Szent István reggelét.

Félperc múlva a völgyből felel neki egy szelíd, csilingelő hang: Szent Anna tornya fohászkodik az éghez,

Azután komoran, fájdalmasan, sírva szólal meg a kapucinusok harangja.

Majd átesap a harang heroldszava a pesti oldalra, beleszól a testvérharangok kórusába a belvárosi templom, a Szerviták ezüstszavú harangja, a Ferences barátok dübörgő, mély, orgonaszavú érchírnöke.

Terjed, terjed a harangok beszéde. Kiszélesedik hajnali kórusuk. Végighullámszik a város tornyain, tetőin, uccáin az ünnepi hajnal imádkozó, diadalmas, himnikus harangzúgása.

A két poéta kitárt karral és feszülő mellel áll a bástya peremén. Körülöttük ébrednek a házak, kilépnek a homályból a tetők, fölemelkedik a sötétségből egy egész világ, míg a kelő nap első sugarai aranyt árasztanak a fejükre.

És körülöttük százféle hangon zúgnak, énekelnek, fohászkodnak, glóriáznak és viharzanak Pest és Buda száz harangjai.

— Hallod, Sándor, milyen különös hangja van a

Szerviták harangjának? Messze van odáig, de kihallatszik az ezüstös csengés az egész koncertből. Ez a komor, haragos bugás olyan, mint a Stabat mater hangja az orgonán, ez a barátok harangja odaát. És akárhogy zúg ez a száz harang, százféle nyelven, százféle hangon, én mégis hallom a kis svábhegyi kápolnát. Hallod-e, figyeld csak: giling... giling... giling. Milyen kedves hangja van!

Sándor már nem hallja a város harangjait. Már messze, messze jár. Túl a házakon, túl a halmokon, túl a rónákon. Az ő lelke messzi kis faluk tornyának harangjait hallgatja. Ezer templom, harangját, akik mind, mind most szólalnak meg, ebben az ünnepi órában. Mind, mind köszöntik a reggelt az első szent király ünnepe, a nyári hajnalt. Hallja a kis dunavecsei templom repedt harangocskáját és eszébe jut, hogy Zsuzsika hallja, az erdői kápolna acélosszavú, kemény, hideg harangját, hallja a debreceni Rákóczi-harangot, amint viharzik végig szava a rónán, mint az árvíz zúgása. Erdélyi dómok harangjait hallja a lelke, a kassai torony szavára figyel és a Bakony-erdő felől régi klastromok beszédes harangjainak szavát lesi. Az ő lelkében ott cseng, ott muzsikál most egyszerre minden magyar harang, az egész magyar világ, múlt és eljövendő.

„BŰVÖS HÁLÓ AZ, HONNAN NINCS MENEKVÉS...”

Egy délután a kertben regényt olvasó Júliát csak fölriasztja testvérkéje, a kicsi Marika.

— Megérkezett! Bement apushoz.

Julia már tudja, hogy ki érkezett meg: és ki ment be apushoz. Hamar rendbehozza a frizuráját, helyére rángatja a csipkefodrot a vállán, megnézi körmeit, elég fényesek-e és szalad föl könnyű gazellaugrándozással a lépcsőn, az apus irodája felé. Éppen, amikor a lépcső felső fokára ér, rettentő ordítózás sápasztja el arcán a hirtelen támadt pirosságot.

— Megmondtam, megmondtam! Nem adom a lányomat ilyen kóficnak. Hogy mer az úr idetolakodni? Az én lányom nem szerkesztőnének való. Úri lány az, módos

lyány az. Keressen az úr valami kömédiásnét. Talán Debrecenben...

Julia azt hiszi, hogy ezek odabenn mingyárt öltre mennek. Jaj, most Sándor felelni fog, valami rettentő gorombaságot fog felelni! Talán előveszi a pisztolyát és, lelövi apust.

Ott áll a falhoz lapulva, szívére szorított kézzel. Várja a pisztolydurranást. Lelővi, bizonyosan lelővi!

Ámde a pisztolydurranás, vagy a gorombaságok durranása helyett egy szelíd és szinte alázatos hang hallik ki a folyosóra. Julia alig akar hinni a fülének: Lehetséges volna? Ez csakugyan a Sándor hangja?

Úgy van, ez csakugyan a Sándor beszéde.

— Kérem, inspektor uram, én nem tehetek róla, hogy a leányát szeretem és hiszem, hogy Julia kissasszony is jószívvel van hozzám.

— Jó szívvel, jó szívvel! Ez csak szóbeszéd. Az lehet, hogy jó szívvel van, de azért másnak a felesége lesz. Meg aztán honnan tudja az úr, hogy az én lányom jó szívvel van az úrhoz? Honnan merészeli ezt szupponálni? Nem, nem adom!... Ha még legalább valami biztos állása volna ...

— Ha csak ez a baj, kérem — felel még mindig szerényen, de már belső indulattól remegő hangon Petőfi, — Ezen is segíthetünk. Sokat gondolkoztam én ezen már. Elhatároztam, hogy tanulok. Kis időre abbahagyom az irodalmat. Jókai barátomtól elkértem jogtudományi könyveit. Ügyvéd leszek. Vagy talán hivatalt vállalok.

Te lány, hallod-e? Ő, minden bürokráciának, minden megkövesedett formának és minden muszájmunkának annyira született ellensége, aki gyűlölt minden bürokratát, mert mindegyikben egy-egy fiók-Metternichet látott, szilaj és fékezhetetlen indulatát béklyóba akarta verni. Rubrikák közé szorítaná már lángeszét. Ábrándjait konceptusokba ölné Júliáért.

Te csirkelelkű kis leányzó, igen, te, te, ott a folyosó végén, hallod ezt?

Barátnőd azt írta ennek a fiúnak, hogy egész élete nem lesz elég jóvátenni a könnyeket, amiket érte sír-

tál. Vájjon, a te egész életed elég lehetne-e áldozatnak ezért a szóért amit ő most odabenn kimondott?

De a nagy szakállból kifelé mennydörgő apai haragot és gazdatiszti megvetést a földtelen emberrel szemben mi sem szelídíthette meg.

— Hogyisne! Most meg már diákné asszony legyen a lányom! Hagyjuk ezt! Dixi, quod dixi! Nem óhajtom tovább az úrnak társaságát. Házamat meg kímélje!

Most fölcattan odabenn a legnemesebb szív viharja:

— Ha nem adja az úr, majd viszem! Szépen kérem, nem; adta. Elveszem az úrtól, akarata ellen!

Azzal be sem várva, amíg a dühében megkövesedett Szendrey úr magáhoztérne és fölengedne egy viszontgorombaságban, kivágja az ajtót és kilép a visszhangos várfolyosóra.

Ott, mikor magában van, vagy legalább is azt hiszi, hogy nem látja, nem hallja senki, összeomlik nagy gögje, lekonyul villámló dacossága, vállait lenyomja az apai szó mázsás súlya.

Nekidől a falnak és keservesen elkezd zokogni.

Igen, a kemény, haragos, önérzetes Petőfi sír.

Hiszen gyermek. Nincsen még huszonöt éves! És az idegei egy lángész idegei.

Nem veszi észre, hogy akiért azok a könnyek hullanak és aki előtt éppen ezért leginkább titkolni szeretné azokat, halk szellőléptekkel háta mögé oson, ráteszi kezét a karjára és aztán elvezeti csöndesen a kertbe, a tó partjára.

Csak a nagy fűzfa alatt szólal meg először Julia.

— Mindent hallottam, Sándor. Mindent tudok. A felesége leszek.

Ebben a percben Julia először és talán utoljára érez őszinte, tiszta lángot a szívében. Ennek a fiúnak a nagysága, szerelme, érte való küzdelme most mintha leperzselt volna róla minden regénycafrangot, pózt, hiúságot, számítást. Most egyszerűen, pátosz nélkül érzett és beszélt.

És a fűzfa alatt, míg egy fehér hattyú úszott arra, Júlia kisasszony behunyt szemmel odanyújtotta Sándornak életében először a félig nyitott, piros száját. Az

meg dühödten, mint a kiéhezett vadállat, mohó vad-sággal csapott le rá és vette birtokába az első szűz úri ajkat, mely önként adta oda neki magát első csókra.

Julia, aki a képzelgő, minden álmokon keresztül-
vergődött, szomjas hajadonok közé tartozott és ebben a nagy elzártágában fitymáló lelke és válogatós ízlése nem talált soha magához méltó férfit, csakugyan az első férfiszáj perzselését érezte száján. Annyira megszedült ettől a csóktól, amelyben éppen annyi volt az édesség, mint a keserűség egy elpazarlott ifjúságért, hogy bódultan kapaszkodott meg a fiúban, aki átölelte, magához vonta őt, mintha soha, soha többé nem akarná elengedni.

Már megnyílt alattuk a föld.

*

Julia most a sarkára áll. Eddig csak gondolatban szállt szembe bozontosszemöldökű édesapjával, de most már nyíltan is szembeszáll vele. Az apa végtelen keserűséggel látja élete álmának összeomlását, ő a lányából bárónét, nagybirtokosnét, gazdag és irigyelt dámát akart csinálni és íme, szegény pesti firkászné lesz belőle! Volt ugyan még egy gyermeke, de ő ebben az egyben élte ki apai rajongásának egész erejét. Szendrey Ignác nem volt rossz ember. Az ő kissé durva és érdes külseje alatt egyszerű, primitív, józan, a családját szerető szív lakott. Mikor Júliából mindenáron Uray bárónét akart csinálni, nem magáért volt önző, hanem a gyerekéért. Mikor pedig Petőfi szerelmétől óvta és szerette volna megakadályozni ezt a házasságot, igaza volt. Az ő egyszerű, természetes esze, józan tekintete látta, hogy ezek nem egymásnak vannak; teremtvé. Két egzaltált lélek, akik kínozni fogják egymást. Julia fölzaklatja majd Sándor életét, megnyirbálja szárnyait, behajítja méltatlan cselekedetekbe és kergeti korai sírjába. Sándor pedig örökre szárnyaszegetté teszi ezt a tétova, helyét soha nem lelő szegény kis teremtést.

Szendrey Ignác talán nem így látta és nem érezte ilyen világosan mindezt.

Csak annyit tudott, hogy nem egymáshoz valók és nászukból mindkettő pusztulása fog fakadni.

Az utolsó percig harcolt hát ellene. Mikor látta, hogy a csökönyösségét megtörni többé nem tudja, azt mondta: jó! Akadályt nem gördít többé elébük, de nem házásítja ki a lányát! Nem ad neki a rajtavaló ruháján kívül semmit.

Azután még megpróbálkozott egy kis ravaszkodással, így szólt: „Hirdessék ki őket, de az esküvő csak szeptember nyolcadikán legyen, megismerkedésük fordulónapján. Addig pedig nem láthatják egymást.”

Kétségbeesett kis ravaszság volt ez már! Négy hét volt szeptember nyolcadikáig. Négy hét alatt Szendrey inspektor hiába várta a csodát.

Közben kétszerannyi ősz szál vegyült a szakállába, mint amennyi addig volt.

A sápadtarcú Szendrey-mama meg egyre haloványabb lett. De ő nem szólt egy szót sem.

Petőfi megszedült, ittas lélekkel keringett a környéken. Áthevült szíve új szavak tüzét kereste. A leányra, aki száját odaadta neki első, tiszta csókra, rárakta az ég csillagait, az isteni tökéletesség minden fenségét.

Megszilajodott vérével nem bírt és utazni akart. Megint hajtja, üzi a vágy, a képzelet nyugtalansága. Azt mondja: tengerre megy az esküvőig. Szeretné most elérni az óccánt, hogy lássa, vájjon van-e olyan végtelen, mint lelkének szenvedélye.

Elindul hát rázós szekéren, esőben és zimankóban az óceán felé.

És eljut Nagyszalontáig.

*

A gyerekek már bóbiskolnak. Lacika egy fákát on át markol szurtos kis kezében, miközben fejét az édesanyja ölébe hajtja. Juliska még hajtja a rokkát, de már akadozik, selyempillácskája le-lecsukódik, a rokka pördülése meg-meg akad.

A gazda gyertya világánál olvas. Görög könyvet!

Az ólból behallatszik a Riska bögése.

Fiatalember még a gazda. De már barázdás az arca. Lecsüngő nagy bajusza is öregebbnek mutatja.

Néha nagyokat cuppog a sár, mintha erősen da-

gasztanak a lovak, vagy a csizmák. A gazda fölkel, ki-kinéz a picinyke ablakom.

Odakünn hallgat a sötétség.

A szelid édesanya mesébe kezd most a vasorrú bábáról, hogy szóvalartsa kicsinyeit addig, míg a szomszéd szobában Zsuzsi megveti a jó meleg, pihés ágycskát.

Az ablakon kopogni kezd az eső. Csöndes, egyhangú, álmos, koraőszi eső. Mindig egyforma. És el-tart két hétig is.

Az éjszaka mélyében egy szekér veszködik a sárban. A kocsis ugyancsak ösztökéli agyonfáradt, fülíg sáros lovait, még pedig nemcsak jó szóval, de ostornyel-lel is. Egyetlen utasa kesernyésen nevet néha, míg be-bújik egészen vékony szűrőbe és nagyon vigyáz rá, hogy a dohányzacskója meg ne nedvesedjék. Közben ugyan-csak szólongatja a sarat, az esőt, az éjszakát, az egész mindenséget. Igen-igen lelkére beszél a jó alföldi sár-nak, hogy ne szeresse már olyan nagyon, ne marasz-talja olyan nagyon a kocsija kerekét!

A feketeségben nem látja, hogy esik, csak érzi. Amint a suba alatt föllobbantja a kovát, meggyújtva a pipáját, ebben a pillanatnyi fényességben szürkén tűnik elő az eső függönye és mögötte mintha egy csonka torony fekete árnyéka ágaskodnék föl az éjsza-kából. Ez csak egy villanásig tartott; a tapló elaludt, a pipa ugyancsak, az utas nagyot káromkodott és a szekér nyikorgott tovább.

... A gazda letette a görög könyvet. Kivette szájá-ból a pipát. Azon a vékony deszkapallón, amelyik a ház előtt az árkon keresztbe volt fektetve, mint a fölvonóhíd a várak árján, csizma kopogott. Most megállt a csiz-makopogás az ajtó előtt. Már éppen meg akarta nézni, hogy ki az, mikor mozdult a kilincs, nyílt az ajtó és a meglöbbanó gyertya fényében lucskos, sáros, csapzott bajuszú alak állt meg az ajtó nyirkos éjszakai fekete-séget lehellő torkában.

— Sándor!

— Itt volnék, Jankó.

Hamarosan vacsora kerül az asztalra, aminek a vendég derekasan nekilát, csakúgy egymagában, mert

a házigazdáék már régen megvacsoráztak. És lám, a paraszti kis házban, a boglyakemence mellett, míg a szomszéd szobából beballik az asszony altató danája, amivel kicsinyeit ringatja, egészen furcsa beszéd indul meg a vizes szűr gazdája, a jövevény, meg a nagybujuszú gazda között.

— Elhoztam, Jankó, Toldi új kiadását. Még magad se láttad, úgy-e? — mondja a vendég. Azzal kivész a kebeléből egy kicsi, négyszögletű, puha könyvet, amit a házigazda az orrára tolt okulárén át ugyan csak szeretettel nézeget, meg-megsimogat.

— Hát te csakugyan duelláltál azzal a rengeteg-ábrázatú Vahot Imrével. Sándor? — kérdezi most a gazda.

— Duellált a fene. Akartam volna, de a gyáva nem állott ki golyóra. Féltette a bőrét.

A Riska nagyot bődült az istállóban.

— Várj csak, Sándor! Megnézem már, hogy mi leli a jószágot odakünn.

A gazda kiment az istállóba, az átnedvesedett vendég pedig végignyújtotta fáradt tagjait a padkán.

Mikor a gazda visszajött az ólból, csöndesen azt mondta neki a vendég:

— Jankó! Jövő héten lesz a lagzim Erdődön.

Mire a szalontai nótárius, Arany János uram. csöndesen odanyújtotta neki a nehéz, barna kezét.

SZEPTEMBER VÉGÉN...

A kicsi várkáporna harangja hívogatja a jószándékú embereket. Mintha üvegből volna, olyan finom a hangja.

És olyan hideg.

A hűvös szeptemberi reggelen végig giling-galangozik a kis harang a vár öreg folyosóin és a gazdasági udvarokon. Végig a kerten is.

— Juj, mintha lélekarangot hallanék — mondja Sára néni, keresztet vetve a béresházban,

— Nem lélekarang az, Sára néne, — igazítja helyre a kisbéres, aki ott szalonnázik a sarokban, — Lagzira szól az.

— Ugyan mán no — felel meg Sára néne — nem vagyok én süket, se bolond! Nem így szól a harang lagzira.

Szendrey inspektor úr is valami ilyesmit érez, valami ilyesmit gondol, mikor a kápolna harangszavára nagy sóhajtással megindul a lépcsőn lefelé.

Csakhogy ő nem szól semmit.

A hófehérhajú pap ráhúzza ujjúkra a gyűrűt. Hangzik az örök szó, a végtelen fogadalom, az évezredek messzeségéből, a jövődők messzesége felé, millió és millió ajkak örök fogadalma, örök kötése:

Holtomiqlan... holtodiglan...

A fehér menyasszony olyan halovány, mint az álmok menyasszonya, Etelke volt csöndes ravatalán. A vőlegény dacosan és büszkén áll fekete selyem atillájában. Mögöttük lehorgasztott fővel a tagbaszakadt ősz szakállú Szendrey és egy sírdogáló halovány anya. Ott van a vékony Marika is, hátul meg két-három uradalmi tiszt.

Ez a nászkíséret, ez a násznép.

Milyen hideg van ebben a kápolnában!

Milyen áldástalan esküvő ez!

Mintha nem is reggel volna, hanem fekete éjféli. Köröskörül gyertyák lobognának, mint a ravatalon és halálraítéltek esküdnének, míg mögöttük, a templomajtóban föltűnik hatalmas pallosával a bakó ...

A várkapu elé odaállt már a kocsi. Búcsúzik a fiatalasszony szülői hajlékától. Anyja és testvére sírva ölelik át. Az édesapja elrejtí szemének könnyeit sűrű szemöldökének oroszlánsörénye mögé. Mikor Julia elébe járul, megcsókolja a homlokát. De nem szól egy szót se. Nem kíván semmit, nem kérdez semmit. Azt se kéri: hová mennek, azt se kéri, miből élnek, mi lesz belőlük.

Ő állja a szavát: nem házasítja ki a lányát.

A fiatalasszony már beszállt a kocsiba. Az emeleti ablakból kibújik két kíváncsi cseléd. Sándor, az ifjú férj, megemeli a kalapját, kezét csókol az anyósának, megsimogatja Marikát.

Aztán megegyeszer odalép Szendrey elé. Vár, egy kézfogást legalább. Attól az embertől, aki ha nem is

szívelheti, de most mégis odaadta neki élete legdrágább kincsét.

Az a kéz nem mozdul.

Akkor Sándor fölkapag, nyersen, élesen, keserűen. Elővillan szájából hegyes metszőfoga.

Egy kacagó farkas!

Azzal beugrik a kocsiba fiatal felesége mellé és viszi már őket a hintó nagy dübörgéssel a vár hídján át, áldás nélkül, áldástalan rövid életük felé.

*

Egészen az alkóvos szoba ablakáig fölkúszik a folyondár. Ennek is rozsdás már a színe, tarka-barka mint a keleti szőnyeg. Legfelső fűrtjei mintha beku-kucskálnának a függönyökön.

Pedig oda nem illik most kandi szemnek benézni. Ifjú pár szobájába, méztől édes első napokban.

Az elcsöndesedett grófi kastélyban úgy élnek, úgy járnak-kejnek, magukra hagyatva, mint tündérr királyok a mesék kertjében. Most nem zavarja őket semmise. Földi gond, földi bú, az anyagnak rútsága, az emberek álnoksága, hivatás keserve, pénz rabsága, semmi, semmi.

Hadd éljenek néhány napig még. Azután...

Jönnek a hétköznapok.

Most féktelen gyönyörben olvad föl életük: az árva farkasé, aki örömtelen ifjúságának nagy böjtje után most kielégül a hófehér vállak és szűz keblek langyos virágillatában és a fölgyúlt képzeletű lányé, aki regényeinek, olvasmányainak és magányának fantomjait most szemtől-szembe látja, vérében érzi.

Misztikus percek, mélyértelmű napok ezek. Titkai-kat ki tudná megmagyarázni? Két ifjú lélek, két fiatal test nagy szenvedélyben először fonódik össze. Azt hiszik, ismerik egymást, tudnak egymásról mindent. Egy év szerelme és szenvedése van már közöttük és mögöttük. De valójában egészen idegenek egymásnak. Mikor a nászszoba ajtaja becsukódik mögöttük és az Öreg grófi gazdasszony először sompolyog el vihogva a konyha felé, akkor döbbenek rá mind a ketten, hogy mennyire, de mennyire nem ismerik egymást!

Alkonyodik már. A nyitott ablakon át valaki me-rengve néz a mármarosai hegyek felé. Azok párába öltözködtek. Megvillan néha fehér koronájuk.

De lenn, a völgyben, a kertben és a sövényeken túl még virágok nyílnak, olyan pompásan, mintha tavasz volna.

És a dombok oldalán rozsdavörös fák hullatják a levelüket.

— Jer, jer az ölembe, drága Juliskám. Így, ni. ölelj át, hajtsd keblemre a fejed. Milyen jó így, milyen lan-gyos a levegő!... Nézd, a messzi hegyek! Hóval bo-rítva ősz fejük, míg a völgyben nyílnak a virágok. Mennyi rejtély, mennyi titok van körülöttünk... Ki fejt meg?

A férfi egy pillanatig riadtan nézett az asszony mély, barna szemébe. Az megzavarodik a pillantásától, nem érti.

— Mi bajod kedvesem, mért nézel úgy rám?

— Mondd, mondd — és megrázta az ölében ülő fiatal asszonyt, — ki tudná megmondani... te talán tudod? ... hogy te... te, szerelmem, aki most idehajtod a szívemre a fejedet, holnap... talán — ki tudja?... nem borulsz-e sírom fölibe?

Az asszony elmosolyodott, átfonta gyöngéd, lágy-ölelésű karjával az ura nyakát.

— Te nagy, nagy csacsi! Mért jutnak eszedbe ilyen sötét gondolatok, kedvesem? Nézd, az élet milyen szép, hogy cirógatja az arcodat a nap! És odalenn még nyílnak a virágok... nézd, még ott virít az egész kikelet.

A férfi sötéten ingatja a fejét?

— Nézd csak, kedvesem, amott, a hegyeken, a téli világot! Már; hó födi be a bérci tetőt...

Az asszony, mintha el akarná takarni homályosodó, elboruló szeme elől a szomorú téli látomást, egészen ráterül, pihegő keblével elfödi a férfi szemét, az pedig beletemeti forró száját a ruhája nyílásába.

Így maradnak egy percig, két percig, talán egy órán át is. Ki tudná a szerelmesek idejét megmérni? Körülöt-tük elmosódnak a határok, az idő láncai lehullanak róluk.

Nem földi rabok ők már! ...

A férfi, mintha elkapta volna egy sötét féltés, sziláján ránéz az asszonyra. Piros kis arcát két forró tenyerébe kapja, egészen közelhúzza magához, úgy, hogy lihegő lehellete megperzseli annak a száját.

— Mondd, mondd kedvesem . . . ha előbb halok meg... nem, nem, ne ingasd szép fejedet, ne félj... De ne is áltass... Nézd, az én fejemet korán megüté a dér, sötét hajam őszbe vegyül már... Villám sújtotta fa vagyok én... Ha mégis, ha előbb hálnék meg, mint te, megsiratsz majd engem? Meggyászolsz majd engem igazán?

— Ó, te, te — mondja riadtan az asszony, mintha rémképek előtt menekülne, miközben kibontakozik öleléséből. — Ne mondj, ne mondj ilyeneket Sándor! Én utánad halok, én veled temetkezem, én nem élném túl soha!

A férfi hosszan néz asszonya szemébe. Az ajkán mérhetetlen szomorúság olvad mosollyá.

— Kár volna érted, drága. De nagy kár is volna! Te élj, gyönyörűsége a világnak. Te élj . . . De mondd, — faggatja tovább lázas konoksággal, — ha mégis elmenének, lenne olyan férfi, aki rábírhata arra, hogy elfelejtsd érte az én nevemet? Erre felelj, erre felelj!

Az asszony felelet helyett vállára borul és csendesen sírni kezd.

— Te mindig úgy szomorítasz engem, Sándor.

A férfi szíve megesik rajta. Szegény kis gyerek, csakugyan megszomorítottál Csöndesen simogatja seiyemhaját.

-- Mert én úgy szeretlek, de úgy szeretlek téged, hogy ha eldobnád az özvegyi fátyolt, még a sírból is feljönnék érte. Feljönnék, elvinném magammal a földéjébe, hogy letöröljem könnyeimet... érted... aki még ott is ... örökre ... szeret... Juliskám.

... Én feljövök érte a síri világból
Sötét takarónak oda leviszem azt
Könnyüimet letörölni érted,
Ki könnyedén feledéd hívedet,
Aki még ott is, akkor is
örökre szeret.

Sándor éppen új képet szögelt föl a falra. Corday Sarcolta képét. A nagy forradalom többi alakjai már: ott lógnak mind sorjában: Danton, Camille Desmoulins, Robespierre, Marat. A Marat képe mellé teszik oda gyilkosának képét, Corday Charlotte-ét.

A szoba elég barátságos volna, csak az a hibája ennek is, mint a lakás másik két szobájának, hogy se virág, se madár nincsen benne.

De rendetlenség, az már van!

Sándor még le se szállt az íróasztal tetejéről, ahová föltérdelt, hogy jó magasra verje be a szöveget Corday Sarolta számára, mikor benyit az álmok királynője, a földre szállott angyal, kissé dült pongyolában és kócosan. Kezében, mint rendesen, pirosas födelű regényt tart, míg a másik kezében egy zsíros konyhakés van, amivel éppen fölvágta azt.

— Sándor — szólal meg tétován — hoztál pénzt? Sándor éppen most ért földet. Éppen jökor. Szégyenlősen dadogni kezd:

— Édesem, egészen elfeledtem... Tudod, Egressyvel találkoztam az uccán, elbeszélgettünk és úgy kiment a fejből, de úgy kiment!

— Jó, jó, de semmi nincs a speizban. Az új kalapomat is hazahozták és megígértem Stern Lizinek, hogy legkésőbb estére elküldöm a pénzt.

— Édesem, kicsit nehezen keresem most a pénzt... Frankenburgnak nem jól megy, Emich nem ad új előleget, mert nincs mire.

Julia vállat von, miközben a szoba közepén állva tovább vágja föl a konyhakéssel a regényt.

— Végre is nős ember vagy, családot alapítottál. Aki családot alapít, annak kötelességei vannak!

Olyan durcásan mondja ezt, hogy Sándor egyszerre úgy érzi, valami szörnyű bűnt követett el. Talán megbántotta az édest?

Odamegy hozzá, megsimogatja, de az durcásan kapja el az arcát. Egyenesen becsületsértésnek veszi, a házastársi kötelesség súlyos megszegésének, hogy Sándor nem tudott pénzt hazahozni, mikor a Stern Lízi várja, a kalapért a pénzt.

Szegény Sándor úgy áll ott, gyengédségre hajló két

kezét leejtve, mint a fa, melynek ágait a tűz elégette.

Julia felöltözik és mogorván, hallgatagon mennek le a lépcsőn ebédelni. Julia nein vezet háztartást, csak vacsorára valót tart az éléskamrában. Ebédelni rendszeren valamelyik vendéglőbe járnak.

Amint végigmennek a Dohány uccán, a kövér es izzadt asszonyságok ugyancsak megbámulják Juliskát. Rövidre nyírt haja és furcsa, festősapkához hasonlatos bársonykalapja, meg a fekete bundácskájára tűzött óriási bársonynapraforgó meglehetősen excentrikus látványt nyújt. A Dohány uccai purgerek és purg-ernék szemének valóban szokatlan jelenség a költő felesége.

— Tész á komódin — mondja az urának megbotránkozva a hentesné, mikor kiáll a küszöbre, hogy megcsodálja Julia fejdíszét és lengyeles szabású kabátjának szeszélyes cikornyait.

Az "Újvilág ucca sarkán Julia megáll egy percre.

— A Sasba ne menjünk, Sándor.

— Miért? — kérdezi az ura.

— Hát . . . csak!

Sándor tudomásul veszi a „csak”-ot. De Sándor nemcsak férj volt, ami egyben papucshóst is jelent, hanem szerelmes ifjú férfi is volt, akiben, ez a „csak” elkezdett motoszkálni, csúszni-mászni, mint az egér a padlason. És egyszerre fölcsettant:

— Mi van e mögött a szeszély mögött, Julia? Kivel akarsz te találkozni, vagy kivel nem akarsz találkozni?

Szerelmes férfiak ősi mérge a neandervölgyi ember óta, hüvös, kacér nők örök gyönyörúsége az Eufratesmenti Éden óta: a féltékenység bontotta ki közöttük tűzvörös szárnyait. Julia boldogan belepirult a Sándor indulatába. Jólesett neki, cirógatta a hiúságát.

Azt is mondhattam volna, hogy a lelkét. Csakhogy abból olyan kevés, de olyan kevéske volt neki!

Egy darabig hagyta Sándort, hogy dühöngjön, hogy vergődjön, hogy morogva, fogait csikorgatva menjen mellette a Hatvani uccán. Lopva nézte, gyönyörködött benne. Ebben a percben szerette is. Megint szerette, az ő szeszélyes, rapszodikus módján, amely negyedóráról-negyedórára hullámoztatta benne az érzéseket. Vele úgy játszottak a saját hevülései és kihülései, benne úgy

vibrált az érzelem, mint ahogy szerelmes diákok a télikabátjuk gombján szokták kizongorázni: szereti... nem szeret? Ő is, hol szerette, hol nem szerette Sándort. Csaknem olyan sűrű változatokban és olyan gyors változékonysággal, mint ahogyan a gombok követik egymást a diák télikabátján. Egyik gombtól a másik gombig egészen megváltozott irányában.

Végre, mikor az Uri ucca felől megint irányt változtattak és visszafelé fordultak a Vármegeye uccába, a „Komló” felé, megszánta Sándort és őszintén megmondta neki.

— Az apám van itt, Sándor, a „Sas”-ba szállt. Nem akartam, hogy találkozzatok.

... Olyan unott arccal ülnek egymással szemben a Komló asztalánál, mint két régi házas, akiket az érdek sodort össze valamikor régen. Julia már csakugyan unja Sándort, unja a házaseletet, amelyben csalódott és unja a szegénységet. Polgári lelke romantikára vágyott, padlásszobát álmódott a költővel. Mikor azután be is kellett költözni a padlásszobába, amely ugyan három tágas, szép szobából állott, egyszerre rosszszagú lett neki a szegénység. Nem vigasztalta meg még a romantika sem.

Azt megmondta az imént Sándornak, hogy látta az apját, hogy találkozott vele; de azt nem mondta meg, hogy milyen heves jelenetük volt az öreggel. Szendrey inspektor úr, alighogy lerakta a bagázsiját a gyorskocsiról, mingyárt szalajtatott a lánya után, mert az ő szőrös keblében mégis csak egy apa szíve dobogott. Látni akarta, kíváncsi volt rá, talán el is határozta, hogy gyöngéden, kedvesen szól hozzá. Még az is lehet, hogy volt a kabátzsebében egy tele bugyelláris Julia számára.

De mikor meglátta a lányát, aki nem volt halovány és nem volt szenvedő, hanem nagyon furcsán volt kiöltözködve, olyan módon, ahogy Szatmárban nem öltözködnek az úriasszonyok, megint fölkavarodott minden keserősége és nagyon keményen szólt hozzá. Még gúnyolódott is.

Azt mondta:

— Szegény apád eljött hozzád, édes lánykám. Rosz-

szul megy a sorunk nagyolni. Gyöngye volt a termés. A gyapjúnak nincsen ára. A gróf megszorította a kantárszárát. Nem segíthetnél valamivel?

Hogy ezt az idétlenséget, ezt az együgyűen ravasz, gúnyolódást mért agyalta ki és mért eresztette ki a száján, ki tudná azt megmondani? Annyi bizonyos, hogy Julia anyagi helyzetét akarta vele kifigurázni, a zsírban, tejben, vajban fürdő, jólétben élő vidéki gazda fölényes kegyetlenségével. Julia makacssága erre még jobban föltámadott. Éles választ adott, azután hencegni kezdett. Elmondta, hogy milyen nagy uraságban élnek, éig dicsérte Sándort, ami még jobban kihozta a sodrából az apát. Majdhogy veszekedve nem váltak el egymástól apa és lánya. Csak mikor Julia már kint volt az Újvilág uccán, akkor érezte Szendrey, hogy milyen ostobaságot csinált. Szeretett volna utána szaladni, de azt nem engedte a gögje. Most már reggel fordulhat is visszafelé, Erdődre, pedig akár mondta Júliának, akár nem, csakis azért törte magát Pestig, mert majd kiszakadt a *szíve* a vágtyól, hogy áldás nélkül főkötő alá jutott leányát láthassa.

Julia pedig leverten, szomorúan, csalódottan vált el az apjától. Nem mondhatta el a goromba öregembernek őszintén, hogy mennyire csalódott a házasságában, milyen rútak a hétköznapok, mennyit civakodnak egymással, hogyan kiütözik közöttük most a finoman és finomkodva nevelt úri kisasszony és a darabos parasztfi különbsége, amit csak a lángész és a lángoló szerelem, tudnak áthidalni.

Férje lelkében ott lobog a zseni lángja.

De hol van az ő szívéből a lángoló szerelem! Hol van egész affektált, kicsi, hamisított lényéből a nagy-lángolás?

Nem mondta meg hát azt sem az apjának, hogy nagyon megbánta, amit tett és jó volna még egyszer.: visszamenni Erdődre, hallgatni a Riskó Náci udvarlását és lesni az unalmas Uray Bandi ostorcsattanásait.

...Ezen az estén kisírt szemmel találja Sándor Júliát. A déli veszekedés után fölizgatott lelke megint gyanakodni kezd. Odamegy hozzá, két ujjával fölemeli

a lámpa felé az állát és kutatva néz bele könnytől ázott szemébe.

— Mi az, mi lelt, szerelmem?

— Semmi, semmi — mondja gyanús elevenséggel és pislogva Juliska. — Semmi, csak hirtelen gyújtottad meg” a lámpát, attól lett könnyes a szemem.

Pedig nem igaz, egy szó sem igaz belőle. A lámpa égett, amikor Sándor hazajött és csak az ő lépteinek a neszére oltotta el nagy sietve Julia, hogy a szobába lépve meg ne lássa kisírt szemét az ura. Mikor Sándor érkezett, éppen hogy olvasta Mariska levelét, melyben hírül adják neki, hogy Uray Bandi már megvigasztalódott és a jövő hónapban lesz a lagzija Nagykárolyban.

Ezt siratta. Nem az Uray Bandi kék szemét és nyalka kis zömök alakját, hanem a rangot és a módot.

Szegény eltévedt kis pillangólélek, mért szédültél bele a tűzbe! Magad lassú lángon perzselődve pusztulsz, a láng nyugodt égretörését pedig nyugtalan imbolygássá változtatja vad röpködésed, vergődésed tüzes karjaiban. Te elégsz, a láng lelohad, hamu és pernye lesz belőle.

*

A tél vége felé szűkös viszonyok közé jutott Petőfi, akinek a pénzét egészen fölemésztette az, hogy bebútorozta új lakását, fölszerelte kis háztartását, kiruházta pompakedvelő asszonyát. Kénytelen fölmondani a lakást, melyben a szülei Vácon meghúzták magukat. Behozza az öregeket kis időre magához. A konyha mögött van egy cselédszoba féle, ott húzódnak meg. Nem sok kell nekik, nincsen igényük; boldogok, hogy meg van a mindennapi kenyerük és láthatják a fiúkat, aki estve, mikor hazajön, bemegy hozzájuk és megcsókolja a kezüket. Az öregasszony meg ajánlkozik, hogy majd elvégzi a házimunkát. Az ő úri menyé ne törje magát, finom kezének nem való a munka; no meg úgyse szeret dolgozni. Inkább hadd olvassa csak a finom regényeket, az való néki.

Ebből aztán végnélküli veszekedések lesznek. Juliska ugyan nem törődik a háztartással, nem zavarja Petrovicsnét a munkában. Nagyon jól meglenne vele, ha Mari néni nem lenne más, mint egy öreg cseléd. De

mert, hogy ez az öreg cseléd férjének édesanyja és neki, a Károlyi gróf inspektorának úri házából származott írnom hölgynek azt kell mondani az írni-olvasni nem tudó öreg parasztasszonynak, hogy „édesanyám”, — kitor a veszedelem. Valljuk meg őszintén: Juliska rettentően fitymálta az öregeket és érezte is velük a megvetését. Ebben ő hibás volt, de még jobban hibás volt a költő, akinek ezt előre kellett volna látni. Ha több józan esze lett volna és nem olyan zseni, mint amilyen, akkor bizonyára számolt volna a társadalmi előítéletekkel, a nevelés hatásával és számolt volna azzal is, hogy neki édes szülői ezek az egyszerű emberek, őt a verség köti hozzájuk és bármilyen magasra emelné szerencséje, nem szabad őket szégyellenie, úgy kell tisztelnie őket, mintha nádorispán lenne az egyik, grófkisasszony volna a másik. Dehát Juliska nem az ő gyerekek. Juliskának nem parancsolja a természet, hogy tisztelje őket. Csak az illendőség parancsolná, meg az ura iránt való nagy szerelme. De az sem parancsolta. Kár volt őket egy fedél alá hozni. Az öregek ugyan elmentek máshová nemsokára, de a szakadék, amit ez a pár hét örökös cívódásaival közéjük vágott, megmaradt mindörökre.

Egy este Sándor megint nagyon leverten tért haza. Az öregek akkor már a Felsőerdősor uccán laktak albérletben. Sándor nem kapott pénzt, üres maradt a bugyilárisa, Emichhez nem fordulhatott, mert az nagyon derekasan viselte magát vele szemben. Mikor házassága miatt pénzre volt szüksége, nagyon megsegítette és költeményeinek kiadási jogáért igen szép összeget fizetett, ami abban az időben ugyancsak fölkelte az emberek irigységét. Meg azután: volna-e olyan könyvkiadó, aki Julia igényeit, pazarlását, szertelenségeit, háztartásának bohém rendtelenségét győzné pénzzel táplálni*?¹

Sándor úgy találta Júliát, amint mélyen elmerült egy levél olvasásában. A levelet férfi írta, látszottak a kemény, erős vonások. Sándor, aki mindenekfölött szerelmes volt és így féltékeny, úgy ugrott neki a feleségének, mint a vadállat.

— Kinek a levelét olvasod?

Juliska akkor vette csak észre, hogy belépett a szo-

bába. A levelet gyorsan maga mögé rejtette, azután zavartan, de ugyanannyi impertinenciával, mint vavarral azt felelte:

— Mi közöd hozzá? Nekem is szabad levelet kapnom!

— Az a közöm hozzá, hogy urad vagyok! Tudni akarom, ki írogat neked levelet!

— Hát ha tudni akarsz, akkor menj el a Pilvaxba, ott úgyis tudnak mindent. Ott ülnek a világ legtudósabb emberei, a te barátaid. Majd megmondják azok.

— Engem ne ugrass, engem ne táncoltass, add ide a levelet! — ordította Sándor.

Azzal márt birkózott is vele, megmarkolva a csuklóját, ő meg hátraszorította a kezét, kivörösött e a kétségbeesett küzdelemben. Sándor nagyon erősen markolhatta meg a kezét, miközben a papírost akarta megkaparintani, mert az asszony fölsikoltott:

— Jaj, ez fáj!

Aztán hozzátette megvetésből villámló szemekkel:

— Mészároslegény!

De a levelet már eleresztette. Erőtlen keze kiejtette a földre. Sándor mohón kapott utána és el akarta olvasni. Csakhogy ez a jajkiáltás, meg ez a gorombaság a szívébe nyilallott. Ránézett a feleségére, aki lefelé görbülő szájjal állt ott még egy pillanatig, azután végigvágódott a kereveten és fuldokolva elkezdett sírni. Erre megszelídült a vadállat, elfelejtette már a féltékenységét, elszállott a dühe, melléje térdelt, simogatni kezdte, galambomnak, fehér hattyúmnak, égi királynőmnek titulálta, csókolgatta a selyem házicipellőbe bujtatott kicsi lábát, rimázkodott neki, miközben az asszony, hatalma tudatában sírt tovább. Tudta ő jól, hogy neki csak sírni kell, oda se kell nézni, Sándor már elfelejtette a levelet, nem is fogja soha elolvasni!

Először felrántotta a vállát, mikor Sándor hozzáért és férje minden alázatos esdeklésére, kedveskedésére fuldokló-zokogó hangon csak ennyit felelt:

— Hagyjon el! Menjen, vadállat!

De azután kegyeskedett elfogadni az összegyűrt levelet, amelyet Sándor lovagiasan átnyújtott neki anélkül, hogy elolvasta volna.

Mikor megbékülve vacsorázni mentek. Juliska már kínálta neki a levelet. Azt mondta:

— Maga nagy csacsi, akarja azt a levelet? A szabónő írja, hogy nem kapni Pesten azt a fehér túllt, mit az új ruhámra akartam, Bécsből kell hozatni. Ezért verekedett úgy velem? Na, olvassa!

De Sándor lovagiasan elhárította magától azt a levelet.

Közben pedig még ott sajgott benne a sziszegő szó: mézsároslegény... mézsáros ...

Mi is lett volna, ha nem olyan lovagias, ha nem esik bele ebbe a csapdába, amelybe mindenki beleesik, ha a felesége ilyen engedékeny? Mi lett volna, ha elolvassa a levelet, amelyet egyáltalán nem a szabónője írt Júliának, hanem...

... ne bolygassuk ezt a dolgot. Baj úgyse történi, csak levél volt.

De annak a jelenetnek a mérge örökké ott maradt a szívükben. Ezt a sebet nem lehetett begyógyítani.

Azt mondják; az idő gyógyítja a lélek sebeit.

Csakhogyn nekik már nagyon kevés idejük volt.

*

Jókai halálsápadtan rontott be a Pilvaxba. Valósággal odarogyott az asztal mellé. A szája előbb hangtalanul mozgott, kék szemében valami névtelen rémület riadozott. Alig tudta kimondani:

— Czakó Zsiga meglötte magát.

Óriási zavar, kavarodás, kiáltozás támadt a kávéházban. Mindenki odatódult. A szomszéd asztaloktól a kávézó purgerok, a kellnerek, a kávéfőző legény a konyháról, a takarító asszonyság, seprűvel a kezében. „Jesszasz, valaki megölte magát”. „Der Herr von Czakó” — magyarázta Alfréd.

— A Pesti Hírlapnál volt félórával ezelőtt — kezdte szagatottan mesélni Jókai. Ott ült a Csengery divánján, voltak mások is a szobában. Egyszeres csak leveleszi a falról a Csengery egyik régi pisztolyát, nézegeti, mutogatja, hogy milyen öreg már, aztán így szól: „Mit szólnátok, ha én most itt a szemetek előtt magamba eresztenék egy golyóbist?” Mindenki nevetett. Csengery

el is fordult, leült az íróasztala elé dolgozni. Egyszerre csak... óriási durranás ... szegény Zsiga ... rögtön vége volt. A szíve közepébe talált a golyó ...

— Ezt is saját halottjának tekintheti a Nemzeti Színház! — jegyzi meg csöndesen Bulyovszky Gyula.

— Gyilkos gazemberek! — rázza az öklét habzó szájjal Vajda János.

— Talán valami asszony? — kérdezi egy karneol-gombos, finom úriember, jóillatú zsebkendőjét szorongatva.

Alfréd főiir sokatmondóan int a kezével.

— Nein, gne Herr, az nem! A Czakó úr már hosszú ideje melancholisch volt, ő nem szerette az asszonyokat. Tetszik tudni, azelőtt nagyon szerette őket és most azért nem szerette már őket. Ő kérem — és Alfréd patetikusan pózba vágta magát — az irodalom halottja!

SZENT TAVASZ.

Márciusi szellő söpör végig a Dunán. Habjai friss ütemben csapkodják a partot.

Márciusi szellő zörög be a pókhálós ablakon.

— Itt vagyok, itt vagyok!

Márciusi szellő költögeti a fák kókkadt ágait:

— ÉbredjeteK, ébredjeteK!

Szélesre terül a hold ábrázata, rámosolyog a mohos tetőkre és ezüstöt szór a kihűlő kéményekre.

Márciusi szellő borzong végig az emberi szíveken...

Ver sacrum...

Este a Pilvaxban alig lehet helyet kapni. Zsong a kávéház, mint a méhkaptár. Zörög az üvegajtó, nyílik és csukódik. Hírvivők jönnek. Az emberek nem kérdezik egymástól: Ki vagy? A társaságok, asztalok, klikkek válaszfalai leomlottak ezen az estén. Egyetlen mozgó, forrongó, ideges várakozó társasággá válik az egész helyiség.

Isire-étlen ember botlik be, egyenesen a fiúk karjaiba. Liheg, sápadt, nincsen kalapja. Meet iön α D r:i felől.

— Bécsben kitört a forradalom!

A szikra behull a puskaoros hordóba.

Sisteregni kezd az és robbanni fog.

Eskük, fogadkozások, Ökölrázások, készülődések nagy éjszakája ez. Sok ablak mögött nem alusznak ezen az éjszakán. Sok lázas fő kupolájában dobol örülten az agy.

Az uccákon csak a járőrök lépése koppan.

De a város elnyúló házrengetegei éppen úgy süket álomba merülnek, mint más éjszakán. Szinte hortyognak a házak. A nagy tömegek nem tudják, mi sistereg a puskaoros hordó alján. Gyanútlanul pihennek ágyaikban és nyugodtan, egykedvűen, mit sem tudva alusszák át ezt a világokat megdöntő éjszakát. Nem tudják, hogy mire fölébrednek és kitörlik az álmot szemekiből, a koratavaszi reggel sápadt arcában más világ fog betekinteni már hozzájuk.

Azt a világot, amelyben éltek, mikor lefeküdtek, nem fogják többé megtalálni sehol.

Márciusi szellő fut végig a sikátorokon és megszőrgeti az ablakokat.

Egy szerelmes fiatal asszony fölébred álmából és odabújik az urához: „Félek. Mintha valaki zörgetné az ablakot”.

...Hányan ébredtek föl így álmaikból ezen az éjszakán arra, mintha valaki zörgetné az ablakot.

Egy új világ zörgeti az ablakokat, emberek!

A városháza szögletes tornyából most is beleveti magát az éj tengerébe az elnyújtott kiáltás:

„Térjetez hát nyugovóra...”

A Török Császárból nagy kurjongatással lódul az utcára egy szálás vidéki gavallér; társaságában Bizay, a „nemzet bárója”, aki erre az estére ismét szerzett magának egy mecénást. Cigányok mennek a nyomukban és nyaggatják a hegedűt. Ámde Bizay, akinek a hallóérzéke bizonyos irányban rendkívül ki van fejlődve, egyszerre ajkára teszi ujját és azt mondja: Pszt.

A szomszéd uccából, régi alabárdjával a vállán, fején kopott cilinderrel és kezében reszkető lámpafény nyel tántorogva jött egy ember, akinek az a tulajdonsága, hogy aludni tud menés közben, de rögtön fölébred, ha megáll.

A város embere, hatósági közeg”, éjjeli őr.

A nemzet bárója ellenkező irányba kormányozta, a bandát és a mecénást.

Ej, lomha éj, nehézjárású fekete éj, sohasem akarsz virradni?

Jó! Csak húzd magadra langyos álmotakaródat, tartson soká az álom, mert ha ébredsz, vájjon mit fogsz látni?

*

A Hatvani uccai ezüstműves, Daxelmayer úr észre vette, hogy rézsút szemben az üzletével valami csoportosulás van. Ottan, a nagyurak kaszinója mellett, a sarkon. Ordítanak az emberek a Landerer és Heckenast úrék nyomdája előtt. Was gibts den? Biztosan verekedés van. Át is küldi mingy árt az inasát, hogy nézze meg, miért kiabálnak úgy.

Lassan szitálni kezd az eső. Daxelmayer úr észreveszi, hogy a tömeg feje fölött kinyílnak a paraplék, de egy perc múlva, mintha kommandóra csinálnák, megint összecsukódnak a paraplék és az a bolond népesség úgy áll ott az esőben és áztatja magát. Különös. Nagyon különös. Közben meg lármáznak: „Éljen! Éljen!” Mi az Isten csudája lehet ottani

Az inas izgatottan ront be az üzletbe. Kezében nyomdafestéktől nedves papirost tart.

— Főnök úr! Főnök úr! Ezt most csinálták a nyomdában! Még a cenzor se látta!

Azzal odaadja a főnökének a nedves papirost. Az fölteszi az okuláréját és kezdi olvasni a friss nyomtatványt, miközben rászól az inasgyerekre:

— Red ká dumheitt! Hogy még azt mondd, a cenzor nem látta? Hát ki merné akkor azt kinyomatni, ha a cenzor nem látta? Bedugnák sofort, standepéde a Neugebäudeba!

Egyszerre csak táncolni kezdenek szeme előtt a betűk:

„Mít kíván a magyar nemzet?” ... „Legyen béke, szabadság és egyetértés!”... „Egyenlőség, szabadság, testvériség.” Ajaj, ez rebellió, ebből baj lesz!

Ede, a kis inasgyerek, lihegve meséli tovább:

— Erőszakkal lefoglalták a Druckmaschinet. Azt

mondták, nincsen cenzúra, éljen a szabadság! Az egyik szerkesztő úr fölállt és egy új verset szavalt, az van benne, hogy esküszünk, esküszünk, rabok tovább nem leszünk!

— Ajaj — ijedt meg most már végképpen Daxelniayer úr. — Itt az van nyomtatva: Sajtószabadság! Ebből baj lesz! Gehma zhause!

Azzal már szaladt is a kampóvasért, levette az ezüstkupát, amelyik a bolt előtt lógott, biztonságba helyezte, becsukta az ajtót, a fatáblákat és maga lakatolta le jól a keresztvasat. Ebből baj lesz! Ebből nagy krovál lesz!

Hányan csukták be akkor délben az ajtót, a boltot, az ablaktáblákat, míg az uccákon lelkesült tömeg tódult végig: Fölszalagozott jurátusok, orvosok, újságírók, karddal és kokárdával, Landerer úrék nyomdászai munkászubbonyban és picos-fehér-zöld papírsapkával a fejükön.

Hányan mondták ezalatt, hogy: ajaj, ebből baj lesz! Hányan sápadtak el?

De az emberek nagy többsége nem vett róla tudomást, hogy valami történik a városban. Hogy forradalom van, hogy fölfordulás van. Hogy kikiáltották a sajtószabadságot. Az emberek végezték a dolgukat műhelyeikben, mérték a szövetet boltjaikban, a gazdaszonyok elmentek bevásárolni, egy kocsis vakarta a lovát a Fehér Hajó istállójában, a gyorskocsi éppen úgy elindult Szolnok felé, mint máskor és egy szerelmes kis varrólány átment a hajóhídon Budára, elment egészen Óbudáig, ott is egészen a Flórián térig, ahol találkája volt a Kunewalder-cég nagyreményű gyakornokával. Az emberek nem vettek róla tudomást, hogy a világ fölfordult és kikiáltották a szabadságot. Alig néhányan ijedtek meg és mondták, hogy: ajaj, ebből baj lesz! Néhány módos purger, aki emlékezett arra, hogy a csoportosulás néha ablakbeveréssel és egy kis fosztogatással jár. Ezek becsukták a kaput és maguk lakatolták le a keresztvasat a boltjuk fatáblája fölött.

Estére aztán látták, hogy nem lett baj. Nem verték be az ablakokat, nem rabolták ki a boltjokat; még csak meg se vertek senkit.

... Estefelé árvíz öntötte el a Belvárost. Hullámzó fekete ár hömpölygött az uccák közén. Az ablakokból letekintenek az emberek és látják, hogy ez a sötét ár, amelyik elönti az uccákat és ömlik egyikből be a másikba, morogva, zúgva, örvényekben kavargva, nem víz, hanem ember. Az ár néha színes zászlót emel a magasba, aztán ragadja azt tovább. Majd zúgni, csattogni, hullámszerűen kezd a hömpölygő feketeség és feldob egy embert. Az meg úszik tovább. Ragadja magával az özönvíz.

A fekete tengerből óriás kőszikla emelkedik ki, mint kiklopszi sziget: a Múzeum épülete.

A lépcsőn ott állnak színes válszalagjaik díszében a nap hősei, az ifjúság vezérei; költők, újságírók, diákok. A tenger fölött szárnyra kél az emberi szó sirálya, lassú szárnycsapással.

Most egy gyöngye, fátyolos, izgalomban remegő hang száll az elcsendesült habok fölött.

Esküszünk, esküszünk,
Hogy rabok tovább nem leszünk!

Erre felhördül a tenger. A hullámok magasba csapnak. Az ég is megrendül dühös böngésüktől. Visszhangozza az emberi szó szárnycsapását, mennydörögve:

Esküszünk, Esküszünk!

A tenger habjai néha szétváltnak. Egy kis sziget látszik, azon hölgyek és urak, akiknek udvariasan utat engedett a nép.

Milyen lovagias, milyen gyöngéd, milyen jólnevelt forradalom ez!

A művésznők egyik csoportja most érdeklődve néz valakit a Múzeum vaskerítése mellett. Laborfalvy Róza és Hivatal Anikó, Lendvay felesége bíráló tekintettel nézik Petőfi nejét, aki föltűnt a közelben.

Fekete ruha van rajta. Látszólag egyszerűen nemes, puritán. Fekete krinolin. De a fekete ruhán végigfolyik jobb vállától bal csípőjéig egy piros-fehér-zöld selyemszalag, amely a derekán óriási kokárdában végződik. A szíve fölött is kivirult egy ilyen óriási kokárda, a fején pedig piros frígiai siphát hordott.

Laborfalvy Kóza fitymálva biggyeszti el az ajkát és sokatmondó pillantással néz Lendvaynéra. Ők már tudomásul vették Júliát, ruhájával, kokárdájával, frigiái sipkájával együtt. És el is intézték. Szó nélkül.

A művésznők a lehető legegyszerűbben voltak öltözve és nevezetes kísérőiken kívül, akiknek utat nyitottak, lévén a társaságukban a közismert Irinyi és Jókai Móric, senki sem tudta, hogy ezek színésznők.

Mikor a Múzeum lépcsőjéről lejönnek a nap hősei és Petőfi meglátja a feleségét, mindenkibe belekapaszkodik, mindenkit megkérdez.

— Úgy-e gyönyörű? Micsoda ízlés! Nézzétek! Laborfalvy Eóza ebben a pillanatban mondta éppen Jókainak:

— Mint egy kokinkínai tyúk!

Juliska pedig, akinek első nyilvános szereplése ez, illegeti magát, hevesen gesztikulálva beszél, igyekszik minél szélesebb mozdulatokat használni, az arcán méltóság és fontoskodás ül. Érzi, hogy nézik, hogy figyelik, hogy föltűnt. Tudja, hogy a nap legelső hőse az ő férje és igyekszik úgy viselkedni, hogy minden mozdulata belekerüljön a világtörténelembe.

*

Mi lett a szent tűzből? Mi maradt a föllángolás nyomán?

Hamu, pernye.

Piszok!

A nagy márciusi nap az ifjúság lángjában született és e láng lobogását nyugatról jött szellő dobta fel az égig!

A csatorna népe és a pesti purgertömeg utálatos, kapzsi rétege akkor még ijedten lapult. Mikor elmúlt az első ijedtség, ők léptek ki a napvilágra.

Már kezdődtek a fosztogatások, megkondult a zűr-zavar harangja. És kezdődött a viszály, a gyűlölet munkája,

Amazt a söpredék csinálta. Ezt a sváb purgerség szította.

És fölütötte fejét a rémület.

Annak a hatalomnak, amely gátjául van minden

szabadságnak, népek önrendelkezésének, emberek emberi sorsának, kedvére való volt a zavar. Nem igyekezett azon, hogy a rendet helyreállítsa. A zavarosban a reakció akart halászni. A zavart, a fosztogatást, a rablást, az ijedelmet fizetett ügynökök uszításai élesztették. A megfélemlített, megriadt nép körében megjelentek a rémhírterjesztők, akiket ugyancsak az a kéz fizetett feneketlen pénzeszsákjából, amelynek nincsen egy rézgarasa, mikor magyar iskolákra, kórházra, utakra kell, de vannak aranyai, ha a nemzet életére gyilkot kell érte vásárolni.

„Lederer tábornok megtámadja a várost. Már föl-vonták az ágyúkat!” — hangzik a vészkiáltás egy délután. Azután: „Az ellenzéki kör megtámadja a lakatnyákat”. Egy öregember mindenkinek megsúgja a piacon bizalmasan: „Az egész város alá van aknázva”. Hogy ki aknázta alá: a márciusi ifjúság-e, vagy talán az osztrák városparancsnok szappórjei, azzal raem is törődnek az emberek. De elfelejtik mingyárt a hírt, mikor jön a másik: „A muszka a határszáron van!”.

A gyorskocsin megérkezik Üllő felől valaki és öt perc múlva már haloványan adják szájról-szájra a hírt a megijedt polgárok: „A parasztok az urakat gyilkolják az Alföldön”.

A Fillingenben és a Csigában mindenki informálva van arról, hogy a katonák fejenként hatvan erős töltést kaptak. Meg arról is, hogy az éjszaka három egész gőzös szállított Budára civilruhába öltöztetett katonaságot ..

Elég, ha annyit hallanak a Sarkantyús uccai polgárok hajnali álmukból fölriadva, hogy két társzeker dübörög a Károly-kaszárnya felé, már a fél város tudja reggelre keltében, hogy „tizenkét új ágyút vontak a Károly kaszárnyába”.

Az első felelős magyar minisztériumot félig-meddig már kinevezték, csak egyes miniszterek megerősítése hiányzik.

A márciusi nap törvényeit királyi ígéret szent pecsétje köti.

De hová lett a március lelke? A sváb purgernek megjött a hangja és kezdi a maga szája íze szerint idomítani a szabadságot. Már arról veszezszenek, hogy

milyen felekezetiüket lehet bevenni a nemzetőrségbe, milyeneket meg nem. Pestre megjön a pozsonyi zavar-
gás híre, amikor nemcsak embereket gyilkoltak, de ki-
hányták a földből a halottakat és bitóra húzták a fel-
oszló tetemeket...

A márciusi ifjak szégyenkező arccal hallgatják a
híreket és látják az eseményeket. Hát ez a testvériség?
Ez a szabadság? Ezt az egyenlőséget akarták azon a
nagy napon?

Őket már félreállították, az ő szerepük már betelt.
Fegyverük a fogason függ, lelküket tehetetlen düh
emésztí.

Ott ülnek, öklüket rázva, a kávéházi asztal körül.

Sok mindent nem így gondoltak ők!

Vasvári belép a kávéházba és dühödten lecsapja a
sapkáját az asztalra. Széles nemzetőrkardját is lecsa-
tolja és úgy dobja a székre, hogy az csak úgy csörren.

— Lederer utolsó, szőszegő gazember!

— Mi történt?

— Tudjátok: szavát adta, hogy löport és fegyvert el
nem szállít, csapatmozdulatokat el nem rendel. Ami
fegyver, ami löpor Budán akad, az a nemzetőrségé. És
tudjátok-e mit csinál ez a hazug német? Az éjszaka az
én nemzetőreim észrevették, hogy valami mozgás van a
budai parton. Csónakba szállnak a pesti oldalon, csönd-
ben áteveznek. Nagy álmélkodva látják, hogy óriási
fekete dereglye horgonyoz az épülő híd fejenél. Szürkü-
letkor az még nem volt ottan! Csónakukkal a dereglye
mellé farolnak és csöndesen várnak. Ugyani mit cipel-
nek a katonák olyan nagy vigyázattal a hajóra? Min-
den láda mellett szappórtisztek vigyáznak. Fáklya nem
ég sehol, sötét van, nehéz figyelni. Ha néha egy-egy
csizma koppan a hídon, a tiszték csöndre intik a kato-
nákat. Nem szabad zajt ütni! Egyszerre csak egyik
nemzetőrünk figyelmes lesz egy hangra: „Te marha,
dobod be a vízbe azt a pipát? Mingyárt fölrobban az
egész istenség!” Hát barátom, ezek löport akartak a
dereglyére csempészni. Harmincegy mázsa löport! Elég
volna az ország védelmére két hónapig. Mivel
pedig Budán meleg már a föld, hát ez a csirke-
fogó vagy Bécsbe, vagy az Aldunára, Jellasics tá-

jékára akarta lopni a lőport, nehogy a mi körünkben legyen.

Az asztal körül elképedve hallgatják Vasvárit. Izgagtott kérdésekkel ostromolják:

— Aztán mi lett... elvitték a lőport"?... Mit csináltak a nemzetőrök?

— Dehogy vitték! Az utolsó pillanatban a nemzetőrök a csónakból átugráltak a dereglyébe, fegyvert fogtak a meglepett katonákra, akik legalább háromszor annyian voltak, óriási patáliát csináltak és azt mondták, levegőbe röpitik magukkal együtt az egész dereglyét, ha azonnal vissza nem rakják a partra a lőport. Ez nem ment olyan simán, de azért mégis csak ment. A nemzetőrök ébersége és hősiessége meghiúsította ezt a merényletet,

— Az áruló, spión! A bécsi kamarilla kéme! Föl kellene kötni!

— Úgyis húzza-halasztja, halogatja a nemzetőrség felszerelését. A legrosszabb puskáját adja nekünk. Előbb becsületszavát adta, hogy nincs egy szál fegyvere az öregtoronyban, két nap múlva meg, hogy nagyon torkára tették a kést, egyszerre adott négyszáz puskát. Akkor egyszerre volt már fegyvere. Nem lehet annak egy szavát se hinni!

— Aztán mi haszna, ha ad is puskát! Alvinczy idejéből való az valamennyi, ócskavasnak se jó már.

...Furcsa híreket hoz a szél nyugat felől. A forradalom tüze föllobogott Bécsben, feldöntötte a körtefejú Lajos Fülöp trónusát Párizsban, térdre kényszerítette a porosz királyt Berlin polgársága előtt. Odalenn, Itáliában, az olasz fölkelő csapatok napról-napra kergetik maguk előtt az osztrák hatalom zsoldosait.

Vésztjósuló moraj közeleg nyugat felől.

*

Éjfélét kongat a barátok harangja.

Sötét, füledt, kísérteties éjszaka.

Rémségek éjje ez!

Mintha a sors járna nehéz léptekkel az uccán . . .

A tömeg morogva, halk zúgással tölti meg a teret.

Várnak. Valamire várnak. A szívekben keserű elszánás dobog.

Híre jött, hogy a jó öreg király tollát megint megfogták gonosz, kártevő kezek, hogy a királyi toll oda ne írja a királyi nevet arra a papírlapra.

A minisztérium megerősítése még egyre késik.

Percről-percre jönnek a hírek. A bécsi hajó megérkezett.

A tömeg őrzöngve ordít: „Fegyverre! Fegyverre!”

A kaszárnyákban a kapuboltok alatt állnak az ágyúk. Mellettük kanóccal a tüzerek.

A szerviták tornyában másként jár az óra. Ott csak most üti el az éjfelet. Újra végighangzik az uecákon a kísérteties kongás.

— Verjék félre a harangokat! Félre a harangokat!
— bögi a tömeg.

Rémségek éjszakája ez. Sorsdöntő éjszaka. Élet és halál éjszakája. Csak egy perc és ágyúk dördülnek az uecákon, puskák ropognak, haldoklók jajonganak.

Csak el kell dobni a gyufát és fölrobban a város, föl robban az ország.

Hajnalodik. A tömegben végigriad a kiáltás: „A király aláírta az okmányt, éljen a szabadság!”

Ezen a hajnalon a szabadságot kivívott Magyarországi fiai, a mi fiaink, a magyar ezredek, még csatáznak Lombardiában az olasz nép szabadsága ellen...

Nemsokára e zavaros napok egyik reggelén arra ébred a város, hogy az ispotályok megteltek sebesültekkel. Az uecákon főlháborodva és ijedten csoportosulnak a polgárok. Mindenki az éjszakai mézárulásról beszél. A rend ellenségeinek ügynökei összecsdítették az embereket, belehecceltek pár száz éretlen abba, hogy macskazenét adjanak a városparancsnok lakása előtt. Ugyanazok, akik csinálták, be is súgták a tábornoknak, aki készen várta a koncertet.

De ahelyett, hogy katonai erővel akadályozta volna a tömeget abban, hogy Budára menjen, bezárkózott házába, míg az udvaron és a kapubolt alatt csapatokat helyezett el. Lesbeállt. Csapdát állított a lelketlen ügynökök által karjába hajtott fegyvertelen tömegnek.

Mikor aztán elkezdett nyekeregni a macskazene,

hirtelen kicsapódott a kapu két szárnya, kivágtattak rajta a svalzisérok, utánuk szuronyt szegezve a magyar gránátosok. Nagy mézszárlás keletkezett, lőttek, szúrtak, vágtek mindenkit, akit értek, aki az útjukba akadt.

A tábornok meg nézte az ablakából a színjátékot.

Az egész város fölháborodva követel elégtételt és rendet. Arról is beszélnek, hogy a legdühösebben vagdalkoztak, és mézszároltak a magyar gránátosok. Mikor aztán Nyáry Pál, az alispán megkapja a fölhatalmazást a nádor részéről, hogy ő tartson vizsgálatot, a kihallgatott katonák betanított hazugságokkal állnak elő, mígnem összezavarodnak és akad közöttük egynéhány, aki végre bevallja az igazságot, hogy biz őket előbb alaposan leitatták és a tömeg ugyan nem bántott senkit, azok csak ordítottak, meg fütyültek, énekeltek, repedt fazékon kalimpáltak, de önekik a tisztjeik megparancsolták, hogy mingyárt használni köll a fegyvert!

Azok a tisztok pedig nem magyarok voltak.

És ez a hadsereg nem volt fölesketve a magyar alkotmányra, a magyar törvényekre.

Bécsben most robbant föl a második forradalom. Öreg királyunkat, Ferdinándot, egy éjszaka Innsbruckba szöktette a kamarilla. Innsbruckból akarták megszervezni a reakció szentháborúját a bécsi forradalom ellen.

Ez volt az a pillanat, mikor az ország népe egylélekkel kívánta, hogy a király, aki elhagyta az osztrák birodalom fővárosát, jöjjön Budára. Bízva magát hű magyar népének erős karjára és erős szívére.

Ez volt az a pillanat, mikor egymásra találhatott volna a dinasztia és a nemzet, mint még soha.

De azok, akik a birodalom sorsát és az öreg király elhatározásait kormányozták, nem akarták, hogy a dinasztia és a nemzet egymásra találjon. Hogy a magyarok legyenek a dinasztia megmentői. Hogyne! Megmentenék a dinasztíát és a végén előállanának újabb követeléseikkel! Nagy ára volna annak! Nem, Isten örizz!

Maradjunk csak Innsbruckban.

A felelős miniszterelnök, Batthyány Lajos gróf, aki

egyáltalán nem volt felforgató radikális, a dinasztíának pedig hűséges híve volt, rimánkodott, esengett, argumentált, minden követ megmozgatott, hogy a királyt Budára hozza.

Mindhiába!

Ennek a hűséges, lojális, királyát tisztelő népnek nem az uralkodóval és nem az uralkodócsaláddal volt nagy pöre sohasem.

De azokkal, akiknek nem volt érdekük, hogy az Isten kegyelméből való király a nép akaratából is, valóban az legyen!

Mikor a király és népe egymás felé tekintlek, egymás felé nyújtják karjukat ölelésre, ezek odaállnak közéljük, hogy egymásra ne találjanak.

A MÉSZÁRLÁS ÉJSZAKÁJA.

Jókai éppen korrektúrát csinál, mikor Petőfi bejön a szerkesztőségbe. Szó nélkül letesz elébe egy verset.

— Csak add le a nyomdába — mondja Petőfi. Jókai olvasni kezdi a verset, de Petőfi megint félbeszakítja.

— Talán csak nem akarod cenzúrázni? Végre, én is éppen olyan felelős vagyok a szerkesztésért, mint te. Főnököm vagy talán?

Petőfi ebben az időben nagyon ingerült hangulatban volt. Mindenkiiben ellenséget sejtett. A legjobb barátjában is. Zajos, civakodó háziélete és egyre tornyosodó anyagi gondjai megtámadták idegrendszerét, az események sötét fordulatai pedig egy nép fájalmát és aggodalmát hordozó szívére szörnyű súllyal nehezedtek. Mindenkiivel összeveszett, mindenkiibe belekötött. Politikai szenvedélye egészen birtokába vette. Alig írt már valamit. Alig vette kezébe a tollat. Csak politizált. Ha tollat ragadott, akkor vezércikkeket írt, nem pedig verset. Ez a naiv, lángoló poéta, aki csak féllábbal járt a földön, a realitások világában nem tudott megállni egyenesen. A politika nem neki való mesterség volt és a sors logikátlansága folytán szenvedélyesen sodródott a politika felé. A politika neki csalódá-

sokat okozott és ellenségeket szerzett. Fölösleges izgalommal tetézte boldogtalanságát és örölte tehetségét.

Egy versében annyira megsértette V. Ferdinándot, hogy a közvélemény ellene zúdult. Röpiratokban és újságcikkekben, népgyűléseken és társaságokban egyformán ócsárolták azt az embert, aki a márciusi napokban milliók bálványa volt.

Jókai a királygyalázó vers óta félt a szerkesztőtársa minden írásától. El akarta olvasni, mielőtt nyomdába adja. Csakhogy ezért meg Petőfi haragudott meg.

— Igenis, hiába akarod elolvasni a kéziratomat. Elmondom én anélkül is, mi van benne. Miska bácsit egy kicsit megleckéztetem, mert úgy látom, hogy pecsovics lett. Megszavazta az újonc-javaslatot.

Jókai most végképpen megijedt. Hát Sándor már Vörösmarty Mihályba is belevájja a farkasfogát? Abba az emberbe, akit mindenki úgy tisztel és akinek Petőfi is annyit köszönhetett!

Olvasni kezdte a verset és egyre jobban vacogott a foga.

Nem én téptem le homlodról,
Magad téped le a babért!

Fölállt. Összekulcsolta a kezét és úgy könyörgött Sándornak:

— Az Istenre kérlek, Sándor, egész barátságunkra kérlek: Ne adjuk ki ezt a verset!

— Már miért ne? — és egyet rándított a vállán.— Ne legyünk olyan szentimentálisak. Politika — politika!

— Az apád volt, Sándor. Emlékezz vissza rá, hogyan jelent meg az első köteted! Milyen szeretettel istápol!

— Tisztelem is érte, hálás vagyok iránta. De a politikában kimondom a véleményemet. Azt senki kedvéért el nem hallgatom. Brutus ledöfte Cézárt, jóltevőjét és legjobb barátját. Én sem lehetek pecsovics a jóltevőm miatt!

— Sándor, még egyszer kérlek, ne adjuk ki ezt a verset. A te népszerűséged most úgy is csorbát kapott. Hidd el, magadnak ártasz!

Sándor még egyre makacskodik. De azután ránéz Jókai kétségbeesett arcára, beletekint annak szelíd és könyörgő kék szemébe és akkor kezd már meglágyulni. Hiszen ő megmagyarázhatatlan rajongással és gyöngédséggel viseltetett Jókai iránt, akit mindenek fölött szeretett. Végül, hosszú rimánkodás után, zsebredugta a verset és azt morogta a foga között:

— Jó, elteszem más időkre. Talán el is égetem.

*

Kilenc órakor este puskalövések riasztják föl a várost. Az emberek az uccára tódulnak. A kávéházból, vendéglőből, még a színházból is ijedten szalad ki a közönség. Az ablakok kinyílnak és riadt szemek néznek ki rajtuk.

Az; uccákon verik a lármadobot: tram, tram, tratatam!

Nyomában vérfagyasztóan sikolt föl a szó: Fegyverre, fegyverre!

Közben egymásután, egyre gyorsabban szalvák ropognak.

A tömeg a Károly kaszárnya felé tódul. Senki se tudja még, mi történt. Fegyveres nemzetőrszakaszok mennek futólépésben a kaszárnya felé.

A kaszárnyából hallatszanak egymás után a ropogó ösztüzek. Aztán egyes lövések. Rettentő zenebona, ordítás, láрма. A nyitott ablakokból, az emeletekről fegyvertelen önkéntes újoncok kiabálnak le az uccán tolongó fejtelten néptömegre, átrikoltva a fegyverropogást:

— Ölnek bennünket! Nincsen puskánk! A taljánok!

Most kezdik az uccán érteni, hogy mi történhetett odabenn, bár az okát most sem sejti senki. A kaszárnyában elhelyezett olasz gyalogezred megtámadta az imént bevonult magyar újoncokat, akiknek nincsen fegyverük.

De miért? Kinek az ördögi keze működött itt megint?

A második emelet sötét ablakaiból puskalövések dördülnek az ucca felé. A tömeg sikoltozva szalad széjjel és behúzódik a mellékucskába.

— Fölgyújtani a kaszárnyát! — hangzik minden oldalról.

— Bennégnek a mi önkénteseink is!

Az egymásután érkező nemzetőr-szakaszok elhelyezkednek a kapuk aljában és kezdenek céltalanul fellövöldözni a sötét ablakokba. Hörgés, vagy káromkodás jelenti néha, hogy a golyó véletlenül talált.

A Sarkantyús ucca sarkán kocsinak nyitnak utat az emberek. A kocsiból az igazságügyi és a pénzügyminiszter szállnak ki: Deák Ferenc és Kossuth Lajos. De a Vármegye ucca felől is feltűnik egy lovas alak. Vállán barna felöltővel, fején szürke cilinderrel. Az emberek ezt a lovast is közelengedik a lövöldözéshez. Egymásnak mutogatják:

— Ez is miniszter!

— Én ismerem is: Ez a Széchenyi!

Az első ijedelem fejvesztettségéből egyesek már kezdenek magukhoz térni, összeszedik a környékről a fejszéket, dorongokat, egy csapat nekimegy a főkapunak és elkezdi azt döngetni. Az ablakokból folyton lövöldöznek a kaput döngető elszánt emberekre, de senkit el nem találnak. Végre óriási robajjal bedől a kapu, mire kiválik a tömegből három katonatiszt és bátran, határozott léptekkel belépnek a kapun. Elöl egy hóféhérbajuszos generális, utána két kapitány.

Mészáros Lázár, a hadügyminiszter!

Odakinn szívszorongva lesik, hogy mi történik odabenn.

Nem sokáig kell várni. Egy szalve dörren, azután kiabálás hallik, Mészáros sapka nélkül fut ki a kapun, nyomában az ordonánci két halottat hoznak.

Az a két fiatal tiszt, akik csak az imént léptek be olyan nyalkán a miniszter nyomában: báró Masbürg és Gallovich kapitányok, a miniszter adjutánsai.

Alighogy beléptek a kapun, minden oldalról lövések fogadták őket. Mellette estek el.

Ezer örült őrvjög a kaszárnyában. A pokol nyitotta meg kapuit.

De most már vágatában érkezik a huszárság, rohamlépésben dübörög a gránátosok második zászlóalja.

Minden oldalról megrohanják a kaszárnyát, valóságos ostrom alá fogják.

Éjfél. A városban senki sem alszik. A félrevert harangok vészesen zúgnak a tornyokban. Mint akkor éjjel, most tíz éve... Mintha árvíz öntötte volna el újra ezen az éjszakán a várost.

A dobok mérgesen peregnek és harsannak a trombiták. Bent, a kaszárnyában, ropog a puska, hangzik az ordítás. A fegyvertelen önkéntesek letépett ablakvasakkal, ágydarabokkal, kályhafödőkkel és székekkel védekeznek az olaszok puskái és szuronyai ellen. A gránátosok már behatoltak a kapukon, a lépcsőkön a tisztek ordító vezényszava hallatszik, az olaszok már két tűz között vannak, de barrikádokat emeltek és elkese-redeve védekeznek.

Egyre több a halott és a sebesült. Nem adják meg egykönnyen magukat. A kaszárnya egyik fele már el van foglalva, de a másiknak a birtoka még sok vért követel. Már ágyúkat vontattak a kapuk elé. Kartácsra vannak töltve és ott állnak mellettük égő kanóccal a tüzérek.

Megvirradt. A harangok zúgása elcsöndesedett. Békés nyári ég mosolyog a városra. A Károly-kaszárnyára is, a véres tetemekre is, a kínlódó sebesültekre és a tüzérek égő kanócára is.

A Szerviták szomszéd templomában csendes misét mond egy hallgatag barát. Három öreg anyóka imádkozik tépett imakönyvből az első padban

Nyolcat üt az óra. Két olasz gránátos puskára tűzött fehér kendővel megy le az udvarra. Jelentik, hogy a lázadók leteszik a fegyvert. Megadják maglikat.

A zszibongó, morajló város fölött lassan, méltóságosan emelkedik ki a reggel köd fürdőjéből a nádor palotája. Sárga falán a zöld szalugáterok mintha behunyt szemek volnának.

Csakhogy e szemek csukott pillái néha megrebbsenek. A csukott ablak mögött ébren van a gazda.

Egy barokk-teremben, cézárók hideg, fagyos képei alatt asztalára könyökölve ül egy ember.

Az ezüst gyertyatartóban tövig égtek a gyertyák.

Ő meg se mozdul. Nehéz fejét tenyerébe hajtja.

Virrad. Haloványan tekint be a reggel a magas ablakon.

Az íróasztal fölött egy nemes ősz férfi fenséges festett alakja foglalja el a falat.

A szőnyeges folyosókon lábujjhegyen járnak a cselédek, a kamarások és a szolgálattelvő tisztek. Virrasztottak egész éjszaka. Még most is úgy járnak, mintha az álmot őriznék, pedig már reggel van.

És ebben a házban úgysem aludt ma éjszaka senki.

Aranyhímes frakkjában belép a kamarás.

— Császári fenség! Batthyány gróf.

A nádor fölriad. Karikás szeme élénken meglöbban.

— Ah, jöjjön, jöjjön!

Mikor a miniszterelnök belépj hosszan fognak kezét és szomorúan néznek egymásra.

— Negyven halott... kilencvenhat sebesült, fenség. István nádor elfödi az arcát; alig hallhatóan kérdezi:

— Ki tette ezt? Ki tette ezt!

— Én is kérdeném, fenséges nádor, vájjon ki tette? Kinek állott érdekében?

— A magyar lakosság és az olasz legénység jó viszonyban élt — mondja a nádor.

— Nem történt Isten nevében, fenség. Ezek innsbrucki kezek.

A főherceg-nádor összeráncolja a homlokát. Nem tetszik neki, amit a miniszterelnök mond.

— Miért? Miből gondolja ezt gróf úr?

— Fenséged, méltóztatik tudni, hogy minden erőmet megfeszítve azon munkálkodom, vajha felséges királyunk, aki elhagyta Bécsét, Budára jöjjön... Fenséged érti már, mért kell itt zavarnak lennie?

A nádor csak lehorgasztotta a fejét.

— Azért kell itt rebellióknak lenni — folytatta a miniszterelnök emeltebb hangon, — azért kell a nyugtalanság, a lázadás, a gyilkolás, hogy a jó öreg király hajlandóságát megfordítsák, hogy azt mondhassák neki környezői ott Innsbruckban: „Felsőged Budára nem mehet, ott élete nincsen biztonságban”.

— De miért épp az olasz gránátosok? — kérdezi a főherceg. — Hogyan lehetett őket a magyar önkéntesek ellen gerjeszteni?

— A vizsgálat lesz hivatva ezt eldönteni, fenség. De ha véleményemet előre is hallani óhajtaná, fenséges nádor, szabad legyen úgy vélekednem, hogy az olaszokkal elhittették többnyire horvát nemzetiségű tisztjeik, hogy a magyar önkénteseket azért tették a kaszárnyába, egyáltalán azért szavazta meg az újoncozást az országgyűlés, hogy megadjuk a segedelmet az olasz szabadságharc ellen. Az olasz nemzetiségű császári ezredek érzületét ismeri fenséged...

— Elrendelem gróf úr, a kíméletlen vizsgálatot! A bűnös, bárki is, lakolni fog!

— Fenséged igazságos szívét mindnyájan ismerjük. De vájjon segít-e ez! Fenséged legjobb szándékait mosolyogva gáncsolják el titokzatos kezek. A vidék ma vagy holnap már arról fog beszélni, hogy Pesten általános katonai forradalom van.

A nádor és a felelős miniszterelnök most politikai kérdésekről beszélgettek tovább.

— Fenség, a kormány kebelén belül is oly nagy az egyenetlenség, hogy e helyzet tovább nem tartható. Az események balfelé sodornak, a forradalom szakadékaik felé. Én látom a veszedelmet, Fenség, látom, látom! A nyugtalan elemek az egyik oldalon árulót kiáltanak fejemre, Innsbruckban meg rebellisnek mondanak. Mit tegyek, Fenség? Kérem Fenségedet, kegyeskedjék elfogadni lemondásomat!

A nádor ettől a szótól úgy megijedt, mintha égne feje fölött a ház.

Hiszen égett is, de nemcsak az ő feje fölött.

— Nem lehet, kedves Batthyány, hová gondol ön? E percben a trónnak szüksége vagon hű szívére és szolgálataira.

— Fenség, a déli végeken olyan események történnek, melyek, szükségessé teszik az újabb újoncozást, a haza, a határok védelmére. Honvédsereget kell fölállítanunk, új pénzt kibocsájtanunk. Előterjesztéseimre Innsbruckból nem érkezik válasz. Mit tegyek hát? LE kell mondanom!

A nádor emelt hangon felelt, miközben rátette a kezét Batthyány karjára:

— Lemondását, gróf Batthyány, el nem fogadhatom! Batthyány sápadtan föláll:

— Fenség, úgy akkor sorsom elhatározatott! Királyi jóváhagyás nélkül pénzt bocsájtok ki és újoncot állítok. Vájjon nem fogják ezt egykor lázadásnak és felségárulásnak tekinteni?

A nádor erre nem felel. Magyarország palatinusa volt ő és szíve részvétet érzett a nemzet iránt.

De császári főherceg is volt és életének nagy kettősége alatt lelke már kezdett összeroppanni.

Batthyány gróf, aki mint lemondó miniszterelnök lépett be a nádor szobájába, miniszterelnökként távozott újra onnan.

A lemondott miniszterelnök büszkén, emelt fővel és egyenes derékkal lépte át a palatinus küszöbét.

A helyén megerősített miniszterelnök görnyedt vállakkal, föld felé szegett fejjel lépett ki onnan.

Mintha elviselhetetlen súly nehezednék reá!

Este Juliska bement az ura szobájába. Izgatta és érdekelte a legújabb hír. Odaült az ura ölébe és úgy faggatta, hogy is volt hát az, mikor lóhalálában ment föl a Svábhegyre Móricot keresni és a Róza verandáján helyette már csak a csontfejú botját találta...

Amint tele szívvel kacag az eseten, egyszerre csak elkomorodik az arca. Valamit észrevett az íróasztalon. Kézirat!

— Hát ezt még mindig nem adtad a nyomdába? Azt hittem, holnap megjelenik!

Sándor nagy zavarba jön.

— Nem, még nem adtam a nyomdába — angyalom ...

— És ugyan miért nem?

— Hát, galambom, meggondoltam a dolgot! Én mégis csak sokat köszönhetek Miska bácsinak. Nem szabad bántani... öreg ember...

Juliskát mintha vipera csípte volna meg; föluggrott az ura öléből.

— Sokat köszönhetsz Vörösmartynak? Azt mondd, hogy sokat köszönhetsz? Hát ki vagy te, hogy így beszélsz? Nem vagy te százszor különb legény? Egy Petőfi mindent csak magának köszönhet!

Sándor folytatta a vallomást.

— Megvallom, más okom is van... Megígértem Móricnak, hogy nem adom ki.

— Micsoda? Meg merted ígérni Móricnak? Hát méltó egy költőhöz, hogy ilyesmire adja a szavát? Mi vagy te, ki vagy te, hogy egy Jókai cenzúrázza a versedet. Olyan vagy, mint valami kis beamter. Szegyeid magadat! Mindig elfelejted, hogy neked végzettszerű hivatásod van!

Csak ezt ne mondta volna, csak ezt a szót! Megint fölkorbácsolta Petőfiben szunnyadozó féktelenségét, gögjét és fülébe sziszegte, immár ki tudja hányadszor azt, hogy neki végzettszerű hivatása van, ő fölötte áll az emberi ítéletnek, barátságának, hálának, minden érzelmi korlátnak és hagyománynak, amely a közönséges embereket megköti.

Petőfi még ellenkezik, egyre gyöngébben. Szó szói követ. Juliska toporzékol, Juliska szeme villámokat szór. Azután minden átmenet nélkül elkezd zokogni. Hogy ő kinek lett a felesége... Azt hitte, férfihoz megy. Azt hitte, nagy ember neje lesz. És íme, közönséges kis újságíró az ura, aki nem mer kiadni egy verset, mert fél, hogy valaki megsértődik.

Sándor idegei már tótágast állnak!

Akkor kopog az ajtón a nyomdászinas. Kéziratot kér a szerkesztő úrtól. Akármit. Táplálni kell a szedőket. Áll a munka,

Sándor szeme találkozik az asszony lázas, lángoló tekintetével. Azután odatéved az asztalra.

Tétova mozdulattal odaadja a verset az inasnak, aki elszalad vele.

Az asszony diadalmas mosollyal hajtja mellére a fejét.

Győzött!

A vers tehát megjelenik. Baráti szó, fiúi hála, kornak járó tisztelet, — feledve mind.

A fölháborodás, amely már csöndesedett Petőfi

körül, must újra fölviharzik. Az a néhány homályba borított fűzfapoéta, epés szerkesztő és reakciós politikus, aki Petőfit amúgysem szerette, mert féltékeny volt rá, még csak szította a haragot ellene.

Most történt az is legelőször, hogy Jókai sarkára állott Sándorral szemben. Alighogy visszatért szerelmi bujdosásából, keserű szavakkal tett neki szemrehányást. A keserű szavakra Sándor gorombán válaszolt, vette a kalapját és soha többé be nem lépett az Életképek szerkesztőségébe.

A két barát útjai elváltak. Örökre!

Testvérharcuk mögött fölpiroslik a máglya.

Jellasicsh császári altábornagy, a horvátok bánja, hadat üzent Magyarországnak.

Pesten nem értik a dolgot. Felelős magyar kormány van, melyet királyi szó nevezett ki. Budán nádor székel, aki császári főherceg. A hadsereg pedig már fölesküdt az alkotmányra.

Közben egy császári altábornagy ellenség módjára támad rá Magyarországra!

Ki érti ezt?

Ugyanakkor megrohanják a magyar községeket, a magyar kastélyokat az oláhok. Lángbaború Erdély. Vér és gyilok pusztítja, mit a lángok meghagytak. A tótok is fölláznak.

Égnek a határszéleik.

Ki gyűjtogat itt? Kinek a keze ez?

Az innsbrucki kamarilla levetette az álarcát!

ISTEN TÁROGATÓJA.

A képviselők összeverődve, egymáshoz torlódva tolongtak a folyosón. Ilyen szavak hallatszottak:

— Gyalázat!

— Megtorlást! Nem tűrhetjük!

— Határtalan megvetés a nemzettel szemben.

Egy képviselő, aki most érkezett vidékről, az egyik csoportba megy és érdeklődik, hogy mi történt, miért nyüzsgő, miért forrong az egész ház. Végre egy halovány, középtermetű, izmos férfi, gróf Teleki László

vonja félre és magyarázza meg neki, hogy mi történt.

— Azt tudod, hogy a küldöttség fölment Bécsbe a királyhoz. Szemtől-szembe akartunk állni urunkkal, hogy megkérdezzük: mi lesz sorsunk, mért tűri, hogy császári tábornok, Jellasics, Magyarországra betörjön, miért engedi, hogy a lázadó oláhokat és tótokat császári tisztek vezessék? Figyelmeztetni akartuk, hogy a trónnal játszik, hogy a nemzet türelme elfogyott és önvédelmünk kétségbeesése szörnyű polgárháborúban fog kiáradni. A küldöttséget, barátom, nem fogadták! Erre a miniszterek mentek előszobáról-előszobára. A miniszterelnök, Batthyány Lajos és Deák Ferenc igazságügyminiszterünk óhajtottak, mint felelős királyi miniszterek a királlyal beszélni, kinek fölesküdték. Nem-hogy a királlyal, de még Ferenc Károly őfenségével sem tudtak szólni! Elutasítás érte őket. Úgy kullogtunk vissza lehorgasztott fővel, mint a megvert kutyák. Pofonverve. Csakhogy a poflevest a nemzet kapta!

Ebben a pillanatban egy hajától sarkantyújáig poros, sáros kurírtiszt rohan fel a lépcsőn és a hadügyminisztert keresi. A képviselők észreveszik ezt a dült és fáradt huszárt, utánnarohannak és néhány perc múlva végigriad az egész házon a kiáltás:

— A horvát bán Baranyában van! Gyilkol és gyújtogat.

Néhány perc múlva az öreg hadügyminiszter odamegy egy csoporthoz. Csöndesen így szól.

— Urak, nemcsak ez történt. Más is vagyion még: gróf Teleki Ádám tábornok, összes hadaink vezére a déli végeken, gaz áruló! Átpártolt Jellasicshoz.

Szörnyű izgalom reszket át a folyosón. Kiabál, hadonászik mindenki. Dühödt öklök emelkednek a levegőbe, rekedt kiáltások hangzanak:

— Árulók, árulók! Császári tisztek magyar bőrben. Akasztófára velük!

— Bécsi pénz, a kamarilla keze ...

...A lépcsőn két képviselő vezeti föl karonfogvást a roskadtjárású, halotthalvány, beteg Kossuth Lajos pénzügyminisztert. Mikor fölér az emeletre, megcsöndesedik a lárma, halk morajjá finomul az átkozódás.

Utat nyitnak neki nagy tisztelettel, míg ő lehorgasztott fővel siet be a terembe. Utánatódul mindenki. A szószék alatt halovány, kényszeredett mosollyal mondja:

— Orrot kaptam. Hogy mért nem küldök pénzt Jellasicsnak! Hallottátok? Még én küldjek neki pénzt...

— Van már pénze — mondja Mészáros Lázár —, biztos jelentésem van róla, hogy Bécsből kapott pénzt ellenünk.

Az elnök megnyitja az ülést. Még néhány köhécselés, néhány sutgó szó, azután csönd leszen.

Kossuth halovány arca tűnik fel a szószéken. Száz és száz szem fordul feléje. Mintha a megváltó szót várnák tőle e szörnyű pillanatban.

— Uraim — szólal meg most egy bágyadt, fénytelen hang, mintha nem is az ő hangja volna —, képviselő urak, társaim, önök hallották a jelentéseket. Önök már tudják, hogy királyi szóval szentesített törvényeink ugyanazon király nevében megtiptortatnak. Önök tudják, hogy a pártütő horvát bán és egyben császári altábornagy beütött Magyarország szent földjére, azon osztrák császár nevében égetve azt, ki nekünk királyunk, önök tudják azt is, képviselő urak, hogy a király, ki e tábornokot és horvát bánt nemrégén manifesztumban nevezé pártütőnek és árulónak, megparancsolván néki, hogy a hűségre térjen vissza és cselekedeteiről adjon számot, most újabb proklamációban ez áruló bánt és tábornokot trónja és háza támaszának nevezi és biztatja ellenünk. Uraim, önök az imént azt is megtudták, hogy a magyar tábornok, ki a bán hadai előtt állott, hozzája átpártolt. Örökre átkozott legyen ő és minden utódja! Azt is tudják uraim, hogy az országgyűlés küldötteit, kik e nemzet hűségét és lojális békességes hitét óhajták a trón lábai elé tenni, Bécsben nem fogadták el. A felelős minisztereket, gróf Batthyányt és Deák Ferencet kilincsről-kilincsre utasíták, anélkül, hogy a király színe elé engednék őket. Uraim, önök tudói mindezeknek. És én e pereben még mindig azt mondom önöknek, higgadságot, megfontolást kérek a haza érdekében és kérem önöket, ne kapja el a zendülés keze lelküket, mert nem a hevesség menti meg a hazát. Itt nem a király az, ki cselekvék. Egy

átkos kamarilla az, mely hatalmát és javait féltve, nem átallja a királyi szó szentségébe vetett hitet megdönteni, a népeket föllázítani, a dinasztikus hűséget elrombolni, azon látszatot keltve, hogy a király az, ki hitet szeg és szavát nem állja.

A padsorok megmozdulnak. Kiáltások robbannak föl a levegőbe.

— Gyalázat!

— Fegyverre! Végezzünk!

— Uraim, — folytatja most már emeltebb hangon Kossuth, — Magyarország jövője nem az uccákon, nem hirtelen kitörő cselekvések, hanem a nemzetnek egyesült lelkesedése és ereje által menthető meg. Uraim, itt csak a kamarilla ellen kell harcolnunk és nem királyunk szent személye ellen. A kamarilla ellen, mely visszaélve öfelsége elgyengült egészségével, odáig vinné Magyarországot, hogy annak egész gépezete fölmondja a szolgálatot, hogy ne védelmezhesse magát és a letiport Magyarország visszavitéssék gyalázatosabb sorba, mint ahol a negyvennyolcadiki törvények előtt va la. Ők vészbe akarják dönteni Magyarországot, mert inkább romok felett akarnak uralkodni, csakhogy ural kódjának, mintsem, hogy megtartanak az országnak jogait és szabadságait, holott ezek egyedüli biztos támaszai az ausztriai háznak.

Roskadt alakja megnyúlik most, megfeszül, szinte emberfölötti mértékben megnyúlik. Halovány arcán fölgyullad a pirosság. Kék szemének bágyadt tükréből izzó drágakövek villanása csap ki. Hangja, mely az imént bágyadt volt és fátyolos, zúgni és viharzani kezd, mint a Boldogasszony templomának nagyharangja.

— Megjövendölöm itt és hallja meg az Örökkévaló Isten jóslatomat — ki ha van, aminthogy van, lehetetlen, hogy igazságos ne legyen és elnyomattassaiiak a nemzet jogai — megjósolom itt és megjövendölöm, hogy ha eltiportatnak a nemzetnek jogai, e nemzet sorsával együtt egykor az ausztriai ház fog elveszni!

A képviselők fölgráznak helyeikről. A belső izgalom ott reszket az arcukon és tagjaikban.

— Úgy van! Úgy van!

— Éljen Kossuth!

— Mind egyek vagyunk!

A karzatról égő arcok és lángoló női szemek tapadnak a szószékre. Morajlik és zúg a karzat. Az asszonyok sírnak és exaltait rajongással tárják karjaikat a szószék felé, ahol az ország legszebb embere áll, mint egy földre szállott olimpuszi isten, a lelkesedés, a rajongás, az elkeseredés és a viharzó szenvedélyek árából kiemelkedve.

— Felhívom itt a nemzet képviselőit, hogy a hűség érzete, mellyel a király iránt viseltetünk, erősítse meg őket azon méltó fájdalomban, melyet egy hű alattvaló szívében okoz annak tapasztalása, hogy fejedelmének egészsége már annyira elgyengülhetett, hogy nevében a honnak ellenségei vészbedönthetik a királyi széket s a hazát, melyre egyedül támaszkodhatik biztosan. Felhívom ünnepélyesen a tisztelt Házat, mentse meg öfelségének s az országnak a trónt, mert a trónt árulók környékeznek. Ezek az árulók, öfelségének és a honnak egyaránt árulói, pártütést csinálnak és e pártütőkkel szemben nekünk kell megmentenünk nemcsak a hont, de a trónt, a fejedelmet, aki szegény nem mentheti magát, mert egészsége olyannyira elgyengült, hogy ellenségei aláíratnak véle hitszegő okmányokat, oly iratokat, melyek a trónban való tiszteletet alapjaiban rendítik meg s elvesztvén a hazát, a trónnak is veszteré lesznek.

A hangja megint fátyolos lesz. E kicsattanó zengés után tompa suttogássá halkul, míg folytatja:

— Uraim, teendőink roppantsága, e percek ünnepiessége, a felelősségnek súlya testben erős embernek erejét is túlhaladná. Annál inkább az enyémet, ki gyakran voltam azon helyzetben az országgyűlés alatt, hogy holtan vigyenek el a szószékről.

Az asszonyok szeme részvétellel, fájdalommal, odaadó gyengédséggel tapad a szószékre. A képviselők már elhagyták helyeiket és odaözönlöttek az emelvény alá, mintha meg akarnák azt támasztani, mintha testük erejét akarnák kölcsönözni a roskadozó férfiúnak, hogy fenntartsák őt, kiben egy nemzet élni akarása, ereje és reménysége nagyon.

— Uraim, esküszöm az élő Istenre, hogy nem leszek beteg, nem leszek gyöngéledő, nem leszek tétovázó és nem leszek panaszló, míg e haza veszélyben van!

Mennydörgő éljen reszketteti meg a levegőt. A képviselők, a karzat az extázis üvöltésben törnek ki. Kossuth haloványan, szomorú mosollyal, karjait kitérve áll fölöttük. Azután áthevült hangon kiáltja:

— Én e helyről kinyilatkoztatom, hogy csak azon nemzet fog élni, mely elvül azt választja: aki engem kövel dob meg, megdobom én azt mennykövel!

Fölcsattanó tapsal felel a képviselőház és a karzat.

— Uraim, mint ember hiszek Istenben, mint magyar hiszek a nemzetben és hiszem, hogy minél nagyobb léssen az ármánynak alávalósága, annál bizonyosabb, hogy e nemzet szabad lesz mindörökké!

Áhítatosan, átszellemülten emeli szemét a mennyezet felé, mintha a magasságos eget látná azon túl...

Némaság honol körülötte. A lélekzetek elakadnak, a szívek megdermednek és Akarják a szent, igézetes szót, hogy újra lángragyújtsa őket.

És a szó reáhull a dermedt szívekre:

— Uraim, a magasságos Isten nevében, egy elmúlt, dicső és szenvedéssel teljes ezredév nevében, őseink és születendő utódaink nevében felhívom önöket, mentsek meg a hazát! Úgy érzem, Isten kezembe adta a tárogatót, hogy életre hívjam véle a holtakat: ha van még bennük életerő, halálból serkenjenek — mert még a holtakra is szükségünk van e végső harcban; ha nincs, ha bűnnel terheltek, ha gyöngék, ők és mi élők örök halálba visszasülyedjünk. Uraim, e percnek nagyszerűsége szorítva hat le keblemre. Uraim, én hiszem, hogy önök szilárd akarattal, e nemzet egységében és élniakarásában rejlő irtóztató erővel kelnek fenyegetett létünk végső védelmére és akkor hiszem, hogy Magyarországot a poklok kapui sem dönthetik meg!

Zokogva, vivátozva, egymást átölelve, lánggra gyúlva özönlik a terem népe a szószékről támolygó léptekkel leszálló Kossuth Lajos felé, akit magával kap az ár és magasba emeli. Úgy úszik ott az őrző férfitenger árján, mint az óceánból fölmerülő gyönyörűséges pillanata.

És az emberek lenn a teremben, fõnn a karzaton, a lépcsõk alján és künn az uccán, ahol zúg és örvénylik a nép, azt drgik mind, mind egret ostromló hangján a föllángoló férfiszívnek:

— Esküszünk?! Esküszünk!

AZ UTOLSÓ NÁDORISPÁN ESTÉJE.

Sejtelmesen csobbant a víz.

A partok hallgattak. A némaság és sötétség mögött gyilkos fegyver és sápadt rémület bujkált.

A hajó ott horgonyzott a zalai part közelében. Odaát, a túlsó oldalon, Somogy felől tábortüzek lán-goltak.

Tábortzek. Melyik kié vájjon?

A gőzös födélzetén magas férfi állt a korlátra könyökölve. Kpenyébe burkolózott. Fázott, nagyon fázott.

A hvs víz közelsége és az őszi este borzongatja így, vagy a lélek fázik a széles kebelben?

Kzprtemt fiatalember; áll tisztes távolban. Az a magas férfi, ha bármerre lép a födélzetén, ez a kzprtemt fiatalember mindenütt a nyomában jár. Tisztelettel, félénken, messziről. Mintha rizné.

A magas férfi a korláton át kihajlik a víz fölé.

A homályból sejtelmesen muzsikál a Balaton.

Mesél neki, regél neki. Tegnap mesékkel ringatja fájó lelkét.

Kd száll a víz fölé. A ködnek milyen furcsa, gomolygó alakja van! Mintha zord öreg emberek lépkednének a Balaton fölött. Az si víz szellemei talán, akik most krllengik a hajót és valamit számonkrnek annak bs utasától?

Hátraszdl. Kitáguló szemmel mered bele egy kdriásba, mely ott lebeg a hajó orra előtt, a vízből fl-magasodva.

Mintha atyja szellemét látná, aki csóválja a fejét és fölemeli int ujját fia és utódja felé...

Elfödi előle az arcát és vonagló szája kr, könyörgő, rimánkd, fájdalmas szókat suttag.

Elenyészik a látomás bolygó réme; sötéten rajzolódik ki a zalai part lankás hegyeivel.

Még nemrégén is, alig egy esztendeje, örömtüzek égtek azokon a partokon!

Ott, nem messze innen, a hajó oldala felé valahol sötétednek a zöldsarugáteros füredi házak. Tűzkigyók hasították az eget akkor, öt cigánybanda húzta. Szépséges dámák és kisasszonyok járták a táncot egész éjszaka. Szállása alatt mily gyönyörű volt a szerenád! Hajnaltájt megindult vele a gőzös. Ez a gőzös, amely most némán és gyászosan horgonyoz vele a víz közepén. Akkor virágfüzérek ékesítették, fáklyák világították meg az éjszakát, cigány szólt a hajó hídján és amerre ment, ment vele a gőzös, mozsarak durrogtak a partokon, örömtüzek gyulladtak ki az éjszakában és a part mentében végighangzott egész reggelig ezer meg ezer torok vivatja! Mintha köröskörül meggyulladt volna a Balaton, örömlángokban égett az éjszaka, piroslott az ég alja. És mintha a lángokból a Balaton tünderei kiáltották volna vivátot önéki. A szigligeti oromról, Csobáncról, Tátikáról, Rezi vára felől, hol a múltnak szellemei járnak éjszakánként, hatalmas máglyák rőt fénye lángolt az égre, köszöntve őt a múltnak nevében. És itt, a hajón, körülötte, kardos, mentés, kucsmás férfiak és ifjak, érte halni készek, szemükben lánggal és hűség ragyogásával...

Milyen szép volt, milyen fölséges és felejthetetlen volt az a tavalyi ősz!

... Most hidegen, sötéten, rémeket rejtve húzódik arra a part. Sötét a víz, kietlen az éjszaka, hideg a szél.

És fázik a lélek.

A hajón alig van élő ember. Sötét, hideg és mozduatlan a hajó, mint a víz és az éjszaka.

Hová lett a tavalyi őszi

Ismerős hang riasztja föl bús ábrándjaiból.

— Fenséges nádor! Megfázik fenséged...

Visszafordul. Szomorúan mosolyog.

— Gyűjthatna kegyed égigérő tüzet, kedves Szalay, az sem melegítené meg fázó lelkemet...

Attólfogva már ketten rótták a néptelen fődélzetet. István nádor és magyar titkára.

Hallgattak.

Már virradt, mikor megszólalt a nádor.

— Eljöttem ide, amint a nemzet akarata és tisztem parancsolta. Útjába akartam vetni magam a pártütésnek és az ármánynak. Eljöttem, hogy e hajón a pártütő bánnal találkozzam és megállítsam őt annak az országnak földjén, melynek gondja reám van bízva. A bán nem törődik velem, a bán szembeszáll nemcsak a nádorral, de a császári főherceggel is ...

— A bán, Fenség — felel a titkár — nem a maga bátorságából száll szembe a császári főherceggel. Biztatják, parancsa van.

A nádor halálsápadtan, tágranyílt szemmel fordul szembe a titkárával. Megijed attól, hogy ez a fiatal-ember eltalálta azt, amit ő már régen tudott. De amit nem akart tudni...

— Gondolja, Szalay, gondolja? Akkor én elvesztem!

— Fenség — áll szembe a sötét hajófedélzeten a titkár a nádor-főherceggel. — Fenséges úr, én hű szolgálatomért nagy kegyességet kérek most császári fenségedtől.

— Mi legyen az?

— Hogy e percben, mint szabad magyar nemes szólhassak császári fenségedhez, nem mint szolgája.

— Legyen, kedves Szalay, szóljon bátran, miként ha nem volna közöttünk korlát. Most már úgymint minden mindegy.

A titkár hangja ünnepélyesre változott. Nem hallotta őket más, mint az éjszaka és az, örök Balatont

— Császári fenség, dicső nádorok utódja, főmagaságú palatinus, figyelje meg szavamat. E percben a nemzet szól fenségedhez.

A titkár körülnézett, nem ólálkodik-e valaki a képmény vagy az árboc mögött. Azután suttogva folytatta:

— Fenségedrek most választania kell családjá és a nemzet között. Mi lesz Fenségedből, ha visszatér Bécsbe?

A nádor megragadta a titkár kezét és ijedt tekintettel nézett rá. Ez az ember kitalálta a gondolatát! Ez az ember megérezte, hogy milyen harc viharzik most benne.

— Mit beszél? Bécsbe?

— Igen, Fenség — bólint a titkár. — Fenséged e percben arra gondol, hogy elhagyja az országot!

A nádor nem tiltakozott. Lehorgasztotta fejét és szárazan, elfordulva csak ennyit mondott:

— Honnan tudja ezt?

— Fenséges úr, fenségednek választania kell. Egy császári tábornok már a császár nevében vonul Magyarország ellen. Fenséged esküt tett a magyar alkotmányra. Fenségedet köti ez Isten és ember előtt!

A nádor fölajdult; a homlokát ütögette az öklével.

— Én habsburgi főherceg vagyok, a család törvénye köt. Áruló nem lehetek!

— És a nemzettel szemben, Fenség, vajjon lehet-e? József nádor fia!

— Mit tegyek, az Istenre kérem, mondja meg, mit tegyek!

A titkár egészen a füléhez hajolt és úgy folytatta.

— Fenségednek velünk kell maradnia, átvenni a magyar hadak vezérséget és védeni Magyarország földjét.

— A császár ellen? — kérdezi megrettenve István nádor.

— A császár rossz cselédei ellen — felel a titkár — Ha fenséged megvédi Magyarországot, hitem, hogy családja számára menti meg azt.

A nádor újra hallgatásba merült. Járkált föl és alá. Néha megállott és hosszan nézte az őrtüzeket a somogyi parton. Azután, mintha mozgott volna a szája... Vajjon mit mormolt ez a száj a szép magyaros bajusz alatti? A kétségnek, a fájdalomnak, a lélek harcának milyen szívtördelő szavait?

Szürkén köszöntött rájuk a reggel. A főherceg kezét nyújtotta a titkárnak.

— Reggel van már, Szalay. Hát jó éjszakát...

— Jó éjszakát, fenséges nádor — hajlott meg mélyen a titkár.

Mintha a magyar nemzet köszönt volna utoljára jó éjszakát a szerencsétlen nádornak, aki nem tudott választani, aki nem nyújtotta ki a kezét, hogy megvédje a veszendő koronát. Aki ezen a szürke reggelem elindult,

hogy elhagyja Örökre a földet, amelyet annyira szeretett. Hogy hűtlen legyen az országgal szemben és boldogtalan mindörökre. Hogy kegyvesztett, száműzött osztrák főherceggként fejezze be életét ő, aki ennél több volt és lehetett volna.

„HALLOD-E SZÍV, SZÍVEM?”

A Kerepesi úton harcsabajszú úriember könyökével meglöki terebélyes feleségét, akivel karonfogvást mennek:

— Ez az a Petőfi...

Ő hosszú lépésekkel rohan végig az uccán. Fejét föld felé szegi. Nagyon sötét a szeméjárása.

Egy kasznárféle jön vele szemben a Hatvani iicca közepén. Gúnyos mosollyal méri végig. De ő nem veszi észre. Mikor elhaladtak egymás mellett, a kasznár megáll és megfordul. Aztán csóválja a fejét és továbbmegy.

Mikor Daxlmayer úr boltja előtt rohan éppen az Úri ucca felé, odabenn az; üzletben egy honleány azt mondja csöndesen Daxlmayer úrnak, miközben gyönyörű rubinköves karperecet próbál hófehér csuklójára:

— Hát ez még mindig itthon van! Azt hittem, már régen a harctérre ment.

Két úrfi összeség: a háta mögött:

— Bezzeg csörtette széles kardját márciusban! Most meg idehaza kuksol a felesége szoknyája mellett.

Az úgynevezett közvélemény kezdett tűrhetetlen lenni. Petőfitől mindenki rossznéven vette, hogy még nem ment el a harcok mezejére, pedig olyan szép verseket írt a hazáról és olyan véres strófákban dicsőítette a felszabadító háborút. Afféle háborúra uszító skriblernek tartották mostanság, aki elég orcátlan, hogy maga életben maradjon, mikor annyian halnak meg a hazáért.

Először még csak suttoztak, összedugták a fejüket, suttymban mutogattak rá az uccán. Később már voltak, akik elfordultak tőle és kikerülték, ha talákoztak vele.

Sándort ezer gond kínozza és nem tudja még, miből vesz bölcsőt Petőfi Zoltánkának, aki megmozdult már a

Júlia szíve alatt. Napról-napra növekvő szégyennel, dühvel, keserőséggel érzi az emberek szemrehányó pillantását, apró tűszúrásait, egyre vakmerőbb célzásait, a lenézésnek és a csalódottságnak azt a levegőjét, amely egykor körülrajongott alakját tapadós ruhaként húzza a megvetés mélységei felé. Mit akarnak tőle? Azt hiszik: gyáva? Azt hiszik: fél? Odakiáltsa nekik, hogy feleségének nem tud annyi pénzt itthonhagyni, amiből ezekben a súlyos napokban megéljen? Megmondja, hogy ezért nem ment még a csataterre? Elárulja az asszony szívének édes titkát, amely őt nyugtalanná és gondterheltté teszi, hogy ezért nem ment még a csataterre? Ó, az emberek kegyetlenek. Szívükben nem lakik irgalom. Az ő szemükben Petőfi nem kap kegyelmet, nem kap kiváltságot. Ők nem gondolnak arra sem, hogy ha a tömegek elindulnak az ágyú torka elé, milyen nagy kár; volna ezért az egyért, akinek az élete fölér közülök tízezernek az életével, Milyen különös, milyen kató, milyen iróniája a sorsnak, hogy Petőfit nem a csatában viaskodó honvédek vádolják és becsmérlik, hanem azok, akik itthon maradtak! Akik itthon hizlalják tovább a hasukat. Ülnek maguk is a feleségük szoknyáján, megisszák nyugodtan a feketéjüket a Fillingerben, Vagy a Török Császárbán és közben lesújtó véleménnyel vannak a költőről, mert az is itthon van még. Pedig közülök még csak egyetlen Petőfi sem akad!

Szegény Sándor! Túlizgatott lénye, állandó feszültségben vonagló idegei rémképeket láttatnak vele. Most már gyanakvó lesz, öklét emeli minden sanda pillantásért és meggyanúsítja azt, akinek esze ágában nem volt becsmérlni őt. Számára egész Pest szörnyű aréna lett, ahol tüzes vasakkal piszkálják, ingerlik őt, a nehézvérű, egyre dühösebben morgó, magányos, kivert bikát.

Benéz egy percre a Pilvaxba. Csak néhány kereskedő meg kupec ödöng az asztalok körül. Hátul, a kaszszírnő trónusa mellett egy szabómester, Kappel úr egyik pártája tartlizik Alfréddele, akinek nagyon sok a ráérő ideje. A „Közvélemény Asztala” mellett nem talál senkit. A fiúk nagyrészt elszéledtek már. A márciusi ifjakat széjjelsodorta a csaták szele. Sándor egyedül áll

itt, társtalanul a kávéház közepén. Mintha még jobban érezné, hogy ez a világ kietlen számára és neki menni, menni kell.

Mikor hazamegy, Juliskát sírva találja. A fiatal asszony mostanában még többet sír és még többet durcáskodik, mint azelőtt. Sándor pedig uralkodik idegeinek szörnyű állapotán és még gyöngédebb vele szemben, mint máskor. Szegényke, ugyan mi lesz vele? Ott hordja szíve alatt a nagy reménységet, amely felé annyi küzdelmes éven át sóhajtott, mikor szép feleségről, békés otthonról és utódokról álmódott tiszta férfilelke.

— Mi lelt, angyalom — kérdezi az asszonyt, aki egyáltalán nem igyekszik eltakarni előtte könnyeit.

Juliska nem felel, csak egyszerűen elébe teszi a gyűrött újságlapot, melyet az imént olvasott. A „Nemzetőr” volt, Vahot Imre lármás kis forradalmi újságja, mely ugyanabban a műhelyben készül, ahol azelőtt Vahot és Petőfi együtt csinálták a Pesti Divatlapot.

Sándor kezébe veszi a lapot és olvassa. A szája vonaglik dühében; félrelöki a papirost.

— Pizskos tót luteránus!

— Te is csak hagyod magad ócsárolni, Sándor! Te rólad már mindent lehet írni!

Petőfi szemforgató szerkesztőjének újságja, azé az emberé, aki olyan szépen védelmezte meg a munkatársát, mikor bajbakeveredett a Nemzeti Színházzal, ilyesfélét írt: „Roppant kardod, melylyel a márciusi napokban annyira csörömpöltél, most hüvelyében rozsdásodik, ó Petőfi?”

— Hát törődöm én vele, hogy ez a nagyképű, irigy, alattomos fráter miket firkál? Hát ha annyira szememre hányja, hogy még itthon vagyok beteg feleségem mellett, hogy még nem mentem el ágyútölteléknek, hogy még nem tisztultam el a hozzá hasonlóknak az útjából, mért nem megy ő maga! Fiatal ember még, olyan erős, hogy négy Petőfi kitellenék belőle. Mért nem megy el maga?

De Sándor már elnémult. Egy sejtelem rémületétől elkapva emelte szemét a feleségére. Valami megvillant a lelkében. Valami sötét gyanú. Odament az asszony-

hoz, két kezébe vette az arcát és mélyen a szemébe akart nézni. Az a szem, mintha nem bírná el a beléje fúródó két fekete dárda éles, kutató tolakodását, mintha nem akarná, hogy az ura szeme belelásson szemének mély kútjába. Lezárult, lehunyódott.

— A szemedet akarom látni, Juliskám, a szemedet!

A selymes pillák függőnye lassan félrehúzódtott.

Árnyékos, bizonytalan, megtört szem tekintett a Sándor szemébe.

— Juliskám, mondd meg, ne hazudj, ne hallgass... te is!...

Az asszony nem felelt. Makacsán összeszorította az ajkát és nem felelt.

— Hát te is igazat adsz nekik, te is úgy érzed, ha nem is mondod, hogy Petőfinek már ott a helye, ahol az ágyúk dörögnek, hogy Petőfi, ha lángra gyújtotta a lelkeket és elküldte őket meghalni, menjen el maga ist

Az összeszorított ajkak nem feleltek. Petőfi leejtette kezéből a felesége fejét, olyan hirtelen, hogy az mélyen a mellére esett.

Az asszony nem felelt.

— Ezeknek az embereknek igazuk van, Vahotnak is igaza van — mondta most már Sándor.

Azzal kiment a szobából.

Hallod-e szív, szívem, hallod e beszédet!
Gyávaság vádjával kit illetnek? Téged?

Egy hét múlva Petőfi Sándor százados elindult a táborba.

KOSSUTH LAJOS AZT ÜZENTE...

A szekerek között mozgás támadt. Az emberek készsülődtek.

— Foga van a röggelnek — véli egy öreg alsótá«nyai gazda.

— Bő vót a harmat az éccaka — toldja meg a szomszédja.

— Hát mönjünk.

— Mönjünk, földi.

Ilyenformán cihelődtek az emberek, akik nagyrészt a szekér alatt, subán aludtak az éjszaka a szegedi nagy piacon, meg az odavezető uccák során. Begyülekeztek a városba a tanyai népek is, mert a tanyai kapitány kidoboltatta, hogy gyűlés lésszen, ahol is a Pestről jött tekintetes minister úr saját személyében fog szólni a néphez.

Az pedig igen nagy dolog volt még ebben az időben, hogy eleven úriember, még hozzá a király minisztere a maga személyében beszéljen a néppel. Meg is indultak hát még az este az Alsóvároson, meg az egész tanyavilágban, hogy begyülekezzenek Szegedre. Olyan Jett a város, mintha országos vásár volna; szekér szekér hátán, suba suba mellett.

A piac, mintha kiöntéssé változott volna, amelyikben emberek folynak és hullámszerűen.

Most a Tisza felől rövidnyaku, zömök úriember siet a Városháza irányába. Zsinóros Zrinyi-mentéje és ezüst gombjai rangos emberre vallanak. Hegedűs-Bite János tanyai nagygazda meg is kérdezi a szomszédjától, hogy hát ki légyen ez az úr.

— Ez a pógármestör, Kárász nevezetű.

— Pógármestör? Hát a miféle szörzet. Van-e akora nagyúr, mint a tanyai csöndbiztos?

Mert a tanyai világban a csöndbiztos és a tanyai kapitány képviselték a státust. Az államhatalmat, a várost, a vármegyét, a legfelsőbb rendet és tekintélyt.

A tömegben zúgás szaladt végig, mintha a Tisza felől szellő borzolná a fák levelét.

A Városháza erkélyén egy halovány arcú, fekete-szakállas, talpig feketébe öltözött férfi jelent meg. Senki a világon nem mondta, hogy most csönd legyen, hogy beszéd lesz és ez az úr fog majd szólni a néphez. Mégis csönd lett, mintha egy tenger habjai pillanat alatt jéggé fagytak volna, hogy örökre megszűnjenek hullámszerűen és zúgni.

A talpig feketébe öltözött úriember a Városháza erkélyén jobbkarját lassú mozdulattal a nép fölé emelte, mintha kérést és megáldandó egyszerűen. Azután a csöndben megszólalt egy halk harangszó. A ha-

rangszó nem a rókusai templomból szállott erre, hanem annak a halvány úriembernek az ajkáról.

— Szegednek népe, nemzetem büszkesége, szegény elárult hazám oszlopa, mélyen megilletődve hajlok meg előtted!

És karjával nagy ívet rajzolva a levegőbe, kinyújtott tenyérrel intett a nép felé, mintha minden egyes tanyai magyarral most kezefogna. Majd meghajtotta szép, szomorú fejét, utánna a vállát és a derekát is a tér felé, ahol az ezer meg ezer subás, meg szürös magyar szorongott. Leírhatatlan érzés szállotta meg ezeket az egyszerű embereket erre a szóra. Pár hónappal ezelőtt javarészüik még jobbágy, félig rabszolga. Ma már szabad polgára a hazának, akihez nemcsak hogy eljön ide személyesen szólni a nagytekintélyű királyi miniszter, de meghajlik előtte, mikéntha ő, szegény alázatos paraszti nép volna az Úr, a miniszter pedig a szolgálja.

Ebben a pillanatban, mikor Kossuth Lajos az erkélyen valóban meghajolt a nép előtt, Szegednek derék, erőslékű, igaz népe előtt, mögötte állott az ajtóban egy zordképű franciskánus barát. Ennek a papnak u szeme megtelt most könnyel. Olyan ember volt ez, akinek a képességei, szent élete, igaz lelke méltó lett volna arra, hogy csanádi püspök legyen belőle. Ámde ő csak egyszerű ferences barát volt. Most, e főséges pillanatban, midőn a végveszély vészharangja kong a fejek fölött, itt áll ő is az államtekintély e magas képviselőié mögött, aki meghajlik az ő népe előtt. Azt suttogja: „Valóban igazi minister!... Miként a latin szó értelme mondja: szolgál, legfőbb szolgája a nemzetnek.” Azalatt odalenn már sírtak az asszonyok és nagyon markolázták a bajuszukat a magyarok. Még nem szólt s neki, még el nem hangzott egyetlen éljen, de a csönd mélyén igen hangosan kezdtek dobogni a paraszti szívek.

Az a kék szem az erkélyről végig tekintett a sokaság fölött és a lágy, szomorú harangszó újra megszólalt:

— Midőn Szegedhez közeledtem, sajnálni kezdem, hogy mellemből kifogyott a hang. De midőn Szeged

népét látom, úgy látom, hogy nincs mit sajnálnom, mert nincsen többre szükség, mint hogy a lelkesedés előtt mélyen meghajoljak.

— Utamban más helyekre bementem, hogy lelkesedést ébresszek. De Szegedre azért jöttem, hogy itt a lelkesedést szemléljem.

— Igenis, megírom Pestre a kormánynak és országgyűlésnek, hogy láttam Szegednek népét és köszirtté szilárdult keblemben a hit, hogy e haza, lépjen bár ellene szövetségre az ármány a pokollal, mentve lesz!

Hallottatok-e már rianást a Balatonon? Hallottátok-e, mikor a dermedt jég egy vészes éjszakán végig hasad a tó egész hosszában? Földöntúli, irtóztató, velőket rázó egyetlen dörrenéssel, mintha a téli jégpáncél alatt nyújtózkodó óriás a tó mélyén fölébredt volna *éa* öklének egyetlen ütésével széjjelzúzná jégtakaróját. Ilyenkor végighasad hosszában a Balaton jégtükre éles, szörnyű fájdalomsikoltással, mely megreszketteti az eget és fölriassza álmukból három vármegye lakóit.

Ha nem hallottátok még a rianást a Balatonon, most annak mását hallotta fületek a szegedi nagy piacon. Tízezer torokból szakadt föl tízezer szív kiáltása. Olyan mennydörgető éljen, amely a törtenelem egy mást követő napjaiban ritkán szállott még férfiú felé. A néptenger mélyét kellett fölzavarni, sok évszázad alvó keservét és hűségét fölébreszteni, hogy ez a hang egyszer kiszálljon a mélyből és megostromolja az eget!

Kossuth Lajos halovány arcán finom pirosság ömlött széjjel. Kék szemét elborította a könny. Szívére kulcsolt kézzel állott egy percig, némán, a mennydörgő hangok áradása fölött. Azután újra megszólalt:

— Krisztus, mennyei országát megalapítandó e földön, egynek választottai közül azt mondja: E kőszálra építem én egyházamat! Én hasonlóan mondom, hogy Szegedre, Szegednek népére építem nemzetem szabadságát és a pokol minden hatalmai erőt nem vesznek azon. Én oly hatalmasnak hiszem a népet, hogy ha fölkél és összetart, a ropogva összerogyó égboltozatot is képes fenntartani erős karjaival!

— E fontos órában, midőn vitéz seregeink áruló

csordákkal ütköznek, midőn nem tudjuk, mit hoz ránk az óra, e mondhatatlanul fontos pillanatban kérдем: találkozik-e csak egy fia is a hazának, találkozik-e csak egy polgára is e városnak, ki hazája szabadságáért vérért, életét föláldozni kész nem volna?

Haragosan, dühödten riadt föl a tenger. Tízezer torokból harsogott a fogadkozás:

— Nem, nem, senki nincsen!

— Én, — folytatta a vészharang zúgásával hangjában Kossuth — esküszöm a Mindenható Istenre, ki védi az igazságot és a hitszegő árulót megbünteti, esküszöm erre a mindentbíró és bosszútálló Istenre, hogy hazánk szabadságából egy hajszálnyit utolsó csepp véremig elrabolni nem engedek! Esküszöm, hogy hazámat védeni fogom, míg karomat fölemel etem! A Magyarok Istene úgy segítjen és áldjon meg engemet!

Már akkor süveg, kalap nem volt senkinek a fején. Hajadonfőtt hallgatta a nép. Az asszonyok hangosan zokogtak, az anyák gyermekeiket tartották a magasba, hogy lássák a földre szállott istenséget, aki szól hozzájuk. Az emberek pedig komor, mély hangon kiáltották, egymásután sokszor:

— Esküszünk, esküszünk!

Tízezer férfihang, mélyen, keményen, gyászosan és véstjósloán, mint az óceán zúgása, ha sziklához ütődik a hangja:

— Esküszünk, esküszünk!

*

Cegléd felől nagy sereg ember tódult Pest irányába. Volt abban a seregben a meglett férfiemberek és a hetyke legények között olyan tejfölös szájú gyerekek, akinek még nem illik a kezébe a kasza sem. Aztán volt benne hajlotthatú agg, akinek már kuckóban volna a helye. Voltak abban nincstelen zsellérek és módos nagy gazdák. Közül meg úriember is akadt, aki ott ment a gatyás parasztok között, összeölelkezve azokkal.

Elül keményképű franciskánus barát hatalmas karja emelte a nemzetiszín zászlót és a keresztet, a nyakába akasztott zsinóron régimódi görbe kard lógott!

Ezt a barátot mintha már láttuk volna valahol!

Igen, ez Fülöp páter, aki ott állott a Kossuth Lajos háta mögött azon az emlékezetes őszi napon, a szegedi nagypiac fölött.

Egyik-másik ember vadászpuskát vitt a vállán. Legtöbbnek csak kasza vagy vasvilla volt a kezében. A tarisznyák meg voltak tömve. Egyik-másik batyut vitt a hátán. Úgy mentek ezek a ceglédi országúton Pest felé, mint akik nemcsak Pestig akarnak jutni, hanem messzi, messzi útra indultak el.

Ki tudja! Egyik-másik talán olyan messzire megy, hogy nem is tör többé vissza már kicsiny falujába...

Fejük fölött valami hang úszik a levegőben, mintha az ökörnyal, ami száll, száll az októberi hűvös alkonyatban, zenélni kezdene.

Amint egyre közelebb érnek, már halljuk is a nótát, az új, vérpezsdítő, nyugtalan nótát. Az úszik fölöttük kiterjesztett szárnyakkal, mintha hajtaná, terelné, úzná őket előre, előre, Pest felé, ismeretlen sorsuk felé.

Kossuth Lajos azt üzente,
Elfogyott a regimentje!
Ha mégegyszer azt üzeni,
Mindnyájunknak el kell menni...

Mennek, mennek. Az egyik útkeresztezésen másik csapattal találkoznak. A város tornyai már idelátszanak.

Mindenfelől jönnek, közelednek, mintha a föld alól bújtak volna ki a kaszás zászlóaljok, a kaszás regimentek.

Úr és paraszt vegyesen, aggastyán és gyerekember, mindenféle rend és rang. Megindult a föld.

A megindult föld morajlik is. Énekel. Azt éneкли:

Ha mégegyszer azt üzeni,
Mindnyájunknak el kell menni...

SZILVESZTER-ÉJ.

Dörögve zajlik a Duna. A jégtáblák harsány harci zajjal mennek egymásnak, a gyöngébb felökleli az erősebbet, az erősebb rátapos a gyengébbre, összehorolódnak, hogy megint szétváljanak, zajló torlaszokban úsznak a fekete víz tetején. Aztán zárt falankszban mennek neki a partnak, mintha ostromolnák. A Dunapart kövein megtörik ez a roham és a jégsisakos rohamcsapatok törött tagokkal hullanak vissza a zúgó, fekete vízbe. De nem nyugszanak. Egyik roham éri a másikat.

Mintha nagy csata zajlanék a Vigadó előtt.

Világosak a Vigadó jégcsapos, nagy ablakai.

Vigasság van talán a márványdíszes szalában? Igaz, Szilveszter éjszakája ez... Vigalmak, pajkos tréfák ideje. Odafönn a teremben bizonyosan nyalka gavallérok járják a táncot ámbraillatú dámákkal és durrannak a pezsgőspalackok, trillázik, kacag odabenn a vidámság.

A néptelen uccákon halkán hull a hó. A pihék némán hullanak a földre. A puha, fehér szőnyegen, amely felfogja a lépések nesztét, néha végigsuhan zajtalanul egy fekete árnyék és bemegy a Vigadó kapuján.

Két lovas érkezik, tompa ügetéssel. Nem lehet félreismerni a magas hóban gyors ügetéssel járó lovak fojtott dobogását.

Huszárok. Az egyik, tisztféle, leugrik a nyeregből és ő is bemegy a Vigadó kapuján.

Ugyancsak sürgős lehet ennek az úrnak a bál ma éjszaka, hogy egyenesen a csatából lovagol ide az ordonáncával Szilveszter éjszakán!

A zajló jég szélén, a rakpart alján négy szurony villan meg a feketeségben. Nemzetőrök patrullja.

Vijjogva, sikongva száll le a zajló jég fölé három sirály.

... Aki most bemenne a Vigadó szalájába, mulatságot sejtve, ugyancsak elcsodálkoznék. Nyoma nincsen odabenn dámának, aranygombos frakkot nem lát

a szem és palackok durrogása helyett halotti csönd ül a csüggedt, verejtékes férfifejek fölött. Csupa szomorú, riadt, aggodalommal sújtott ember ül a teremben. Ha légy szárnya rebbenne még ilyen téli éjszakán, azt is meghallaná a csöndben, mikor egy halovány, keskeny-arcú, szakállas férfiú fölemelkedik most és valamit fölolvass.

Hiszen ez a halvány férfiú nem más, mint Biskó Náci, a Petőfi barátja!

Beh megöregedett, mióta nem aljegyző már Szatmármegyében, hanem a nemzet gyűlésének lett a jegyzője!

Négszáz kísértetiesen sápadt arc figyeli a szavait.

Arról a papirosról olvas, amit hóval-jéggel fődött mentében az imént hozott az a huszártiszt, akinek olyan sietős volt a dolga.

Mire kimegyünk újra az uccára, már megnépesedett az. Körülveszik a Vigadó épületét feketéllő százak, meg százak. Hang nem hallatszik ebben a hirtelen gyülekezett tömegben, csak ijedt suttogás, szájról-szájra, fülről-fülre.

Néha megmozdul a tömeg. Mintha egyetlen borzongó test volna, melyen jeges szellő hasított keresztül. Ilyenkor kijött valaki az épületből és súgott valamit a közelállók fülébe.

Dermedt, halálos szilveszteri éjszaka

Tegnap volt a móri csata. Pest és Buda Windischgraetz herceg lábainál hever.

Egy vészkiáltás reszketteti meg a levegőt, mint az imént a sirályok vijjogása:

— Az osztrák lovasok már Kelenföldön vannak! Sikoltva, átkozódva fut széjjel a tömeg, ki merre lát.

Ebben a percben jött ki egy úr a Vigadóból, lecsüggesztett fejjel; belekapaszkodik valakibe, aki várta a kapuban. Azt mondta:

— Elhatározottat. A kormány és az országgyűlés Debrecenbe menekül.

— Mikor?

— Még ma éjszaka!

A szó kiszállott a füledt teremből az uccára.

Végigriadt a néptelen uccák során, bezörgetett a házakba: „ébredjetek... menekülni, menekülni!”

Az alvó, néma, ájult város zsongani és zszibongani kezd. Az uccák és az utak megtelnek emberekkel, kocsikkal, szekerekkel, lovasokkal. Az ablakok kivilágosodnak. Síró asszonyok, átkozódó férfiak, álmukból riasztott gyermekek, apátikus aggok tódulnak ki az uccákra hirtelen összepakolt motyóikkal. Az istállóban nyergelnek és kantároznak. Ahány kocsi, szekér, hintó akad Pest városában, az félóra múlva mind az uccán van és megindul az utakon erre és amarra, a váci országúton, a kerepesi országúton, az üllői úton a menekülőök végtelen karavánja.

Az alélt város talpra ugrik és menti a puszta életét.

Hová lettek az uccák, ahol nemzetiszín zászlókat lengetett a tavaszi széli

Itt vannak az uccák, sötéten, gyászosan. Csak fehér hó takarója fõdi õket, mintha szemfedõ volna, mely ráborult az emberek örömeire, reményeire, korán serkent vágyaira.

Hol a nép, mely zajongva, örömét fitogtatva, lelkének forróságát ég felé énekelve tolongott ezeken az uccákon csak nem régen isi

A nép itt van, némán, roskadtan, feketén, összebújva, amint életét menti uccáról-uccára, megindulva végtelen processziókban, éj közepén, tél közepén a kietlen országutakon, nem tudva, merre, nem tudva meddig!

Közben hírek jönnek és riasztják a menekülőket. „A Lánchíd láncain most jött át az első patrull”.

Pedig a Lánchíd láncain, amint ott himbálóztak a zajló Duna fölött, várva a hidat, mely nemsokára gondjaikra bízta magát, nem jött még Pest felé semmiféle járőr. A Lánchíd láncai között csak a téli szél füttyült.

És egy fekete árnyék kúszott rajtuk vadmacska ügyességével, vakmerõen, láncszemrõl-láncszemre, a zajló jég fölött kapaszkodva, sziszegõ fogakkal, a budai oldal felé.

... Már futott a hír a herceg táborába, hogy a rebellis kormány menekül.

Új rémhírek riadnak az uccákon. „Vác felől elvág-ták az utat...” „A Kerepesi úton ellenséges katonaság van...”

Honnan jutott a Kerepesi útra katonaság? A föld alól bújtak elő?

Csak az emberek félelmének sötét vermeiből!

Közel a váci vámhoz egyemeletes sárga épület emelkedik. Az épület a késő éjjeli órákban is egészen világos. A tömeg egy része erre tart és kétségbeesetten ostromolja meg a sárga házat. Jajgatva, könyörögve, fenyegetőzve tódulnak befelé. Asszonyok sikítanak, gyerekek siránkoznak.

Ez a pályaudvar. Mindenki be akar jutni. Mindenki helyet akar a vasúton. Az egyetlen vonaton, mely ma éjszaka még elindul a Tiszáig. Alig lehet visszatartani a tolongó, egymást gázoló sokaságot. A vonaton nincsen hely, csak kiváltságosoknak.

Egy társzekér gördül a pályaudvar elé nagy düböggéssel. Az emberek pillanatra elnémulnak és felejtve saját bajukat, báméskodni kezdenek. „A bankóprés!” — súgják szájról-szájra, amint nagy gépet emelnek le a társzekérről, ponyvával takar-gatva.

Azt senki észre nem veszi, hogy a sárga ház másik oldalán, ahol nincsen kapu, csak egy kicsi mellék-bejáró, ugyancsak megállt egy fekete kocsi. Katonák nehéz vasládát emelnek le róla és egy úriember, aki egészen az orráig lehúzta nyusztprém-süvegét, úgy vigyáz a ládára, mintha a mennyei üdvössége volna belezárva.

Most viszik a katonák a ládát be az indóházba. Mellékutakon, hogy senki ne lássa. A nyusztprém-süveges úr mögötte megy és le nem veszi róla a szemét.

...Szent István koronája van a fekete vasládában!

Megkezdí most bujdosását. véres országutakon, hogy a szabadság napjának hanyatlásával hideg földbe temetkezzék birodalma véghatárán.

Akik az indóház belsejében lehetnek, azok a sze-

rencsések, a nagy futkosásban, lármában, zűrzavarban egyszerre éles dörrenést hallanak.

Ez lövés volt! Honnan jöhetett? Az ellenség volna már? Pánik támad. Néhány hivatalos ember kiszalad az indóház elé, mert az uccáról hallatszott a dördülés. Nagysokára visszajönnek és jelentik egy mérges, nyugtalan tekintetű úrnak:

— Egy fiatalember öngyilkos lett.

— Miért? Mi baja volt?

— Fiatal feleségével menekült... az asszony nagybetegen feküdt már hosszú ideje. Szívbeteg volt. Idáig eljutottak. Idáig elvonszolta betegét. Pár perce csak, a szegény fiatalasszony a kocsi ülésén kiszenvedett. A férfi mondta: ő nem bujdosik tovább, minék öneki már az élet! Szíve közepébe talált a golyó.

A mérgestekintetű férfiú meghallgatta a jelentést, amely nem tett rá különösebb hatást, és továbbment.

Egy élet, két élet, mi az a pusztulás szörnyű éjszakáján?

Nemsokára éjfél lesz. Az év most fordul egyet. Új esztendő születik.

Ilyenkor az emberek koccintani szoktak és vidáman kivannak boldog új esztendőt egymásnak.

Hol a meleg otthon, hol a vidám társaság, ahol ezen az éjszakán boldog újesztendőt kívánnának egymásnak az emberek? És hol a két pohár, mely összekocódna ezen az éjszakán?

Az indóház perronján helyet csinálnak valakinek, az emberek utat nyitnak. Megcsöndesedik a beszéd.

Büszketekintetű úrnő érkezik három kicsi gyermekével, akiket guvernántok vezetnek. Társaságában orráig bebugyolált, sálókba, bundába és rókabörsap-kába öltözött férfiú halad.

Szájról-szájra adják: „Kossuthné és a gyerekek!”

Ha belátnánk a rókabörsüveg alá, ha nem volna az olyan mélyen gazdájának orrára húzva, azt mondanánk: jegyezzük meg jól magunknak ezt az arcot.

Hiszen találkozunk még vele olyankor, mikor leveti majd a rókabörsüveget!

Az elsősztályú váróteremben föl és alá járkal egy magas, feketeszakállas férfi, akinek a szeme, milliók

által megcsodált kék szeme, föltűnően borús. Néha futárok jönnek. Jelentéseket hallgat. Aztán parancsokat ad ki gyorsan, erélyesen.

Odakünn a perronon már megint moraj támadt. Újabb rémhír: „A Gyár uccán lovasok jönnek errefelé”.

A kékszemű férfiúnak is hírül hozzák, de ő csak ernyedten mosolyog és legyint a kezével. Nem kell ijedezni!

Az óramutató közeledik a tizenkettős szám felé.

Hideg van. Még a váróteremben is. A pályaudvar vendéglőse groggot hoz be és a jószagú füst fölmelegíti a levegőt és a hangulatot. Nagy kanállal meri a forró italt poharakba az asztalon, ahol hivatalos írások, bőrtáskák, pálcák és kardok hevernek. Az első pohár a kékszemű férfiú kezében gőzölög.

Ebben a pillanatban üti a közeli templom tornya lassan, mély kongással a tizenkettőt . . .

A halovány férfiú megilletődve emeli magasra poharát és mosolyogni próbál.

— Adjon az Úristen jobb esztendő t szegény hazánkra!

Körülveszi egész udvara, harminc pohár nyúlik feléje koccintásra. Ám valamennyi közül, a karok erdején keresztülfurakodva orra elé nyúlik és elsőnek kocódik poharához egy sovány kézben tartott hatalmas kristálypohár.

. . . . . Annak a pohara volt, aki Kossuth nejét kísérte olyan mélyen a szemérehúzott rókabörsüvegben, hogy akkor még nem láthattuk a sunyi, alattomos, mosolygó és mégis merev, kiismerhetetlen arcát.

Most már látjuk. A pénzügyek államtitkára az: Duschek Ferenc!

Egy zömök, alacsony képviselő most odafurakszik a kormányelnök közelébe.

— Ezek a vasutasok nagyrészt osztrák emberek. Jó lesz vigyázni rájuk, elnök úr. Még most se tudták összeállítani az ön vonatát. Ide-oda szaladgálnak a sínek között piros meg zöld lámpásokkal, lármáznak, óbégatnak, fontoskodnak, hogy addig húzzák-halaszítsák az indulást, amíg ideérnek Windischgraetz lovasai és lefognak mindnyájunkat.

Kossuth megint nyugalmat parancsol.

— Ne idegeskedjünk, uraim, nem lesz semmi baj.

A sínek között mintha lidércfények táncolnának. Az indóház külső pályarészén a sötét éjszakában piros meg zöld fények integetnek titokzatos jelekkel.

Ki érti néma beszédjüket?

Ládákon, bőrdőkön már bóbiskolnak a gyerekek, anyjukhoz bújva. Egy cobolymuffban hárman melegszenek: az édesanya, meg két kis gyerekének a kezei. Egy láda tetején hófehérszakállú aggastyán gubbaszt mozdulatlanul. A szemében alig van élet. Mintha nem is tudná, hogy mi történik körülötte.

Sírod szélén tántorgó agg, miért nem nyugszol meleg ágyadban ezen az éjszakán? Milyen sors kényszerít rá, hogy éveid terhét, tisztos fehér szakálladat ilyen kegyetlen éjszakán bujdosásba vidd?

A lámpák sárga, bágyadt fénye beteg, gyűrött, fáradt arcokat világít meg, gyöngén pislákolva.

A hosszú, túlzsfólt vonat lassan kigördül az éjszakába.

Az uccákon még egyre hull a hó. Óriási hegyekbe tornyosodik. Nincsen aki eltakarítaná. A kihalt városra ráborul a szemfödő.

Az épülő Lánchíd pesti fejénél, a kőpiramisok tetején hósapka ül. Fehér bunda födi az emelődarukat is. Néma és elhagyatott a tájék.

Ha járna erre valaki, mégis láthatna egy árnyékot, aki ott bolyong az egymás hegyén-hátán heverő kőkockák és vasrudak között. Magányosan, feketén. Bő lebernyegét összehúzta a nyakán, alatta pedig hosszú pisztolyt szorongat a keze. Néha meg-megáll. Figyel, mint az őrszem. Nem hall-e valami neszt? Szeme élesen fúrja át a Duna ködét, mintha végig” akarna tekinteni a jégtorlaszok fölött ijesztően himbálózó hatalmas láncon, nem mozog-e rajta ártó emberi kéz, nem bántja-e a hatalmas művet valaki, hogy rombadöntse nagyszerű elmék és serény kezek munkáját?

A fekete árnyék tovább járkál és tovább figyel. Hűséges őrszem, utolsó pretoriánus a néptelen város gyászos szilveszteri éjszakáján.

Clark Ádám, angol polgár!

AZ ÁTOK ORSZÁGA

Hátul, a dohos folyosó végén sötét előszobába jutunk, ahol nappal is ég a lámpa. Ebben a roszzagú gyanús és kellemetlen helyiségben vörös strucctollas, dagadtképzű férfiú intézkedik. Kimegy, bemegy, sűg valakinek valamit a fűlébe, eltűnik egy ajtó mögött, hogy újra a másikból bukkanjon elő. Mikor éppen a szoba közepén tárgyal titokzatos és fontoskodó arccal, egyszerre csak föltűnik a képmása a folyosó felől. Egészen olyan az arca, mint ennek és piros strucctoll leng a kalapja mellett, akárcsak emennek.

Ezek a „flamingók!”

A mindenható és rettegett rendőrmmiszter belső emberei, rendőrkémei, ágensei, sbirrijei és brávói. Mind egyformák. Szinte uniformist visel az arcuk. És valamennyi piros strucctollat hord a kalapja mellett, hogy már messziről kikerüljék őket az emberek.

Púpos, vörösszakállas zsidó jön be az ajtón és az a flamingó, aki az imént még fontoskodva tárgyalt egy magas, merevtartású, nagyon előkelő külsejű úriemberrel, hirtelen otthagyja azt és úgy rohan a vörösszakállas, vigyorgó, púpos kis ember felé, mintha nagyon kedves, nagyon szívesen látott vendég lépett volna a szobába.

Mikor egy perc múlva kinyílik a rendőrminiszter ajtaja, hogy azon elsőnek az imént érkezett púpos, kaptános alak lépjen be, bosszúsan zúgni kezdenek azok a képviselők, táblabírák, honvédtisztek és más urak, akik már óraszámra üldögélnek az előszobában, sorukra várva.

Egy radikális képviselő, aki, úgy látszik, bejáratos a rendőrminiszternél, fölvilágosítja a duzzogó urakat:

— Uraim, ez megszokott dolog. Szinte óráról-óra érkeznak ide efféle gyanús külsejű alakok, akiknek, hiába, elsőbbségük van a miniszter úrnál! Persze, senki se tudja, hogy miért.

. . . Vájjon, ha tudná valaki ezek közül az urak közül, meg merné-e mondani hangosan ebben a szobában, ahol árnyék borúi az arcokra, homály földi a sarkokat és füle van minden falnak?

A rendőrminiszter szobájában óriási rendetlenség van. Nyitott ládák állnak a közepén, bennük mindenféle selymek, műtárgyak, fegyverek, képek és szobrok össze-vissza dobálva, az íróasztalon akták, jelentések, óriási zúrzavarban, a díványon egy átlukasztott kép fekszik, mellette kard és esernyő. A miniszter maga, pipáját hátratett két kezébe fogva, hosszú léptekkel méregeti a szobát.

— Mi az már megint? — mordul rá a belépő flamingóra, aki odamegy hozzá és valamit súg a fülébe. Erre a súgásra földerül a miniszter ideges, dült és gonosz majomképe. Csettint a nyelvével, mintha jó csemegére várna.

Ebben a percben lépett be nagy hajlongások között a görbe, púpos vörös zsidó, aki annyira fölháborította az előszobában álló urakat.

— Na, mit hoztál, Áron?

— Fein, sehr fein, Exellenz — mondja a szemével hunyorítva a kis vörös púpos, miközben leveti a kaftánját, ami egészen szokatlan mozdulat egy miniszter szobájában és bizonyára a legnagyobb csodálkozással tölténé el azokat a képviselőket, táblabírákat és honvédtiszteket odakünn az előszobában, hogyha látnák.

Miután kaftánját levette és görbe alakja kiegyenesedik, látjuk, hogy nem is olyan alacsony ez a vörös ember. De milyen nagy a csodálkozásunk, amikor ismét a miniszter felé fordul és már nincsen szakálla, sőt a pajesze is eltűnt. Akkor egy gyors, fürge mozdulattal lekapcsolja a púpját, amelyből sárga papírlapot vesz elő, átnyújtva a miniszternek, aki mohón kap utána. Az ablakhoz siet vele, fölteszi a pápaszemét és reszkető kézzel tartja jó messzire a papirost, mert kissé messzelátó.

Mikor elolvasta, hideg és gonosz arca olyan boldogságot sugároz, mintha életének legszebb szerelme hívná e levéllel pásztorórára. Ajkán szinte kéjes gyönyörűség reszket át, a szeme mámoros lesz. Diadalmi láng csap ki belőle.

Megöleli a hírhozót és azt mondja:

— Jól dolgoztál! Ezért nagy jutalmat kapsz. Belenyúl íróasztalfiókjába és kivisz belőle hús

aranyat. Nem Kossuth-bankóval fizet, hanem arannyal. Jó, régi, bevált császári arannyal, amelyen ott fényeskedik V. Ferdinánd szelíd ábrázata.

Nemsokára ismét végigbiceg az előszobán a púpos, görbe, vöröspajesztes zsidó . . .

#

- Ultimo!
- Kontra ultimo!
- Akkor kontra parti!
- Mehet!

Püfölik a kártyát a „Fürdő” vendéglőben. Víg élet folyik itt, míg a havas uccákat nehezen tapossák a lovak. A párával befutott ablakok mögött, az aranykeretes tükör alatt képviselő urak kártyáznak, óriási füstfelhőbe burkolózva. Ezek nem sokat törődnek most a hazával, az ország állapotával. A legfontosabb államügy számukra a treff, a káró, meg a dáma. Oda se füttyülnek neki, hogy egy flamingó a szomszédos asztalnál rettenetesen szidja a belügyminisztert.

— A „Közlöny” már megint olyan cikkeket ír, mintha a császár zsoldjában volna. Ez a Nyáry Pál keze!

— Hát mi köze ahhoz Nyáry Pálnak! — kérdezi egy nagyhasú civis.

— Ugyan már, Varga uram, hát nem tudja, hogy a „Közlöny” a belügyminiszter alá tartozik? A szerkesztő meg egészen az ő kebelbéli embere. Valami Jókai nevű! Az írja ezeket a békecikkeket, hogy béküljünk ki a császárral.

A flamingó közben laposakat pislant a kártyázó képviselők felé. Sokért nem adná, ha meghallanák, amit olyan szándékos hangossággal mondott. Szeretné, ha belekeverednének a vitába és elárulná egyik-másik a véleményét. A rendőrminiszter szerint Debrecen tele van árulókkal, a császár kémei ott ülnek az országgyűlésben és azon dolgoznak, hogy békeség legyen. Békeségnek pedig nem szabad lenni! Kémlelni kell hát, ki-lesni, hogy az emberek álmukban mit beszélnek vagy hogyan politizálnak a kávéházban, kártya közben.

Van az ajtó mellett egy hosszú asztal. Ott is ül egy-

két képviselő, meg táblabíró. Ezek már inkább kezére járnak a szemfüles flamingónak, mert politizálnak. Főképen pedig a hadvezetést szidják.

— A menykő csapna bele ebbe a Görgeybe! — lár-mázik egy öblös hang —, miközben Isten tudja hányadik barackpálinkát nyeli feneketlen torka. — Egész télen tétlenkedik. Hadaink úgy pihentetik erejüket, mintha nem volna előttük ellenség.

— Ott is sok a császári tiszt — bólogat a fejével egy táblabíró az asztal végén. — Azoknak a szívét se cserélte ki Kossuth egyik napról a másikra. Oda húznak!

— A honvédelmi bizottmánynak rájuk kellene recsinteni — szólal meg egy nyekergő, kellemetlen hang — Mire való a honvédelmi bizottmány? A hadvezetést ki kell venni a tábornokok kezéből. Nekünk győzelmek kellene!

Egy asztrakánbundás képviselő, föltűnően értelmes arcú ember, aki csak az imént érkezett és az utolsó szavakat elkapta valahogyan, csodálkozva csóválja a fejét.

— Uraim, uraim, rossz nyomon jártok mindannyian. Háborút nem lehet csupán hősi szívvvel csinálni. Nem lehet fejjel a falnak menni. Kemény tél van, urak. Hadainknak nincsen bakancsuk, nincsen téli ruhájuk. A puskák a téli hadban megromlottak. Ágyúink nagyrésze hasznavehetetlen. A municiógyártás lassan folyik Nagyváradon: Láhner generális épp most írta a bizottmánynak, hogy nincsen salétrom. Hozni kellene Törökországból. Hát mivel csináljanak új csatát a honvédek, ha nincsen fegyver, nincsen munició, nincsen téli ruha?

A sarokban vacogó foggal ül egy kávébarnakabátos honvéd. Jobbkarja fel van kötve, az arca megviselt, sárga, ráncos; a szeme lázas. Mikor bejött az uccáról, láthatta mindenki, hogy nincsen köpönyege, csupaszon jár vékony atillájában. A bakancsa is enni kér. Nem nagyon törődtek vele a helyiségben, kártyáztak és politizáltak tovább. Az első hónapokban még volt valami becsülete a katonának, akkor észrevették őket, maguk közé ültették, kikérdezték, ráköszöntötték a poharat, meg is vendégelték. De most már kimentek a divatból. Kutya se vették őket. Unták a háborút és lekopott az

aranyozás a „honvéd” szóról. Ezt a szegény vedlett, didergő, sebesült katonát is inkább bosszankodva nézték, ha néha véletlenül odapislantottak. Minek tolakszik ide, az úriemberek közeli A. kötés, ami a karján van, egészen fekete már a piszoktól és átütött rajta a sötét vér. Az embernek egészen elmegy a gusztusa az uzsonnájától!

Kinn az uccán egy peckes fiatal generális haladt végig négy vadonatúj köpönyegbe öltözött, nyalka fiatal tiszt kíséretében. A generális úr úgy nézegetett jobbra-balra hogy az arcán ott volt a kérdés: „Remélem, ismertek engem! Én vagyok én, a legvitézebb tábornok!”

... Ez volt az a tábornok, aki soha életében nem volt katona és politikai érdemeiért, meg a beléje vetett bizalom miatt egyszerre lett generálissá és hadtestparancsnokká. Éppen most jött vele szemben egy öreg alezredes. Hófehér hajú, hófehér bajszú. Ez az öreg ember negyven évet töltött vérben-vasban. Kemény, régi katona. Érti a mesterségét. Tele volt egykor nemes becsvágygyal. Régi császári tiszt volt, de magyar szíve ezer veszedelmen keresztül szökni készítette, hogy Kossuth zászlaja alá álljon. Egy galíciai garnizonból szökött meg kilencedmagával. A Kárpátokon keresztülvergődött, bujdokolva. Át kellett vágnia magát az osztrák Streifkorps vonalán, de ideért és följánlotta jó régi kardját, igaz szívét, katonai tudományát, nagy gyakorlatát hazájának. És mostan feszes vigyázz-állásba kell vágnia magát, mikor elmegy előtte egy negyvenéves fiatalember, a tábornokok pirosbélésű kabátjában. És tudja jól, hogy ez a fiatalember mégcsak nem is volt katona!

Mit érezhet az öreg alezredes és mit érezhetnek a többiek mind, akik fokról-fokra küzdöttek föl magukat, szívós munkával, testük fáradtságával, életük veszedelmével, akiknek az volt a hivatásuk, a mesterségük, hogy katonák legyenek. Mit érezhetnek ezek, mikor az uccán, a táborban egyre-másra találkoznak olyan föllebvalókkal és előljárókkal, akik nemcsak sokkal ifjabbak náluk, de semmi katonai múltjuk nincsen, nem tették meg azt a fáradtságos utat, amit ők, hanem barátságból, sógor-

ságból, komaságból, vagy azért lettek tábormokok és törzstisztek, mert jó öblös torkuk volt, amin keresztül öblös mondatok bújtak ki a levegőre.

A honvédsereg demoralizálásának egyik legjobb, legbiztosabb módja volt ez a protekciós gazdálkodás, ez a „forradalmi ranglétra”.

A többi: a pénztelenség, az árulás és a viszály.

Amikor pénz kellett volna salétromra vagy acélra, sohasem volt. Az újoncok ott állottak ruha és fegyver nélkül. A fagyban és vérben gázoló harcoló csapat lyukas bakancsban állta a telet, köpönyeg nélkül. A rossz, régi ágyúkat nem lehetett kicserélni. A vezérek és a honvédelmi bizottmány pedig veszekedtek rendületlenül.

#

...A régi sárga városháza előtt nagy a sürgés-forgás. Kurírok jönnek és mennek, kiesik és lovasok állnak meg, a kapun ki-bejárnak az emberek.

Ez a Kossuth szállása. A szabadságharc szívének belső kamrája.

Az elnök piros zászlócskát tűzdel egy óriási térképre a falon. Mellette az asztalon papirosok hevernek szerte-széjjel. Ha jobban szemügyre vesszük most a milliók bálványát, döbbenve látjuk, hogy csodálatos, álmódzó kék szeme mennyire elvesztette a fényességét. Halovány arcáról egészen eltűnt már az enyhe piros-ság, amely máskor hasonlatossá tette az arcbőrét egy ifjú lány képéhez. Petyhüdt, fáradt, álmatlan arc, megtörtfényű szem...

Ludwigh János képviselő és kormánybiztos a térkép előtt találja, kicsi piros zászlócskával babrálva. Ahol az a piciny piros zászlócska gombostűdárdára – tűzve megáll, ott vér folyik és hörgés tölti meg a levegőt.

Milyen jó, hogy nem hallatszik ilyen messzire!

Mi lenne, ha az átok, a fájdalom, a szenvedés, a haldoklók hörgése, a sebesültek jajgatása, ami szerteszéjjel hangzik eget ostromló zavarban, északnak, délnek, keletnek, és nyugatnak, havas mezőkön, most betöltene ezt a szobát, hogy egyszerre ostromolja e férfiú nagy szívét. Azt a szívet, mely mind e kinnak, szenvedésnek szörnyű súlyát és felelősségét annyira érzi. A legna-

gyobb magyar szívet, mely milliók sorsának szenvedő terhét hordozza magában ölé kín gyanánt.

Parányi piros zászlócskák jelentik csak szerteszéjjel a földabroszon a veszedelmet.

De az ő lelkének, az ő gyászos képzeletének, aggódó szívének, szörnyű felelősséget hordozó fejének ez is elég.

Pici piros zászlócskák nyomán kibuggyan a vér a térképből. Fölemeli a festett vásznat a sóhaj és az átok.

Ő mindent lát, mindent hall.

Képzelete ledönti maga körül a falakat és szeme messze jár, havas mezők fölött, hol fáznak és véreznek a honvédek.

Ludwigh János már két perce ott van a szobában és az elnök még nem vette észre. Az meg csak vár csendesen. Végre megfordul a végzet embere.

— Nézd János, olvasd!

Összegyűrt levelet lökött oda Ludwigh elé; az a kevesek közé tartozott, akikkel tegeződő barátságban volt

A kormánybiztos felháborodottan ingatta a fejét, Kossuth pedig háborgó indulattal folytatta:

— Hát mit szólna hozzá, János? Ez az ember meg, van örülve! Egyre levelezget velem.

— Bocsáss meg, Lajos, a te hibád. Ezek a te kreatúráid, ezek a forradalmi generálisok, ezek a tábla-bíró-hadvezérek. Te emeled őket magas polcra és most a fejedre nőnek. Most már mernek neked így írni! Csak azt nem tudom, hogyan is képzelik ezek az urak a hadviselést? örökös gravámenjeikkel, hatásköri veszekedéseikkel tönkreteszik, szertezüllesztik a hadsereget és elveszítik a csatákat. A móri csata generálisa azt meri neki írni, hogy füttyül Görgeyre, hogy kicsoda az a Görgey, neki az a Görgey ne adjon parancsokat, mert ő önálló hadtestparancsnok! Pedig annak a Görgeynek a kisujja többet ér az egész tábornoki karnál!

— Jó, jó János, azért ne túlozz Görgeyvel, te elfogult vagy vele szemben. Nagyon kiváló ember, de nem szeretem a túlságos önállóságát.

— Megint nincsen igazad, Lajos! Megmondom a

szemedbe, őszintén. Görgey olyan hadvezér, akiért fél-országot adnának a császáriak. Csodálad, hogy az ilyen hadvezér nem tűri a renitenskedő alvezéreket és nem szereti, ha az országgyűlés nagyon belebeszél a stratégiába”?

Sluller titkár bejön és jelenti, hogy a pénzügy-miniszter van itt. Ludwig azonnal visszavonul, mégpedig az oldalajtón, a Kossuth magánlakosztálya felé, hogy ne találkozzék Duschekkel, akit ki nem állhat.

A pénzügyek minisztere már benn is van a Kossuth szobájában, megáll az ajtó mellett és olyan alázatosan hajlik meg, várva az elnök megszólítását, mintha nem miniszter volna, hanem nagyon alacsonyrangú kis császári hivatalnok. Külsejében, megjelenésében és modorában a szabadságharc pénzügy-minisztere megmaradt annak a sima, alázatos osztrák beamternek, aki azelőtt volt.

A császári kamara pesti igazgatóját, Duschek Ferencet Kossuth Lajos valósággal terrorizálta arra, hogy a szakítás után maradjon meg hivatalában. Utóbb pénzügyminiszter lett, ugyancsak Kossuth egyenes fenyegetésére. Hogy az ilyen botcsinálta pénzügyministerség mennyire megbosszulja magát, azt Kossuth nem látta előre. Duschek és munkatársai, Grenzenstein osztályfőnök, Conlegner pénzjegynyomdai igazgató, meg a többiek is mind egy követ fújtak a főnökükkel. Megmaradtak a magyar ellenállás szolgálatában, hogy azt gyöngítsék, elárulják, szabotálják. Ami könnyen sikerült is nekik, mert kezükben volt a bankóprés, meg a kincstár kulcsa.

Kossuth megmutatja a miniszternek Pöltenberg tábornok levelét.

— Olvassa, kedves Duschek. Pöltenberg írja, hogy nem tudja kiképezni és fölszerelni a győri újoncokat, mert nincsen ruha és nincsen puska. Pénz kell, Duschek, pénz kell a föld alól is! Egyáltalán nem tudom, hogy miért késedelmeskedik ön a kiutalásokkal! Hiszen a bankóprés, tudtommal, itt van Debrecenben. Nyomunk annyi bankót, amennyit akarunk és a bizodalom még megvan a papirospénzben. Mért rontjuk az állam hite-

lét azzal, hogy a hadiszállítók hónapszám nem jutnak hozzá a járandóságukhoz?

A miniszter a világ legbecsületesebb ábrázatával felel:

— Miniszterelnök úr, arról nem tehetek, hogy a bankóprés elromlott és javítani kell! Nagyon igénybe volt véve az utóbbi időben, a rugók megereszkedtek. A lemezek is elkoptak egészen.

— Meddig tart ez? — mordul rá Kossuth.

— Két hét, három hét... legföljebb!

— Két hét, három hét! Ember, az Istenért! Két hét alatt el lehet veszíteni a hadjáratot. Két hét! Tudja ön azt, hogy mit jelent a mi életünkben két hét?

A miniszter változatlan nyugalommal és alázatos mosollyal ránt egyet a vállán és félig kifelé fordított tenyereivel olyan mozdulatot tesz, mint az olyan ember, aki azt akarja mondani: „sajnálom, nem rajtam múlik!”

Két hét, három hét... Mi tudjuk már, hogy ebből kerek nyolc hét lesz. Nyolc hétig fog állni a bankóprés. Hétről-hétre új kifogásokkal fog előállni. Hol a sav fogyott ki, ami a rézlemezek maratásához szükséges, hol a rugók nem passzolnak bele a présbe...

Vakmerő játékát folytatja tovább a miniszteri székben ülő árulás.

— Lahner Nagyváradról — folytatja az elnök, miközben újabb írást tesz a pénzügyminiszter elé — rezet sürget. Ki kell cserélni az ágyúcsöveket. Mindenáron rézre és bronzra van szükség. Hová tette ön azt a két hajórakomány rezet, amit még Pesten lefoglaltunk? Remélem, még ma elindítja Nagyvárad felé a szekereket a kívánt matériával?

— Nem lehet, elnök úr — felel csöndesen a miniszter.

Kossuth arca elvörösödik a haragtól. Egészen oda lép elébe, belenez a szemébe és szikrázó dühvel kérdezi:

— Nem lehet? Hogy érti ezt?

— Csak úgy értem, elnök úr, hogy a réz nincsen Debrecenben.

— Hát hol van? — harsan rá elképedve Kossuth.

— Pesten.

— Pesten? Az osztrákok kezében?

— Alighanem, elnök úr. Én hibás nem vagyok — teszi hozzá sunyi mentegetődzéssel. — A menekülés túlgyorsan következett be. Választanom kerlett volna, hogy vagy az arany- és ezüstkészletet hagyom ott, vagy a rezet. Én inkább az aranyat hoztam magammal.

... Nem jönne-e nagy zavarba a pénzügyminiszter, ha most azonnal aranyat kérnének tőle? Ki tudja?

Kossuth a fogát csikorgatja. Keservesen megbánta már, hogy ezt az utolsó csepp véréig osztrák hivatalnokot oldala mellé kényszerítette. Azt még nem tudja, nem is hiszi, hogy a pénzügyminiszter egyenesen a nemzeti ellenállás gyengítésén dolgozik és cimborája az osztrákoknak. De valami sejtelem ébredzik már benne. Ez az ember kedvetlen, ez az ember egykedvű, ez az ember mindent hagy a maga útján menni... És hiába, mégsem lehet tőle megszabadulni! Nincsen egyetlen szakember, akit a helyébe tehetnének.

Föl és alá járkál a szobában, míg Duschek szokott, kifürkészhetetlen mosolyával türelmesen vár. Várja, hogy Kossuthból kifüstölögiön a méreg.

Ez most megáll előtte. Szemrehányóan néz rá.

— Duschek, Duschek, hogy megbíztram önben! És mit tett ön? A nádori ezüstöt a Kereskedelmi Bank pincéjében helyezi el, — Windischgraetz kezébe kerül. A rezet és a bronzot, ami jobban kell, mint a kenyér, otthagya Pesten. Az is Windischgraetz kezébe kerül! Hogy tehette ezt? Hogyan felelek én önért a nemzetnek? ...

Duschek olyan szerény arckifejezéssel fogadja az elnök rázúduló szemrehányásainak hűs záporát, hogy az leszereli Kossuth haragját. Olyan arccal néz a haragos Kossuthra, mint aki semmiről sem tehet és nagyon szerencsétlennek érzi magát.

— Duschek, én őszinte szót várok öntől! Most nem a miniszter beszél a miniszterelnökkel. Egyik magyar ember a másikkal! Férfiúi szavammal állok jót érte, hogy amit ön nekem itt mondani fog, az közöttünk marad, annak következeit ön érezni nem fogja. Duschek, én önt fenyegetésekkel kényszerítettem, hogy

szolgálatunkban maradjon. Érzem, hogy hibáztam. Ön talán keserűséggel, talán bosszúvágygal eltelve maradt oldalam mellett. Lehetséges ez? önben a nevelés, a mult, a császári szolgálat emlékei oly erősek volnának, hogy feledtetik magyar voltát is? Tudatos árulásra önt képesnek nem gondolom. De mondja meg őszintén, még nem késő, el akar-e hagyni bennünket? Bár nélkülözni nem tudjuk szolgálatait, én mégis elbocsátom önt. Menjen, ahová szíve vonja. De feleljen egyenesen, férfifehez illően!

A pénzügyminiszter egy percre majdnem kiesett szerepéből. Kossuth szavai megzavarták. Ez pedig nagy szó volt, mert a császári hivatalnoknak ezt a klasszikus típusát gyerekkora óta nevelték képmutatásra és őt arra bírni, hogy álarcát leejtse, nem volt könnyű dolog. E pillanatban megnyílt előtte az út, a szabadság útja. Mehet szabadon, senki sem háborítja. Leborulhat Kolowrat lábai elé. Bocsánatot kérhet. Akár el is árulhatja a magyar kormány titkait, amiknek tudója. Kossuth könnyelmű engedékenysége, mely hirtelen váltotta föl e nagy ember első dühét, még erre is módot adna neki.

Menjen-e?

Hirtelen magához tért ingadozó gyöngeségéből. Nem, nem, most már itt a helye! Visszatérni késő már. A rebellis kormány pénzügyminisztere nem mehet vissza többé a másik táborba. Vagy talán még nem mehet vissza? Neki végig kell játszania szerepét. Szerepe, titkos küldetése az, hogy fősvénységével, szándékos halogatósaival rontsa a magyar hadsereg harcképességét, megakadályozza a fegyverek vásárlását, a hadianyagok gyártását, az újoncok gyors felszerelését. A hadiszállítók késedelmes kifizetésével rontania kell az állam hiteltét, a mesterséges pénzszűkével, amit csak ő idézhet elő, pánikot, nyomort és elégtelenséget kell föl-idéznie. Ezt a hatalmas és veszedelmes játszmat végig kell játszani. És akkor, a játék végén teszi majd oda munkáját, érdemeit a császár trónja elé, kérve a bocsánatot és a jutalmat.

Ördögi fantázia eszelte ki! — mondanák a költők.

...Csak egy szürke, pedáns kis beamter agya volt, amely kitalálta.

És a beamter végig is csinálta, amit kigondolt.

Mikor bundájába burkolózva ki akart menni a Kossuth előszobájából, észrevette, hogy Ferenc, a Kossuth huszárja, kancsóban, ezüsttálcán éppen vizet visz a gazdája szobája felé. Ebben a percben megnyílt az egyik fehérre lakkozott ajtó és ott, mindenki szemeláttára, az előszobában, ahol az előkelőségek várakoztak, megjelent zavart arccal az elnök felesége. Mindenki fölállt a helyéről. De Kossuth nem látszott észrevenni, hogy valaki is van a teremben.

Az asszony odarohan Ferenchez, megragadja a vizeskancsót, önt belőle egy pohárba és mohón kiissza azt.

Milyen titkos értelme van mindennek?

Az emberek zavarodottan néznek egymásra. Ha Kossuth neje vizet akar inni, miért rohan ki az előszobába, idegenek elé, akik ura hivatala előtt várakoznak, hogy megigya azt a pohár vizet?

Talán megzavarodtak a miniszterelnökné idegei?

A képviselők, táblabírák és tábormokok fejcsóválva és értetlenül néznek egymásra.

Egyedül Duschek az, akiben semmi meglepetést nem kelt ez a jelenet. Nem mulasztja el, hogy oda ne menjen az elnöknéhez kézcsókra. Az asszony pedig, mintha kábulásból ébredne, különös melegséggel és kedvességgel fogadja a pénzügyminiszter üdvözlését.

Az egész kormányból ez az egyetlen ember, akiben Kossuth Lajosnének bizalma van!

Ez az ember tudja jól, hogy Kossuthné mért rohant ki az előszobába vizet inni. Kossuthnének hetek óta rémképei vannak; éjszaka ágyából riad fel, sikoltozva szalad végig a lakáson, mert azt álmodta, hogy megölték az urát. Nem engedi, hogy az elnök ételtitált vegyen magához, ha ő nincsen jelen. Mindent meg akar előbb kóstolni, hogy ha méreg volna benne, inkább ő pusztuljon el tőle.

...Mikor kilép a városháza árkádjá alól, Duschek figyelmessé lesz arra, hogy két kereskedőformájú ember, — az egyik csizmát visel, a másik pedig sárosszélű pantallót, — egy oszlopnak húzódva beszélget. A

miniszter, akit minden érdekel, egy percre megáll. Hallgatózik.

— A bakancsokat januárban szállítottam. A tiszai hadsereg már régen elkoptatta valamennyit. Február vége van. Hol vannak már azok a bakancsoké? Nem kaptam még egy fillért se értük.

A másik, a csizmás, félrelöki báranybőrsüvegét a füléről és megvakarja annak a tövét.

— Az Árgyélusát neki! Elhajtom a disznót a Hortobágyra, a nagy karámba. Eldugom a szemük elől! Nem adok én hitelbe a kormánynak egy malacot se. Tőlem éhenveszhetnek!

A pantalló s közelebb húzta most magához a csizmásat, aki el akarja dugni a sertést. Sűgva mondta neki, hogy senki meg ne hallja.

— Nagy baj van, szomszéd, nagy baj van! Sose látjuk a pénzünket. Az emberek azt mondják a Bikában, hogy a bankóprés nem is romlott el. Azért rontották el, vagy azért mondják, hogy elromlott, mert nem akarnak fizetni. Nincsen a pénznek semmi földözete. Elfogyott az arany meg ezüst puskára. Meg — teszi hozzá még halkabban, mintha félne attól, hogy a levegőnek is füle van — ellopták a miniszterek, osztzkodnak rajta. Mi meg éhen veszhetünk!

A pénzügyminiszter mindent hallott. Beszól, ugye, most mingyárt a kapu alá az őrség tisztjének, hogy fogják el ezt a két szidalmazót, akik a kormány tagjait ország pénzének tolvajlásával vádolják. Ezt a két rémhírhordozót, akik tele fogják kürtölni a várost, a fél országot azzal, hogy a kormány csődbe jutott, hogy senki ne adjon többé ruhát, hiíst, kenyeret a honvédseregnek.

Uúgy-e ezt fogja tenni a magyar pénzügyminiszter, aki mindent hallott?

Dehogy szól, dehogy teszi! Elsurran az oszlopok alatt, hogy azok észre ne vegyék. Az arcán önelégült mosoly látszott...

Mikor a Péterfia ucca sarkára ér, szomorú menettel találkozik. Maródi-transzport vánszorog arra. Valami nyolcvan-száz beteg honvéd vonszolja rozzant, hidegrázta testét katonás rendben a tábori ispotály felé. Nin-

csen egyiken se köpönyeg. A ruhájuk cafatokban lóg le róluk. A legtöbb mezítláb, vagy rongyokba burkolt vérző, fáradt lábbal sántikál. Egyiknek a homloka, másiknak a karja van bekötve piszkos, vérrel átázott kendőbe. Az arcukon szenvedések borzasztó árnyéka ül. Éhesek, fagyottak, elkényszeredettek mind.

Nem katonák ezek, — éhes és rongyos, nyomorék koldusok százada.

A pénzügyminiszter nem volt meglepetve, nem is volt megindulva. Már megszokta ezt a látványt az utóbbi időkben Debrecen uccáin. Meg volt elégedve.

URAMÖCSÉM KEZTYŰJE, MEG NYAKRAVALÓJA.

A hadügyminiszter szárnysegédje feszesen megáll az ajtóban és jelenti:

— Petőfi Sándor százados. Útbaindítását kéri az erdélyi hadseregbe.

— Jöhet.

A tábornok, aki azt mondta, hogy jöhet, jovialis külsejű, kedves öreg magyar volt. Aranysujtásos, pirosbéléses barna atillájának magas aranygallérja valószínűleg fölpeckelte szép barna fejét. A régi császári katonára és a kedélyes öreg magyar táblabíró csodálatos keveréke ez az alak. Lecsüngő fehér bajusza, barátságos, komoly mosolya csodálatos, ellenállhatatlanul vonzó hatással volt arra, aki szembekerült ezzel a vén arccal.

Petőfi százados belépett az ajtón. A külseje ugyan csak megváltozott, mióta utoljára találkozottunk vele Fekete zsinóros magyar kabátját és alul süjtassal végződő pantallóját levetette. Aranyzsinórral díszített barna honvédtiszti atilla van rajta, kék nadrág és fekete csizma. De az atillája a nyakán nincsen begombolva; nincsen fekete nyakravaló ja sem, amely a tisztek félig kemény gallérját az atilla alatt körülcsavarja, úgy, hogy a széle kilátszik a magas gallérból. Ő most is nyakravaló nélkül, nyitott, kihajtott puha ingben, sapka és kesztyű, de meg oldalfegyver nélkül áll oda a hadügyminiszter elé.

Megáll, szokott büszke tartásával, ám ebben a tartásban nincsen semmi a katona peckes kiállításából. Széjjelveti a lábát és a balkezét zsebredugja.

A tábornok rosszalóan megcsóválja fejét. Komoly, tiszta, jóságos szemében elborul a mosoly. De azért nem haragszik:

— Ejnye, ejnye, uramöcsém, hogyan áll ön elibém?

— Hogy érti ön ezt, tábornok úr?

— Csak úgy, kedves százados úr, hogy aki katona, annak katonásan kell öltözködni! Hová tette a nyakravalóját? Hol van a sapka, me'g a kesztyű? A kardját talán odahaza felejtettel

— Tábornok úr, én eddig kard nélkül és nyakravaló nélkül is jelentős szolgálatot tettem a házának.

— Nem kétlem, százados úr. De ha ön katona, akkor a kardjával tegyen szolgálatot a hazának. A hadügyminiszter elé ilyenmódon nem lehet odaállani, százados úr! Vagy katona, vagy civil az úr. Senki se kérte vagy parancsolta, hogy katonának álljon.

Sándor, akinek nagyon a begyében voltak a tábornokok, hiszen csak az imént veszett Össze Vetter tábornokkal, a hadügyminiszter helyettesével, aki nagyon kurtán bánt vele a kard meg a kesztyű miatt, már-már azon volt, hogy valami súlyos fegyelemsértést kövessen el. De a tábornok, aki nagyon szelíd hangon leckéztette, olyan kedvesen és jóindulattal nézett rá, hogy ez a tekintet egészen leszerelte. Nyugodtan hallgatta Mészáros Lázárt, aki most odalépett elébe, vállára tette a kezét, mélyen a szemébe nézett és így folytatta:

— Kedves uramöcsém, mért vágyódik maga hadi babérokra? Nem való az magának! Maga poéta. Egy verse, egy harci dala többet ér, mint két frissen fölszerelt dandár. Magára szüksége van a hazának, uramöcsém, kár volna magáért, ha leterítené valami ostoba golyóbis. Mert hogy az nem nagyon válogat abban, hogy Kanász Miskát küldi-e a másvilágra, avagy Petőfi Sándort. Ugyan, menjen haza, írjon szép verseket, udvaroljon szép nejének és hagyja abba ezt a hadi pályát!

Sándor már egészen megbékélt a generálissal, aki számonkérte az elébb a nyakravalóját és a kardját

Eszébe jut, hogy ez az öregúr közönséges közbaka volt mint ő. És milyen magasra vitte már a császári ármádiában, magyar ember létére! Nem kicsiség az!

— Én a nép fia vagyok, tábornok úr. Egyszerű emberek gyereke, úgy mint ön. Becsülöm önben azt, hogy alacsonyról ilyen magasra emelkedett. Megfogadom a tanácsát, abbahagyom a katonai pályát.

Egész megbékülve ment hazafelé. A Kis-Péterfián szembejött vele, gyapjúsállal a nyaka körül, kezében óriás piaci kosárral Jókai. A piacról jött és vitte haza az elemőzsiát, Dudás szürszabó házába, ahol Róza ifi-asszony, föltürve formás, ezerszer megcsodált karján a ruhát, Dudásné asszonysággal egyetemben sürgölődött a konyhán. Ugyancsak ki kellett tennie magáért, mert nemcsak a Móric gyöngye gyomrát kellett jótartani, de volt neki még kosztosa is, aki gyöngye gyomrú volt. Erre is vigyázni kellett. A kosztos pedig drága és megbecsült jószág volt a nyomorúságnak ezen a telén, mikor neki nem volt keresete, mert odahagyta Pestet és a Nemzeti Színházat, Móric zsebéből meg régen elfogyott az a száz pengő, amit Pálffy Albert adott kölcsön az útra, a Közlöny szerkesztéséről pedig éppen most kellett lemondania békepárti cikkei miatt. Úgy esett a dolog, hogy Kossuth magához hívatta, szörnyen lehordta őt, mert az országgyűlésben a kormányt támadták a radikálisok a békepárti cikkek miatt. Ezt a lehordást még csak eltúrta a nagy férfiútól. De mikor az fölébe rendelte mint cenzort a rosszmodorú és tehetségtelen Jósika bárót, akkor betelt a pohár.

Most abból élnek, amit a kosztos fizet.

Petőfi százados úgy tesz, mintha nem látná Jókait. Nagyon tartják a haragot egymással. Igaz, hogy régen kibékültek volna, ha két asszony nem állana közibéjük. Vagy talán csak egy asszony áll közöttük? Julia rettenően féltékeny volt azért, mert Laborfalvy Rózát, aki híres asszony volt anélkül is, hogy Jókainé lett volna, mindenütt megbámulták Debrecenben, ahová csak ment. Őt kevésbé ismerték és ez rettenően bántotta a hiúságát. Állandóan tüzelte, ugratta Sándort Jókai ellen. A gúny éles nyilait lövöldözte „Laborfalvy Móric” felé, aki egy erélyes asszony piros papucsá alatt görnyedez.

Sándort könnyű volt felháborodásra ingerelni a papucs-hősök ellen, mert ő, a világ egyik leggyöngédebb papucshőse, meg volt arról győződve, hogy nem az. És így szörnyen megvetette azokat, akiket annak tartott.

Sándor befordult a Harmincad uccába, az Ormosházba. Itt éltek meglehetősen szűkösen Júliával és a kicsi Zoltánnal, aki a nagy vihar közben megszületett.

Zoltánka megszületett!

Volt már neki felesége, volt már neki gyermeke. Csak éppen békés otthona nem volt.

És csak éppen, hogy boldog nem volt.

Ebben az időben Szendrey mama ott lakott velük. Erdőd körül nagyon gyülekezett az oláhság, jónak látta hát az egész Szendrey-esalád, ha beköltözik Debrecenbe. Nem laktak ugyan közös lakásban, csak egy házban, Ormos szabóéknál. De azért Szendrey mama ott élt egész nap a lánya körül. Különösen mióta a kicsike megszületett. Ő parancsolt a konyhán, ő vezette a háztartást, ő pólyázta és ringatta a kicsikét, első, egyetlen unokáját. A bozontos szemöldökű Szendrey papa néha bement megnézni az unokáját, de csak olyankor, amikor Sándor nem volt otthon. A vejével nem tudott megbékülni.

Ha Sándor látta volna, amint karjára veszi a kicsikét, dajkálja, énekel neki, a levegőbe emeli! Hogy nézett rá ez a kemény, komor, sötét szem! Ez a szem, melyet Sándor csak kegyetlennek, gonosz indulattól sötétnek látott. Ha úgy akarta volna a sors, hogy egyszer váratlanul toppanjon be a szobába és meglepje a nagyapát az unokájával, az ő kisfiával, minden másként fordult volna. De az ő sorsa ezt nem akarta. Petőfi Sándor sohasem látta meg a Szendrey Ignác szelídebbik képét. Ők soha, soha egymás iránt meg nem enyhültek. Sem életben, sem halálban.

Ebben az órában Vörösmartyék vannak látogatóban Júliánál. Annak a haragos és botrányt keltő versnek a mérgét már régen kidobta szívéből ez a nagy, nemes és tiszta ember. Petőfi, akit első lépéseiben ő segített, csúnyán sárba taposta nevét, nagyon-nagyon megbántotta őt. De Vörösmarty nem haragudott rá; könnyen megbékült vele. Nem tudjuk, melyiknek esett

jobban ez a békesség. Vájjon nem. éppen Sándornak-e, aki hirtelen haragú volt, politikai indulataiban féktelen, de nagyon tele volt nemes érzéssel, hálával, hűséggel. Ő volt az, aki legjobban sajnálta Vörösmarty Mihályhoz írott versét. Csak nem vallotta meg, hogy sajnálja.

Miska bácsi a sírdogáló Zoltánkát dajkálja abban a percben, mikor Petőfi vidáman füttyörészve belép és ledobja a köpenyét, sapkáját az ágyra.

— Mit gondoltok, kivel találkoztam? Eláruljam? Hát senki mással, mint Laborfalvy Móricc! Még pedig milyen állapotban! Siralmas egy figura. Úgy be volt pólyálva, mint valami göthös vénkisasszony. Biztosan az ura, már mint Eóza, parancsolta meg neki, hogy le ne vesse a sait a nyakáról, még ha csak úgy szakad is róla az izzadság. Hát nemi is vette le az istenadta! Gondoljátok csak el: piaci kosarat cipelt a karján! öt küldi az asszony bevásárolni a piacra.

Nevetett. Kinevette csúfondárosan szelíd és igaz barátját.

Vörösmarty nem nevetett vele. Csak Júlia. Azután Sándor elhallgatott. Hirtelen. Mintha elvágták volna a kedvét. Keserűnek érezte a szája ízét.

Júliának valami frivol ötlete támadt a Jókai házaspárra gondolva. Megsúgta Laurának. Mind a ketten szívből kacagni kezdtek, de a világért el nem árulták volna férjeiknek, hogy min nevetnek annyira.

— Mit végeztél azzal a vaskalapos totyakossal! kérdezi Sándort Júlia.

— Nem rossz ember az, lelkem. Barátságos, derék magyar ember!

— Kineveznek őrnaggyá?

— Már alig hiszem. Leteszem a kardot, Juliskám. Nagyon lelkemre beszélt. Azt mondta, nem való nekem a hadi pálya. Költő vagyok én. Az a kötelességem, hogy jó verset írjak.

Júlia fölszisszen, mintha vipera csípte volna meg.

— Mit mondott neked! Hogy mert így beszélni veled? Egy Petőfivel!

— Nincsen abban, lelkem, semmi rossz, amit mondott. Igaza van.

— Persze, hogy igaza van, — erősítgeti Miska bácsi, aki letette már Zoltánkát.

— Nincsen igaza, — toporzékolt Juliska, — nincsen igaza! Az én uramat nem lehet így leckéztetni. Mit szólnak majd Pesten, ha még egyetlen csatában se vett részt? Megint anyámasszony katonájának nevezik. Egy Petőfit ne ócsároljon senki!

Laura nem vesz részt a vitában, mert közben Zoltáúka megint pityeregni kezd, mire ő kiveszi a tulipántos paraszti bölcseből, aztán csucsujgatni kezdi. De Miska bácsi annál inkább erősködik.

— Már megengedjen, húgom, de egy Petőfinek csakugyan semmi keresnivalója a csatában. Drágább ő nekünk!

Miska bácsi szokatlanul hevesen beszélt. Nagyon bántotta és fölháborította az, hogy egy asszony mérhetetlen becsvágyában így tüzei, hajszolja az urát. Láta, hogy Sándor egészen a felesége befolyása alá került és mintha megérezte volna, hogy minden rosszra, minden ballépésre ez a gyöngye, ideges, szeszélyes és mértéktelenül ambiciózus asszony veszi rá lángeszű urát.

Julia valóságos extázisban volt. Inkább szavalt, mint beszélt. A hangja színészi volt, tele hamis pátozzsal:

— Milyen felséges gondolat: Petőfi, csaták oroszlánja, aki dalaival hadseregeket állított talpra, maga rohan a szuronyok előtt, kezében véres zászlóval és szavalja a saját verseit. A honvédek utána éneklük azt, szuronyt szegeznek és letiporják az ellenséget. Nem nagyszerű ez?

Julia várta a hatást.

Miska bácsi olyan méregbe jött, hogy nem felelt semmit, belebújt a rókabőrös kabátjába, intett a feleségének és hazamentek.

Petőfi megígérte Juliskának, hogy nem tartja meg a szavát, amit a hadügyminiszternek adott. Katona marad és elmegy az erdélyi hadseregbe.

VALAKI ELTŰNIK A SÜLLYESZTŐBEN...

Minisztertanács van a Kossuth szállásán. Az asztal egyik végén, szinte egyrakáson ülnek: Szemere, Csányi, Duschek, Nyáry Pál. A középén, magányosan Kossuth.

És az asztal másik végén, egyedül, mint valami kivert kuvasz, nyakát két válla közé húzva gubbaszt a rendőrminiszter, Madarász László.

Késő éjszaka van, pislogva égnek a lámpák. Már kilenc óra óta ülnek együtt.

— Azt hiszem, tanácskozásunk tárgya kimerült, — szól Kossuth. — Uraim, jóéjszakát kívánhatunk egymásnak.

A rendőrminiszter alakja most előrenyúl. Élesen, nagy nyomatékkal szól:

— Csak pár perc ügyeimet kérek még, elnök úr és miniszter uraim. Volna még egy ügy... Érdekes. Rendkívül érdekes! Mondhatnám azt is, hogy különös... Ha végére érek, úgy hiszem, hogy nem mindnyájan távozunk el innen... Közülünk talán ittmarad egy...

Mit jelentenek e rejtelmes szavak? És ez a különös mosoly azon a visszataszító arcon?

A miniszterek egymásra néznek. Ezek a miniszterek nem voltak félénk és gyöngé idegzetű emberek. Rendkívüli idők rendkívüli férflai voltak. Ez a hang, ezek a különös szavak mégis megborzongatták a lelküket. Megszokták már, hogy ez a magányos, különc, gyűlöletben izzó és gonosz ember, akinek a szándékait és terveit nem tudta senki, meglepetéseket tartogat a számukra.

Az utóbbi időben megint működött a vésztörvény-szék és néha bizony különös ítéleteket hozott.

Madarász László egy jelentésfélét tartott a kezében.

— Megbízható jelentés érkezett Pestről, hogy a Nemzeti Színház kitűnő művésznője, a mindannyiunktól oly méltán csodált Schodelné, minden nap ki és bejár Windischgraetz tábornagy szállásán.

Szünetet tartott. Bár szemét konokul lesütötte, mintha nagyon bele volna merülve a jelentés betűibe,

mégis nagyon jól látta, hogy az az oroszlánszemöldök az asztal másik végén megrezdül. Egy sötét, villámló szem, a Nyáry Pálé, haragosan lobban az oroszlán-szemöldök alatt.

A miniszterek egymásra néztek. Mindenki tudta, hogy Schodeinét milyen gyöngéd kötelékek fűzik immár évek óta a belügyminiszterhez. Azt is tudták, hogy a belügyminiszter és a rendőrminiszter halálos ellenségek voltak. Érezte mindenki e percben, hogy óriási a tét; nem babra megy a játék. A magyar szabadságharc Marat-ja nem nyugszik addig, míg át nem harapja a legnemesebb magyar emberek egyikének a torkát. Most látták már világosan, mit akar a rendőrminiszter, mért mutatja be ezt a jelentést a minisztertanácsban. Bizonyosan oda akar kilyukadni, hogy ha Schodelné ki és bejár Windischgraetz tábornagy szállásán, bizonyosan híreket visz neki a magyar csapatok és államügyek állásáról. Kitől kaphatja ezeket a híreket? Senki mástól, mint szívbeli barátjától, a belügyminisztertől. Ez csak világos!

Kossuth, aki már nagyon bosszús volt a Nyáry Pál békepártjának állandó agitációja miatt, különösen pedig nagyon félt az országgyűlésben a békepropaganda miatt fölhangzó támadásoktól, összeráncolt szemöldökkel fordult a belügyminiszter felé.

— Nos? Miben áll ez az ügy?

— Abban áll, elnök úr és miniszter urak — felelt halálos nyugalommal a belügyminiszter, — hogy az egész hitvány, aljas, szemenszedett hazugság!

A rendőrminiszter nem ugrik fel, nem csap az asztalra, mint ahogy férfihez illik. Nyugodtan ülve marad, miközben minden szem feléje fordul. A kormányzó kék szeme is. Még jobban összegubbaszkodik, a nyakát előre nyújtja, két összefont karjával rátámaszkodik az asztalra, mintha ugrásra készülő vadmacska volna.

Csak annyit felel hidegen, keményen:

— A jelentést leginkább megbízható emberem hozta, a vörös Áron. Ma reggel. Aki küldte, magas személyiség. Minden szaváért jót állok.

— És ha én — csattan föl a belügyminiszter — most itt helyben bebizonyítom, hogy minden szava hazugság?

— Kíváncsi vagyok rá — felel még mindig hidegen Madarász, miközben gúnyos mosollyal nézi Nyáry Pál lángbaborult arcát.

— Nos, ha kíváncsi, hát megkaphatja. Elnök úr, miniszter urak: szavaim valóságáról és e koholt jelentés hazugságáról fertály óra leforgása alatt bizonyosságot szerezhetnek saját szemükkel. Schodelné itt van Debrecenben! Együtt érkezett velem és az országgyűléssel. Azóta ki sem mozdult innen. Kívánják őt látni? Vagy, ha elnök úr óhajtja, kihallgathatja szállásadóját, aki azt bizonyítja, hogy egy napra ki nem mozdult Debrecenből azóta.

A rendőrminiszter levegő után kapkod. Miniszter-társai az asztal végéről leplezetlen kárörömmel néznek rá.

— Lehetetlen, lehetetlen — hápog a főrendőr. Hogy én ne tudjak arról, ki van és ki nincs Debrecenben!

Most Nyáry Pál kerekedett fölül, most már ő gúnyolódik.

— Úgy látszik, nagyon megbízható a miniszter úr hírszolgálat! Azt nem tudja, hogy ki van, mi van Debrecenben, de arról pontos hírei vannak, hogy mi történik Pesten. Gratulálok!

... Ettől az estétől kezdve Madarász László még jobban gyűlölte Nyáry Pált. Megesküdött Belzebubra, hogy eltapossa.

*

Téli napsugár aranylik be az ablakon. Már tizenegy óra, de olyan jó még az ágyban heverészni! Szép, üdítő álomtól rózsásarcú menyecske mellett nyújtózkodni és a napba nézni.

Juliska és Sándor sehogyan sem akarnak fölkelni. De mivel hogy a gyomor követeli a magáét, Sándor nagyot kurjant.

— Zsuzsi! Zsuzsi, te!

Zsuzsi az orrát törülgetve a kötényében becsoszog nagyanyjától örökölt óriási papucsiban.

— Tessen parancsolni!

— Hozd be a kávé, meg a kalácsot.

— Igenis.

— Vizet is hozzál, mert szomjas vagyok.

— Igenis.

— Az ifiasszonynak ne kalácsot hozzál, mert nem szereti.

— Igenis.

— Hagyd már abba Zsuzsi, azt se tudod, mit akarok mondani. Azt akarom mondani, hogy az ifiasszonynak pirított kenyeret hozzál.

— Igenis.

Júlia azért evett pirított kenyeret szárazon, mert félt az elhízástól. Leszokott az édességről, még a mazsolás kalácsról is.

— Az éjszaka megint nyöszörgött Zoltánka — aggodalmaskodik Sándor.

— Biztosan a hasa fáj — feleli Júlia.

— Nem kéne elhívatni Újházi doktort?

— Ugyan — ráncolja össze a homlokát Júlia. — Azt a bolondot? Olyan, mint a garabonciás diák, még megijeszti a kicsikét.

Ebben a percben ismét becsoszog Zsuzsi, mégpedig kávé, kalács és pirított kenyér nélkül.

— Na mi az Zsuzsi, hol marad a reggeli?

— Reggeli nincsen, tens úr. Nem szabad behozni.

— Nem-e — pattog Sándor — hát ki tiltja, ha egyszer én parancsolom?

— Az öreg nemzetes asszony, tens úr kérem. Aszonta, hogy tesszen fölkelni, meg aszonta, hogy ne tesszen úgy lustálkodni. Meg aszonta, hogy az nem illendő dolog, ágyban kávé inni. Meg hogy az afféle komédiásnépnek meg újságcsínyálónak való az ágyban kávézni, nem rendes úriembereknek.

Zsuzsi már ment is kifelé a konyhára. Jól tette, hogy kiment, mert nagyon cifrát hallott volna. Sándor éktelen dühbe jött.

— Hallod ezt Juliskám? Hát ki az úr a házban, ki parancsol itt?

— Az anyámnak igaza van — feleli csöndesen Juliska.

— Igaza van? Te az anyádat pártolod velem szemben! Még hogy igaza van! Hát nem te mondtad az előbb, hogy jó volna az ágyban megkávézni? Most meg egyszerre neki van igaza. De a teremtésit neki, én ezt nem

tűröm! A magam házában úr vagyok. Abban nekem nem parancsol senki, hogy az ágyban kávézom-e vagy se. Ha kedvem tartja, még a vacsorát is az ágyban eszem meg.

Júlia már sír. Mindig ez a nóta vége!

— És még a cseléddel üzente. Hallod-el Az anyád a cseléddel üzent. Te pedig neki adsz igazat.

— Lánya vagyok — szípig Juliska.

— De az én feleségem vagy! Kinek tartozol engedelmességgel, kinek parancsolhat az anyád”!

— Nekem parancsolhat, a lánya vagyok — felel dacosan Juliska.

Már nem sírt. Elszánt volt és éles, mint az acélpenge.

Kinyílt közöttük a szörnyű probléma beláthatatlan örvénye: kié a lány, aki férjhez ment? Szülőié, akiknek véréből lett, akiknek testéből lett, akik fölnevelték! Vagy a férfié, aki asszonnyá tette, anyává tette, birtokbavette, eltartja és oltalmazza!

Ki adja meg erre a nagy dilemmára a kiengesztelő választ?

Másnap délben volt indulóban Petőfi százados az erdélyi harctérré...

*

A kollégium öreg épületében nagytekintélyű képviselők lépegetnek, kapaszkodnak fölfelé a sok járástól, nyüvéstől kivájt, kiöblösödött lépcsőköveken. Hangos politizálástól zengenek a magas, hideg folyosók.

Az oratóriumban, ahol máskor nagypalástú nagytiszteletű urak és tógás diákok tisztelik az Istent, az országgyűlés tartja most üléseit. Ebben a percben is zsong és dong már a kicsiny terem, ahol szürkére festett padok sorakoznak. A padok között és bent a padokban menték, atillák és egyszerű, németes polgári ruhák tarkállanak. Mindenki pipázik, vagy szívtart szí, mert még nem kezdődött meg az ülés; most még szabad. Az alacsony karzaton, amely ugyancsak deszkából készült, dámák szoronganak. Képviselők nejjei és egyéb protekciósak, helybeli potentátok női hozzátartozói. Ma újra azok jöttek el, akik tegnap, és

akik holnap is el fognak jönni. Ennek a napról-napra húzódó végtelen drámának megvan a maga törzsközönsége.

A miniszterek padján, az ablak alatt, az elnöktől jobbra Klapka tábornok, a távollévő hadügyminiszter helyettese félrevonja Szemere Bertalan minisztert:

— A jégoszor alighanem meglepetést tartogat a számunkra! Hírt kaptam ,Görgey szándékairól. Legújabb terve az, hogy maga köré csoportosítva schwarzgelb érzelmű tisztjeit, Debrecennek vonul, szétveri az országgyűlést és elfogja Kossuthot. Azt hiszem, Kossuthtal együtt valamennyiteket. Jó lesz résen lenni!

Ez a hír, amiben egyébként nem hitt egészen, lelki komplikációkat okozott a miniszter számára. Gyanakvó és kétszínű ember volt, aki két pakli kártyát kevert egyszerre. Az egyiket Kossuth felé, a másikat Görgey felé. Az ő számára nem az volt a probléma, hogy kinek az oldalára álljon, ha nyíltan kitör a lapangó viszály a vezér és Kossuth között. Ő nem szerette Kossuthot és utalta a hallgatag, bizalmatlan Görgeyt. Az egyiket óriási népszerűségéért gyűlölte, a lelkeken nyert hatalmát irigyelte tőle, a másiktól félt a fegyveres hatalma és kifürkészhetetlen szándékai miatt. De amit most Klapka tábornoktól hallott, azt jól megjegyezte. Nem egészen hitte el, de elméjébe véste. Vigyázni fog és játszik tovább...

A kályha körül, ahol a tenyerüket melegítik némely képviselő urak, csöndes derűtség támad. Valaki alighanem anekdotázik. A derűtség egyre terjed, szinte szájról-szájra, végig a termen. Na lám! Hiszen ezek nem is anekdotát adnak tovább, hanem rajzot, kézzől-kézre.

Nézzük csak!

A rajz szörnyű rút orángutángot ábrázol, amint drágaköveket, nyakláncokat, gyűrűket markol ki egy lábából. A lábán a Zichy grófok címere és monogramja látható. Másik kezében pedig guillotint tart. Az orángutáng ábrázata feltűnően hasonlít a rendőriminiszterhez. A nevetés már egészen betölti a kicsiny termet.

— Ki csinálta ezt? Be nagyszerű!

— Gróf Andrássy Manó.

A rajznak gyilkos hatása volt. Formát adott a suttogásnak, amely hetek óta betölti már nemcsak az országgyűlés termét, hanem a fő- és székvárossá avanzsált egész civisvárost. Madarász László, aki Debrecenbe hozta az árulásért kivégzett Zichy Ödön gróf elkobzott családi kincseit, egyre halogatta az elszámolást ezekről az igen nagy értékekről. Előbb csak félve kelt életre a gyanú a hatalmas és félelmetes zsarnok ellen, azután egyre hangosabb lett. Annyira, hogy meghallották a flamingók is, de megtudta maga a miniszter is. Madarász László akkor tettetett fölháborodással rontott be a minisztertanácsba és az asztalt verve követelte, hogy azonnal vegye át a pénzügyminiszter a nála őrizetben lévő Zichy-kincseket. A pénzügyminiszter el is ment a rendőrminiszter hivatalába, de mikor meglátta, hogy a Zichy-féle vasládáról valaki letörte a pecsétet, vonakodott azt átvenni. Azóta hát még jobban bátorságra kapott a hír, a suttogás. Annyira, hogy most már torzképet rajzoltak arról a csúf orángutánról, aki az egyik kezével idegen vagyonban vájkál, a másikkal vérpadot tartogat ellenségei számára.

Egy vérmes, kurtanyakú radikális nagy kör közepén szidja a kormányt.

— Mért túri a kormány ezt az orcátlan hangot Jókai újságjában? Alig hogy kiakolbólintották ezt a firkászt a Közlöny szerkesztéséből, már megindította az Esti Lapot. Hogyan mer írni képviselőkről, még miniszterekről is! Honnan veszi a bátorságot az ilyen újságról

— Honnan? Hát honvédeink honnan veszik a bátorságot, hogy minden nap szembenézzenek az egész császári armádiával? — kérdi most egy finom, csöndes, haloványképű férfiú, aki eddig mélyen hallgatott.

Ez báró Eötvös József.

A kurtanyakú radikális elhallgat. Csak úgy morog magában.

A debreceni Esti Lapokban, Jókai legújabb újságjában csakugyan vakmerő hangon írtak akkor a

radikálisok ellen. A flamingók és a gazdájuk, a rendőrminiszter volt a Jókai kedvenc témája.

Az ablakon át észrevették a nemzet képviselői, hogy odalenn nagy csődület van. Az emberek ujságlapokat kapkodnak széjjel egymás kezéből. Ugyan, mi lehet abban olyan érdekes? Hamar leszalajtanak egy ajtónállót, aki néhány perc alatt megjelenik és hozza az Esti Lapok legújabb számát. A képviselők összetorlódva olvassák egy csoportban. Az Esti Lapok élén vastag, pohos betűkkel a következő cím olvasható: „Madarasé László, a rettegett rendőrminiszter ellopta Zichy gróf kincseit”.

A vádat most mondták ki először nyíltan.

A.Z emberek elhallgattak. Nagy szó ez! Vakmerő játszma! Arra ugyan senki nem gondolt, hogy a félénk, csöndes Jókai szerkesztő a maga jószántából, a maga bátorságos bizodalmból merít erőt arra, hogy a hatalomnak ezt a hiénalelkű emberét így meg merje támadni.

Ebben a teremben mindenki érezte, hogy a Jókai szerkesztő tollából nem a Jókai szerkesztő hangja szól, hanem másvalakié.

Egyszerre nagy csönd lett.

Egy ajtó nyílására támadt ez a csönd.

Az ajtón Madarász László lépett a terembe.

Az ülést megnyitották. A szószéken megjelent az a kurtanyakú radikális képviselő, aki az imént anynyira szidta az Esti Lapokat és azt kérdezte, honnan veszi a bátorságot egy ilyen újságíró arra, hogy úriembereket, képviselőket és minisztereket kritizáljon.

Rövid beszédet mondott, amelyben arról szólt, hogy az ország, a város, a hivatalok, a sajtó, minden, minden tele van kémekkel és az ellenség szövetségeseivel. Itt már sürgős, erélyes rendszabályokra van szükség. Törvényeink ereje nem elegendő, a véstörvényszékek munkája nem kielégítő. A rendőrminiszter, mindannyiuk által becsült, önzetlen hazafi — e szónál mély csönd honolt a teremben, senki se mukkant — törvényjavaslatot dolgozott ki, melyet legközelebb az országgyűlés elé fog terjeszteni...

A miniszterek elkezdtek figyelni. Hogyan lehet az,

hogy a rendőrminiszter törvényjavaslatot óhajt a Ház elé terjeszteni, amelyről előbb szerez tudomást az egyszerű képviselő, be is jelentvén azt a Házban, még mielőtt ők bármit is tudnának a készülő javaslatról. A szónok folytatta:

— A törvényjavaslatot a forradalom szüksége parancsolja. Tartalma röviden ez: „halállal büntetendő mindenki, aki bármiképpen azon gyanúban áll, hogy az ellenséggel cimborál!”

Az elszörnyedés moraja fut végig a padokon. A rémuralom szele csapta meg a lelkeket. Mintha Marat és Robespierre árnyéka állna a kis, köpcös hajdúmegyei magyar ember mögött...

— Igen! Pusztuljon az is, aki gyanús — rázza öklét a szónok. — Vesszenek a gyanúsak, mert közöttük kell lenni a bűnösöknek.

Beszéde most már morajba fulladt. A lelkek rémült, dermedt csendje fölengedett. Hangok hallatszanak: „Embortelenség”. „Ez rémuralom”... „Örült-ség”. .. „Zavart fejek találmánya”... „Így mentjük meg a hazát, hogy egymást gyilkoljuk?”

Ebben a hangulatban szólal meg egy tiszteletreméltó ősz férfiú az elnöki székben. Palóczy László. Néma csönd fogadja kijelentéseit.

— Uraim, képviselőtársaim! A férfiú ellen, kinek szándékait imént egy képviselőtársunk árulta el, egy előttünk fekvő újság nyílt vádat emel, súlyos tolvajlással, hivatali árulással, visszaélések sorával vádolván őt.

— Kérem, maradhat-e miniszteri székben egy percig is az, akit ilyen vád joggal illethet? Nem akarom én ellene visszafordítani az ő gondolatát. Én nem mondom és hiszem, hogy tisztelt képviselőtársaim közül senki sem mondja: e férfiú bűnös, mert gyanús! Bennünk több emberség lakozik. De a vádnak tisztázására javaslom országgyűlési bizottmány kiküldését még e mai napon, hogy a kormány tekintélye megóvassék.

Zúgó helyeslés kíséri az elnök szavát. Fölcattan a lelkek félelmének szordinója alól a húrok fortisszimója.

A bizottságot azonnal megválasztják. A miniszterek sem ellenzik. Ők mindnyájan gyűlölik Madarász Lászlót és boldogak volnának, ha szabadulhatnának tőle.

A bizottság nem nagyon vesztegette az idejét. Ha az ősz elnök szavai szerint az országgyűlés nem is tette magáévá a debreceni Marat sátáni gondolatát, nem nyilvánította őt bűnösnek azért, mert gyanúba került, de a statárium gyorsaságát viszont alaposan utánozta. Úgy dolgozott, mint a rendőrminiszter vésztörvényszékei. A vizsgálatot még a déli órákban megkezdték, és mire leszállt a sötét téli este, be is fejezték azt.

Zimankós, hideg este volt. Az uccán alig járt valaki.

A rendőrminisztérium udvaráról úgy tizenegy óra tájban nagy sötét batár gördült ki az uccára. Az egyik flamingó, aki éppen befelé igyekezett, megismerte: nini, hisz ez az a kocsi, amelyik éjjelnappal készen állott a kocsiszínbén. Ugyan hová siet ilyen késő éjszaka? És ki ülhet benne?

Reggelre kelve hiába keresték városszerte a rendőrminisztert.

Örökre letűnt a szabadságharc drámájának véres színpadáról.

KÖD ÉS JÉG ORSZÁGÁBAN

Közöttük volt a befagyott Tisza.

Az innenső parton hóbuckák között feküdtek a barna atillák.

A túlsó parton megint csak hóbuckák között a fehér kabátok.

A barna atillák átlóttek a fehér kabátokra, a fehér kabátok visszalóttek a barna kabátokra.

Néha megdördültek az ágyúk is; tüzes halált osztogatva innen is, meg amonnan is. Ide is, meg amoda is,

így ment ez már egész télen. A katonák fáztak rettentően az innenső parton is, meg a túlsó parton is. De az innenső parton mégis csak jobban fáztak, mert

azok nem a császár katonái voltak, azokra nem viselt gondot a K. K. Intendanz. Nem volt azoknak szegényeknek köpönyegük, se jó lábbelijük. A tél pedig mogorva volt, kemény, kegyetlen. Mintha még az is az árulóknak és a zsarnokoknak fogná pártját. Vagy mint ha megelégette volna azt a sok hitványságot, amit a jó urak műveltek ott hátul, Debrecenben, fűtött szobákban és kávéházakban.

Pedig hát arról mindről mit sem tehettek a honvédek, akik fáztak rendületlenül.

A fehérkabátosok felől két új ágyú okádtá a tüzet három napja már. Ez a két frisskedvű halálmasina nagy pusztítást vitt végbe a barna atillások között. Mivelhogy köd volt, a földérintő járőrök semmire se mentek. Nem tudták megállapítani, merre áll az a két új ágyú, amit jó volna elnémítani. Azok meg csak osztogatták tovább a tüzes csókjaikat kéretlenül.

Balázs hadnagy megállt az ezredes előtt.

— Ezredes úr! Alássan jelentkezem, hogy kimegyek, megkeresem azt a két új ágyút, ha addig élek is.

Az ezredes, viharvert képű öreg katona, Ledniczky Sándor. Szánakozva, szeretettel nézett végig kedvenc hadnagyán. Megcsóválta ősz fejét.

— Ne menj fiam, nem akarom. Nincsen annak semmi haszna. Odáig el nem jutsz, ha meg eljutnál, megölnek, nem hozol hírt. Ne kísérsd az Istent!

De Balázs hadnagy makacsul megmaradt elhatározása mellett.

— Ezredes úr, ön megyek.

Az ezredes végre is katona volt, nem dajka. Megrázta a kezét a halálba indulónak és útjára bocsátotta.

Balázs hadnagy négykézláb odamászott Gyürky őrnagyhoz, aki egy hóbucka mögött kuporgott az ordonáncával.

— Őrnagy úr, alásan kérek négy-öt bátor embert.

— Minek, mit akarsz?

— Kimászom a sáncból a Tisza jegére. Átmegek ha Isten segít, a német sógorhoz. Átfurakszom soraik között, megkeresem azt a két gyalázatos ágyút és hírt hozok. Ha én nem, valamelyik közülünk.

Az őrnagy végignézett rajta. Azt hitte, megbolondult.

— Elment az eszed, Balázs? Onnan ugyan vissza nem jön egyik se.

— Megpróbáljuk, őrnagy úr. Négy-öt ember nem a világ. Többet pusztít el az a két ágyú egy óra alatt.

— Balázs, Balázs, ne légy olyan vakmerő! Gondolj az édesanyádra, meg aztán . . . tudom, menyasszonyod is van! Ne okoskodj, Balázs.

Balázs hadnagy arcán megrándult valami. Eszébe jutott egy őszhajú, sovány kis öregasszony, aki éjszaka nem húzza magára a dunnát odahaza, mert erővel dide-regni akar, kínozza magát, fázik, csak azért, mert az ő kis fia, a legkisebbik fia is fázik odakünn a Tisza partján. Azután előtötte arcát a vér, eszébe jutott egy izzó szempár ... az a két forró kar, az a nedves, puha száj . . . Margit , . . . Hogy is mondta utoljára? „Nem engedem, hogy olyan bátor legyen . . .”

Balázs hadnagy benyúlt az atillája alá. Megnézte, ott van-e a nyakán a fekete bársonyszalag, amibe az édesanyja ezüst hajszála van bevarrva. Azután a szíve táján keresgélt, ott van-e a selyemzacskó, amiben annak a forrószájú édes barna lánynak az arcképe van a szíve fölött. Azután kemény, határozott hangon szólt:

— Őrnagy úr, én megyek!

Az őrnagy erre fölcsettant,

— Nahát, ha menni akarsz, hát menj, én nem tartóztatlak! Nem vagyok én dedós néne! De járórt nem adok melléd. Az embereim élete drága. Ilyen marhaságra nem áldozok föl négy embert. Úgyse lesz haszna.

A hadnagy tisztelgett, az őrnagy biccentett a fejével és dühösen behúzta a fülét a nedves pokróca alá. Balázs hadnagy lecsatolta a kardját és otthagya az őrnagy egyik ordonáncánál. Könnyen akart mozogni. Cserébe elkérte az ordonáncnak a puskáját és a bajonettjét. Azzal átmászott a hórákason.

Két perc múlva künn volt a jégen.

Lassan, óvatosan kúszott előre a ködben. Minduntalan megakadt. Halottak feküdtek keresztül-kasúl a Tisza jégén. Voltak közöttük többnapos hullák. Ezek már keményre fagytak. Azután voltak tegnap éjszakáról valók: egy rosszul sikerült, könnyelmű roham áldo-

zatai. Éjjel nekihajtotta egy haszontalan parancsszó a honvédeket a Tisza jegén át a túlsó partnak. Onnan, a kanyarodónál oldaltűzet kaptak és a jégen ottmaradt belőlük vagy kétszáz, mire vissza kellett vonulniok eredeti állásukba.

Ott kúszott előre négykézláb, puskával a kezében Balázs hadnagy halott bajtársai között. Egyik-másiknak az arca feléje volt fordulva. Nyitott, holt szemek meredtek rá. Ismerős arcok, halálra válva. Ismerős szemek, kifordulva és fennakadva.

Véres volt körülötte a jég.

Irtóztató!

Borzongva, dideregve, ájult lélekkel kúszott előre.

Egyszerre csak a halottak között megmozdult egy. Balázs hadnagy azt hitte, megőrült és most mingyárt azt fogja elébe rajzolni tébolyult agya, hogy a holtak fölébrednek.

Nem, nem — ez mintha csakugyan élő volna!

Irgalmas Isten! Egy sebesült.

Sebesült honvéd volt; átlőtték mind a két térdét tegnap éjszaka, azóta fekszik itt a jégen, félig már elvérezve. Moccanj sem bír. Eltorzult arcát most feléje fordítja, irgalomért esdve. Balázs hadnagy fölébe hajlik. A sebesült, csaknem megfagyott és elvérzett honvédben alig van már élet. Balázs a zsebében kotorász. Megtalálja a rumos butykosát. Kiveszi. Még van a fenékén néhány korty. Beletölti a haldokló szájába és elhajtja az üveget. Neki már nincsen szüksége rá! A haldokló arca még egyszer földerül, a meleg átjárja tagjait, a szeme hálásan mosolyog. Szederjes ajka mintha valamit suttozna . . .

Mászik tovább, előre, előre! Tagjai zsibbadni kezdenek, szíve a torkában dobog.

Mindegy, meg kell lennie!

Előre, előre! A köd már bezárult mögötte. Nem látja a havas buckákat és a partot.

Köd, köd veszi körül, köd takarja előle a világot, köd takarja el az életet. Csak halottak vannak körülötte és végtelen köd, végtelen némaság.

Zsibbadó teste, bágyadó öntudata egyre mélyebben süllyed bele a semmibe. Hiszen lehet is, hogy ő már

nem él, már ő is meghalt, éppen olyan csöndes halott, mint ezek itt körülötte . . .

Pszt, pszt . . . valami mozog-, valami sötét alak mászik feléje a túlsó partról.

Hohó, komám, hát te is? Biz ez alighanem ugyanazzal a szándékkal mászik mifelénk, amivel én öfeléjük. Na megállj csak!

A puska már elmaradt tőle, de a bajonét ott van az övében. Csöndesen kihúzza köpönyege alatt.

Na megállj!

Holtak közé lapulva mászik a sötét alak felé. Az is mászik öfeléje. Már egész közel van. Most, most, megállj, patkány! Most megvagy! Bajonétját magasra emeli és beledöfi mélyen a sötét alakba.

Mi ez? Meg se moccan, meg se jajdul? Nem is védekezett! Mi ez?

Mindenható Isten! Hiszen csak egy halott volt . . .

Eszelősen tapogatja a homlokát.

De most fölébred benne a kötelesség szava: előre, előre, utolsó erőnket összeszedve, előre!

Mély bögés rázza meg a levegőt.

Bum!

Aztán újra egy: Bum!

Tűz lobbant föl. Ott, előtte, egészen előtte. Megvan, megvan! Egy hatalmas fa fekete árnyéka rajzolódik rá a ködre és a fa mellett lángol föl a tűz. Egyszer, kétszer, egymásután. Megvannak már az ágyúk! Ott állnak a Szilfamajor sarkán. Most már könnyű megmagyarázni a térképen a mi tűzéreinknek, hogy hol vannak. Megvan! Diadal!

Igen ám, de ahhoz még vissza is kell ám jutni! Minden erejét összeszedve mászik vissza a halottak között, a jégen, a honvédek felé.

Egyszerre csak valami zümmögni kezd a fülében.

Zzzzz . . . Zzzzzz . . .

Darazsak repülnek ilyen télidőn?

Darazsak bizony. Csakhogy ezeknek mindig halálos a csípésük. A németek odaát észrevették a mozgást a jégen, meglátták a ködbe rajzolt árnyékát és most veszettül kezdenek lövöldözni vaktában a jég felé.

Zzzz... Zzzz... Zzzz...

A mieink is elkezdenek vadul lövöldözni, mert azt hiszik, hogy az osztrákok támadásra indulnak. A köd miatt egyik fél sem látja a másikat. Vaktában lövöldöznek, ijedten puskáznak, mialatt szegény Balázs hadnagy két tűz között lapul a jégen, a holtak között. Már egészen közel van a túlsó parthoz, alig lehet száz lépésre a mieinktől és nem tud tovább menni. Lehasal a jégre a halottak közé és arra gondol torz mosolygással, hogy ime, haszontalan volt minden, igaza volt az ezredesnek, igaza volt az őrnagynak, hiába tudja már, hol vannak az ágyúk, tőle ugyan meg nem tudják a mi tüzeink soha többé. Most, a küszöb előtt kell elvesznie.

Megnézi azt a halottat, aki mellette fekszik. Szabó Péter szakaszvezető. Szegény, derék makói magyar ember. Ez is élt még tegnap! Hogy mesélte neki, milyen sötét szemmel, hogy mialatt ő a csatában járt, odahaza megcsalta a felesége. Most már mindegy neki. No Szabó Péter, most már jó komák leszünk. Itt maradok én is melletted mingyárt.

Valami megmarkolta a szívét. Láthatatlan, hideg kéz szorongatta a torkát. Eszébe jutott az ősz kis öregasszony odahaza, aki hideg szobában ül, pedig tele van a fáskamrája. Aki nem gyújt be a szobában egész télen, mert fázni akar, mint a fia. Azután a száján érezte azt a nedves, piros száját, aki olyan messze van tőle.

Soha, soha többé... Soha többé...

Most meghal. Soha többé. Meghal és még haszna sem lesz a halálának.

A mieink elhallgattak. Nem puskáznak tovább. Az osztrák golyók is egyre ritkábban zümmögnek a fülébe.

De most valami mást hall. Mintha ropogna a jég. Igen, ez a mi oldalunk felől ropog. Mintha jönnének...

Igen, igen — jönnek, jönnek, a honvédek jönnek.

Támadnak!

Egy perc múlva magával ragadja Balázs hadnagyot a honvédek fekete csatárlánca, mely föltüzött szurronnyal megy előre a jégen. Balázs hadnagy hamar fölírja egy cédulára, hogy az ellenséges ágyúk a Szilfaj-major sarkában állnak, a cédulát egy ordonánccal hátraküldi a mi útegeinkhez, aztán elvegyül ő is két honvéd közé. Az egyik ránéz, megfogja a karját:

— Hadnagy úr, Balázs! Mi történt a hadnagy úrral?

— Mért, fiam?

— A hadnagy úr megöszült.

A trombiták szava fölharsan.

— Rajta, rajta!

A rozsdás szuronyerdő rázúdul a fehércabátosokra.

Most másznak föl a parton.

— Rajta, rajta!

A viaskodó szuronyok mögött bömbölni kezdenek a honvédek ágyúi. A sisterső golyók egymásután csapkodnak le a Szilfajor sarkán. Onnan még fölmondul egy-kettőt bögve az ellenség ütege. Azután elnémul.

Belefojtották a szót.

Balázs hadnagy jelentését megkapták a mi tüzeink!

A ködben vérszomjasan hangzik;

— Rajta, rajta, rajta!

A vörössipkások eltapossák a fehércabátosokat.

Azon a majoron túl, ahol most némították el a császári ágyúkat, kilenc huszárló kapaszkodik föl a magas Tiszaparra. A köd miatt nem igen tudnak tájékozódni a huszárok és egyszerre csak azon veszik észre magukat, hogy nagy tömeg vértés zúdul rájuk. Lehetnek vagy százan, egész svadron. A huszárok összenéznek.

Kard, ki kard! Rajta huszár!

Öt perc múlva lovak és lovasok véres gomolyagban hemperegnek a földön, ordítva az emberek, nyihogva a sebesült lovak. Másik öt perc múlva Jelics hadnagy kilenc véres huszárral vágat az országút felé, ahol fölszakadt a köd és látszik is már a nagyszakállú tábornok piros sapkával a fején, amint tábornokára élén ügetésben közeledik a major felé.

A honvédek üvöltése, a trombiták riadó szava egyre messzebb hangzik nyugat felé...

Jelics hadnagy most adja át a jelentést Damjanich tábornoknak. De a tábornok nem sokat figyel a huszár szavára, aki pedig kilencedmagával egész svadront pocskéká vert. Az üldözésre adja ki a parancsot a tábornok. Kergetni fogja napestig a császáriakat.

A Tisza nyugati partjáról estére eltisztult az ellenség.

EGY EMBER, AKI HALLGAT.

Egész álló hete esett már! az eső.

Hóval vegyest, mindig egyformán. Az olvadó, szennyes, bemocskolt hótakaró úgy fődte a mezőket sáros likacsával, pocsétáival, mintha halott tündér fehér bőrén rút hullafoltok ütöknének ki.

A hallgatag ember, aki kopott, foltozott atillát viselt, gyakran nézett ki a vastag falba vájt homályos ablakon. Hogy ezek a gyakori kitekintések az ablakon mit jelentenek, azt ugyan senki sem tudta. Egyáltalán senki nem tudta, hogy mit gondol, mik a szándékai, mik a tervei és mi a véleménye a dolgokról.

Ez az ember hallgatott.

Most eljött az ablaktól és ráhajolt egy térképre. Néha színes krétával rajzolt is valamit a festett vászonra. Ilyenkor mintha lázrőzsák gyúltak volna ki a földabrosz halovány ábrázatán».

Aztán egy jelentés olvasásába fogott: „Perczel ismét levelet írt a bizottmánynak. Újra káromolja önt és kikéri magának, hogy neki egy Görgey parancsokat adjon. Sajnos, újra a maga feje szerint operál, nincsen semmi összhangban a többi hadtestek hadműveleteivel. Ennek nem lesz jó vége!”

Egyetlen arcizma el nem árulta, mintha különös képeim érdekelné az, amit olvasott.

Hallgatott és nyugton maradt.

Egy ezredes lépett a szobába, akinek a szemhéjai föltűnően vörösek voltak. Olyan embernek a szeme volt ez, aki nagyon sokat ír és rajzol lámpafénynél. Az ezredesinek halvány szobaszíne volt és inkább látszott atillába bújtatott szorgalmas tisztviselőnek, vagy tanárnak, mint katonának. Mikor a tábornok elé állott, kissé megtántorodott. Az idegbajos vagy a pityókos ember enyhe tántorgásával.

A tábornok nem látszott észrevenni az ezredes állapotát, csak hidegen, várakozóan nézett rá.

— Futár Debrecenből, tábornok úr.

A néma ember hangtalanul intett, hogy a futár be-
léphet.

Sártól, szennytől borított huszártiszt áll meg feszes vigyázállásban a tábornok előtt. Tarsolyából öt sárga pecséttel lezárt szürke levelet ad át a tábornoknak. Az int neki, hogy maradjon.

Mikor a levelet olvassa, a néma és kifürkészhetetlen arcon olyan indulat viharzik át, hogy a sártól borított huszártiszt, régi belső embere, állandó kurírja a tábornoknak, meglepetve néz rá. Már sokszor állott oldala mellett, sokszor hozott neki jelentéseket és híreket, de még el nem árulta magát előtte a tábornok. A nagy győzelmet éppen olyan hidegen fogadta, mint a katasztrófák hióbbíreit. Egy arcizma meg nem rándult soha. És most, íme, föllángol a márványhomlok és vést jelentő villámlás csap ki a szürke szemből.

A levelet összegyűri, pedig a levelet kedves és bizalmas embere küldi Debrecenből: Molnár Ferdinánd ezredes.

Ami ezután következik, az is egészen szokatlan a tábornok életében. A szegény huszárkapitányt egészen megrázza. Ilyesmi még nem történt közöttük. Hogy odaálljon elébe a tábornok és kérdezzen valamit!

Most pedig egészen elébe állott, úgy, hogy látni lehetett, amint szakállas ajka idegesen vonaglik.

— Beszéljen! Ön ott volt?

A fáradt huszár csak nehezen ébred annak tudatára, hogy a tábornok mit kíván hallani?

— Mondjon el mindent. Szabadon! — sürgeti a tábornok.

— Nagy zajjal történt, tábornok úr. A kollégiumból, ahol az országgyűlés ülészik, átmentek a nagytemplomba, hogy jobban elférjenek.

— Mit beszél? Hát az országgyűlésnek eddig jó volt a kollégium terme? Most egyszerre nem férnek a bőrukbe?

— Olyanformán, tábornok úr. Nagyon megdagadtak. Nagyon felfúvódtak az önézettől. Különbözik a nagytemplom azért kellett, hogy az országgyűlésen kívül oda ezerén meg ezerén beférjenek. Tömegre volt szükség a komédiához, tábornok úr. Azok, akik nem helyeztek, akik nem akarták megszavazni, az országgyűlés kis termében szót emeltek volna, beszéltek volna.

De itten, a nagy tömegben, amely ordított, sápalitan bújtak meg padjaikban és mukkani sem mertek, mert agyonütik őket. Hiszen előző este már részeg csordák járták be a várost üvöltözve. A polgárság házaiba zárkózott. Mindenkit megfélemlítettek. A hangosak tor-kára forrasztották az okos szót a békésebbeknek. Ki mert volna azok közül a szószékre menni és ellene beszélni az örülségnek, mikor a templom zsúfolásig megtelt üvöltöző sokasággal, az uccákon pedig fölbérelt részeg bicskások fenyegetőztek! Hallgattak, összeszoritották az ajkukat, meg se mukkantak. így történt, tábornok úr.

A tábornok néhányszor végigment a szobán. Hátra-kulcsolt kezének csontos ujjai ijesztő táncban jártak, Már észre se vette, hogy a huszár még mindig a szobában áll, parancsra várva.

Egyszerre csak találkozott a szeme a futár tekintetével. Akkor, mintha álomból riadna fel, eszébe jutott, hogy ez még mindig itt vár. Elküldte.

— Menjen ön a vezérkari irodába.

Mikor magára maradt, kitört belőle a kétségbeesés. „Ó, az eszeveszettek, a vadállatok, mit csináltak! Ezek mindent elrontottak a szájjasságukkal. Ennek nem volt most ideje... Egész Európa autokratáit rándühösítették. Most már legalább a cárnak is van rá oka, hogy serényebben küldje a segítséget Haynaunak.”

A vörösszemű, sápadt ezredes lépett ismét a szobába. Bayer, a vezérkari iroda főnöke.

— Tábornok úr, bocsánat, olyasvalamit suttognak az uccákon, amit nem akarok elhinni. Lehetséges volna?

— Úgy van, Bayer, lehetséges, önnek el kell hinnie. A hír való.

— Tábornok úr, ez a vég kezdete! Mit szól a tisztikari Végre, mi csaknem mindnyájan a császár katonái voltunk egy életen át. Mi lesz ebből?

A vezér tubákos szelencéjéből szippantott egyet. A szelencét visszatette atillája hátsó zsebébe.

— A törzskar tisztjeit és a jelenlevő összes törzstiszt urakat tisztí gyűlésre! Azonnal!

A vezérkari iroda főnöke már a kilincsre tette kezét, hogy a parancsot végrehajtsa, mikor a vezér vissza-

hívta. Ráncolt homlokkal nézett ki az ablakon a tábornok.

— Mit ordítanak azok a honvédek ott az uccán, a kerítésen túl?

Az ezredes az ablakhoz lépett, kitérte annak mind a két szárnyát és előrenyújtotta a nyakát, hogy hallgatózzon.

A nyitott ablakon az éles, hideg áprilisi szél esővizet csapott be a szobába.

— Tábornok úr, azok azt éneklük: „Dupla lénung, nincs király!”

— Azonnal lefogni őket! Járőröket az uccára. Nem tűrök semmiféle éneklést. Jaj annak, aki mukkanni mer!

Negyedóra múlva a főhadiszállás tisztjei mind hallották már a nagy hírt, hogy Debrecenben az országgyűlés kimondotta a királyi család letaszítását a trónról.

Tiszti gyűlésen nem szokás szónokolni. A fegyelmezett régi katonák nem igen árulják el ilyen szolgálati alkalmakkor az érzelmeiket. Most, amint a vezér mondókájának végére ért, mégis morajlott az aranygalléros atillák sora, mint a háborodott tenger. Fenyegető zúgás hallatszott a félhomályos teremben.

A vezér nem ütődött meg és nem haragudott azért, hogy tisztjei ennyire megfélemedeznek magukról. így szólt:

— Nos, uraim?

A kérdésre nem felelt senki, de a zúgás elült. Néma csönd lett a vezér szavára.

— Azt kérdeztem önöktől, uraim — folytatta a tábornok — mi a véleményük? Bátran, nyilatkozzanak!

Nagysokára fehérfejű, vállas, izmos huszárezredes lépett elő. A többiek tekintete úgy nyugodott rajta, mint a fölkelő nap sugarai hatalmas sziklabércen. Az öreg huszárezredest alighanem mindenki egyformán tisztelte és szerette a tisztikarban.

Az ezredes megszólalt:

— Tábornok úr! Katonák vagyunk és nem politikusok. Arról, amit az országgyűlés tenni szokott, csak magánvéleményünk lehet, amit megtartunk magunkban. Ámde olyan esemény történt ma, amely leg-

szentebb érzelmeinket sérti. Mi a magyar alkotmányra esküdtünk, az alkotmány pedig királyt és nemzetet ismer. Veszedelemnek tartjuk, amit a debreceni urak csináltak. Ezt a kockát nem kellett volna elhajtani; mert ki tudja — hová, merre esik? Mi továbbra is a zászló alatt maradunk, mert az nem a debreceni urak zászlaja, hanem a nemzeté. Várjuk parancsait, tábornok úr.

A tábornok csak ennyit akart tudni. Megbiccentette a fejét.

— Köszönöm, uraim.

A bokák és sarkantyúk összeverődtek, a tisztgyűlés véget ért.

Mikor a vezér egyedül maradt, azonnal Bayert hívatta.

— Kocsit, málhát azonnal! Debrecenbe megyek. Beszélnem kell Kossuthtal!

Bayer vissza akarta tartani a vezért. Szinte belekapaszkodott.

— Tábornok úr, az Istenre kérem, a Vág mellett kifejlőben a csata, — ne hagyja itt a csapatokat!

— Megyek.

... Azon az estén jelentette Visoczky tábornok, hogy Panjutin orosz tábornok kozákjárőrei átlépték a Káirpátok vonalát.

*

A rőzseláng nehezen lobbant föl. A nedves, ázott földön sehogyan sem akart életre kapni a tűz.

A honvédek fáztak. Nagyon fáztak szegények. Gémberedett kezüket odatartották a satnya láng fölé, az pedig, ha meleget nem is adott, de illúziókat, kárpéldéseket varázsolt fagyott lelkükbe.

A rőt pislogás megviselt, tüskés ábrázatukat, hegyesen kimeredő pofacsontokat, éhes és lázas szemeket emelt ki abból a nyirkos sötétségből, mely ráterült az erdőre. Az erdő kopasz fáin fölött, ezüstszürke felhők fátyola mögül tekintett le az árvák fejére a hold.

— A muszkák errefelé járnak már.

— Messze vannak még azok, — mordult meg az egyik pipa mögül egy idős magyar szakállas arca.

— Azt mondják a tiszt urak — súgja bizalmasan

egy tejfölszájú gyerek, alig- lehet még tizenhat eszten-
dős, — hogy a muszkák nem is akarnak ránkjönni.
Csak úgy tessék-lássék mozognak is, meg nem is. Nem
bántják azok a magyart!

— Nono, én másképp tudom, — szólt sötéten egy
öregebb baka. Aki asszonyféle az útjukba akad, annak
jobb lett vóna meg nem születni. Még emberevő is van
közöttük.

— Az-é? — csodálkozik nagyon egy zömök székely
legény.

Csönd. Hallgatnak egy darabig. Keservesen szívo-
gatják a bűdös pipát, amiben dohány helyett száraz fa-
levél füstölög.

Halkan megszólal az egyik:

— Hát... nincsen király.

A tejfelesszájú megmagyarázza neki:

— Republika van, Gazsi bácsi. Köztársaság, érti?

— Értem, értem — bólogat az öreg, — értem. Most
már Kossuth Lajos a király.

A többiek kinevetik az öreget. A fiú tovább beszél:

— Dehogy is király. Nem akar az király lenni.
Szent ember az, Gazsi bácsi! Az csak igazságot akar.

— A fene érti az urak dógát — csóválja a fejét
Gazsi bácsi.

Szunyókálnak, a puska az ölükben. Lefeküdni nincs
hová. A pocsolyába? A fák mögött búsan, elnyújtva
föhangzik a takarodó.

A honvédek föl-fölpislantva nézik a tüzet, merthogy
sehogyan sem akar föllobogni.

A KIS SZÜRKE EMBER,

Bum, bum, bum.

Fülsiketítő dörgés. Három napja már.

Vízaknánál három napja szól az ágyú. A vén he-
gyek fekete tagjai megrázkódnak belé.

Bum, bum, bum.

Nem akar vége lenni!

Mintha hallani lehetne, amint a hegyeknek
vacog a foguk!

Egy bokor alján fehér szőrsubán ül, a térdeit átfogva Petőfi őrnagy. A szeme azokat a kicsi füstfelhőcskéket nézi, amint a semmiből lesznek és a semmibe oszlanak széjjel, mint a buborék. Képzelete eljátszadzik és ugrál buborékról buborékra.

Csakhogy, ahol ezek a füstbuborékok megpattannak a levegőben, ott halálvirágok nyílnak alattuk a földön.

Ahol ezek a kicsi felhőcskék támadnak és elenyésznek, haldoklók hörögnek, sebesültek jajgatnak.

Rettentő recsegés-ropogás csapja fejbe Petőfi őrnagyot. Elkábul, szinte megsiketül egyszerre. Füstöt lát, fehérséget, azután láng csap a szemébe, mintha megvakult volna.

Mikor az arcába, szemébe, fülébe, orrába csapódott sáros földet letakarítja magáról és percre megvakult szeme újra látni kezd, körülnéz. A fák eltűntek körülötte. A föld fel van túrva, mintha félperc alatt vakondoknak egész regimentje dúlta volna föl. A két ordonánc-husár, akik az imént ott falatoztak még jóízűen mellette a domb alján, nincsen többé. Amint riadtan körülnéz és keresi a husárjait azon a helyen, ahol a szalonnát ették, véres csomót lát, sárból, földből, kék szövetből és emberi tagokból összegyúrva.

Irtózva fordítja el a fejét és sárral, faszilánkkal beesőzött kabátját a szeme elé tartja.

Szörnyűség, szörnyűség!

Milyen jóízűen ették azok a szalonnát.

Juliskára gondol, meg Zoltánkára. Most egyszerre eszébe jutottak. Juliska, aki Zoltánkát ringatja és bizonyosan rá gondol. Most énekel a kicsikének éppen: „Aludj fiam, édes”.

Látja-e még valahai

A dombra sántikálva kapaszkodik föl meggyfapálcára támaszkodva egy szürke, vedlett köpönyegű, kalnakarcú kis öreg ember, akinek a jobbkarja fel van kötve. A fején viaszosvászonnal fődött, gyűrött honvédsapkát visel. A domb tetején, mikor meglátja Petőfit, a hamuszínű arc megélnkül. Rászól az őrnagyra, aki ebben a pillanatban riad föl álmodozásából és feléje rohan, mintha édesapját látta volna meg:

— Mon fi!s, megtiltottam önnek, megértette? Megparancsoltam önnek, hogy kerülje az ütközetet. Hogy merészelt?

Petőfi rajongva nézte a kis öreget és nem felelt.

— Azonnal lemegy abba a völgybe a törzskar lovaihoz! Megértette?

És a kis öreg energikus mozdulattal emelte föl meggyfabotját, arra a kicsi vízmosásra mutatva, amely a hátuk mögött húzódott a hegyek felé.

A gyalogság csatárlánca véresen, bomlottan kanyarodik vissza a balszárnyon, ahonnan négy ágyú okádja dühödten, megvadultan a tüzet. A gyalogság visszaözoñlik, de az ágyúk megtorpanva állnak és ugatva köpik a halált. Nem akarnak mozdulni egy tapodtat sem. Hiába parancsolná az okosság, hogy az ágyúkat, a hadtest utolsó ágyúit mentsék, amíg menteni lehet.

Az ágyúk nem bízzák magukat a szuronyok védelmére.

Megfordult itt a világ: az ágyúk akarják megálásra kényszeríteni a bomlottan visszaözoñló szuronyerdőt. Hé, álljatok meg, honvédek, itt állunk mi is! Látjátok, halljátok? Még megvan a hangunk, feneketlen gyomrunk még okádja a tüzet és a poklot. Hé, honvédek! Álljatok meg! Álljatok meg!

A kis erdőben, amely az ütegtől balra egy lankáson húzódik, az ágyúfedezetnek odarendelt huszárszadron vesztegel. A lovak toporzékolnak, reszkető orrcimpával nyerítenek. Megvadította őket a folytonos ágyúbömbölés.

Délceg huszárezredes érkezik vágatában az erdőbe. Meglátja ott a huszárszadront, amely már egy napja, hogy ott vesztegel az ágyúk védelmére.

— Lóra! Az ágyúkat nem védjük tovább. A gyalogság fölbomlott, úgyis minden veszve. Próbáljuk meg, amit még lehet. Kapitány úr! Rohamot!

A huszártrombitán fölharsan holtakat ébresztő riadással a Rajta-rajta!

A szadron kikanyarodik az erdőből és carréban száguld előre a lankáson fölfelé.

Odaföñn már föltünedeznek az első orosz kucsmák.

Turkoman lovasság. Veszedelmes népség!

Bethlen Gergely gróf ezredes vezeti a huszárságot, amely most rajokra oszlik és nagy térközökre egymástól száguldanak, előrenyújtott nyakkal, megfeszült inakkal, pattanni készülő bordákkal a paripák, rajtuk előrehajló testtel, fejük fölött forgatott széles szablyával a huszárok.

A trombita észvesztőén, tébolyodottan ordít, süvölt, rikolt:

— Rajta, rajta, rajta!

A huszárok torkán most kibuggyan az üvöltés:

— Rajta, rajta, rajta!

Most összecsapnak. Kucsmák és csákók véres, hullámzó gomolyagban. A lovak fölágaskodnak, kardok és pikák fűrődnek sisteregve élő húsba. Ordítás és vad lönyerítés, hörgés, meg káromlás szakad föl az egymás hegyén-hátán hempergő véres, gőzös káoszról.

Még megcsillan a lenyugvó nap a görbe huszárkardokon.

A svadron maradéka balfelé húzódik, rendezkedve, ügetésben. Tisztul a saját ágyúk útjából.

... A turkoman lovasezred harmadik osztálya véres roncsokban, legázolva hever a domb tetején.

Az ágyúk most levegőt, utat kaptak. Tovább bőgik magukból a pusztulást.

De mintha más hangjuk volna. Éles, csattogó.

Már kartácsot köpnek magukból!

A füstben, vérben, ég és föld zengésében megállnak a futók.

Látják annak a huszársvadronnak a rohamát. Meghallják az ágyúk szavát.

Egy őrnagy, sapka nélkül, barna atillája fölött fehér szőrsubával, lóháton vág elébük. Az arca puska-porfüsttől fekete, csupa föld és faszilánk a ruhája.

— Rendbe, rendbe! Előre, előre! — ordít az őrnagy.

A megingott gyalogság látja, hogy a huszárok legázolták az ellenség jobbszárnyát, hallja maga mellett a négy ágyú ugató hangját.

Az őrnagy magánkívül ordít tovább:

— Rendbe, rendbe, előre, előre!

Két ordonánc vágat ijedten az őrnagy után. Az egyik elkapja a kantáriját.

— Őrnagy úr, a tábornok úr küldött önért Erőszakkal viszik el onnan Petőfi őrnagyot.

Az „apó”, a kalmükarcú már akkor éktelen dühben káromkodott. Messzelátón át nézte az ő fiát, a szegény költőt, ahogyan nevezte, hogy már megint ott ugrabugrál a legrosszabb helyen! Nem tud a bőrébe félni, nem tud csöndesen megmaradni a törzskar lovai mellett a vízmosságban. Úgy káromkodott, mint egy öreg tűzmester. Németül káromkodott, mert magyarul nem tudott és csak a költővel beszélhetett franciául. A német beszédjébe néha érthetetlen lengyel káromlások is vegyültek. Osztrolenka véres csillaga ugyancsak nem kímélte a kalendárium szentjeit és mikor a költőt végre a két ordonánc elébevezette, csúnyám ráripakodott. Nagyon-nagyon haragos lehetett azért, mert a költő megint életveszedelemben rohant. Haragját mi sem bizonyította jobban, mint az, hogy ezúttal még a költőhöz is németül beszélt. Az ő kerékbetört germánóságával:

— Befehl ist befehl! Ik wünsche supordination. Unbedingte Unterwerfung. Verstanden?

Sándor némán áll meg a kis öreg előtt. Mosolyog. Egy perc múlva az öreg már messze jár, az ágyúk felé igyekszik, pálcáját suhogtatva.

Az ágyúk még most is feleselnek a muszka ágyúkkal. A kartács jól aratott. Előttük százával hevernek a sisakos emberroncsok némán, véresen.

Ő csak nézi, nézi áhítattal, rajongással, önfeledten a csúnya, sánta, hamuszínű kis öreg embert.

*

Homonna felől menekülők karavánja halad az ország belseje felé. A muszkák elől kergeti őket a réműlet.

— A csecsemőket megeszik. Az asszonyokat megbecstelenítik, azután kettévágják. Mindent fölgyújtanak — meséli egy vérszegény, göthös, száraz paraszt az egyik szekér tetején.

— A homonnai Nátán zsidónak a boltjában találtak egy hordó petróleumot a kozákok. Mind megitták!

— Isten irgalmazzon nekünk, Isten irgalmazzon nekünk — sápítózik olvasóját pörgetve egy anyóka.

Pedig az igazság az volt, hogy a muszka cár katonái barátságosan bántak a néppel. Nagyon vigyáztak rájuk a tisztjeik. Parancsuk volt a hercegtől, a cár mindenható fővezérétől, hogy tisztességesen viseljék magukat, ne bántsák a lakosságot. Ehhez járult még a föl-tűnő, nehézkes mozgásuk, az a lassúság, amellyel a Kárpátok szorosaiból kibontakoztak, a halogató tak-tika, amely igyekezett kitérni az ütközet elől.

A városokban akkor elterjedt a hír, hogy a cár nem is akar komolyan segítségére menni a császárnak. Békekéséget akar a magyarokkal és — ki tudja, — nem igaz-e a suttogás, hogy a testvérét, Konstantin nagy-herceget adná nekünk királyul...

így beszéltek a városokban.

De a falvak népét ugyanakkor rémmesékkal izgat-ták. Tömegesen hagyták el lakóhelyüket és menekültek céltalanul az országutakon, össze-vissza. Vérfagyasztó rémhírek korbácsa üzte, hajtotta őket.

A szekerek mentek, mendégáltak Nagyvárad felé.

— A barát megmondta, megmondta a barát — be-szélte egy öreg ember. — Megmondta, hogy bűneink büntetéseképen ránk küldi az úr Belzebub seregeit és elpusztítja földjeinket. Megmondta a barát.

— A barát azt is mondta, hogy azért láznak elle-nünk minden népek és királyok, mert elűztük a mi jó öreg királyunkat.

— Meg azt is mondta — sápítózik az előbbi öreg ember, — hogy nagyon szeretjük az italt, meg sokat paráználkodunk, azért az úr megelégette már minden bűneinket és közel az ítélet napja.

A rémület lelke szállott szekérről-szekérré. Sötéten, reménytelenül húzódtak Nagyvárad felé...

*

Még nem késő, még nyerni lehetne mindent, mindent.

Haynau alig tudja összeszedni a vert osztrák sereget. Az újoncozás, a hadsereg fölszerelése odaát is nagyon nehezen halad. Az oroszok lassan, lomhán, nehéz-

kesén húzódnak az ország belseje felé. Mintha időt adnának nekünk, hogy verjük meg az osztrákokat egészen és akkor kérjünk békét tőlük.

Vájjon nem így volt-el

A cár csak azért adott segítséget Ausztriának, hogy az Isten kegyelméből való autokrácia sérthetlenségét biztosítsa. De megvetette Bécs politikáját és hitvány alkotásnak tartotta Ausztriát.

Ezt a véleményét nem is titkolta el senki elől.

Most, most jöjj el okosság és hazaszeretet Szent Lelke és világosítsd meg az elméket. Még nem késő! Talán még nem késő!

Görgeynek van egy életrevaló haditer\ e. Koncentráltni akarja az ország minden erejét Komárom előtt, ahol a hadműveleteknek rendíthetetlen bázisa a vár, melynek főkapuja fölött méltán mutat fügét a Duna felé a kőszűz, Ő meg akarja verni Haynaut végérvényesen. Megsemmisítő csapást mérni a Duna mentén lefelé húzódo osztrák ármádiára, amely fölbomlasztaná, demoralizálná, hosszú hónapokra harcképtelenné tenné Ausztria minden erejét. Akkor azután szembe fordulni északkelet és kelet felé az oroszokkal és fegyverrel a kezünkben békét kérni tőlük.

Nem volt rossz gondolat. Talán végre is hajthattuk volna, ha a mindenható politika kezébe nem veszi a hadak sorsának intézését. Kossuth, aki az ország lanckadságát, a belviszályt, a zavart látta, úgy gondolkozott, hogy gyors, impozáns, a kedélyeket foglalkoztató haditényvel kell fölkorbácsolni ismét a nép szunnyadó lelkesedését. Szerinte Budát és Pestet kellett fölszabadítani, az ország fővárosát, mert az ilyen fegyverténynek igen nagy a politikai hatása.

Szóval: nem stratégia, hanem politika!

A vezérek? Ők viszálykodtak tovább.

Mindenki parancsolt és senki nem engedelmeskedett.

Duschek pedig nem adott pénzt, Fegyver fogytán, ruha nincsen, a nép kezdi már eldugni az élelmet, a kormány iránt senkinek nincsen bizalma. Haynaunak nem állhatják útját Komáromnál, ahogyan a vezér akarta, mert a „közvéleménynek” Buda bevétele kell.

Az orosz gyűrű egyre erősebben kovácsolódik körénk, inert időt engedünk rá.

Urak, csak veszekedjünk tovább!

Haynaunak nincsen már szüksége orosz segítségre. Belzebub az ő szövetségese. Az Alvilág királya pedig elküldötte közénk a vizzály szellemét. Jó szellem, hasznos szellem, igaz szövetséges! Elvégzi, mit a fegyver nem végezhetne soha.

A CÁR EMBERE ÉS A CSÁSZÁR EMBERE.

A cserkeszóriás félrehúzta az akkermáni himzett függönyt, mire belépett egy délceg kozáktiszt. Nyestprémes zöld kozák-kaftánján dús aranyhímzés, nehéz vállrojtok jelezték magas rangját. A marcona külsejű, sötét nézésű lovastisztról gyöngéd pacsuli-illat áradt szét a szobában. Achmed, a cserkesz, mellén keresztbefont karral hátrált az akkermáni függöny mögé, Cserbaeseff gróf őrnagy, a hatalmas fővezér szárnysegédje pedig összeütve halk pengessel a bokáját, kezében tartva fehér prémsapkáját, könnyedén meghajolt Cár őfelsége hadainak fővezére előtt:

— Fenség, a sváb tábornok...

Paskievics herceg, cár atyuska rokona és hadainak mindenható fővezére bosszúsan ráncolta össze a homlokát a roccoco íróasztal mögött, ahol ült. Haragos képpel nézett szárnysegédjére.

— Unom, rettenetesen unom, Szergej!

Cserbacseff selymes fekete bajusza mentén ironikus mosoly futott végig.

— Panaszkodni jön ismét hercegségedhez!

Paskievics fölemelkedett íróasztala mellől. Elegáns alakja kinyúlt. Most látszott csak, milyen magas, délceg termetű ez a java korában lévő férfi.

— Nem tudom, meddig fognak még ezek visszaélni a türelmünkkel, Szergej. Nehezen fékezem magam, hogy ki ne dobjam ezt a sima és ravasz gazembert. Különben — olvasd!

Odaadott a szárnysegédjének egy levelet, melynek a pecsétjét csak az ímént törte fel. A levélben arról ér-

tesítette a fővezért Panjutin kozák tábornok hogy Haynau, az új osztrák fővezér förtelmes kegyetlenkedésekkel áll bosszút a magyarokon, ahová csak beteszi a lábát. Mint legújabb eseményt, azt jelenti, hogy Lipótvárát ostrommal bevéve, annak parancsnokát és a parancsnok helyettesét, mint közönséges gonosztevőket fölakasztatta az osztrák generális.

— Azt hiszik ezek a gyáva gazemberek, — háborog a fővezér — hogy mi közönséges hóhéroknak fogunk segíteni? Unom őket Szergej, rettenetesen unom!

Paskievics föl és alá járkált a szobában. Az egyik magas ablaknál megállott és kitekintett a varsói vár magas falaira. Aztán hirtelen megfordult.

— Bocsásd be, Szergej.

Mialatt Cserbacseff visszafordult a függöny felé, utána szólt.

— Egy percre még, várj.

Haragosan megrántotta a csengő aranyhímzéses bársonyszalagját. A következő másodperében a cserkesz óriás jelent meg a függönynyílásban, mellén keresztbefont karokkal, mélyen meghajolva.

— Achmed, kesztyűt, gyorsan!

A szárnysegéd némán várakozott, míg a cserkesz kiment, hogy egy perc múlva ezüst tálcán fehér kesztyűt hozzon urának. Paskievics ideges, bosszús arccal felhúzta a kesztyűt és intett, mire Achmed és Cserbacseff eltűntek a függöny mögött.

Mire egy perc múlva báró Weiden osztrák császári tábornoszernagy belépett az akkermáni függöny mögül a terembe, Paskievics herceg az a finom világfi volt ismét, akinek őt a szentpétervári udvar idegen diplomatái mindig ismerték. Elragadó nyájassággal fogadta Weiden bárót, aki az osztrák tábornokok fehér kabátját viselte és kezében a füzöldtollas tábornoki kalapot tartotta.

— Altesse! — mondotta finom mosollyal, fejét meghajtván az osztrák tábornok.

— Excellence, — mondotta ugyanolyan főhajtással és ugyanolyan finom mosollyal a herceg.

Franciául beszélgettek. A herceg tudott németül, de nem volt hajlandó egyetlen német szót az ajkán kiej-

teni. Egy semleges nyelvet kellett az osztrák megbízott-nak választani, hogy tárgyalni bírjanak,

— Bátorkodom tisztelettel felhívni hercegséged figyelmét — kezdte sima mosollyal és suttogáshoz szokott fojtott hangon Weiden báró — arra a sajnálatos tényre, hogy az orosz cár öfelsége hadserege és ewdszári uram hadserege, között még mindig nincsen meg a kívánatos összeműködés. Panjutin tábornok úr két hadosztálya olyan lassan bontakozik ki a Kárpátok szorosaiából, hogy ezalatt a lázadók csapást csapásra mérhetnek császári uram hadseregére.

— Sajnálom! — röppent ki a szó Pasnievics ajkáról, miközben a herceg olyan egykedvű és unott arccal, bár a figyelem udvarias erőltetésével nézett az osztrák császár tábornokára, mintha nem túlságosan érdekelné az, amit mond.

— Bátorkodom föl hívni hercegséged figyemét arra a sajnálatos körülményre is, hogy — bár bevallom, alaptalanul — az a közhiedelem kezd a magyar tartományban lábrakapni e késedelmes stratégiai rendszer miatt, mintha hercegséged hadserege nem óhajtaná az összeütközést a ...

A fehércabátos tábornok abbahagyta. Paskievics ugyan udvarias merevséggel hallgatta, de erre a burkolt gyanúsításra olyat villámlott sűrű szemöldöke alatt a sötétszürke, parancsoló szempár, hogy Weiden báró jónak látta a mondatot be nem fejezni.

— Egészen kétségtelen, hercegséged, hogy alaptalan fantázia az egész. De, sajnos a helyzet megtéveiszti a lázadókat, — sajnos! Hozzájárul a stratégiai helyzet különösségéhez az is, hogy a cári hadsereg föltűnően barátkozik a lakossággal. Rablásnak, gyilkolásnak, erőszaknak alig halljuk híret.

Paskievicset elhagyta a türelem. Fölcsattant.

— Bátorkodom én is föl hívni excellenciád figyelmét valamire: Cár öfelsége parancsa csak hadműveletekre vonatkozik, nem pedig arra, hogy a békés lakosságot bántalmazzuk. Ha majd Cár öfelsége parancsot ad rablásra, mi rabolni fogunk. Egyelőre Cár öfelsége hadserege valóban csak hadsereg, amely egy másik hadsereggel ...

— Lázadó hordával, ha kérnem szabad — kockáztatta meg Weiden báró.

— Másik hadsereggel — ismételte nyomatékosan, parancsoló tekintetét Weiden báróra emelve a herceg — veszi föl a küzdelmet. Mi azonban nem csinálunk megtorló expedíciót. Az ilyesmit rábizzuk inkább Haynau báró őexcellenciájára, ő ehhez ért, — tette még hozzá mélyen és jelentősen belenézve Weiden báró szemébe.

A fehércabátos tábornok nyelt egyet és nem felelt semmit. Rövid szünet után csak annyit kérdezett még:

— Mit szabad jelentenem Wienben, hercegséged?

— Nem föladatom — felelt kifogástalan udvariasággal a herceg, — hogy az ön jelentéseit legkevésbé is befolyásoljam, vagy azok tartalmára a legkisebb hatást is gyakoroljam.

Weiden báró zavartant sütötte le a szemét, mert Paszkievicsnek ez a finom tördöfése nem kevesebbet, jelentett, mint azt, hogy a herceg alighanem elfogta egy-két levelét, amelyet oldala mellől küldött Bécsbe. Azoknak a leveleknek pedig egyáltalán nem volt hízelgő a tartalmuk a herceg személyére és az orosz hadvezetésre nézve.

A herceg és Weiden báró egyszerre álltak fel karcsúkeikből. Derekuk egy pillanatban, egyszerre egyenesedett ki, ahogy az udvari etikett előírja. Egyszerre hajtották meg a fejüket és egyenlő mértékben.

— Hercegséged ...

— Monsieur le général...

Majd pár lépéssel odább egy hideg kézfogás iné .

— Altesse!

— Excellence!

Alig csapódott össze az akkermáni függöny Weiden báró karcsú, fehércabátos alakja mögött, mikor az udvarias mosolyt fölváltotta, a herceg arcán az orosz nagyúr haragjának erőszakos kifejezése. Achmed, a cserkesz már tudta a kötelességét; két tálcával lépett be ezúttal. Az egyik tálcán francia pezsgő volt egyetlen pohárral, a másik üresen várta a kesztyűt. A herceg álló helyzetben egymásután lehajtott két pohár pezsgőt, előbb azonban gyors mozdulattal kigombolta és lehúzta, majdnem leszakította a kesztyűt, melyet a beszélgetés, meg a kézfogás alatt hordott.

— Sajle bête! — mormolta magában a herceg, míg a kesztyűt megvetéssel hajította a tálcára.

Szerencsére Achmed, a cserkesz, nem tudott egy kukkot sem az európai diplomácia finom nyelvén.

A HOLT VÁROSBAN.

Lépések.

Lépések kopognak a holt város uccáin.

A házak szeme bezárva. Kőszívük kihült. Falaik közül elköltözött az élet. Fagyos szellő jár elhagyott közeikben.

Lépések. Lépések hangzanak a sötétben.

Fekete, dermedt éjszaka ez.

Egyenletesen, konokan, dobogva, kopogva megy-megy sok-sok láb. Egyformán lépnek. Tram, tram, tram, tram.

Nagyon gyorsan mennek. Most még gyorsabban. Mintha futnának.

A lépések elhangzanak. Már csak messziről szűrődik vissza egyenletes ütemük.

Azután csönd lesz.

Most valami bizonytalan, tétova, támolgyó lépés hallatszik.

Ijedt, riadt, ki-kihagyó lépések.

Mintha valaki bujkálva, surranva támolgyogna végig a falnak támaszkodva.

Most fölcsattan a kövezet. Lovak patkója. Két ló, négy ló, — sok, sok száz ló csattogtatja frissen, keményen, acélosan a köveket.

Aztán megint némaság lesz. A holt város némasága.

Egyenetlen, kihagyó lépések csoszognak végig az uccán. Mintha valaki bukdácsolna. Kop-kop... kop ... kop... kop...

Aztán, — hallga csak, — tompán durran valami.

Puskalövés!

Megint egy. Újra egy.

A támolgyó, kihagyó, botorkáló lépések, mintha elválták volna őket, süket csöndbe fulladnak.

Hová tűntek ezek a lépések?

Megint keményen, egyformán, riasztóan, konokan, mennydörögve rian meg az ueca kövein száz meg száz, ezer meg ezer dobbanó lépés.

Virrad. A holt város egyik halott tornyában, mintha szellemkéz érintené, megcsendül a harang. Előbb csak tétován, félénken, mint az a reszketőfejű agg, aki most nyitja ki egyik halott háznak az ablakát, hogy kitekintsen az uccára, szabad-e élni már, szabad-e élni még néhány napocskát?

De aztán életre kap a harang; öblös zúgással ömlik végig a holt város uocáin.

Mintha azt énekelné: éledjetek, éledjetek, ti holt kövek! Szép, szent, diadalmi nap, — köszöntelek!

Kapu nyílik félénken. Kilép rajta egy anyóka. Botra támaszkodva csoszog ki a napfényre, mely anyi borús, ködös, nyirkos nap után újra rámosolyog a városra. Megfürdeti ráncos arcát sugárzásában és örül az életnek, amely még megvirradt neki. Azután ablak nyílik. Azon is kitekint egy öreg ember.

Egyik-másik halott ház mintha mozdulni kezdene.

Tetszhalott volna csak?

Lám, a holt városban még élők vannak, a kriptákban élet húzódott meg a nagy éjszakán. Az öregek ezek, akik nem akartak menekülni, akik nem féltek a haláltól, akik ott akarnak pihenni, ahol éltek és valaha boldogok is voltak.

Valamikor. Régen.

Ki tudja, igaz volt-e!

... A visszafoglalt Pest siralmasan elhagyatott nccáin idegenül ténfereg Jókai szerkesztő. Visszatért ide, munkát keres. De hol van, aki neki munkát adjon? A lapok megszűntek, az előfizetők elfogytak és könyvet ugyan ki olvasna most? Szomorúan járkál a kihalt uccákon, a bezárt boltok, az elnémult kávéházak között. A vendéglők konyháin nem füstöl a tűzhely, a kereskedők bezárták üzleteiket, a tereken és az uccákon alig látni embert.

Mikor a Barátok térén keresztülhalad, a párisi ház

sarkán, ahol Ertlich úr könyvkereskedése van, megdöbbenve állítja meg egy látvány. A falnak támasz-, kodva barnakabátos, sápadt, fiatal honvéd áll. A szeme be van hunyva, az ajka körül elbírhatatlan szomorú mosoly.

Így csak egyféle ember ajka mosolyog.

A tenyerét kifelé fordítva, reszketve nyújtja a napfényes ucca felé. A járókelők felé, akik kevesen vannak és ha vannak, mogorván, zsebredugott kézzel, maguk bajával törődve haladnak el mellette, részvétlenül.

A fiatal honvéd vak...

Ott áll a napfényben, a falhoz támasztva, ahogyan odatették, mint egy darab rongyot. Tehetetlenül, gyámoltalanul. Sötétség van körülötte, síri éjszaka, örök feketeség, ő nem látja a napsugarat, nem látja azt a büszke ifjú hölgyet, aki úti hintójából most lépett ki a barátok temploma előtt, hogy bemenjen oda hálát adni szerencsés visszatéréseért. Nem látja az első piros-fehérvörös zászlót, amit végre kitűznek a ferences barátok rendházuk ablakába. Ni, hogy lángol a piros színe, milyen friss, milyen üde a zöld és milyen hótiszta a fehér csík a zöld meg a piros között. Hogy virítanak a színei, hogy dagasztja a szél reménykedve!

Ő nem lát belőle semmit sem. Üres kezét alamizsnáért nyújtja a lassan népesedő ucca felé, becsületes, munkához szokott kezét, melyben kalapácsot, vagy kapát emelt azelőtt, amelyben büszke fegyvert emelt még nem régen hazája védelmében, most munkátalanul, gyámoltalanul, sután nyújtja alamizsnáért. Mozdulatának tétovaságán még látszik, hogy nem szokta meg. Nincsen még benne gyakorlata. Vácnál, Szolnoknál, Nagyszebennél még nehéz puskát fogott ez a kéz. Halált osztott serényen a hazára tört ellenségre és nem kért alamizsnát senkitől!

Jókai kotorász a zsebében, összeszed vagy ötven krajcárt. Rózától kapta, hogy vegyen rajta ebédrevalót. Most odaadja, beleteszi a nyitott tenyérbe. De mikor már belerakta a pénzt, még akkor sem ereszti el az alamizsnát váró kezét. Megfogja erősen, megszorítja és úgy megy tovább.

A világtalan szemekből két könnycsepp buggyan ki és végigfut a korán barázdás arcon.

Jókai piruló arccal surran el, mint a tolvaj.

Benyit a Pilvax ajtaján. Üres a kávéház. Az egyik asztalnál akad csak két vendég. Két ijedt sváb purger iszik állott sört. Összedugják a fejüket, az arcuk csupa bizalmatlanság. Ők nem örülnek a diadalnak és nem hisznek benne.

Ki tudja, talán nekik van igazuk?

Jókai keresi az ismerős arcokat. Hol vannak már azok? Alfréd sincsen már a helyén. Honvédnek állott. Négy hónapja nem hallottak felőle semmit sem. Ki tudja, él-e még? Most már talán sohasem fogja behajtani az adósságot az író és a jurátus urakon. Hiszen a törzsvendégek is elszéledtek a harctereken.

Ki tudja, ki jön vissza közülük?

Így kereng, bolyong a városban Jókai szerkesztő, a tegnapot keresve. Nem talál senkit, akit ismerne, őt sem ismeri senki. A márciusi napokban minden idegen levette előtte a kalapját, az emberek oldalba bökték egymást: „Der Herr von Jókai.”

Hol van már a tavalyi hó?

Jókai hazamegy Rózához, aki nem bántja az ötven krajcár miatt, mert megmondja, hogy mi lett belőle. Azután a Múzeum felé lépked, hogy az emlékezetes lépcsőkön fölhaladva beérjen az oszlopos terembe, ahol lakomát rendeznek a győzelem tiszteletére.

Ne emeljük olyan magasra a poharat, urak! Ne ünnepeljünk nagyon. Vagy ha mindenáron ünnepelni akarunk, jól siessünk vele, nehogy elkéssünk az ünnepléssel.

Heute roth, morgen todt...

A rengeteg asztalnál vegyesen ülnek politikusok, táblabírák, főispánok és honvédtisztek. Mindenféle rendű és rangú notabilitások. Durrognak a dugók, csendülnek a koccanó poharak. Öblös torkokon keresztül ömlik, ömlik a szó.

Az asztal egyik végén Jókai szerkesztő ül magányosan. Senkit sem ismer azok közül, akik körülötte lelkesednek, tósztoznak, esznek és isznak.

Csak egy embert ismer itt. Az asztal közepetáján ül. Ép olyan idegenül, mint ő.

Egykor legjobb barátja: Petőfi Sándor.

Most már ők is idegenek egymásnak a sok idegen között.

Körülöttük csupa idegen are, idegen hang, idegen lélek.

Nagyon megváltozott az idők járása.

Jókai előbb még hallja a beszédeket, figyel is rájuk, azután elmosódnak a szavak, a frázisok, füle már csak egyhangú mormogást, beszédek végtelen, unalmas, szürke professzióját dobolja vissza lelkének.

Egyszerre már úgy látja, hogy körülötte csupa halovány lárva ül. A pirosság, amit a bor, szép szó és a diadalmi mámor festett az arcokra, eltűnt onnan.

Fehér halottak ezek mind, mind, mind.

Egy nyalka hadnagyocska, aki nagyon közel ül Jókaihoz, megkérdezi a szomszédját.

— Ki ez az unalmas, savanyú ember?

A szomszéd nézegeti, vizsgálgatja Jókait, azután vállat von:

— Nem tudom! Ügy rémlik, hogy valami újságíróféle.

— Ja, újságíró? — mondja fitymáló hanghordozással a hadnagy és azzal már napirendre is tér a szomszédja fölött.

Hová, háová lett a tavalyi hó?

Jókai most föláll. Valami belső parancs üzi, hajtja. Még nem tudja, hogy miért és kinek beszél, de beszélni fog. Körülötte moraj támad, az emberek egymástól kérdezik, hogy ki ez az idegen ember? Senki sem ismeri.

Szomorú, lágy hangja, mint szárnyaszegett galamb száll végig a boros fejek fölött.

— A feledésbe tűnt március nevében szólok. Annak a márciusi ifjúságnak követe vagyok, mely a nemzet harcát egykor életrehívta. A márciusi ifjúság köszönti e nagy harcnak hőseit. Nem azokat, akik már nyugosznak csöndesen a földnek mélyében. Hanem köszönti azokat, akik még el fognak esni e végső harcban a hazáért...

Poharát magasra emelte, azután anélkül, hogy bárkinek a pohara nyúlt volna feléje, kiitta fenéki.

Leült. Egyetlen hang, egyetlen éljen nem hangzott. Poharak nem koccantak össze. Az ünneplők, a tósztozók

és koccintgatók kedve megdermedt; fejük fölött a halál szele suhant el.

Most már csakugyan olyan halovány volt az arcuk, mint Jókai látta az imént.

De valaki mégis fölállt az asztal mellett. Nem látta még, hogy kicsoda. Érezte, hogy feléje jön. Most itt áll a háta mögött, Jókai nem mozdult. Nem fordult vissza.

Egy kéz nyomását érezte a vállán. Ezt a kezet ismerte.

De sokszor nyugodott az Övében baráti melegséggel szép gyermekkoruk óta!

Szótalanul egymás szívére borultak, összeölelkeztek és mire kibontakoztak az ölelésből, mind a kettőnek könnyben ázott az arca.

— Köszönöm, Móric, — mondta egészen fátyolos, tompa hangon Sándor. — Köszönöm, hogy értem is ittál!

*

A Marcibányi ház második emeletén, a Dohány ucca felé eső gangon a gyerekkocsit tologatta ide-oda Júlia. Fésülőköpeny volt rajta; úgy látszik, hogy használat előtt, mert kurtára nyírt gesztenyeszín haja meglehetősen zilált és rendetlen volt, Egyik kezében a Zoltánka kocsiját húzogatta a napos folyosón, a lakásuk előtt, másik kezét magasra emelve, piroskötéses regényt olvasott.

Müller úr, a patikus, akinek a földszinten volt az üzlete, selyemsapkával a fején, csibukozva járkált az udvaron.

Most csaknem föllökte Müller urat Petőfi őrnagy, aki kisírt, szemmel, magából kikelve futott végig a Dohány uccai kapu felől az udvaron, a csigalépcső felé. Rohant föl a második emeletre, csakúgy zörgött görbe kardja a lépcső kövein. Fölérve meglátta Júliát és ott a gangon zokogva borúlt a nyakába. Fuldokló sírással ölelte magához az asszonyt és ragadta meg a gyerekkocsi szélét.

— Anya meghalt, Júlia, anya meghalt!

Müller úr még hallotta is odalenn az udvarban, amint egyre ismételte: „Anya meghalt, Júlia, érted? Árva vagyok?”.

. . . A jó öreg korcsmáros akkor már künn pihent a józsefvárosi temetőben.

Mikor Müller úr ismét az üzletébe lépett, az üvegablakon át látta, hogy két fehércabátos osztrák császári tiszt kard nélkül lépeget végig, mosolyogva, vidáman a Kerepesi úton. Nagyon megcsóválta a fejét. Oda is szólt a segédjének.

— Hallja, Schranz úr, ez már furcsa világ. Ezek az osztrák tisztok hadifoglyok, vagy micsodák, de úgy járkálnak itt, mintha otthon volnának.

— Hát kérem alássan, principális úr, — vélekedik Schranz úr, aki fölvidéki szász ember. — így van az rendjén. A hadifoglyokkal jól kell bánni!

— Jó, jó, — mondja az öreg patikus, — de hogy bánik a mieinkkel Haynau? Sorra akasztatja őket.

Müller úr nem is tudja, hogy ugyanebben az órában a Budavárát visszahódított csapatok főhadiszállásán egy mankóra támaszkodó, homlokán is mély sebet viselő honvédszázados jelentkezett Görgey tábornoknál kihallgatásra. Megállt a tábornok előtt és így szólt:

— Tábornok úr! Én a lipótvári helyőrséghez tartoztam. Sebecem ott kaptam. Tábornok úr tudja, hogy Haynau, a hiéna, az őrség parancsnokát, Gruber Fülöp őrnagyot és az ott talált báró Mednyánszky Cézár; kormánybiztost rövid úton fölakasztatta. Nem bánt velük úgy, mint hadifoglyokkal szokás, hanem meggyilkoltatta őket. Vérük az égbe kiált!

— Mindezt tudom, — szakítja félbe Görgey a sebesült honvédszázados. — Mi célja annak, hogy ön eszembe juttatja? Időm drága.

— Csupán azt akartam jelenteni tábornok úrnak, hogy az imént szabadon járkáló császári tisztekkel találkoztam az uccán. Mindenki utánuk nézett, fölháborodva. Hiszen a lipótvári gyilkosságot tudja az egész ország!

A vezér mogorván ránézett a századosra és elutasítóan legyintett a kezével.

— Százados úr! Ne avatkozzék abba, ami nem az ön dolga.

A két mankó lesújtva támolygott el a főhadiszállásról.

AZ ŐRÜLET NAPJÁT.

A percet elmulasztottuk és az nem jön vissza többé.

Haynau időt nyert és most már koncentrált a seregeit,

A duklai hágó pedig ontja magából az Ural és a szibériai síkság sötét tömegeit. Kifogyhatatlanul.

A lengyelek, akik a Kárpátokat védenék, Visoczky és Dembinszky tábornokok összevesznek, összevesznek ahelyett, hogy ellenállának. Szedett-vedett csapataik tömegesen dezertálnak, a lengyel és rutén legénység, a kalandvágyból idecsődült különböző légiók szétrebbennek az első ágyúszóra.

A kormányzó körül ijedt emberek fantáziája mérgezi meg a levegőt, őrült agy velők, megbomlott idegrendszerek ontják magukból a fantasztikus tervek viogyorgó torzképeit.

Az egyik be akar törni Oláhországba, hogy oda átmentse, ami átmenthető és onnan támadjon ismét a déli Kárpátokon át az egyesült orosz-osztrák haderőre.

A másik be akar törni Ausztriába, hogy még egyszer forradalomra lángoltassa Bécsset és Bécsen át az egész birodalmat.

A hatalomra kapott konszolidált reakcióval szemben!

Az ellenünk összefogott európai autokráciával szemben.

A véresszeműek, akiknek a látását elhomályosította már a düh és a reménytelenség, forradalmosítani szeretnék az egész világot. A cár és a császár egyesüit hatalma ellen.

Milyen könnyű azt elképzelni és milyen lehetetlen azt végbe vin ni!

Görgey még egyszer szeretné megpróbálni, hogy Komáromnál útját állja a lefelé vonuló Haynau-seregnek. Ámde akkor Kossuth szigorú parancsot küld neki, hogy Szeged felé vonuljon, mert a kormány és az országgyűlés ugyancsak Szegedre igyekszik.

A kétségbeesésnek ebben az eszeveszett perceiben Görgey hadiszállásáról lóhalálában érkezik a kormányzóhoz hűséges barátja, Ludwigh János, a Görgey-sereg kormánybiztosa.

— Lajos, utoljára kérlek, az Isten szent nevére kérlek, hagyj egyedül dolgozni Görgeyt! A tisztikar és a hadsereg érte lelkesedik, képességei nagyszerűek.

— Téged megdolgoztak a schwarzgelb tisztiek a hadiszálláson — mordul rá Szemere Bertái a 11, a ki a szobában van.

Ludwigh szembefordul vele:

— Nem érek rá sértéseidre válaszolni. Most nincsen annak az ideje!

— A csapatok Szeged felé vonuljanak, ez a parancsom! — szól kanok hangon a kormányzó.

Ludwigh János, aki már teljesen kegyvesztett Kossuthnál, végső kétségbeesésében valósággal ráförmed a kormányzóra.

— Úgy! Tehát a honvédségnek nem az a feladata, hogy az országot védje? Nem arra való a hadsereg, hogy az ellenséget ott keresse föl, ahol legtöbb reménytel szállhat szembe vele? Csak az a fontos, hogy a kormány bőrét védje a hadsereg¹! Azért rendeled Szegedre?

Kossuth és Szemere úgy néztek a kormánybiztosra, mintha azt hinnék, hogy elment az esze. Így még nem beszélt velük soha senki.

Az nem jutott eszébe a szerencsétlen, balsorsüldözött kormányzónak, hogy ez az ember a nemzeti ellenállás legderekabb jellemei közé tartozik és Kossuthnak leg-hívebb, legigazabb barátja. Igazmondása gyanút kellett, őszintesége fölháborította a kormányzót.

Most már hiába könyörgött, hiába fogta ismét kérésre a szót:

— Könyörgöm neked, Lajos, egész barátságunkra, hűségemre és szolgálataimra hivatkozva, amiket a hazának és neked tettem, nyújts kezet Görgeynek! Hagyj föl ezzel a féltékenységgel, amely a haza sírját ássa meg. Ha nem vagy biztonságban itt, Szegedre ne menj és ne vidd magaddal odáig az ellenséges sereget, kiszolgáltatva az ország nagyobbik felét. Menj Komáromba,

helyezd mag-adat és az országgyűlést a vezér oltalma alá. Ez az egyetlen okos dolog, amit magad és a hon érdekében tehetsz.

Ebben a percben lépett a szobába Duschek. Az utolsó szavakat már hallotta. Ördögi lelkében egy gondolat villant meg. Ő is odaugrott és elkezdte kérlelni, rábeszélni Kossuthot.

— Igen, igen, kormányzó úr, menjünk Komáromba. Az ő agyvelejében az a gondolat villant meg, hogy ha Kossuth Görgey hatalmába kerül, az gyűlölt ellenfelét nem késik elfogni. Ha pedig a kormányzó Görgey foglya lesz, bizonyos, hogy a hadsereg kétfelé szakad, mert Kossuth is nagyon népszerű még. Az egymásra támadó csapatok és tábornokok között vér nélkül, gyorsan győzedelmeskedhetik a császár hadvezére. Akkor mindennek vége lesz és ő bevégezte küldetését.

Kossuth egy pillanatra meginog. Mintha pislákolna benne valami. Hátha igaza van Jánosnak? De Duschek is azt akarja, hogy Komáromba menjen... Ez gyanút kelt benne.

Ha ez is Komáromba küldi őt Görgeyhez, akkor mégsem mehet.

Ha most megvilágosodnék ez a csodálatos fej, ha most saját személyes biztonságát is kockára vetné, hogy odamenjen a táborba, jelenlétével a csapatok bizalmát növelje, hogy kezet nyújtson vetélytársának a haza végveszedelmének pillanatában!

Ó, ha ez a két nagy férfiú megsértené a perc parancsát és megbékülnének a haza szent nevében!

Az ajtó nyílik, Klapka tábornok keskeny, szakállas arca tűnik föl a nyílásában. Kossuth mingyárt a belépő felé fordul, az pedig az attilája zsebéből kivesz egy levelet és szó nélkül átnyújtja a kormányzónak.

— Mi ez, sürgöst

— Csak olvassa el, kormányzó úr.

A kormányzó olvassa és pillanatról-pillanatra hagyja el a szín az arcát: „A kormányzóval való harcodat állom állhatatosan... Parancsaival, szándékaival szemben a legteljesebb ellenállást fejtem ki...”

Szabó Imre ezredes, hadügyi államtitkár levele volt Görgey tábornokhoz, amit Klapka tábornok elfo-

gott. És mert féktelen ambíciója és féltékenysége Görgey ellen tört, boldogan, diadalmasan vitte a levelet Kossuthoz.

A döntő pillanatban.

Kossuth összegyúrte és az asztalra dobta a levelet.

— Szegedre megyek! Parancsom változatlan.

A reménysugár kialudt.

Mint mikor a téli nap utolsó sugara kihúny a láthatáron és sötétség borul a világra.

A porba fulladt hepe-hupás borsodi országutakon mindennap látnak az emberek vánszorgó, rongyos, kiéhezett vándorokat. Katonaruhaféle lóg kiaszott tagjainkon, de fegyverük már többnyire nincsen. Egyenként, vagy csoportokban ténferegnek erre Dukla felől, koldulva, rimánkodva egy darab száraz kenyérért. Akad közöttük magyar is, de többnyire polyákok, rutének, meg bécsi diákok. A parasztok bezárják előttük a kaput. Bizalmatlanok, félnek a csavargó katonáktól, akik néhanapján ellopnak egy csirkét, hogy az árokszélén kitekerjék a nyakát.

Jönnek egész csapatok is. Rendetlenül, rongyosan, fölbomolva. A tiszték még ott mennek előttük, de már ügyet se vetnek a legénységre, régen abbahagyták a regulát és a szigorúságot. Nem törődnek vele, ha az emberek kiállnak a sorból koldulni, kéregetni. A gazdák pedig, meg az uraságok is, gerendákkal torlaszolják el a kaput.

A kapuk és a szívek egyformán bezáródtak a rongyos, kiéhezett, félig agyonvert katonák előtt.

Nem adnak kenyeret, nem adnak szállást. Fegyverüktől nem fél senki és nem is szereti már őket senki.

A háború kiment a divatból. Megunták.

Majd jönnek erre nemsokára másféle katonák. Azok lovon ülnek és lesz jó ruhájuk is. Azok nem nagyon kérnek, hanem elveszik, ami elvehető. Idegen úr fegyveres cselédei lesznek. Azoknak majd odaadjuk, amit a magunkétól sajnáltunk...

De addig még nagy idő van. Ki tudja, megérjük-e?

Talán — tíz nap.

A tábornok bekötött fejjel fekszik a keskeny bórdíványon. A szürke tábori köpönyeg rá van borítva, a vér átütött a selyemkendőn, amely homlokát fõdi.

Messzirõl tompán, morogva szólnak az ágyuk.

Vezérkari tisztjei jelentéseket olvasnak föl a tábornoknak, aki néha halkán, nehezen, zihálva szól. Parancsokat oszt, intézkedik. Aztán visszahanyatlik gyûrött párnájára és a szeme megint messze révedezik.

Odahúzza magához a vezérkari iroda fõnökét, akinek a szemhéjjai most még vörösebbek és a tántorgó járásán látszik, hogy alighanem újra ivott az éjszaka.

A tábornok egészen közel vonja magához, megkapaszkodva az atillájában.

— Megfoghatatlan. Nem értem. Mért nem támadott Szõynél Kmetty tábornok? Ott állott két hadtesttel és megparancsoltam neki. Nem értem!

Az ezredes még nem tudja, hogy a súlyos fejsebbel lázban fekvõ vezérnek szabad-e megmondani azt, amit õ már egy napja tud. Végül mégis csak rászánja magát:

— Tábornok úr ... bocsánat... eddig elhallgattam. Tábornok úr sebesülése volt az ok, amiért nem beszéltem. De itt van Kmetty jelentése írásban: Parancsa volt a kormánytól, hogy tábornok úr rendelkezéseinek ne engedelmesskedjék.

A tábornok hirtelen fölemelkedik fektébõl. Szemében szinte eszelõs düh cikázik. Elfulladt hangon ismétli az ezredes szavait.

— Parancsa volt? Kitõl volt parancsa? A kormánytól?

— Igen, tábornok úr. Kmetty tábornok jelenti, hogy Szemere miniszterelnök aláírásával parancsot kapott, mely szerint a harcból ki kell vonni csapatait és Fehérváron át Paksnak vonulnia, hogy ott átkeljen a Dunán.

A tábornok visszahanyatlik a párnájára, vonagló szájából keserû, tébolyodott kacagás tör ki.

— Hát ezért, hát ezért vesztettük el a döntõ csatát! És kacag, kacag olyan ijesztõen, hogy az ezredes megrendülve áll elõtte. Azután szomorúan tekint Plank törzsorvosra, aki a tábornok feje fölött nyíló kis ajtón keresztül zajtalanul lépett a szobába.

Esteledett már. Az ágyúk távoli moraja mintha csöndesedne.

A tábornok most már mintha csak magának beszélne.

— Ha Kmetty Szőzinnél támad, összeomlik Haynau túlereje. Kutyaszorítóba kerülnek a császáriak. Még mindent megmenthettünk volna!

Azután így folytatta, szürke, száraz hangjában, mintha a láz izzása volna:

— Jaj nekünk, jaj nekünk mindörökre!
Elnyújtott, szomorú kúrtszó tévedt be a szobába.

A komáromi vár külső udvarain most fűjják a hatórai takarodót. Az ablak üvege megrezdül. Odalenn kemény lépések üteme dobban.

Járőr ment el az ablak alatt.

Egy őrnagy lép be a szobába, porosan, fáradtan. Megáll az ajtó mellett.

— Tábornok úr, alássan jelentem, levél tábornok úrnak a fővezértől.

Görgey zavarodottan néz rá. Azt hiszi, hogy a láz elvette az eszét és nem jól hall. Azután föl akar ugrani. A kötés lecsúszik homlokáról és most már látszik friss sebe, mely vörösen izzik a homlokán. A törzsorvos és az ezredes alig tudják visszafektetni párnáira. XJjra kérdezi sziszegő hangon.

— Kitől? Kinek!

Bayer ezredes már olvassa a levelet. Abból kitűnik, hogy Hankovics őrnagy igazat mondott. A levél csakugyan a tábornoknak szól és írója Mészáros Lázár hadügyminiszter, aki arról értesíti, hogy a fővezérségről letették és őt nevezték ki fővezérré. Már útban van a komáromi vár felé.

A vezér lázas arcán elsimulnak a vonagló ráncok. Még egy gúnyos mosoly suhan át az ajkán, azután nyugodtan visszafekszik párnájára és tűri, hogy megigazítsák a kötést a fején. Arca megint a régi hideg arc. Csak ennyit mond:

— Kendben van. Csinálják! Most már úgyis mindegy.

... öt perc múlva az egész vár tudja a hírt. Mint a villanyos szikra, úgy futott végig a folyosókon, az ud-

varokon, a bástyákon és kazamatákon, a kaszárnyákon és a pavillonokon a riadás: „A kormány elcsapta a fővezért... gyalázat, gyalázat!”

Hogy a vezér két nappal ezelőtt a szőnyi csatában súlyos fejsebet kapott, az még inkább feléje fordítja a katonák szívét.

Ezek a katonák két hete nem kaptak zsoldot. A kenyérük nagyon sovány, a bakancsuk pedig lyukas. Nem csoda, hiszen a bankóprést egy császári ágens tartja a kezében: Duschek.

A vezér szobája előtt lábujjhegyen mennek el az emberek „a vezérnek láza van . . . csöndesen!”

A menekülő, fejetlen kormány parancsa hiába érkezett. Az ő számukra itt a komáromi várban és künn, a külső sáncokban, meg a Duna mentén, amerre a sereg fekszik, Görgey tábornok a vezér!

Futárok jönnek, futárok mennek. A lámpák nem alszanak ki ezen az estén a pavillonokban és a lakatnyákban.

Ő, a vezér, megint visszasülyed hallgatásába, összeszorítja az ajkát. Nyugodtan fekszik párnáin, mozdulatlanul és némán.

Ő megint az, aki volt: a hallgatag ember.

A hármias pavillonban izgatott szavak röpködnek a levegőben. A komáromi helyőrség összes tisztjei gyűltek itt egybe tisztgyűlésre. Forró kifakadások hangzanak, mintha nem is tisztgyűlés volna, hanem politikai gyülekezet. A kormányt ócsárolják, a kormányt teszik felelőssé a szőnyi csatáért, az egész elhibázott hadviselésért, a kormányt becsmérik ezért a vérlázító igazságtalanságért, hogy Görgeit félre akarja állítani. Egyhangú a tisztikar akarata: nem tűrnek maguk fölött más vezért, mint a tábornokot!

És aki ezt a határozatot Görgeyhez viszi, senki más, mint egyik legnagyobb riválisa, az ambícióktól robbanni készülő Klapka György, aki már ismét a dunai hadseregnél van.

Az orosz, aki úgylis immel-ámmal nyomul előre az ország belseje felé, most már akár nyugton is maradhat. Kárbaveszett fáradság!

A bresciai hiéna se hajtja előre kedvetlen seregeit.
 Minek a sietség, minek a vér?
 A vég kopog már az ablakon.

A KÉKSZEMŰ EMBERT ELHAGYJA A NÉP

A tábornokok ide-oda utazgatnak. És főképpen sokat leveleznek. A csapatokkal nem törődik senki.

Komédiáznak, fontoskodnak, civakodnak, a hatáskörök fölött veszekszenek.

A kormány egészen elvesztette az eszét.

Parancsokat ad alvezéreknek, akik erre össze-vissza operálnak, anélkül, hogy tudnának egymásról. A fejetlenség, a tudatlanság” és az önző ijedtség végső haláltáncza ez.

Kossuth Lajost elhagyta a szerencse. És most elhagyja a nép.

A közvélemény sohasem hálás. Magasra emeli azt, aki fölött szerencséjének csillaga ragyog, de pokol fenekére taszítja ugyancsak őt, ha e csillag kialudt.

— Görgey a vezér! Görgey kell nekünk! — mondják egymásnak kipirultan az emberek a szegedi uccán.

— Görgey mártír! Valóságos Krisztus!

— Már rég kiverte volna az ellenséget, ha Kossuth nem ad mindig ellenkező parancsot. Ő az oka mindennek!

A szegedi nagypiacon, a városháza előtti térségen és a Boldogasszony sugárútján valóságos szekértábor áll. Ide torlódtak össze a menekülők minden irányból. Lakás csak a szerencséseknek jutott. Így hát nagyon sokan a koci ponyvája alatt töltik napjaikat. A dámák ott főznek a szekér mögött, a város terén, mint a cigányasszonyok. Már csak azért is, mert igen nagy a drágaság a városban; egy húsételért egy forintot is elkérnek a kocsmárosok.

A Városház-téren négy nyalka ifjú honvédtiszt úrfi megy végig peckesen. Vadonatúj atilla van rajtuk, aranyzsinórjuk messze fénylik. Az arcuk simára van borotválva. Illatosak és csinosak. Mosolygósak, jó-

kedvüek, mintha őket semmi sem érdekelné abból, ami történik és ami történni fog.

— Ezek is csak arra valók — mordul meg egy mankóra támaszkodó honvédkáplár — hogy mérgezzék a szegény katonát. Ahol megszólal az ágyú, ott nem látjuk őket. Csak az asszonyok körül parádézhatnak.

Lovas parasztleány trappol végig a kövezeten. Odakiabál a beszélgetőkre:

— Szőregnél van a muszka!

Nagy kavarodás, ijedelem, futkározás támad. A pánik fölveri a várost. Az emberek kitódulnak az uccákra, egymást kérdezik, rohannak a szekerekhez, befogják a lovakat.

A városban szerte-széjjel küldött huszárpatruklok alig tudják megnyugtítani az embereket azzal, hogy az orosz még kétheti járőrföldre van innen.

A rémület napjai ezek.

Ha éjjel megzörren az ablak, fölriad álmából az asszony: „A muszka, a muszka!” Ha lovak patája koppan az uccán, megáll az emberek szíve verése. Alig mernek hátratekinteni. „Talán a muszka?”

*

A gyertyák fénye nagyot lobban.

Ki tudja? Talán utolsót lobban már?

Az őrlépései kopognak az ablak alatt.

Vájjon meddig kopognak még?

A két férfiú, ország sorsának tegnap még urai, ma már száználmas játékszerei, úgy ülnek egymással szemközt a kicsiny asztalnál, mintha az utolsó játszma végső tétjét játszáná két halálra szánt kártyás.

A miniszterelnök szól előbb:

— Nem megy tovább. Vagy te, vagy a minisztérium!

— Rendkívüli idők, rendkívüli parancsokat szülnék — felel a kormányzó.

— Parancsaid zavart keltenek. Parancsaid egy diktátor rendeletei. Mire valók vagyunk mi még? Legyen nyílt diktatúra a leplezett helyében!

A kormányzó megdöbben.

— Diktatúra? Én, mint diktátor? Hová gondolsz!

Mit szólna a nép? Én demokráciát hirdettem és diktatúrát adjak nekik?

— Már régen diktátor vagy, anélkül, hogy tudnád. Szebb az őszinteség.

A kormányzó haragosan, indulatosan rázza a fejét.

— Nem, ezt soha, ezt soha!

Szemere Bertalan nem hagyja magát. Tovább magyarázza Kossuthnak, hogy ezekben a végső percekben egy ember kezébe kell összefutni az ország egész hatalmának. Egy főnek kell minden parancsot adni.

— Egy kézből, egy szájból, egy főből minden parancs. Egy ember vállán minden felelősség!

Ezt az utolsó szót szerette volna elharapni a miniszterelnök. Ezt csak úgy kiszalajtott a száján. Most elárulta magát.

A kormányzó szeme megvillant. Valami fölrémlett az agyában.

— Úgy? Tehát a felelősség... Tehát erre megy a játék, ugyebár? Te menekülni akarsz a felelősség elől. Úgy gondolod, hogy én csináltam, hát én is fejezem be. És persze, én vállaljam érte egyedül az egész felelősséget!

Szemere Bertalan zavartan vállat von. Minek tagadná a szándékait. A kormányzó úgyis kitalálta.

— Nos hát, így van! Így gondoltam. Te vagy a forradalom indítója, abban néked jutott a legtöbb jog és rád nehezebb a legtöbb felelősség.

Nem tudnak egymással megegyezni. A kormányzó még mindég ragaszkodik az alkotmányosság és a demokrácia látszatához.

Mielőtt Szemere Bertalan kimenne a szobából, még egyszer visszafordul:

— Csak még egyet, Lajos! Végezz, mielőtt nem késő, Görgey vei!

Azzal kimegy. Egy negyedóra múlva a szállásán levelet ír Görgeynek. Ennek a levélnek ez a refrénje: „Végezz, mielőtt nem késő, Kossuthtal!”

Vácánál Perczel Móric tábornok megint az önére tére ütött és kijelentette, hogy fűtyül Görgeyre.

Megint nem engedelmeskedett. Haynau útja egyre szabadabbá vált. A turai csata is elveszett.

Mészáros és Dembinszky generálisok erre gyorsan meg akarják szállni a Duna—Tisza-közi egyetlen vasútvonalat, hogy legalább Szeged felé útját állják a gyors iramban előrevonuló Haynaunak. A helyzet kulcsa ismét Perczel tábornok kezében van. Az ifjú táblabíró-generális parancsot kap Mészáros tábornoktól, hogy Cegléd felől támadja meg a Kecskemét irányában haladó császári seregek oldalát.

Perczel tábornok a parancs teljesítését ismét megtagadja. Ő másként látja jónak. Úgy látszik, nagyon jól megtanulta a stratégiát, mikor jogász volt. Ő, a maga feje szerint, a Tisza balpartján halad Szeged felé, míg Haynau, aki nem talál maga előtt akadályt, a jobbparton halad, ugyancsak abban az irányban.

Görgey, akit elcsaptak a fővezérségről, seregeivel valahol Tokaj körül lehet és a kormány parancsának engedelmeskedve, Szeged felé vonul.

Mészáros és Dembinszky nem tehetnek egyebet, és mivel parancsaiknak senki a világon nem engedelmeskedik, csatavesztés pedig csatavesztést követ, lemondanak.

Most, most kellene útjába állni Haynaunak! Csak annyi időt kellene nyerni, hogy Görgey utólérje Haynaut és hátba támadhassa!

Hogyne! Hogy annak az undok Görgeynek megint sikere legyen!

Még be sem ért a városba, már tudta, mi történt távollétében az országgyűlésen. Dühös kifakadások hangzottak ellene, ócsárolták őt és a feleségét, akinek a száműzetését követelték, mert Kossuthné a kamarilla feje, ő uszította férjét Görgey ellen, ő viszi vesztébe az országot.

Mialatt Kossuth Tápé felől Szegedre érkezett, a szőregi országúton négy huszár ügetett észak felé. A huszárok Szabó ezredes levelét vitték Görgeynek.

A levélben hűségesen elmondta az ezredes, mi történt Szegeden Kossuth távolléte alatt és levelét ezzel végezte: „Megingett a bálvány! Most ne engedj, ne állj szóba többé vele!”

Mert a végveszélybe jutott ország sorsa a "két férfi békességén vagy viszályán múlt, minden önös érdek azon dolgozott, hogy ők valahogyan meg ne értsék egymást, kezet ne fogjanak, meg ne béküljenek a haza nevében.

Kossuth fáradtan, csüggedten lépett be a felesége szobájába. Már akkor egészen reményvesztett volt.

— Hallottad? — villámlik rá az asszony szeme dühösen.

— Mindent tudok, édesem. A szerencse elhagyott, Azután hozzátette, mint akiben egy világ omlott

össze:

— Mégis Ludwighnak volt igaza, Ludwighnak, akit én elkergettem. Neki volt igaza!

Az asszonyban fölgaskodik a gőg utolsó energiája:

— Azt mondod, hogy annak az árulónak, annak a Görgey-spiónnak van igaza? Azt mondod?

— Nem áruló az, édesem. Bár hallgattam volna rá! Most már késő.

— Az istenért, Lajos, hiszen, ha Görgey lenne a fővezér, mingyárt diktátor is akarna lenni.

— Hát legyen diktátor, édesem. Ezekben a percekben már diktátorra van szükség.

— Ó, diktátor! Hát odaadnád neki az egész hatalmat? Első dolga volna, hogy téged fölakasztasson.

És az asszony sírva fakadt.

— Hát nem gondolsz miránk, a feleségedre, a gyerekeidre?

Kossuth kelletlenül, türelmetlenül vigasztalgatja a feleségét.

— Ugyan, édesem, ne sírj, ne sírj már, elég bajom van!

— Duschek is megmondta — szólal meg újra sírástól csukló hangon az asszony.

— Mit mondott Duschek? — ráncolja össze homlokát a férfi.

— Azt mondta, hogy ha Görgey lesz a diktátor, első dolga fölakasztatni téged és az egész kormányt.

Kossuth kifakad:

— Az a gazember! Engem mindig arra biztatott, hogy menjek Komáromba Görgeyhez, azt is akarta, ad-

nám át a fővezérnek a pénzügyek gondját, hogy minden hatalom annak a kezében legyen. És most, hogy kétségbeesésünket fokozza, másként beszél, rémképekkel zaklatja a lelkedet? Ó, de későn is világosodik meg a fejem. Most látom, kik voltak körülöttem és kiket kergettem el, kiket idegenítettem el magamtól!

*

Együtt ülnek még egyszer, utoljára.

A kerek asztal körül: Kossuth és miniszterei. Este van, karos gyertyatartóban lobog a láng. A perc kétségbeesése sáppad a gyászos arcokon.

— Az utolsó pereben, uraim, csak a fegyverekre támaszkodhatunk. Fővezér kell, aki összeszedi még ezer széthulló erőnk maradványait.

— De ki legyen az! — fohászkodik föl Szemere.

— Talán Damjanich — kockáztatja meg Csányi László.

— Lábtörése van, lehetetlen! — felel a kormányzó.

— Aulich beteg — gondolkozik hangosan Szemere.
— Bem nem is felel a leveleimre. Talán . . . mégis Görgey?

Fölszűdul most az asztal vége. A tábornokok, akik egy rakáson ülnek, mert meghívták őket a minisztertanácsra: Vetter, Dembinszky, Kmetty, egyszerre zúgnak:

— Nem, nem, alatta nem szolgálunk!

Még most sem. A végső harc előestéjén sem.

Ezek az urak nagyon tudták egymást gyűlölni. Jobban, mint hazájukat szeretni.

Valóban, magyarok voltak ők!

A kormányzó csak úgy önmagában sorolja el őket, vájjon ki legyen a fővezér közülük, akik most olyan ellenségeséén tagadják meg Görgeyt. Hát van közöttük csak egy is, aki a helyébe ülhetne? A szürke Vetter, a tehetetlen öreg Mészáros, a jelentéktelen Kmetty . . . Talán Perczel, a renitens, szónokló, szeszélyes Perczel? Nincs egyetlen egy sem... Csak Görgey!

A kormányzó, aki rádöbbsent erre a keserű igazságra, mélyen mellére csüggeszti a fejét.

Megakad szeme a pénzügyminiszter arcán. Merően

néz rá. Úgy, hogy az lesüti a szemét. Kossuth fejében már világosság támadt, már tisztában van vele. Tudja, hogy az ő fukarsága, mesterségesen földézett pénzinsége ütötte ki a fegyvert a hadak kezéből. Azt is tudja, hogy a pár nap előtt elviharzott országgyűlési botránynak ő volt a lelke. Akitől mindenki tart, akinek mindenki hízeleg, a pénztár legfőbb öre. A feleségét is, lám, ez uszítja, ez hecceli. Ki tudja, vájjon ezeket a tábornokokat nem az ő intrikái izgatják egymás ellen! Ki látna itt világosan?

— Pénzügyminiszter úr — szólal meg vontatott hangon, de nagyon keményen a kormányzó. — Báró Stein ezredes jelenti, hogy a magas portával már két hónapja megegyezett. Hat nehéz hajórakomány puska-por vár az orsóvai vizeken. Az angolok ugyancsak Orsovára küldték a tengeren át azt a tízezer puskát és szuronyt, amelyben megegyeztünk. Mi az oka annak, hogy a haza végveszedelmében ön nem talált még módot, hogy a kialkudott arany és ezüst Orsován legyen? A perc drága, feleljen ön. Hol az aranytartalék, amely bőven futja még a kiadásokra, miknek gyors teljesítésétől most a haza sorsa függ?

A pénzügyminisztert váratlanul érte a kérdés. Abban a zavarban, amely a szabadságharc egész kormányzatát állandóan körülengte, bármilyen csodálatos ez, de még soha senki nem kérte tőle számon egy esztendő óta az arany- és ezüsttartalékot. Most elérkezett a pillanat, mikor számot kell adnia, mikor be kell vallana, hogy annak csak egyötödét vitte magával a kormány vándorlásainak útján, a többi Pesten maradt. Ugyanott, ahol a lefoglalt réz és a nádor ezüstneműje. Szóval, Windischgraetz kezébe került.

Duscheknek most először kezdett melege lenni egy év óta. Mintha elvesztette volna a higgadságát. Hurkot érzett a nyaka körül. Rosszkor volna még, korán volna íné! Most, a küszöb előtt, mikor nagy műve tető alá ért, mikor végre kiszabadulhat gyűlölt környezetéből és érdemeit lerakhatja a trón zsámolya elé, — most érné utói balsorsa? Hidegvér, hidegvér! A nyugodt szó, az önuralom még mindent megmenthet.

A pénzügyminiszter megigazította a gallériját

és visszatért arcára, szokott sima bürokrata-mosolya.

— Az aranytartalék természetesen megvan, kormányzó úr és minisztertársaim. Róla számot adok. Ám a perc nem alkalmas erre. A szükségelt összeg három nap múlva az orsovai révben lesz, uraim.

Ezzel a hazugsággal megmentette az életét. Elhitték neki. Ő tudta, hogy ez a pénz sohasem lesz az orsovai révben. De mire megtudják ezek a jó urak, hol lesznek ők már akkor? És hol lesz már akkor ő!

Egyszerre nagy ribillió támad az előszobában. Mindenki az ajtóra figyel.

Az ajtó fölpattan és megjelenik a nyílásában Perczel Móric tábornok fölhevült arca. A tábornok beront a terembe, megáll egyenesen Kossuth előtt, az asztalra csap az öklével és elkezd ordítani:

— Hogy mertétek az öcsémet bezáratni Aradon? Kossuth nem tudja, miről van szó és kérdően fordul Mészárosához.

A tábornok nyugodt hangon felel a dühöngő Perczelnek.

— A kormány Damjanich János tábornokot küldte Aradra, hogy a vár védelmét intézze. Ő bevonult a várba, ahol addig Perczel Miklós alezredes volt a parancsnok. A magasabb rangú új parancsnok érkezése új rendet követelt. A tábornok rendelkezett, rendeleteinek végrehajtását pedig Perczel alezredes megtagadta. A tábornok úr erre lecsukatta és vasra verette a renitens alezredes urat. Eddig van!

Kossuth keserűen elmosolyodott. Az járt az eszében, milyen kár, hogy nem bánt el hasonlóan már vagy hat hónappal ezelőtt a renitens öccs renitens bátyjával, aki itt áll most előtte.

Perczel tovább dühöng:

— Ha az öcsémet azonnal ki nem engedik fogságából és elégtételt nem kapok, baj lesz. Olyan lázadást csinállok a hadtestemmel, milyent még nem láttak az urak.

Nem akadt senki, aki ebben a pillanatban behívta volna a szolgálattévő tisztet, hogy azonnal kísérelje fogságba a lázadással fenyegetőző tábornokot. Az erélynek,

a határozottságnak ez a hiánya, amely annyira jellemezte Kossuthot, másik oka volt a korán bekövetkezett pusztulásnak.

— Most ezzel nem foglalkozhatunk — fordul Perczelhez Szemere miniszterelnök. — Mi a végveszély pillanatában arra gondolunk, arról tanácskozunk, ki legyen a fővezér! Most egy kézbe kell egyesíteni minden hatalmat, ami még van.

— Én pedig csak annyit mondok az uraknak, — fordul a miniszterelnök felé Perczel tábornok — hogy én senki fővezérségét el nem fogadom. Parancsot senkitől, — értitek? — senkitől meg nem tartok és különben is: füttyülök az egészre! Oda dobom a lábatokhoz a vezérséget!

Azzal elrohant, bevágva maga után az ajtót.

Még együtt volt az utolsó minisztertanács, mikor borzalmas dörrenés rázta meg a várost. Annak a szobának az ablakai, ahol a miniszterek és a kormányzó ülnek, nagy csörömpöléssel zúzódtak be. Mindnyájan az ablakhoz rohantak és izgatottan kiabáltak ki az uccára, hogy mi történt?

A város házai fölött lángsugár csap az égre, aztán újabb egymást követő robbanások ropogó hangja halatszik. Az uccán félig öltözött emberek szaladgálnak rémülten, céltalanul, egymást fellökve. „A muszkák fölgújtották a várost!” — hangzik a vészkiáltás. Egy huszárszakasz vágatva megy az Alsóváros felé.

Most érkezik kocsin egy véresarcú tiszt, akin nincsen sapka és nincsen fegyver.

... Öt perc múlva mindenki tudja már a városháza környékén, hogy nem a muszkák vannak a városban, hanem felrobbant a hatalmas központi löportár.

A hadsereg egész municiótartaléka!

Kossuth ránéz a miniszterelnökre és csöndesen azt mondja neki:

— Ez kémekek munkája. Vájjon nem Duschek fizeti ezeket is a magyar aranytartalékból?

Így végződött a szabadságharc kormányának utolsó minisztertanácsa.

A KÖLTŐ ELINDUL MEGJÓSOLT SÍRJA FELÉ.

A nap mintha véresebb arccal menne ma nyugovóvá.
Az aranykalással ékes rónaságon fekete varjak
seresre száll, száll, száll...

Erdély felé vonulnak, károgva, sötéten, komoran.
Miért mennek Erdélybe a varjak? Ők tudják, miért!
A tornácon ülnek reggeli körül.

— No, Sándor — mondja Bonyhay Béni, a jegyző —
mégis csak jó, hogy az az ügyetlen Csipkár eltörte teg-
nap a szekerelem rúdját! Legalább ittmaradtál még egy
napig.

Az öreg Petrics bácsi nagy bodrokat ereszt a pipá-
jából.

— Legalább nem veszett kárba a jó früstök, amit
majdnem itthagytatok.

Julia átszellemült arccal, hisztériásán kitágult sze-
mekkel figyel valami távoli morajra. A többiek még
nem hallják, de az ő idegeiben már ott borzong ez a
távol moraj.

Sándor fölriad merengéséből.

— Mi az? Agyú szól?

Petricis Soma néha ki-kiszalad a kapu elé. Ilyenkor
izgatottan fut vissza és jelenti:

— Mennyien mennek errefelé! Szekerek, lovasok,
gyalogosok vegyest. Mind Nagyvárad felől jönnek. Me-
nekülők.

Andris, a belső cseléd bekiált a tornácra:

— Tekintetes úr, tekintetes úr, a nípek azt mond-
ják, hogy Gyulán van mán a muszka.

Öreg Petrics rá se hederít, csak úgy a foga között
morogja:

— Mit össze nem beszél ez a félkegyelmű! Hol van
még a muszka Gyulától.

A kapu előtt egyre zörögnek a szekerek. Behallat-
szik a kocsisok rekedt káromlása, amint biztatják a lo-
vaikat. Ebbe a zajba néha gyereksírás vegyül.

Sándor két kezére támasztja nehéz fejét.

Hova, mérvei Hová vigye ebben a négy sarkán égő
országban feleségét, meg a gügyögő kis gyereket? Hová

rejtse, hová mentse őket? Az ő életéért nem kár. Ő legalább úgy hiszi, hogy nem kár. De hová vigye ezeket, akik neki egyedül drágák már csak e földön? Két poros atilla toppan be a tornácra.

— Sándor!

— Gabi! Honnan jöttök?

— Érted jöttünk, Sándor. Az öreg szólít. Egressy kapitány azt mondta Petőfi őrnagynak,

hogyan az öreg szólítja...

Úgy értette, hogy az a szürke, hamuszínű kis öreg generális. Ott, az erdélyi hegyek mögött.

Pedig Sándort nem az szólította. Hanem az öreg halál.

Talán ő is úgy értette a hívást?

Szórakozottan bölintott a fejével és csak annyit felelt:

— Jól van. Megyek...

De a jókedv már egészen kihamvadt az asztal körül. Elfogytak a Petrics Soma élcei és a bácsinak sem ízlik a pipa.

Nagyokat hunyorgat öreg kis szeme és csóválja a fejét.

Egyedül Júlia van jó hangulatban. Szeme fölragyog arra a gondolatra, hogy a végső nagy harc százharú hangszerébe belezendül hatalmas akkordban az ő Sándorának hangja.

Pózos, hamis, regényfejezetektől ittas lelke nem is gondol arra, hogy Sándor talán ott is maradhat a véres mezőn.

Melléje áll, vállára teszi a kezét, égre emeli bandzsi szemét és színészies, vibráló hangon szavalja:

— Én veled maradok mindhalálig!

Vájjon nem volna jobb, ha életében maradna véle?

Ki tudja azt megmondani?

Délután Egressy Gábor elszavalja mennydörgő pá-tosszal Petőfi új versét, amit a Petrics-házban írt ezekben a napokban:

Szörnyű idő, szörnyű idő!

S a szörnyűség mindegyre nő.

Talán az ég

Megesküvék,

Hogy a magyart kiírtja.

Bonyhay Béni, a békéscsabai kis fűzfapoéta is bátorságra kap. Ő is részt kér a költői versenyből; felolvassa egyik zöngeményét. És Sándor, aki máskor olyan véres szatírával szokta csipkedni szegény Bénit, most szórakozottan mondogatja.

— Szép... csinos...

De megennyhült! De csöndes lett!

Sohasem volt ilyen szelíd.

A madarak félénken csipognak már a kukoricás fölött. A lány kis halmok mögött pitymallik.

Petőfi őrnagy pakkol. Néhány levelet, papirost eléget közben a gyertya lángján.

Szórakozottan nézi, mint hamvadnak el a szavak. Hamu lesz belőlük, az édes, meleg, forró betűkből, amikben szív dobogott.

Hamu, hamu... az élet csak hamu és pernye.

A „Szörnyű idő” kéziratát még egyszer elolvassa. Tárcájába gyüri. Egy jól lepecsételt levelet is melléje tesz. Azután magárákanyarítja a köpönyegét.

Családjá már a kocsin ül, mögöttük a csekély pogygyász.

Csipkár uram csattogtatja az ostorát.

Sándor most megpillantja a bakon Csipkár uramat. Különös, nagyon különös! Ennek a csabai fuvarosnak is milyen más lett a képe tegnap óta. Mintha soványabb volna... A szeme mély gödörbe süllyedt. Olyan, mintha két fekete lyuk tátongana a szemek helyén. És az. arca szürke, ólomszínű. Varjútollas, kopott kalapját mélyen az arcába húzta és úgy gubbaszt a bakon, mint vedlett, fekete madár a száraz őszi ágon...

Sándor sokáig nézi eltűnődve Csipkár uramat.

Petrics bácsi és Soma kinn állnak a kapuban és még egyszer megrázzák a kezét.

— Isten áldjon, Sándor.

— Isten áldjon meg benneteket. Köszönöm, hogy jók voltatok hozzánk...

Most félrehúzza az ifjabbik Petrics Somát, gyerekkora kedves társát:

— Arra kérlek, kedves komám, — a tárcájából elővesz egy lepecsételt levelet, — ha nem adnék hírt ma-

gamról augusztus végéig, juttassátok ezt az írást Arany Jankóhoz, Szalontára. No, az Isten áldjon meg!

... Abban a levélben, amit úgy lepecsételt, azt írta Arany Jánosnak, hogy ha elveszett a harcban, legyen gondja a feleségére és Zoltánkára.

DIES IRAE.

Sándor alig tudott valahogyan elvergődni Váradra. Amerre ment, mindenütt menekülők százai szekereztek vele szemben. A kocsik és a bátyus gyalogosok néha elrekesztették az utat; ilyenkor nagy hajhózás, káromkodás, keserves siránkozás támadt és a Sándor kocsija sehogyan sem tudott előrejutni.

Végre belül volt a város határán. De még csak akkor kezdődött a kínlódás java. Míg a mezei utakon valahogy csak eloszlottak az özönlő emberkaravánok, a város szűk uccáinak kőmedrében reménytelenül egymásba akadtak és se előre, se hátra!

Siralmas képük volt ezeknek a menekülő családoknak. Nagyrészüket azt se tudta, merre viszi az útja. Csak mentek, mentek, céltalanul. Csak annyi volt a bizonyosság, hogy a szülőföldet, a házat, a kenyeret és az ágyat ott kellett hagyni.

A muszkák özönlő hadtesteinek előtt fekete szárnyon szállt a rémület, a hír.

A berekber., az útszéli bozótban ott lapult a másik rém: az oláhok. Erdély földönfutói, akik alig mentették meg az életüket és a testükön való ruhát, éjszakánként riasztó álmokat álmodtak. Fölrémlett bennük az elmúlt január, mikor mesze világította az eget Nagyenyed égő falainak máglyatüze. Ebben a máglyatüzből nyolcszáz meggyilkolt magyar teteme porladt. Aggok és csecsemők, megcsönkített asszonyok és férfihareban elhullott emberek vegyest.

A menekülők kétségbeesett lelkét vad ázsiai hordák félelmetes híre üzte, hajtotta, kergette maga előtt.

Mellettük és előttük láthatatlanul velük masírozott Janku Ávrám és Axentye Szevér ijesztő árnyéka.

A körösparti térségen megakadt a Sándor szekere.

Júliát és a kicsikét otthagya a fedeles kocsin, Ő iqaga körülnézett, hogy merre található egy kis ételmet.

Egyszerre csak, maga se tudta hogyan, gyászruhás emberek sodrába került. Vitték, ragadták magukkal, mintha közójük tartozna.

Nagyon csodálkozott, hogy miért lett egyszerre olyan gyászos körülötte a világi Miért vannak az emj-berek mind fekete ruhában?

Különös! Mintha egyetlen gyászoló család volna az.

Érezte, hogy a gyászruhás sokaság befelé sodorja Szent László bazilikájába.

Már benn is volt a hűvös templomban, ahová a szentek üvegeképein át haloványan szűrődött be a nyári nap fényessége. A templomot egészen megtöltötte a feketeruhás sokaság. Őt beszorították egyik oszlop mögé; onnan tekintett végig a középhajón.

A fal homályos síkján, mely mintha elveszne a magasságban, sötétlő ,bíorszínekben lebegett a Szent Király alakja. Kívülről sütötte a nap, amitől izzani, lán-golni, szikrázni kezdtek az üvegmozaik színei, mintha a kép csupa drágakő volna, melyet titokzatos belső tűz hevít.

Köröskörül, a falakról, a magasságból a többi szentek mind lángragyúlt, százsínű ruhában lebegettek a sötétség fölött.

Az oltár előtt — olyan messze, messze látszik az oltár, mintha ennek a templom-hajónak sok-sok mér-föld volna a hossza — a gyászos sokaság feje fölé emelkedik egy ravatal. Száz meg száz gyertya fénye őrzi, mint lángoló dárdák őrsere e. A gyertyák lo-bogva fogják közre, szigorú katonás sorokban a ma-gasra emelt feketeleples koporsót. A koporsó ta-karóján gyászfátyollal övezett piros honvédsipka fekszik.

Mozgás támad. Utat nyitnak egy roskadt öreg pár-nak. Egymásba karolva, botra támaszkodva kopog vé-gig a hideg kőkockákon az ember és az asszony. Egy-máshoz bújva, mint két öreg galamb, akiknek a szár-nyát keresztüllötték...

Sándor hallja, amit morajlik mögöttük az össze-

csapódó fekete emberár: „Mind a négyen odavesztek...
nem maradt már senkijök”.

Kit gyászol ez a sokaság? Ki fekszik azon a magas
ravatalon, a piros honvédsipka alatt, száz és száz
gyertya lángjának kísérteti fényében?

Felhördül az orgona, mint a földindulás mennydörgő
hangja. Keblének száz és száz sípja borzongató bugás-
sal és és hörgő zihálással sír és reszket a légben. Azután
fölsikolt, mintha asszonyok zokognának, majd meg
halk sóhajja finomodik éneke, mintha elszálló lelkek
szállnának a homályban. Emberi hangja van az, orgoná-
nak, élők és holtak szava szól, sóhajt, imádkozik, sír
és átkozódik óriás keblének titokzatos mélyében. Mintha
nagy-nagy messzeségbe szállna, azután megint a fejünk
fölé borúí, egészen itt, fölöttünk zokogva.

De hallga, hallga csak... ez már nem az orgona
szava! Csakugyan emberi hang. Szörnyű, velőkig ható,
irtóztató emberi ének:

Dies irae, dies illa,
Solvat saeculum in favilla,
Teste David cum Sybilla ...

Az emberekben borzadva sír föl a lélek erre a hangra.
Sándor megrázkódik; vacogni kezd a foga. Kiért égnek
azok a gyertyák? Kinek szól a vérfagyasztó Dies irae?

Mintha mögötte, vagy fölötte, vagy benne egy jós
hang szólalna meg: „Neked szól... érted égnek...
Halott vagy, halott vagy, halott vagy!” Azután egy
másik hang: „Ne higgy neki, ne higgy ... Élő ember,
bízzál! Te, örökké élő, örökre élni fogsz... A ravatal e
szülők, testvérek és menyasszonyok halottaiért lobog-
tatja hatszáz gyertyáját... Tegnap pusztultak el ők, a
nagyváradi vörössipkások második zászlóalja— Mind,
mind egy szálíg... ifjak, férjek, fiúk... Hatszázan...
mind, mind. Akit meghagyott a kozákok dárdája, les-
ből felkoncolta azt az oláhok gyilkos vasa. Mind ott
maradtak ... értük zokogunk, őket siratjuk ...”

Sándor feje fölött sikolt az ének:

Judex ergo cum sedebit
Quidquid latet adperebit
Nil inultum remanebit.

Valaki fölzokog az embertenger mélyében. Hangja fölriad és fulladva, bugyborékolva tűnik el, hull vissza a sötét emberárba.

Fönt a magasban szomorúan mosolyog, ezer színben ragyogva, láthatatlan fényforrás belső tüzében pompázva a Mater Dolorosa.

Quid sum ergo tunc dieturus ...

Befogja a fülét. Nem bírja tovább a velőtrázó hangkomor jóslatát.

Féher sugár tör be a homályba, a Szent Király palástja alatt bújik be a templomba, végigszakítja a sötétség-ét, elhomályosítja a gyertyák sárga lobogását és ráesik a magas szószékre, mintha glóriába vonná azt. A szószék fekete, faragott fája *lángot* fog *tőle*, mintha máglyává változott volna.

Mindenki a tüzesőben magasodó szószék korlátjára emeli a szemét. Ebben a pillanatban tűnik fel ott, egyre magasabban lebegve egy hamuszürke arc túlvilági látomása. Egyre magasabban emelkedik a szószék korlátja fölé, kinyúlva abból, két messzenéző, megigézett szem. Mintha víziója volna és nem is tudná, hol van, mintha nem is látná az alatta szorongó fekete sokaságot. A csontos, száraz, szenvedő arcból hatalmas, kemény, kérlelhetetlen satorr és hegyes áll mered előre ijesztő éllel. A túlvilági fej úgy száll, repül, lebeg a templom homályos üregében, mintha a Szent Király palástján áttört napsugár hívta volna életre a nyirkos, sok évszázados kövek egy alvó chiméráját. A barna franciskánus csuha is kirajzolódik lassan a homályból, mintha folytatása volna a megfeketedett, faragott gótikus szószéknek.

Ajkak nyitva maradnak, lélekzetek elakadnak, kísért szemek magasba néznek. Azután halk, illetődött, félénk suttogás borzolja meg a tömeget, végigfutva szájról-szájra: „Ő az, ő az... a barát... a barát...”

Némaság lesz. A sír csöndje ez. Mintha szívek se dobognának.

Az elefántcsontarcú gótikus faragvány fölemeli a karját. A csuha visszacsúszik róla és kimered a ho-

mályba az ijesztően vézna, sárga kar, egy hitvalló és flagelláns vezeklő karja, fölemelkedve hatalmas jelként az emberek feje fölé.

A tömeg borzongva bújik össze a kinyújtott kar alatt, meggörnyedve láthatatlan ostoni csapásaitól.

Mintha halálravárók összeterelt falkája volna, amint az ítélet végső szavát lesi. Már nem néznek a szószékre, irtózva fordítják el tekintetüket és várják a szavak rájuk hulló pallosát.

Az a két látó szem még egyre a messzeségbe néz.

Mintha intést várna onnan, titokzatos parancsot.

Most megszólal egy szózat a magasságból. Emberi hang ez? Nem innen szól, nem a szószékről. Vagy az égből, vagy a föld mélyéből.

Szellembeszéd ez, nem halandó anyagból fölriadó emberi szó.

— Megsokasodott bűnötök nagysága. Betöltő már a földnek téréit és szóla az Úr: „Megelégettem büneiteket, kik betöltik förtelmességükkel e földi tereket és mondok nagy ítéletet.” Bűnös lelkek, átkozott nemzedék, kik e földet pokollá változtattátok, vérrel gyalázva Istennek szép világát, elérkezett reátok az ítéletnek szörnyű napja!

A sokaság följajdul. Az emberek eltakarják szemüket és susogva, rettenve szorulnak egymáshoz. Egy fiatal asszony ájultan tartja szeme elé a karját, mintha bakó csapását akarná visszatartani.

— Nyomorultak, hitvány nemzedék! Fenhéjázóak, paráznák, Istent gúnyolva tagadók, pokolnak mérgezettjei, földnek fertőzöttjei, gyehenna tüzének jegyesei, íme halljátok: El fogtok veszni mind egy szálíg! A holnap nem találja itt hitványságtokat, mely meggyalázta Isten szép napját. Halljátok, halljátok! Az Úr büntető keze nehezedik rátok...

A gyertyák fénye nagyot lobban, mintha titokzatos szellem ment volna végig a templomon. A néma orgona felől mintha elkésett akkord zuhanna rá a fejekre.

Talán az orgona mély kebléből szakadt föl egy rettegő sóhaj a sípokon át?

— Tisztátalanok vagytok, átkozott lelkek! Íme, tekintetek e ravatalra, hol fiatalok, testvéreitek, férjeitek

halott teste pihen. Nem; érzitek, hogy lelkeik itt vannak fölöttetek, bosszúért lihegve, titeket átkozva, titeket vádolva?

Az asszonyok zokogása jajongva ostromolja a kőoszlopokat. Szinte fölkúszik azokon a magasságba, a szentek képei felé, irgalomért esengve. De a szentek üvegeképe elborult, mintha kiapadt volna mögöttük a láthatatlan fényforrás. Ruhájuk, glóriájuk és testük drágakősugárzása tompa, szürke homályba fulladt.

Nincs vigasz, nincs reménység.

— Értetek haltak, értetek vesztek, — legyetek átkozottak! Emlékük legyen áldott, lelkük találjon utat égi királyunk trónusához és ti vezekeljetek, vezekeljetek, vezekeljetek!

A kiaszott, sárgásszürke kar ismét a magasba emelkedett, irtóztató fenyegetéssel. A hang végigsikoltott megint a tömeg fölött, mint végítélet trombitája:

— Halandók, halál jegyesei, pokol vándorai, e ravatalra tekintsetek. E vádra, mely titeket vádol. Bűneitek emlékét idézi, viszálykodó lelketeket vádolja. Erre tekintsetek. Megmondá Szent János: „Lészen pedig testeknek sanyargatása, lelkeknek szörnyű ítélete. Változik pedig a föld siralomnak völgyévé.” Itt van az idő, melyről Szent János beszélt! Isten haragjának rettene napja köszöntött reátok. Dies irae, dies illa...

A fény kihamvadt, a láng elaludt. Mintha máglya omlott volna össze. Mire Sándor kábultságából magához tért, a szószék némán, sötéten, árván tátongott. A barát eltűnt, mintha ott se lett volna.

Mi volt ez? Valóság? Vagy halálravált lelkének szörnyű káprázata?

Sodorta kifelé a síró, megtört, roskadt emberek gyászruhás áradása, vissza a szekéréhez.

Mintha haldoklók szörnyű processziójában lépkedett volna...

*

A székelykeresztúri Vargha-kúria csöndes éjszakáját szekérezörgés zavarja meg. A szekér megáll a kerítés mögött. Ifjú, lányos külsejű honvédtiszt száll le róla és a béresnek, a ki kaput nyit, azt mondja, hogy Petőfi őrnagyot keresi. Egy perc múlva a fiatal hon-

védtsízt belép a vendégszobába, ahol Petőfi őrnagy gyertyafény mellett olvas valamit. Homály van itt, nehéz az arcokat megismerni.

— Julia!... Miért jöttél utánam!? Ebben a ruhában!

Marosvásárhelyen hagyta a feleségét és a kicsi fiát. Elbúcsúzott tőlük. Olyan szívvel, mintha örökre elbúcsúznék. És most, ezen az éjszakán, a nagy csata reggele előtt, Julia, íme, álrühában oszon utána.

— Aggódtam érted, édes. Azért jöttem. Látni akarlak.

Julia homályos kis lelkében derengett valami. Talán érezte, hogy ezzel az emberrel méltatlanul bánt, hogy megkeserítette élete utolsó idejét. Talán arra gondolt, hátha csakugyan élete utolsó ideje ez? Most, a nagy küszöb előtt könnyelmű lelke megriadt. Hiú kis szíve különösen kezdett dobogni.

... Vagy talán ez mind csak az én képzeletem szülte? Talán csak a kaland izgatta Júliát: éjszaka, menetelő csapatokon keresztül, katonaruhában, a csatába-induló kedves után oszoni!

Ki ismerné a női szív redőit?

Egy forró, mámoros, kétségbeesetten szilaj óra futott le az Idő mélységei felé...

Petőfi őrnagy megmutatja azt a levelet a feleségének, amit az előbb olvasott.

— A generális írt. Bem apó. Azt írja: megtiltja nekem, hogy utánamenjek. Szigorú parancsa, hogy Keresztúron várjam be a holnapi nap estéjét.

Julia szemében megint fölgyullad a lidérccláng.

— Úgy bánik veled, mint a beteg gyerekekkel. Férfi vagy Sándor, honvédtsízt! Mit mondanának rólad a honvédek, akik a te dalaiddal az ajkukon mennek csatába? Bízzál! Imám oltalmazni fog! Ha nem oltalmazna — én utánad halok!

Valahol a kakas kiált. Búcsúzni kell.

Forró csókban fonódnak össze még egyszer.

A kis honvédhadnagy karcsú alakja eltűnik a szerkézörgéses virradatban.

A házban már ébren van mindenki. A házigazda, Rózsika kisasszony, az egész háznép. Tudják, hogy

ma nagy csata leszen, a tiszturak korán szede-
lőzködnek.

Ott ülnek a gyertyafény mellett az asztalnál. Ró-
zsika különösen Petőfi őrnagyot szolgálja nagy figye-
lemmel. Külön parádés csészébe tölti a kávéját és úgy
néz a híres emberre, mint valami istenségre. De az nem
igen látszik észrevenni a rajongó pillantásokat. Ki
tudja, mi zavarja meg jobban: az ami előtte van, vagy
az, ami a háta mögött?

A fölvirradó nap-e, vagy az örökre elmúlt éjszaka.

Szórakozott ő is, meg a többiek is. Az ablakok re-
zegnek, csörömpölnek. Odakünn csapatok menetelnek
gyors lépésben. Egyik zászlóalj a másik után. Széke-
lyek. Azután lengyelek, majd a bécsi légió.

Furcsa idegen dal pajzánkodik be az ablakon.

Jáci, jáci vojáci,
Klapei krakoviaci,
Cservena csapicska,
Mo ja kohanyicska!

Egressy arca föl derül:

— Ezek a krakkói diákok. Szegények! Bem apó
honfitársai.

Sötétebb hangok hallatszanak. Recsegve és dübö-
rögve gördülnek arra a Bem tábornok ágyúi.

Az utolsó ütegek!

Mi morajlik egyre közelebb, közelebb? Emberi han-
gok. És sok, sok láb dobbanása.

Mennek ... mennek ...

Énekelnek. Közelebb, egyre közelebb.

Ha lehull a két kezünk is,
Ha mindnyájan ott veszünk is,
Előre!

Petőfi odalép az ablakhoz, kitárja és úgy nézi a
gyergyói székelyek második regimentjét, amint elvonul-
nak az ablak alatt, ajkukon az ő nótájával. Ott áll, a
kelő nap fényében, hajadonfőtt az ablakban. Az első nap-
sugár homlokára téved és megaranyozza azt. Lent do-
bognak tovább a székely bakák, mennek, mennek, mene-

telnek, keményen, ütemesen, mint a földindulás. Es éneklik tovább a Petőfi dalát:

Hogyha el kell veszni, nosza,
Mi vesszünk el, ne a haza,
Előre!

Petőfi elfordul az ablaktól. Fátyolos szemmel:

— Az én nótám... És ezek most mind meghalnak!
Már a sapkája után nyúl. Menni kell!

De akkor Rózsika elébe lép, rajongó szemmel, remegő hanggal:

— Őrnagy úr, kérek valamit.

Mosolyogva ránéz:

— Mit kér tőlem, kislány?

— Mielőtt elválnánk, őrnagy úr, mondja el nékem, csakis nékem egyik versét. Akármelyiket! De azt akarom, hogy ezt a verset most csak nékem mondja el.

Sándor leteszi még egyszer a sapkát, köpönyeget. Maga elé néz egy percig, nekitámaszkodva az ablakfelnek. Nagyon komoly, sötét. Lassan szól. Halkan, mintha látomás kapná el tétova lelkét:

Egy gondolat bánt engemet:
Ágyban, párnák közt halni meg.
Lassan hervadni el, mint a virág,
Melyen titkos féreg foga rág...

Rózsika áhítatosan figyel rá. Vargha bácsi és Egressy az ajtóban félrevonulva állnak. Most fölcsattan a Sándor hangja:

Ne ily halált adj Istenem,
Ne ily halált adj énnekem!

Lovasság vonul az ablak alatt, dobogva.

... Mikor Sándor a vers végére ér, szórakozottan áll még egy percig a helyén. Mintha akarna még valamit mondani. Azután hirtelen fölkapja karjára világoszürke köpönyeget, sapkáját, gyorsan kezét fog a háziakkal, Rózsika arcát gyöngéden megsimogatja, aztán hirtelen kirohan a házból.

Egy perc múlva elfödte az úti pör fellege.

A LÁNG ÖRÖKBE KIALSZIK.

A Sárpatak mentén dühödten bögnék a halál kutyái.

Az apó utolsó ágyúí!

Most meg az ördögerdő bődül föl, mintha óriási vadállatok torka üvöltene lombos fái között, kénköves tüzet köpve onnan a világra.

A kicsi szürke öregember ott sántikál felkötött karjával, balkezében égő kanócot tartva, az Ördögerdő két ágyúja mögött. Az árokban egy fekete ló vérző teteme vonaglik. A tábornok odanéz egy szempillantásra. Kedvenc lova volt. A muszkák az imént lőtték ki alóla. Ha most látná valaki a kis öregember zord arcát, hogy megenyhül, amint a szenvedő állatra néz, hogy búcsút vegyen tőle! Egy tűzér megszánja szegény párát, most ugrik oda hozzá és karabélyával belelő a fülébe. A nemes mén elnyúlik hosszan az árok szélén. Az apó pedig az ágyúk felé fordul. Nincsen most idő érzélgésre!

Az arca egyszerre haragos lesz. A fák között meglátja Petőfi őrnagy zilált fejét.

— Már megint parancsom ellen cselekedett, mon fils! Vissza azonnal a tartalékhoz! Érti ön? Verstanden?

A domb alján fölhangzik kedvesen, pajkosan vidáman a nóta:

Jáci, jáci, vojáci. ..

A krakkói diákok mennek rohamra!

...Bent, a rommá lőtt Fehéregyháza kútja mellett, ahol a sebesülteket kötözik, kevéssel utóbb meglátják Petőfit a székely fuvarosok. Engedelmeskedett a parancsnak és visszahúzódott a falu romjai közé. Csak-hogy az a falu nem nyújt most menedéket, biztonságot. Az orosz tűzérség célbaveszi és alighogy Petőfi odaér, már csapkodnak is egymásután a mázsás golyók.

Most is lecsapott egy ott, közvetlenül előtte. Lám, hogy törülgeti izzadt képét, amely egészen tele lett sárral.

A fuvarosok kérlelik, hogy menjen át a falu másik végére, oda nem ló a muszka, a búzatáblák szélére, ő megfogadja a jó szót és a sebesülteket kötöző Lengyel doktor látja, amint a kis patak hídjára támaszkodva nézi a csatát.

A híd egyszer csak ropogva, recsegve omlik össze. Petőfi kiugrik az összeomló gerendák közül.

Mázsás golyó volt. Az oroszok most már ide is lönek!

Akárhová megy, utána mennek a muszka ágyúgolyók.

Különösen, zavartan mosolyog. Mintha ezek a muszka ágyúk éppen csak őt keresnék! Hej, hát mit bujkálunk! Azt hiszi a tábornok, ez a jóságos öreg, hogy bárki elkerülheti a sorsát? Ha balvégzetem irányítja Lüders ágyúit, akkor hiába bujkálok előlük.

Sebesültek vánszorognak mellette. Megnézi őket. Hisz ezek diákok, krakkói diákok! Szegénykék, milyen vidáman énekelték még az előbb, hogy: Jáci, jáci, vojáci, klapci krakováci...

Megkérdezi őket: Igen, igen. Mind odavesztek! Mikori rohamra mentek az ördögördön keresztül, bekerítette őket az orosz lovasság. Ők az utolsók, akik életiben maradtak. Mit beszélnek ezek a polyákok? Az Ördögördő felől? Hát az ördögördő már nem a mienk? Mi lett akkor az apóval, mi lett az ágyúkkal?

Petőfi őrnagy kirohan a faluból és az ördögördő felé kémleli a terepet.

Az ördögördőből hullámozó fényesség ömlik kifelé. Sisakok! Valóságos sisaktenger, amely özönlik, ömlik lefelé a Küküllő irányában, mint az olvadt ezüst.

Oroszok!

Mintha ijra megindult volna Macbeth káprázó szeme előtt a boszorkányos birnámi erdő!

Visszafut a faluba. De mire odaér, már nem talál ott senkit. A doktor, a sebesültek, a fuvarosok mind-mind eltűntek, akik az előbb még itt voltak. Egyedül ténfereg az összelőtt uccákon, romról-romra. Nem talál mást, csak egy halottat. A halott hanyattfekszik, két karját széttárja a földön, mintha keresztre volna feszítve. Halvány, duzzadt arca az ég felé tekint, a

meredt, halott szem irtóztató nézésével. A szája szögletéből még szivárog a fekete vér.

Fut ki az országútra. Akkor találkozik az úton az első futókkal.

— Megkerültek, megkerültek! Menekülni, menekülni! — hangzik mindenfelől.

Egy ordonánctiszt vágatott a Sárpatok mély medrében elrejtett tartalékszázlój felé. A tartalékszázlój ebben a percben már csak annyi emberből állott, mint egy becsületes szakasz.

Volt vagy ötven puskája és mándlija. De azért még zászlójnak hittak.

Az ordonánctiszt átadta a tábornok parancsát:

— Őrnagy úr, alássan jelentem, tábornok úr parancsa: Támadás az erdő túlsó szegélyén álló ellenséges gyalogság ellen!

Az őrnagy végignézett szőrnem kis csapatán. Kérdően tekintett az ordonánctisztre. Nem szólt ugyan semmit, de azért az megértette a pillantását:

— A támadásnak az a célja, hogy fertályórára lekösse még az orosz jobbszárny figyelmét. Amíg a mi centrumunk a maradék ágyúkkal visszavonul . . .

Az őrnagy már mindent tudott. Neki és ötven emberének jutott hát a szomorúan dicsőséges föladat, hogy áldozatul dobják magukat a kolosszus csizmája elé! Ők majd lekötik valóban az orosz jobbszárny figyelmét, míg a többiek mentik az életüket . . .

— Jól van, értettem! — felelt szárazon az őrnagy.

Azzal kiadta a parancsot a támadásra,

A borjúkat lehányták magukról az árok sarába. Arra már nincsen semmi szükség. Hadd mozogjanak könnyebben a halál felé. A bajonétkat föltűzték a puská végire, aztán csöndesen megindult a halál ötven vőlegénye, középen az őrnagy, kivont karddal, mellette az adjutánsa: Balázs hadnagy, fés Géresi János, a hatalmas termetű trombitás.

Előre!

Az erdő földje halkán dobogott az ötven bakancs alatt. Mentek előre, váll a vállhoz szorulva, a puská két marokra fogva.

Fölharsant az utolsó vezényszó:

— Szuronyt szegez! More!

Oh, ezt a szót ismerték a honvédek jól! A szuronyok előrefeszültek, az arcok kipirultak. Ráncos, fekete, földszínű markok erősen szorították a tusát és ötven torok egyszerre ordította:

— Előre! Előre!

Géresi János fújta riadva, vészesen a rohamot.

A honvédek most futólépésbe lódultak át. Előre! Előre!

Már észrevették őket. A fák mögül ropogni kezdtek a muszkák puskái. Közvetlen közelből fogadta őket a gyilkos ólomzápor. Ők meg rohantak szuronytszegezve, nyakukat előreszegve, rohantak a biztos halálba. Előre! Előre!

Géresi János trombitája rikoltott, mintha megvadult volna. Előre! Előre!

Balázs hadnagy rettentő ütést érzett a homlokán és megtántorodott Kábultan körülnézett és nekidült egy százados tölgyfának. Az állította meg vak rohanásában, az ütötte meg a homlokát. Tántorogva és szédülve nézett körül. Mellette a fához simulva állott a trombitás és fújta, fújta tovább a rohamot.

De kinek fújta?

Balázs hadnagy körülnézett. Nem látott senkit sem. Az élők eltűntek, halott lett belőlük. Ott feküdtek körülötte, szerte-széjjel a fák alatt, akik az imént még élők voltak és szuronytszegezve rohantak előre!

Ő maga észre se vette, hogy a melléből csöndesen szívárog a vér . . .

Géresi János fújta tovább a rohamot a holtaknak. Fújta, esztétvesztve, megdühödve. Szeme vérbenforgott. Area kidülledt. Fújta, fújta. És rikoltott a kürt.

Mintha beleköltözött volna a Géresi János tébolyúlt lelke!

A zászlóalj odaveszett mind egy szálig. De az örült trombitás csak fújta tovább a rohamot halálrasebzett hadnagya mellett, míg hátába, mellébe, oldalába nem fűrődött húsz orosz szurony . . .

Akkor azután ő is elhallgatott.

A Sárpatok mentében most pukkannak el az utolsó lövések. Az ágyúk morogva némulnak el, a puskák ropogása is elcsöndesedik.

Szörnyű ez a hirtelen csönd. Minden sistergő bőgésnél irtóztatóbb. Sándor érzi, hogy a csönd leple alatt tömegek mozognak, egyre közelebb, és fonódik a gyűrű. Némán közeledik a halál.

Az imént úgy sistergett, bőgött, ordított a levegő, hogy a maga szavát sem értette.

Mintha óriási, csontos kéz begörbült karma nyúlna feléje s ő nem tudná kikerülni...

Az úton bomlott csordában menekülnek huszárok, gyalogos honvédek, bécsi légionisták, sebesült lengyelek, trénszekerek és repedt ágyúk. Egy gazdátlan ló megvadulva gázol bele a gyalogságba. Az árok mentén egy sebesült jajgatva könyörög, hogy ne hagyják itt, ne hagyják itt! Senki se hederít rá. Befordul az árokba meghalni.

Petőfi őrnagy megáll az út szélén és nézi réveteg tekintettel ezt a bomlott, szörnyű víziót. Nem az ő agyának kétségbeesett, hagymázos játéka ez! Megzavarodott, bizonyosan megzavarodott. Hát ezek énekeltek ma hajnalban olyan harciasan az ő dalát!

Újabb csorda ömlik végig az úton. Messziről már hallani az orosz lovasság vágatását. Megindult a föld. Elfúlva hallatszik a kiáltás: „menekülni, . . . menekülni . . .”

Most magához tér. Közéjük ugrik, beléjük kapaszkodik. Ordít, parancsol, könyörög.

Mindhiába! Félrelökik az útból, majdnem legázolják. Senki sem akar róla tudni. Ezek a székely honvédek, akik pár órája még az ő nótájával rohantak harcba!

Egy őrnagy fut végig hajadonfött a kukoricásból, az úton keresztbe. Petőfi meglátja.

— Sándor, menekülj — kiabál az őrnagy. — A kocsim ott áll a szilfák mögött elrejtve. Jer velem!

Sándor zavart mosollyal néz rá. Mintha nem értené...

Ez a szegény ember azt hiszi, hogy a kocsisa még

nem szökött meg a szilfák mögül? Rá se hederít. A következő percben kocsi robog mellette. Jó barát ül a kocsin, verejtékező homlokát törülgetve. Sándorban fölédred az élet ösztöne. Ráordít:

— Hé, állj meg, megállj! Petőfi vagyok. Vigy magaddal!

De a kocsis megvadulva ostromozza a fújó, prüszkölő lovakat és az utas vissza se fordul. Mit törődik ő most Petőfivel? Mit neki hír, dicsőség, barátság szent parancsa! A bőrét menti és meg nem állna egy percre, mert egy perc alatt kétszáz méterrel közelebb jut a kozákság. Vesszen mindenki, csak ő meneküljön!

Sándor egyedül marad.

Mögötte az úton egyre közelebb hangzik a lódobogás. Egyre közelebb, közelebb. Valami összemarkolja a szívét. Meghalni, itthagyni Júliát, itthagyni Zoltánkát... Nem, nem, élni, élni, élni! Kiszakítja magát ábrándképeiből, leugrik az útról a kukoricásba és fut, fut, roskadó inakkal az Ördögerdő sarka felé.

Nem is tudja, mióta szalad már. Egyszerre megáll. Nagy csönd van körülötte. Hallgatózik. A lódobogás messze enyészett. A Küküllő zúg csak egyformán. Kiegyenesedni nem mer, mert a kukorica nem elég magas. Görnyedve kúszik tovább a Küküllő felé. Még a szíve dobogását is visszafojtja.

Pszt, pszt! Mintha valami mozdulna...

Nem! Csak a szellő rázta meg a száraz kukoricaszárat.

Tovább ... tovább ... menteni az életet.

Eléri a folyót. A rohanó víz fölé évszázados öreg fűzfa borúí. Belekapaszkodik a gyökerébe és lelapul a vizes fübe. Hallgatózik. A föld szívére szorítja a fülét. Mintha újra fölhangzanék a kozáklovak dobogása.

Valahonnan a föld alól, a mélységből hallik, hol közelebb, hol meg távolabb.

Csak képzelődik?

Eszébe jut az élet. Julia, aki most kávéit iszik Marosvásárhelyen. És Zoltánka, aki sír a tejejske után. Azután fölmerül egy távoli délibáb ... Párizs

tornyait látja, amiket soha meg nem láthatott. Harangok zúgását hallja. Ezek a Szent Péter harangjai Rómában, Sohasem hallotta őket. Talán most meghal itt és sohasem hallotta őket! Csönd ... csönd... mi zúg annyira?... Az óceán! Megösméri a hangját, pedig sohasem hallotta, csak vágyódott végtelensége után...

Most csakugyan megmozdul a kukoricás. Jaj, ezek emberi léptek! Valami csillog is ott. Szuronyok, pikák. A közelben újra fölrian a vérfagyasztó hurrá.

Fölkacag, nyersen, iszonytatóan:

— Hajrá, hajrá jó hajtók! Ez derekas hallali!

Fölugrik és gázol bele a Küküllő vizébe. Az rohanva hajtja, kergeti, míg ő a mély mederben gázolva próbál víz mentén futni. A part félig elfödi görnyedt, bukdácsoló alakját. A folyóba nyúló fűzfagyökerekbe megbotlik. Beleüti a homlokát egy kőbe; véres lesz az. Újra föltápászkodik és rohan, vergődik tovább. Fölágaskodik benne irtóztató erővel az akarat: élni, élni! Még egyszer újra látni Júliát és Zoltánkát. Óh, Zoltánka, amint nő, nő, nagy fiú lesz. írni sok, sok verset és meglátni az óceánt...

Egyszerre, maga sem tudja, hogyan, megint künn találja magát az úton. Az út már egész néptelen, mert az üldöző kozákok elrohantak erre, egy másik svadronjuk pedig a Küküllő túlsó partján vágtazik előre, hogy elzárja a völgy torkát, amerre a menekülők tartanak.

Most mintha egérutat nyert volna.

Valami dobog mögötte. Egy lovas. Szembe fordul vele. Akkor látja, hogy magyar huszár. A fáradt ló alig vonszolja már magát. A lovas megáll mellette.

— Őrnagy úr, instállom, lépjen a kengyelbe, elvisz kettőnket is.

Pedig az a ló már alig bírja az egyiket.

Petőfi megpróbálja, belekapaszkodik a nyeregkapába és füllábát a kengyelbe akasztja, amit a huszár üresen hagyott. A ló vánszorog velük egy darabig, zihálva, roskadozva, meg-megbotolva. Látszik, hogy nem bírja. Petőfi látja a huszár arcán a kétségbeesést. Tudja, hogy ez a becsületes legény nem fogja őt lelökni innen, hanem meghal vele. Megkérdezi tőle csöndesen:

— Hány gyereked van, huszár?

— Négy — felel csöndesen a huszár.
Petőfi leugrik a kengyelből.

— Isten áldjon meg, huszár! Magad talán me-
nekülhetsz. Ketten bizton elveszünk. Isten áldjon!

A nap most bukik le a hegyek mögött. Hűvösség
terüi szét a véres mezőkön.

A huszár, akivel friss üetésbe kezdett a fáradt ló,
a Küküllő hídján át visszafordul. Látja az őrnagyot,
amint az út partosabb részén vánszorog fáradtan.
Szétnyílt a vászonzubbonya, borzas fején esti szellő
libegteti a haját.

Azután csönd lesz. A lódobogás elhangzik, árnyék
borul a vidékre.

Emberi szem nem látta többé sohasem...

Az égen kiragyogtak a csillagok milliárdjai ezen
az estén is, mint más nyugodalmas nyári estvéken.
A hímes takaró ragyogva borult rá a csatatérre. Az
ég kicsi lámpásai pislogtak is néha, mintha az angya-
lok játszanának velük.

De jó kedvük van az angyaloknak odafönn! Nagy
vígasság lehet a mennybéli tartományban.

Egy öreg székely, — lehet már vagy száz esz-
tendő — kiállott a tornácra, valahol a Marosszéken
és bámulta a csillagos eget.

— Mennyi csillag hull ma, anyjuk!

— Az ám — mondta az anyjuk. — Mennyi csillag.

— Oszteg a Tejút... Mintha mozogna rajta va-
lami — szól ismét az öreg. — Talán megint Csaba
úrfi népe vonul arra?

Az éjszaka fojtott, rémeket tápláló csöndjében
hangtalanul húzódott végig a Küküllő völgyén a
visszavonuló csapat. Fáradt, vánnyadt honvédek. Be
jó volna nyugodni! De nem lehet ám. Sarkukban az
ellenség. Jaj annak, aki elmarad. Vagy a kozákok
szűrják le irgalmatlanul, vagy a hegyekben leskelődő
oláhok vágják el a nyakát. Vonszolni kell tovább a
fáradt testet, mert aki lepihenne az árok szélén,
halálua.

Psz! Pszt! Léleket elakad... Az árok túlsó partján sötéten menetel valami sokaság... Végük van, az ott a muszka sereg¹.

Ej, dehogy a muszka sereg! Alacsony cserjés húzódik ott, mintha menetelő gyalogság volna.

Mi az? Kis lángocska villant meg a homályban. Mintha valaki pipára gyújtott volna... Nem a, nem pipa lángja az! Nézd csak, komám, jobbra is egy, arra elől megént egy!

Ezek jelzések, komám! Ott, ott ni, nézze csak, hadnagy úr! Kerítenek bennünket a muszka patruklok. Végünk van!

A némán, szinte hang nélkül kúszó ember kígyó néha megáll, mintha elválták volna benne az életet. Csak igen lassan, tapogatózva lehet menni az éjszakában, üldöző ellenség fojtogató öleléséből surranva... Minden bokor, minden cserjés emberi alakot ölt és rémíti a menekülők képzeletét...

A tiszt urak megparancsolták, hogy nem szabad beszélni, nem szabad zörögni. De azért halkán, sutogva mégis csak esik egy-egy szó.

— Mi lesz a családból? — kérdezi inkább önmagától egy szakállas honvéd.

— Én Moldvába bujdosom — felel komoran egy ifjú ember.

A kis dobos, a zászlóalj kényeztetett kedvence azt kérdezi:

— Örmester úr, hogyan hogy még egyre itt van mögöttünk az öreghegy! Már órák óta megyünk, megyünk és a hegy csak itt van a nyomunkba. Mintha utánunk jönne...

— A gyerekek igaza van — dörmög bozontos bajuszába az örmester. — Az az átkozott fekete hegy nem akar tőlünk elmaradni! Alighanem eltévesztettük az utat. Akármerre megyünk, az Öreghegy csak utunkba áll...

Fáradt lelkek lázas képzelődése!

Egy sötétarcú főhadnagy csöndesen beszél.

— A mi utunk most sötétség felé megyén, honvédek. Bús napok köszöntenek ránk. Ki tudja, megérjük-e jobb nap virradását? De csüggedni nem szabad. Mi ez

a mi veszendő kis életünk, a nemzet életéhez képest! Mi keserves sorsban pusztulhatunk el, de Magyarország föl fog támadni.

— Amen, — felelt rá csöndesen egy mély férfihang a háta mögött.

ÚTJÁRA KÉL A LEGENDA.

Ősz volt már, késő, nyirkos ősz. Darvak sötét csapatja károgva szállott a kopasz mezők fölött

A nádasban nagyot kiáltott a bíbic.

A mozdulatlan vadvizek fölött nyúlósan kúszik a levegőben az ökörnyal.

A vén számadójuhász azon a keskeny, süppedékes nyomon ballag a kutyájával, amelyik a zombékon keresztülvezet. Ennek az útját is csak ő ismeri. Ügy jár az ingoványban, mint az országúton. Egyszerre csak megáll a kutya. Nagyon hegyezi a fülét. Erre aztán ő is csak megáll.

Most füttyöt hall.

Körülnéz előbb, hogy nem jár-e még valaki a nyomában, aztán két görbe ujját a szájába veszi és éles füttyszóval felel. A Bodrira csak úgy csöndesen rászól, nehogy ugatni találjon.

Sötétedik már. A számadó kiveszi tarisznyájából a kendőbe takart ételfélét. A zombék szélén lerakja egy moharakás alá, melléje meg odaszúrja görbe botját. Aztán csöndesen, egykedvűen visszafelé ballag. Mikor kiér az országútra, összeakad egy másik öreg paraszttal. Azután már együtt mennek, mendegélnek hazafelé. Közben ritkán szól egyik is, másik is. Nagyokat hallgatnak inkább és pipálnak.

— Ma délután, hogy az őszi szántást végeztem, — szólal meg nagysokára az a másik ember, akivel az imént találkozott a számadó, — egyszer csak akadozik ám az ekevas. Emelgetem, megnyomintom, nem használ. Káromkodok is cifrát, ase használ! Odanízek, megpiszkálom a földet, — hát, uramfia, kiáll belüle valami. Mégpediglen kard, széles, görbe. Kihúzom nagy-erőlködve. A vége elmaradozott valahol. Alighanem,

hogy muszkának vagy nímeknek a koponyáján. Ott vót a kard a földben — teszi hozzá szippantva még egyet a pipájából.

Nagysokára mondja rá a számadó juhász:

— Akárcsak az Isten kardja, akit az Atilla király tafiált meg a földbe.

Nagyot fohászknak. Ballagnak tovább.

*

Este volt már. Az erdőkerülő benyitotta az ajtót. Puskáját fölakasztotta a szögre, aztán letelepedett a gyertya mellé az asztalhoz. Az asszony, miközben elébe tette a szalonnát, meg a kenyeret, látta, hogy valami nyomja a lelkét. De nem mert semmit kérdezni, mert tudta, hogy az ura nem szereti a kíváncsi szót. Megszólal az magától is. Csakhogy előbb körülnéz, hogy csakugyan egyedül vannak-e, aztán súgva mondja a feleségének:

— Láttam! Evvel a két szememmel láttam. Az imént, mikor a Salamonvágásba jártam, a fák alatt gyűtt felém. Szűr vót rajta, juhásznak vót öltözve. Nagy kampós botja is vót. De ő vót!

A szél megrázza az ablakot.

— Hallod-é — mondja az asszony fázósan — a havason miként ordít az nemere!

— Az ám — felel az erdőkerülő. — Be jó is annak, aki a kuckóba húzódhatik ilyenkor, be rossz is a szegény bujdosónak odaki az erdőn.

— Isten irgalmazzon minden árva léleknek — fohászknak az asszony — hahogy odaki van.

Az erdőkerülő tovább szíjjá a pipáját, miközben újra megszólal:

— Én mingyárt ráösmértem. Ő meg, ahogy meglátott, nagyon megijedt. Csak nekivágott a cserjésnek. ... Szegény, szegény Petőfi... Hogy ilyen istentelenül bujdosnia kell.

A hóvihar dudálni kezdett a kéményben.

— Te ember — ragadja meg az asszony az ura karját — valaki megkocogtatta az ablakot.

— Nem a, lelköm, csak a szél.

— De ha mondom, hogy igen! Talán éppen...

Nem mondta ki a nevét.

De az ember megértette. A kilincset megnyomta, mire föl pattant az ajtó és nagy hőtömeget lökött be a szél. A gyertya elaludt.

Nagynehezen torlaszolták be újra az ajtót. Nem volt odakünn senki se!

A szél tovább szűkölt a kéményben.

A BUJDOSÓ ÁRNYÉK ELTŰNIK JÚLIA ÉLETÉBŐL.

Az ötvenes évek elején, egy tavaszi este kis társaság mulatott csendesen az „Angyal”-ban. Ferencvárosi kocsma volt ez az „Angyal”, valahol a Mária Terézia kaszárnya háta mögött. Az urak ott ültek magukban a hátsó szobában, ahol csöndesen még danolni is lehet, meg a cigány hangfogóval eljátszhat egy-egy magyar dalt.

Egy-egy tilalmas, nagyon tilalmas nótát!

Az asztal fejénél őszszakállú, himlőhelyes öregúr ül csendesen, magába roskadva. Pecsétes, gyűrött a ruhája. Kezén nagyra nőttek a körmei. Az elhanyagolt rendetlen külsejű öreget mindenki hódolattal, gyöngéd figyelemmel veszi körül. De ő mintha mit se venne észre. Egykedvű, apátikus, magábamélyedt.

Valaki most megkérdezi:

— Józsi bácsi hogy van?

— Józsi? — riad föl az öreg, — bolond! Bolond, szegény! Mélakór!

Nagyot sóhajt és megismétli:

— Mélakór...

A kopott, rendetlen, torzonborz emberben ki ösmerné meg az elegáns, gondozott külsejű, mindennap frissen borotvált állú Vörösmarty Mihályt?

Akiről beszéltek, ^{EL2S 3a} sógora: Bajza József...

— Ferkó, valami nagyon búsat, — rendeli az egyik fiatalabb úr.

A füstösképű Patikáros Ferkó kacsint egyet a banda felé, aztán rákezdi. Egy méla bariton beleénekel a nyirettyúk zokogásába:

Húzd még egyszer utoljára,
Megvirrad még valaha...

Az őszszakállú ember, akit olyan néma tisztelettel környeznek, most fölriad álmodozásából. Zavaros, vére-eres szemét ellepi a nedvesség. Aztán csak ráborul az asztalra. És sír, sír, mint aki olyan nagyott vesztett, amit vissza nem ad neki többé az élet soha.

— Hagyd abba, Ferkó, — szól csöndesen egy úr a cigánynak. — Látod, hogy Miska bácsi sír!

A sváb kocsmáros ijedten bedugja a fejét.

— Csöndesen, tekintetes urak, az Istenért, csöndesen! Éppen most megy erre az uccán a policáj.

Mikor a kocsmáros kimegy, valaki megjegyzi.

— No lám csak, milyen derék ember! Milyen bús magyar lett ebből a svábból. Egyáltalán, most mindenki magyar lett, amióta ilyen sötét az ég fölöttünk. Hát ez kell a magyarnak?

A fiatal Berecz éppen most újságolja:

— Vahot Sándor egészen megháborodott az Újépületben.

De a többiek félrehúzzák:

— Ne beszélj ilyeneket Miska bácsi előtt!

Miska bácsi nem hallotta ezt. Ivott. Egyik poharat a másik után ürítette ki. Ivott szakadatlanul.

Ki az a nagyszakállú, éltes ember, aki most bejött! Ki ösmerné meg benne az ifjú Dobsát, a kétesztendő március egyik vezérét?

— Mikor átjöttem a kerthelyiségen, — szólal meg az új vendég, — láttam ott egy embert, akinek a szeme ismerős...

Nem tud nyugodni. Megint csak kimegy, hogy újra megnézzé azt az embert, akinek a szeme olyan, de olyan ismerős.

Miska bácsi mordja, inkább csak befelé, magában, mintha hangosan gondolkodnék:

— Csakugyan elesett? Hiszen nem látta senki! Mindnyájan tudják, hogy kire gondol...

— A felesége egész télen kereste, végig Erdélyen, — magyarázza Dobsa.

— Kereste, kereste! Igaz, kereste... Vele voltak a gavallérijai. Különösen az a Balázs Sándor...

— Az a kis német hercegecske adott neki passzust, a Haynau adjutánsa!

- Hát az új férjével hogyan férnek!
 — Csak úgy, mint az elsővel...

*

A dohányuccai ház második emeletén sötét árnyék lapul a falhoz.

A szomszéd szolgáló figyelni kezd rá, hogy mit leselkedik ez a Horváth professzor úrék ablakán? A professzor úr éppen nincsen is odahaza, csak Julia tekintetes asszony, meg a kicsike...

Hiszen a tekintetes tanár úr nagyon ritkán van odahaza!

Julia tekintetes asszony igen el van merülve az olvasmányába. A magas gyermekszéken halovány, csenevész fiúcska majszol egy darab lekvároskenyeret.

Szomszédék Zsuzsija ijedten leszalad a csigalépcsőn a házmesterhez:

— Voncsek úr kérem, tessék csak fölgyünni a második emeleti gangra. Valami fekete ember ólálkodik a Horváth tanár úrék ablaka előtt.

Voncsek úr káromkodva szuszog föl a csigalépcsőn, kezében a füttykössel.

Mire fölért, nem látott senkit a gangon.

— Hogy ez az asszonynépség miket össze nem beszél! — vakarta meg a fületövét. — Hisz nincsen itt senki!

Az árnyék soha többé nem jelent meg a dohányuccai ház folyosóján.

Örökre eltűnt Julia életéből.

VÉGE

TARTALOM

	Oldal
A szerző vallomása.....	5
A hóember.....	9
A vén diák.....	21
Egy öreg civil megy át a Burg udvarán	35
A jó öreg korcsmáros.....	39
Apostolok vagyunk az erkölcs mezején.....	48
Egy tél Debrecenben.....	67
Gyí te Fakó, gyí te Szürke.....	80
Magyar legény, idegen városban.....	87
Az élet sodrában.....	93
Az öngyilkosok háza.....	103
A fóti szüret.....	113
Aki a szívét a tenyerén hordozza.....	118
A balsors betűi.....	123
A halott kedvese.....	131
Valaki elmegy a kávéház előtt.....	140
Keservek bujdosója.....	145
Az, ami „unerhört”.....	151
A végzet elébe.....	159
A vár fehér kisasszonya.....	168
Szerelem bolondja.....	173
Egy kis öreg ember egy bécsi palotában	185
„Kit feledni vágytam...”.....	191
„Bűvös háló az, honnan nincs menekvés	210
Szeptember végén.....	216
Szent tavasz.....	229
A mészárlás éjszakája.....	240
Isten tárogatója.....	249

	Oldal
Az utolsó nádorispán estéje	255
„Hallod-e szív, szívem?”	259
Kossuth Lajos azt üzente.....	262
Szilveszter-éj.....	268
Az átok országa.....	275
Uramöcsém kesztyűje, meg nyakravalója.....	288
Valaki eltűnik a süllyesztőben.....	294
Köd és jég országában.....	303
Egy ember, aki hallgat.....	310
A kis szürke ember	315
A cár embere és a császár embere.....	322
A holt városban.....	326
Az örület napjai.....	333
A kékszemű embert elhagyja a nép.....	340
A költő elindul megjósolt sírja felé	349
Dies irae	352
A láng örökre kialszik.....	361
Útjára kél a legenda.....	370
A bujdosó árnyék eltűnik Julia életéből.....	372